

Hende Fanni
Politikai reprezentáció a magyar országgyűléseken
1687 és 1765 között

Hende Fanni

**POLITIKAI REPRESENTÁCIÓ
A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN
1687 ÉS 1765 KÖZÖTT**

Magyar Nemzeti Levéltár
Budapest, 2021

Készült a Magyar Nemzeti Levéltár által elnyert NKFI K 116166 kutatási projekt („A magyarországi rendiség politikai kultúrája, 1526–1848”) támogatásával.

A borítón Mária Terézia köszöntése látható a királyság határánál, Franz Messmer és Wenzel Pohl festménye (Bécsi Magyar Nagykövetség, Federal Monuments Authority Austria, photo: Bettina Neubauer-Pregl)

A hátsó borítón Mária Terézia koronázása a pozsonyi Szent Márton-templomban (Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok) és Mária Terézia felajánlási érméjének tervezete (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) látható.

© Hende Fanni, 2021

© Magyar Nemzeti Levéltár, 2021

ISBN 978-963-631-297-8

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és a televízióadás, valamint a fordítás jogát

Kiadja a Magyar Nemzeti Levéltár

Felelős kiadó: Szabó Csaba

Olvasószerkesztő: Vértesi Lázár

Borító: Nagy Attila

Nyomdai előkészítés: Máté István

Nyomdai munka: Pátria Nyomda Zrt., Budapest

Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítás	7
Bevezetés	9
A kutatás tárgya	9
Historiográfia	12
Források	16
Az országgyűlés helyszíne	24
Országgyűlési ceremóniák	27
A király és a királyi biztosok fogadásának rendje	27
Királyi előterjesztés átnyújtása	46
Országgyűlésen választott méltóságok	50
Az országgyűlési munka megkezdése és bezárása	64
A ceremóniakon elhangzott beszédek	69
Az uralkodók ábrázolása	69
Az uralkodói beszédek	74
Politikai tartalom	78
A rendek közti kommunikáció	87
A politikai nyelv	93
Beszédek áttekintő értékelése	97
Koronázási ceremónia	103
Koronázási helyszínek	106
Királyi öltözet, koronázási jelvények	108
Előkészületek	113
Bevonulás a koronázó templomba	116
A koronázást végző főpap	121
A koronázás egyházi szertartása	123
A nádori akklamáció	129
A koronázási misén elhangzott beszéd	132
Vonulás a templomból a lovaggá ütés helyszínére	133
Az aranyarkantyús vitézek	136
A koronázási eskü	143
Kardvágás a négy égtáj felé	146
A koronázási lakoma	149

Koronázási hitlevél	154
A királyné-koronázás	157
Összegzés	162
A koronázás liturgiája	167
A jelölt alkalmasságának kinyilvánítása	169
Az egyházi eskü	171
A felkenés	174
Megkoronázás, jelvények átadása	177
Az intronizáció	178
Mária Terézia koronázásának liturgikus sajátosságai	180
Összegzés	187
Political Representation at the Hungarian Diets (1687–1765)	
Summary	191
The Ceremonies	191
The Speeches	195
The Coronation	197
The representation of the estates	198
Irodalomjegyzék	201
Kézírtos források	201
Nyomtatott és kiadott források	209
Felhasznált irodalom	213
Névmutató	227

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A magyar országgyűlés történetét vizsgáló kutatásoknak köszönhetően a középkortól kezdve a 20. századig megismerhetővé vált és mindinkább megérthetővé válik a diéta intézménye, működése, résztvevői és az ő politikai szerepvállalásuk. A kötet középpontjában a 18. század első felében összehívott diéták ceremóniáin megjelenő reprezentáció áll, amelynek bemutatása megvilágítja, hogy a politikai folyamatokat miként látták és akarták láttatni annak szereplői. A téma iránti érdeklődésem egy latin országgyűlési napló fordítása keltette fel, amellyel Forgó András bízott meg. Itt szeretném megköszönni neki, hogy nemcsak megismertetett az országgyűlési kutatások és a politikai reprezentáció területével, hanem témavezetőként végigkísérte kutatásaimat, és értékes tanácsokkal látott el! Köszönöm Pálffy Gézának, hogy társtémavezetői tevékenységével és értékes tanácsaival támogatta kutatásomat, valamint ezt a Lendület Szent Korona Kutatócsoport munkájának keretébe kapcsolta! Hálával tartozom opponenseimnek, Szijártó Istvánnak és Kulcsár Krisztinának, akik építő kritikájukkal és javaslataikkal járultak hozzá az értekezés fejlesztéséhez! Rajtuk kívül is sokan segítették kutatásaim folytatását gondolatébresztő eszmecsereikkel és tapasztalataik önzetlen megosztásával, ezek tanulságait törekedtem maradéktalanul megfogadni. Közülük szeretném külön kifejezni hálámat Bácsatyai Dánielnek, Fazekas István tanár úrnak, Kalmár János tanár úrnak, Kökényesi Zsoltnak, Serfőző Szabolcsnak és M. Varga Benedeknek; illetve H. Németh Istvánnak, aki lehetőséget adott a Magyar Nemzeti Levéltár által elnyert NKFIH K 116166 kutatási projekt keretében kutatásaim folytatására és az ennek eredményeit összegző kötet megjelentetésére.

Ugyancsak köszönettel tartozom a Res Libraria Hungariae Kutatócsoport Fragmenta Codicum Műhelyének, elsősorban a vezetőknek, Madas Editnek majd Sarbak Gábornak, hogy a kutatócsoportbeli munka mellett lehetőséget biztosítottak az országgyűlések kutatásának folytatásához; illetve a Műhely valamennyi tagjának, Kisdi Klárának, Korondi Ágnesnek, Körmendy Kingának, Lauf Juditnak és Vizkelety Andrásnak, akik a témára egyéni szempontjaikból tekintve értékes meglátásokkal gazdagították munkámat.

Végül szeretnék ezúton köszönetet mondani az osztrák Bundesdenkmalamt munkatársainak a borítóképen látható festmény másolatának rendelkezésemre bocsátásáért, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársainak a kötetben megjelenő metszetek másolataiért, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár-

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

rában dolgozó kollégáknak, különösen Bakos Józsefnek, Szita Gábornak és Kalmár Jánosnak a forrásokkal kapcsolatos önzetlen és készséges segítségükért.

Az országgyűlések előkészítésének Bécsben őrzött forrásait az említett NKFIH projekt mellett az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány Ernst Mach-Stipendium és a CEEPUS (CIII-HU-0908) ösztöndíjaknak köszönhetően kutathattam az Österreichische Staatsarchivban és az Österreichische Nationalbibliothekban, amelyek munkatársainak szintén hálával tartozom.

BEVEZETÉS

A kutatás tárgya

A 18. századi magyar országgyűléseken megjelenő politikai reprezentáció megnyilvánulási formáinak vizsgálata hozzájárul a korabeli diéták és a politikai élet működésének megismeréséhez. Az országgyűlési ceremóniák – az uralkodó fogadása, az országgyűlés megnyitása, a király- és királyné-koronázás, a nádorválasztás és a törvénycikkelyek szentesítése – mint a politikai kommunikáció megnyilvánulásai állnak a kultúrtörténeti megközelítéssel történő elemzésem középpontjában. Ennek eredményeként feltárul, miként látták és láttatták magukat és világukat a kortársak.¹ A 18. századi országgyűlések között tárgyalom az 1687-ben összehívott diétát is. Ennek oka, hogy a török kiűzésének köszönhetően I. Lipótnak sikerült elfogadtatnia és törvénybe iktatnia a régóta vágyott új örökösödési rendet, és lemondatta a magyar rendeket a szabad királyválasztásról. Ettől kezdve a Habsburg-családból örökjogon örökölték a fiú utódok a magyar trónt. Ebben a politikai környezetben koronázták meg I. Józsefet, akinek a koronázási szertartása nem tükrözte a változtatást, de fontos kiindulópontja a 18. század első felében lezajlott koronázások módosításainak. A három – 1687-ben, 1712-ben és 1741-ben történt – koronázás együttes vizsgálatával válik láthatóvá a ceremóniának ehhez a törvényhez több szakaszban történő igazítása, és ennek a fejlődésnek a teljes íve. Ez a jelentős közjogi változás a 18. század első felében összehívott diéták politikai kommunikációjának az alapját fogja jelenteni, ezért 1687-ben a koronázás mellett érdemes megvizsgálni a diéta többi ünnepségét is. Az utolsó tárgyaló országgyűlés 1764 és 1765 között ülésezett. Ezután negyedszázadon keresztül sem Mária Terézia, sem utóda, II. József nem tartott diétát, utóbbi a magyar királyné koronázását is elutasította. Az ekkor megerősödő felvilágosult abszolutizmus miatt a század végén összehívott országgyűlések vizsgálata már más kérdésfelvetést igényel, ezért döntöttem az 1687 és 1765 közötti időintervallum mellett.

Az országgyűlésen lezajlott ceremóniák menete és szimbólumai hosszú időn keresztül szinte változatlanok maradtak, ami folytonosságot, legitimitációt jelentett, ugyanakkor a ritkán előforduló, apróbb módosítások annál

¹ Szijártó: A politikai elit társadalom, 37. Ezúton szeretném megköszönni Szijártó Istvánnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta kéziratát.

szembeszökőbben jelezték a résztvevők számára a politikai erőviszonyokban bekövetkező változást is. A ceremóniák vizsgálatánál arra a kérdésre keresem a választ, hogy a ceremóniák szimbólumai milyen politikai üzenetet hordoztak, és adott esetben milyen politikai, hatalmi okokból változtattak rajtuk. A ceremóniák elemzése kapcsán megvizsgálom a ceremoniális feladatokra rendelt személyeket is, akiket a diétán megjelentek közül választottak ki, és akik saját maguk mellett olykor az országgyűlést és az egyetemes rendeket is képviselték. Ezeknél a személyeknél nemcsak a családi kapcsolataik kívánnak kutatást, hanem az általuk képviselt politikai csoportok is. A 18. század folyamán az országgyűlésen a politikai nyomásgyakorlás a felsőtábláról az alsótábla, főleg a vármegyék irányába mozdult el.² A társadalomtörténeti megközelítésben fő kérdésem, hogy a küldöttségben résztvevő személyeket milyen „okból” választották ki. A források erre vonatkozólag nem nyújtanak információt, azonban a jegyzékek alapján kitűnhet, hogy az alsótáblai követeknél bizonyos politikai csoportok képvisellete révén tűntek fel újból és újból egy-egy ceremoniális feladat betöltésénél. A főnemesség esetében egyértelműen a család politikai befolyása dominált kiválasztásukkor.

Az egyes ceremóniákat előkészítő iratok és rendtartások, illetve a fennmaradt követi beszámolók összehasonlításából az előírt norma és a megvalósult gyakorlat közti különbség érhető tetten. A ceremoniális eseménysorozatokban azonban nem lehet olyan széleskörűen vizsgálni e kettő viszonyát, mint a joggal kapcsolatban, az ott megmutatkozó normák esetleges megkerülését. Az uralkodó bevonulását előkészítő konferenciák léte is jelzi, hogy a korábbi direktóriumokat, vagyis előírásokat felhasználták, de ennek ellenére merültek fel olyan kérdések, amelyekre első körben az uralkodó adott választ, majd az országgyűlés is jelezhetette változtatási szándékát. Megjegyzendő, hogy a karok és rendek nem mindig jártak sikerrel. A normatív rendezést létrehozó gyakorlat fedezhető fel a rendtartások összeállításában is, mivel azokat a korábbi gyakorlatok szerint tervezték meg.³ Összességében ezeknek a ceremóniáknak volt kialakult és rögzült formájuk, ám mégsem szigorú normaként értelmezem azokat.

A hatalom és a politika, illetve a politikai kommunikáció teljesebb megértéséhez az ezeken az alkalmakon elhangzott ünnepi orációk elemzése szintén hozzájárul. Szijártó István a politika diszkurzív vonulatát is megvizsgálta. A historiográfia bemutatásában először Quentin Skinner mód-

²Szijártó: A diéta, 174.

³Cerutti: Norma és gyakorlat, 152–158.

BEVEZETÉS

szerét ismertette, aki cselekvésként értelmezve a beszédet a szónok, illetve a szerző szándékát és a befogadó környezetet kutatta. Az általam vizsgált országgyűlési ceremóniákon ez a befogadó környezet különböző volt, vagyis a bevonuláson a magyar rendeken és az uralkodón kívül a királlyal együtt érkező család, az udvartartás, illetve – például a városban – a nézelődő tömeg is jelen volt, ezzel szemben a királyi előterjesztésnél az uralkodó és a rendek között folyt a közvetlen kommunikáció, míg az országgyűlés első ülésén csak a diétai szereplők számára készültek az orációk. Ennek a különbségnek a megléte az orációk felépítésében sajnos nem vizsgálható teljeskörűen, mert nem minden beszéd maradt fenn. Ennek ellenére a rendelkezésre álló szövegekben érdemes feltárni a lehetséges eltéréseket.

A kora újkori politikai gondolkodásminták kutatásában a politikai nyelv is helyet kapott. Angliában egy korabeli politikai szókinccs létét vették alapul, amely a politikai konfliktusok kezelésében is nagy szerepet játszott. Magának a szókinccsnek és a politikai nyelv grammatikájának a változását vizsgálták. A cambridge-i iskola kutatói hangsúlyozták, hogy az időhöz kötött fogalmak használata gátolja a megértést, ugyanis a történészek önkéntelenül is a saját koruk fogalmi rendszerét, szókinccsét húzzák rá a vizsgált időszakra, amellyel annak jelentése nem csekély mértékben módosulhat. Ezért a beszédhelyzeteket és azok recepciójának a kommunikációban résztvevő személyek szemszögéből való elemzését tartották fontosnak, amellyel a politikai nyelv és a gondolati minták is jobban érthetővé váltak.⁴

A kötetben vizsgált ceremóniákon elhangzott beszédek alkalmasak a politikai nyelv vizsgálatára is. A retorika eszközeivel, olykor művészi igény-nyel létrehozott szövegek tartalmilag és fogalmi rendszerükkel tükrözik a hallgatóság igényeit, vagyis a rendekét és az uralkodóét. Szijártó István arra figyelve elemezte öt rendi vezetőnek a 18. században összehívott országgyűlések keretében elhangzott beszédét, hogy azok milyen normákat, a politikai közösség számára milyen elfogadható nézeteket tükröztek, és ez hogyan változott a század folyamán. Az országgyűlés megnyitásakor az alsótáblát üdvözlő személynök, a felsőtáblát köszöntő nádor, illetve a királyi előterjesztéskor a király, a magyar kancellár, a nádor által elmondott orációkat elemezte az általuk megrajzolt ideált keresve.⁵ Az országgyűlési ceremóniákhoz tartozó beszédek ismertetésénél az adott időszak politikai eseményeire, változásaira, illetve a politikai erőviszonyokra történő reflektálásra láthatunk rá, illetve az ezeknek a kifejezésére használt retorikai esz-

⁴Schorn-Schütte: Kommunikation über Politik, 3–36.

⁵Szijártó: A politikai elit társadalom, 395–425.

közökre. Mivel nem minden beszéd maradt fenn, néhánynak csak kivonata, ezért sem az elemzés, sem a következtetések levonása nem lehet teljes körű, ám az orációk politikai kommunikációja ezzel a hiánnyal együtt is vizsgálható és jól megfigyelhető.

A kötetben olvasható latin idézetek többségének magyar nyelvű fordítása tőlem származik, a lábjegyzetben csak a kiadásban megjelent fordítások idézésekor tüntettem fel a fordítás forrását. A modern kiadásban megjelent latin szövegeket betűhűen közöltem. Az egyéb kútfőkből (kéziratok és régi nyomtatványok) vett latin idézetek esetében az egyes források keletkezésének idejére vonatkozó átírási szabályokat követtem.⁶

Historiográfia

A magyar országgyűlési források összegyűjtésének fontosságát felismerve a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága a 19. század második felében elindította a *Magyar Történelmi Emlékek* sorozaton belül az *Országgyűlési Emlékek* alsorozatot. Az 1874-ben megjelent első kötet bevezetőjében a szerkesztő, Fraknoi Vilmos rámutatott, hogy a gyűlések és végzéseik nemcsak a politikai, hanem a társadalmi és műveltségi viszonyokat is befolyásolták. Emiatt tehát a diéták vizsgálata nagy jelentőséggel bír. A Bizottság feladatul tűzte ki az országgyűlési források és törvények összegyűjtését, és azok teljes körű, tudományos igényeknek megfelelő kritikai kiadását, amellyel Kovachich Márton György munkáját kívánták folytatni. Ehhez városi, vármegyei és külföldi állami levéltárakban, illetve könyvtárakban végeztek anyaggyűjtést, a külföldön fellelhető iratokról pedig másolatokat kértek vagy készítettek. A sorozatot az 1526 utáni iratok közlésével kezdték el, ennek oka Kovachich már kiadásban elérhető *corpusa* volt, amelyet a Bizottság forrásgyűjtése jelentős mértékben nem tudott gyarapítani. A teljességre való törekvés jegyében vonták be az erdélyi és a horvátországi gyűlések anyagait is a kiadásra szánt források körébe. A sokszor ismeretlen forrásokat is közlő köteteket bevezetővel látták el, amely az anyag ismertetéseként szolgált. Emellett a korábban készített, sokszor már a korabeli tudományos igényeknek sem megfelelő forráskiadásokat is számba vették.⁷ 1874 és 1917 között tizenkét kötet készült el 1606-ig bezárólag. 1962-ben a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága a sorozat folytatásáról döntött. A feladat elvégzésére egy szerkesztőbizott-

⁶Soós: Újkori magyarországi latin.

⁷Magyar Országgyűlési Emlékek I–XI.; Erdélyi Országgyűlési Emlékek I–XXI.

BEVEZETÉS

ságot hozott létre, amelynek tagja volt Ember Győző az Országos Levéltár, Székely György a Magyar Történelmi Társulat, R. Várkonyi Ágnes a Történettudományi Intézet és Vértés György az Országgyűlési Könyvtár részéről, illetve Pach Zsigmond Pál. Az anyaggyűjtés és a másolás megkezdődött a magyarországi intézményekben, együttműködés született a bécsi állami levéltárral, a Román Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetével, amelynek keretében Jakó Zsigmond megkezdte az ottani források katalógusba vételét. Az új kiadások mellett a korábbi tizenkét kötetnek elkészítették a mutatóját, ám 1974-ben Benda Kálmán az anyaggyűjtés és a korábbi kötetek gondozása mellett az újabb kiadványok megjelentetését sürgette.⁸ Az 1607 és 1790 között készült iratok anyaggyűjtését teljes körűen elvégezték, ám a nagyszámú irat miatt a forrásközlés csak arra terjedt ki, amely „a puszta országgyűlési vonatkozásokon túlmenően a politikai gondolkodásra, az országos problémák megoldási módjára, a politikai, társadalmi stb. küzdelmekben elfoglalt álláspontokra is érdemleges adatokat tartalmaz.”⁹ Ennek keretében dolgozta fel és közölte Hajnal István az 1642. évre tervezett, ám elmaradt országgyűlésre vonatkozó iratokat. A szövegeközlést megelőző tanulmányában az országgyűlés előkészítő tárgyalásait, egyeztetéseit ismertette elsősorban a nádori szerepvállalás tükrében.

Az egyes országgyűlésekről átfogóan Zsilinszky Mihály, Salamon Ferenc, Horváth Mihály és Stefanicsik Benedek Konrád publikált.¹⁰ A magyar diétai gyűléseken hozott döntéseket, törvénycikkelyek tartalmát, illetve magának a diétának a működését Marczali Henrik, Bónis György, Ember Győző, Timon Ákos és Eckhart Ferenc vizsgálták.¹¹ Az elmúlt években ismét hangsúlyt kapott a 18. századi országgyűlések működésének, a diétára meghívott személyeknek és rendi csoportoknak a társadalomtörténeti áttekintése is. A század országgyűléseinek intézménytörténetéről, résztevőiről Szijártó István készített monográfiát, illetve foglalkozott az alsótáblán megjelentekkel, a vármegyei, városi követekkel és a távollévőket képviselőkkel.¹² Joachim Bahlcke a katolikus püspököket,¹³ Forgó András a

⁸ Benda: A Magyar Országgyűlési Emlékek, 650–655.

⁹ A Magyar Országgyűlési Emlékek forrásközlési szabályzata, 437.

¹⁰ Zsilinszky: 1708-ki pozsonyi országgyűlés; Hajnal: Az 1642. évi meghiúsult országgyűlés; Az 1741. évi diétáról ld. Salamon kisebb dolgozatai; Horváth Mihály kisebb történelmi munkáiban az 1764–1765. évi országgyűlésről írt; Stefanicsik: Az 1764/65-i országgyűlés.

¹¹ Salamon kisebb dolgozatai; Ember: Az országgyűlések; Eckhart: A praecedentia kérdése; Marczali: Magyarország története; Bónis: Die ungarische Stände.

¹² Szijártó: A diéta; Uő.: Nemesi társadalom.

¹³ Bahlcke: A magyar püspöki kar.

diétán megjelenő szerzetesrendeket, kanonokokat és azok politikai szerepét tárta fel.¹⁴ Péter Katalin bemutatta, hogy az 1646–1647. évi országgyűlésen a politikai erőviszonyok reprezentálása miként kovácsolta egybe az uralkodóval szemben a különböző felekezeti hovatartozás ellenére a károkat és rendeket.¹⁵ Kalmár János az 1708-tól 1715-ig tartó,¹⁶ Nagy János pedig az 1751. évi diétát vizsgálta társadalomtörténeti és eszmetörténeti szempontból.¹⁷

A történeti kutatásokban az utóbbi évtizedekben a kultúrtörténeti szempontok is mind jobban létjogosultságot nyertek. Eszerint a döntések tartalma mellett fontos megvizsgálni meghozataluk folyamatát, az abban résztvevő érdekcsoportokat. A hatalmi erőviszonyokat társadalomtörténeti, mikrotörténeti kutatás alapján pontosabban meg lehet érteni, amely ismeretet a reprezentáció elemzése teszi teljessé. Az országgyűlésen való személyes vagy követi úton való megjelenés, helyfoglalás, bizonyos feladatok ellátása tükrözte a személy és az általa képviselt csoport státuszát, ezt a szimbolikus politikát a kortársak pontosan tudták értelmezni. Így a ceremóniakutatás is felértékelődött. Nemcsak történészek, hanem irodalom- és művészettörténészek, zenetudósok is élnek ezzel a lehetőséggel, amely a királykoronázások mellett az ünnepi köszöntésekkel, az alkalmi versekkel, a temetkezési és esküvői reprezentációval foglalkozik, és az írott forrásokon túl a képi ábrázolásokat, építészeti műalkotásokat is elemzi.¹⁸ Így például Pálffy Géza műveinek köszönhetően új ismeretekkel rendelkezünk a 17. századi országgyűlések helyszíneiről, koronázási ceremóniáiról és a koronázási jelvényekről.¹⁹

A kultúrtörténeti kutatások először a mindennapi életet, illetve a mentalitástörténetet tárgyalták, ám az érdeklődés az utóbbi évtizedekben a politikatörténet irányába is kiterjedt. Eleinte Nyugat-Európában, elsősorban Németországban kezdték el a történészek ezzel a módszerrel a római király választásának, a császár koronázásának ceremóniáját és a birodalmi gyűléseket vizsgálni, illetve meghatározni a Német-római Birodalom fogalmát

¹⁴ Forgó: Egyház – Rendiség – Politikai kultúra; Uő.: Az egyházi rend; Uő.: Esterházy Imre.

¹⁵ Péter: A protestáns vallásszabadságért.

¹⁶ Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez; Uő: Ármány, szerelem; Uő: Királyné-koronázás.

¹⁷ Nagy: Politika- és társadalomtörténeti elemzés.

¹⁸ Lengyelova – Pálffy: Korunováció; Dóbék: Barkóczy Ferenc; Serfőző: Themen und Formen; Linsboth: Die Krönungsbilder; Telesko: Die ungarischen Krönungsmedaillen.

¹⁹ Pálffy: A magyar országgyűlés helyszínei; Uő: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói; Uő: Nádasdy Tamás; Uő: Koronázási lakomák; Uő (szerk.): A Szent Korona hátatér; Soltész–Tóth–Pálffy: Coronatio Hungarica.

is. A metódusról értekezve Thomas Mergel a nonverbális kifejezések fontosságát emelte ki, ugyanis a szimbólumok képesek egyszerűen, ám mégis hatásosan megjeleníteni komplex jelentéseket. A politikatörténet elemeit „mint kommunikatíván létrehozott és szimbolikusan reprezentált jelenségeket” vizsgálta, és a szimbólumokat használó politikai kultúrát nem a politika kellékeként, hanem annak kommunikatív jelenségeként értelmezte. Achim Landwehr szintén a döntések mikéntjét állította középpontba, és ezáltal a legitimációs eszközökként használt rituálék és szimbólumok feltárásának jelentőségét hangsúlyozta.²⁰ Barbara Stollberg-Rilinger véleménye szerint az újkori politikára jellemző külsőségek az alapvető politikai struktúrákat jelenítették meg. A szimbólumok és rituálék a birodalmi gyűlésen, a „legfőbb politikai fórumon” megfigyelhető legarchaikusabb formák voltak. Ennek a vizsgálata bizonyítja a ceremóniakutatás létjogosultságát, mivel a birodalmi rendek személyes megjelenésükkel, az ott elfoglalt helyükkel és szavazatuk módjával jelenítették meg „alkotmányjogi létüket”, ez alapján nevezte Stollberg-Rilinger ezt a „jelenlét kultúrájának”. A rituálék, szimbólumok, gesztusok összessége teszi láthatóvá egy adott birodalom rendjét *pars pro toto* módon. A szimbolikus formákba, amelyek mintegy kódként működnek, az emberek belenőnek, és azokat beszédükben és cselekvésükben másolják. Az alapvető fogalmak is szimbólumokban érthetők meg, amelyek megtestesítik azt, ám nem mindig egyértelmű a megfejtésük.²¹ Németországban ez a megközelítés vitát váltott ki a történészek között. Az úgynevezett „hagyományos politikatörténettel” foglalkozó történészek hiányolták a kultúrtörténeti módszert alkalmazó tudósoktól bizonyos fogalmak pontos meghatározását, mint például az állam, szimbólum vagy politika. Ennél erősebb kritikát fogalmazott meg Andreas Rödder a „miért” helyett a „hogyan” kérdés előtérbe kerülésével kapcsolatban, mivel szerinte ennek kizárólagos vizsgálatával nem teljesül a történetírás általános feladata, vagyis az oksági összefüggések felfedése. Nem vonja kétségbe azonban a kultúrtörténeti megvilágítás fontosságát, a kérdéskör szisztematikus feltárásának hiányát is elismeri, de véleménye szerint ez a módszer nem foglalkozik a kommunikatív szinten túl a politika különböző területein hozott döntéseivel. A 2007-ben megjelent, a „hagyományos” politikatörténet módszerét taglaló tanulmánykötet bevezető fejezetében a kultúrtörténeti vizsgálat kizárólagossága ellen szólaltak fel a szerkesztők, felhívva a figyelmet, hogy nem szerencsés azt az úgynevezett

²⁰ Forgó: A politika kultúrtörténete, 171–186.

²¹ Stollberg-Rilinger: *Des Kaisers alte Kleider*, 7–21.

„hagyományos” módszerrel szembeállítani. Mindkét vizsgálati mód ugyanis tudományos igénnyel bír, ám a hatalom és az állam vizsgálatában egy ponton túl nem lép előrébb a kultúrtörténet. Birgit Emich a ceremóniák és szimbólumok mellett a politikai kultúra vizsgálatának jelentőségét emelte ki. Ehhez a nézőponthoz csatlakozott Wolfgang Reinhard, aki a politikai kultúrát a politikai gyakorlat termékének tekintette, tehát, véleménye szerint, a szimbólumok helyett a politikai gyakorlat elemzése vezet eredményhez a témában. Forgó András a kultúrtörténeti módszer körül kialakult német vita ismertetésében megvilágította a módszer előnyét, ám ő is egyetértett azzal, hogy nem szabad kizárólagossá tenni azt a politikatörténet kutatásában.²²

Források

A téma feldolgozásához kétféle forrástípus állt rendelkezésemre. Egyrészt az országgyűlésen résztvevők naplói, másrészt a bécsi udvarban keletkezett előkészítő iratok. Az első típusból az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Regnicolaris Levéltár N szekciójában, illetve az Országgyűlési Könyvtár, az úgynevezett Gyurikovits-gyűjteményében számos forrás található a 18. századi magyar országgyűlésekkel kapcsolatban. Egy részük a hivatalos iratok gyűjteménye, amelyek tartalmazzák a királyi meghívókat, az egyes ceremóniák rendjét, a karok és rendek sérelmi iratait, a királyi leiratokat, az országgyűlés feliratait, illetve az országgyűlés végén szentesített törvénycikkeket. Másik részük az országgyűlésre hivatalos követek naplói, amelyek a személyes feljegyzéseket, megfigyeléseket tartalmazták. A ceremóniák menetét közlő forgatókönyvet a latin forrásokban *directorium*, *ordo* vagy *modus* névvel jelölték. Megfigyelhető, hogy a nádorválasztást nevezték *modus*nak, arra nem használták sem a *directorium*, sem az *ordo* megnevezést. A ceremóniákat Bécsben egy előkészítő konferencián állították össze, amelyen többek között az udvari főkancellár, a magyar udvari kancellár, a kamaraelnök, a főlovászmester és a főudvarmester vett részt. A konferencián elhangzott javaslatok és tervek alapján elkészítették a ceremóniák menetrendjét, és elküldték a magyar országgyűlésnek, amelynek az első ülésén azokat ismertették, felolvasták és megvitatták. Amennyiben észrevételük volt egy-egy aktussal kapcsolatban, azt jelezték, és kérték a módosítását. A végső változatot a követek az országgyűlésen tartott diktálás útján je-

²² Forgó: A politika kultúrtörténete, 171–186.

BEVEZETÉS

gyezték fel, amely gyakorlat már a 17. században gyökeret vert. 1712-ben még csak a hivatalos iratokra szorítkozott az eljárás, majd 1764–1765-re már a diéta hivatalos naplója is diktálásra került. A követek beszámolóí pedig az iratokban leírt normákhoz képest ismertették a valójában megtörtént eseményeket, ezért együttes vizsgálatuk nyújthat csak teljes képet a politikai reprezentációról. Az országgyűlési naplók vezetésében 1790 fordulópontot jelentett, ekkor ugyanis elrendelték, hogy az addig latin nyelven és kéziratosan készült diáriumot magyarul és latin fordításban is nyomtatásban jelentessék meg.²³

Az Országgyűlési Könyvtár 1608 és 1849 közti országgyűlési forrásanyagát a Gyurikovits-gyűjtemény jelenti.²⁴ Gyurikovits György pozsonyi táblabíróként Pozsony várost képviselte az 1836. évi diétán; a Magyar Tudós Társaság levelező tagja, kéziratmásoló, könyvgyűjtő volt. 1847-ben meghalt, ezért kollekciónak az 1848–1849. évi diétai iratai nem tartoznak a saját, 106 kötetet számláló gyűjtésébe, azokkal a könyvtár egészítette ki azt. Az Országgyűlési Könyvtárt 1866-ban alapították, és állományába minden, a közjoggal, politikával kapcsolatos és a parlamentáris rendszert tárgyaló művet igyekeztek megszerezni, ám, ahogyan Ugron Gábor képviselő már 1893-ban felhívta a figyelmet, a magyar országgyűlési források hiányoztak. Ennek következményeként kezdték meg a 17–18. századi iratok gyűjtését eredeti vagy másolati példányban. Az 1790 előtti diétákról 67 kéziratot őriz a könyvtár, ezekből huszonötön szerepel Gyurikovits neve.²⁵ Halála után fiától gyűjteményének *diaetalia* részét Fraknoi Vilmos vásárolta meg,²⁶ az Országgyűlési Könyvtár pedig 1917-ben vette meg egy könyvkereskedésben a fent említett gyarapítás keretében.²⁷ Az általa készített másolatok forrása a mai Széchényi Könyvtár, a Kovachich-gyűjtemény, a budapesti Egyetemi Könyvtár és több városi könyvtár állományában őrzött irat volt.²⁸ A forrásokat áttekintve tehát kiderül, hogy néhány napló nemcsak a kortársak által készített, hanem későbbi, 19. századi másolatban is megőrződött. A diáriumok mellett bizonyos akták is fennmaradtak különféle korabeli vagy 19. századi gyűjteményekben. Ilyen például Kovachich Márton György *Solennia inauguralia* című, koronázási ünnepekről szóló műve, amelyben direktóriumokat, beszédeket, ko-

²³ Szijártó: Nemesi társadalom, 243–245.

²⁴ A Gyurikovits-gyűjteményből több kötet digitalizálva a könyvtár honlapján elérhető: <http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/gyurikovits/> (utolsó letöltés: 2016. július 17.)

²⁵ Vértes: Országgyűlési Könyvtár, 334–338.

²⁶ Gyurikovits gyűjteménye, 496.

²⁷ Vértes: Országgyűlési Könyvtár, 337.

²⁸ Szijártó: A diéta, 27. ** jegyzet.

rabeli beszámolókat gyűjtött össze. Kovachich II. Lipót koronázására állította össze művét, neki is akarta ajánlani, de a cenzúra nem engedte a dedikáció megjelenését, amelyben a Habsburg-uralkodók és az udvari körök egyes korszakokat illetően bizony bírálatot is kaptak. A gyűjtemény tartalmának egy része korábban megjelent Kollár Ádám, Bél Mátyás, illetve Johann Georg von Schwandtner műveiben.²⁹

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött naplók jelentik vizsgálatom másik fő forráscsoportját. A feldolgozott gyűjteményben szereplő nagyszámú és több diétai résztvevőtől származó naplók leírásai színesebb képet nyújtanak a politikai reprezentációról, a szimbolikus kommunikációról, és azok kortárs interpretációjáról. Emellett a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Regnicolaris Levéltárában található fondfőcsoport őrzi a naplókban is fennmaradt királyi leiratoknak, direktóriumoknak, illetve az országgyűlés feliratainak eredeti példányait. Itt található számos napló is, amelyek közül többnek a szövege megegyezik az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött példányokkal és a Gyurikovits-gyűjtemény bizonyos darabjaival. A Magyar kancelláriai levéltár fondfőcsoport *Originales referadae* állagában az előkészítő folyamatokat feltáró iratok, a bécsi levéltárakból kiszolgáltatott szekcióban pedig az 1741. évi koronázásra vonatkozó dokumentumok találhatóak meg.

Az 1687. évi országgyűlésről Komárom vármegye követeinek és Horvátország követének naplója maradt fenn, utóbbi több másolatban is, például a Gyurikovits-gyűjteményben.³⁰ 1687-ből igen kevés oráció maradt fenn, az esztergomi érsek beszédének még tartalmi kivonatát sem tartalmazzák a naplók, ugyanakkor szerencsére a királyi és főhercegi válaszok tartalmát feljegyezték az írók. Fenessy György egri püspök beszédét Bél Mátyás a koronázást leírva megőrizte, amely részt Kovachich átemelt a gyűjteményébe.

Az 1708 és 1715 között üléselő országgyűlésről fennmaradt Dobner Ferdinánd soproni követnek,³¹ Gábrriel János és Storber Mátyás Ruszt város követeinek,³² Komáromi Csipkés György és Bakay Ádám Bihar vármegye követeinek,³³ Lányi Pál Gömör vármegye követeinek,³⁴ Liptó vármegye követeinek,³⁵ Mecséry Ádám Pest-Pilis-Solt vármegye követeinek latin nyelvű

²⁹Windisch: Kovachich a forráskutató, 113–116.

³⁰OSZKK Fol. Lat. 540, OSZKK Fol. Lat. 3841 és OGYK 700.527.

³¹OSZKK Fol. Lat. 590.

³²OSZKK Fol. Lat. 589.

³³OSZKK Fol. Lat. 560, OGYK 700.500.

³⁴OSZKK Quart. Lat. 378.

³⁵OSZKK Fol. Lat. 587.

BEVEZETÉS

naplója,³⁶ Erdődy Sándor, Vas vármegye főispánjának magyar nyelvű naplója,³⁷ illetve Bay Ferenc és Balog György Bereg vármegyei követek feljegyzése.³⁸ A pásztói ciszterci apát Morvaországból származó követe, Hermann Engelbert is írt naplót az 1712. évi pozsonyi országgyűlési ülésről.³⁹ Az 1714-ben tartott ülésekről Károlyi Sándor⁴⁰ és Ráday Pál is beszámolt naplójában.⁴¹ A Széchényi Könyvtár őriz még egy 19. századi másolatot az 1708. évi diéta első négy hónapjáról beszámoló naplóról,⁴² a Jankovich Miklós-gyűjtemény részeként pedig egy rövid, csupán négy ülést ismertető másolatot.⁴³ Az Országgyűlési Könyvtárban még megtalálható Meskó Ádám, Moson vármegye követének naplója.⁴⁴ Bécsben az Österreichische Nationalbibliothek kéziratára is őriz egy névtelen naplót.⁴⁵

Szijártó István összehasonlította Lányi Pál naplóját Bay Ferenc és Balog György beregi követekével, illetve Komáromi Csipkés György és Bakay Ádám bihari követek naplójával. Első esetben a két beszámoló nagymértékben egyezik, az eltérések pedig nem mondanak ellent a feltételezett másolásnak. A vizsgálat alapján valószínűsíthető, hogy a beregi követek beszámolójának lejegyzője művét Lányi naplójából másolta vagy esetleg egy közös forrásból. A második esetben nemcsak a tárgyalási ügyek, hanem még az ülésnapok sem egyeznek meg. Ez a két példa világosan megmutatja, hogy egyetlen forrás sem nyújt „megbízható képet”, ugyanakkor több irat átnézése sem mindig jelent megoldást.⁴⁶ Hermann Engelbert követ feljegyzését Forgó András vetette össze Lányi Pál írásával, amelynek eredményeként láthatóvá vált, hogy a különböző források mennyivel bővíthetik az egyes országgyűlésekről és az egyes politikai csoportok működéséről alkotott képünket. A ciszterci szerzetes leírásából a klérus tárgyalásai mel-

³⁶ OGYK 700.498; OGYK 700.499-II.

³⁷ OSZKK Quart. Hung. 2240. Kiadásai: Gr. Erdődy Sándor vasi főispán naplója az 1708-iki országgyűlésről. Közzé teszi Thaly Kálmán. *Történelmi Tár* 1896, 385–400.; Erdődy Sándor, Vas megyei főispán naplója a pozsonyi országgyűlésről. *Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról*. II. Ed.: Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1973, 385–399.; *A Rákóczi Tükör* változatlan címmel újból kiadásra került a *Milleniumi magyar történelem, Források* sorozatban 2004-ben. A főispán naplója ebben a 338. oldaltól a 349-ig oldalig tart.

³⁸ OGYK 700.503.

³⁹ Acta et observata.

⁴⁰ Károlyi Sándor naplója.

⁴¹ Ráday Pál naplója.

⁴² OSZKK Fol. Lat. 3726.

⁴³ OSZKK Fol. Lat. 564; OGYK 700.500 adott részei.

⁴⁴ OGYK 700.496.

⁴⁵ ÖNB Handschriftensammlung, Ser. n. 2712.

⁴⁶ Szijártó: *Nemesi társadalom*, 247–252.

lett az egyházi követeknek a diéta során intézendő más feladatai is megismerhetővé váltak.⁴⁷ A forrásokban szereplő adatok, leírások az adott követ vallásfelekezeti hovatartozásától is függhettek. Jó példa erre Bencsik Mihály Nagyszombat katolikus követe, aki az 1714. évi nádorválasztásról beszámolva nem tartotta érdemesnek megörökíteni Újfalussy Pál és Révay Mihály protestáns jelöltek nevét, ezzel ellentétben az evangélikus felekezeti Dobner Ferdinánd, Sopron város követe, feljegyezte őket.⁴⁸

A bevonuláskor elhangzott beszédek több forrásban is fennmaradtak. Az országgyűlési naplók aktagyűjteménye mellett Csáky Imre kalocsai érsek wolfsthalai köszöntését a *Wienerisches Diarium* 1712. évi május 28-i száma is közölte német fordítással együtt. Mivel a beszédek is a fogadás direktóriumával együtt diktálás során jegyezték le a követek, az egyes beszéd-példányokban eltérések, hibás lejegyzések fedezhetők fel. A kalocsai érsek beszédének vizsgálatát segíti, hogy nyomtatásban is megjelent, amellyel a kéziratos feljegyzéseket össze lehet vetni.

Forráskritikának nemcsak két dokumentumot érdemes alávetni, hanem egy kéziratban belül is szükséges odafigyelni a leírtakra. Külön figyelemre méltó, hogy Lányi Pál gömöri alispán és vármegyei követ naplójában Keresztély Ágost esztergomi érsek határnál elmondott beszéde kétszer is szerepel: az első változatot hallás után, a másodikat a bevonulást követő második héten tartott diktálás során írta le. A kettő között csekély tartalmi eltérés mutatkozik: az első, vagyis a hallás után leírt szövegben az érsek kifejezi a rendek reményét, hogy Károly megtartja őket a szabadságukban, kiváltságaikban, jogaikban és szokásaikban, ám ez a fontos kitétel, illetve az uralkodónak hosszú életet kívánó sorok a diktált változatban már nem szerepelnek.⁴⁹ Összehasonlítva a hallás után lejegyzett szöveget az esztergomi érsek pozsonyi várban elmondott beszédével felmerül, hogy a napló utólagos készültekor Lányi emlékezetében már ez a két beszéd összemósódott, és ezért rögzítette így a határnál elhangzott orációnak az első változatát.⁵⁰ Ezekon felül az ellenségek felett aratott győzelem kívánsága is csupán a hallottak alapján lejegyzett szövegben szerepelt.

A következő, 1722–1723. évi diétáról beszámolt Ugrovics Kristóf és Hrabovszky Gáspár Trencsén vármegyei követ,⁵¹ Lányi Pál és Nébesd

⁴⁷ Forgó: Szerzetesség és politikai kultúra, 79–84.

⁴⁸ OGYK 700.499-IV, p. 235., 700.499-III, p. 163.

⁴⁹ Vö. Lányi naplója I. 411. és Lányi naplója I. 412. Forgó: Egyház – Rendiség – Politikai kultúra, 56–57.

⁵⁰ Vö. Lányi naplója I. 411. és Lányi naplója II. 2.

⁵¹ OSZKK Fol. Lat. 562.

BEVEZETÉS

György gömöri követ,⁵² valamint Prileszky Pál távollévő követ. Prileszky naplója nemcsak korabeli másolatban, hanem a Gyurikovits-gyűjteményben is fennmaradt, illetve szövege egyezik egy anonim naplóéval.⁵³ Nagy valószínűség szerint szintén Prileszky Pál naplójának másolata a Bécsben, a Nationalbibliothek kéziratárában található egyik országgyűlési napló is.⁵⁴ Ahogyan az 1712. évi diétát megörökítő naplóknál, itt is előfordult, hogy két napló csak részben egyezik egymással. Ugronovics feljegyzésének első 100 fólióját összevetve kiderült, hogy szövege Prileszky naplójának a Széchényi Könyvtárban őrzött első kötetével mutat teljes egyezést.

Az 1728–1729. évi országgyűlésről Kazy László és Marossy Ádám Bars vármegyei követei,⁵⁵ Somogyi László és Barinay László Esztergom vármegyének követei,⁵⁶ Illésházy József Trencsén és Liptó vármegyék örökös főispánja,⁵⁷ Rötth Sándor esztergomi jegyző⁵⁸ és Trautsohn János József szekszárdi apát készített feljegyzéseket.⁵⁹ Ezek mellett több, szerzőjük nevének feltüntetését mellőző napló is fennmaradt, amelyeknek azonban ismerjük a későbbi tulajdonosait.⁶⁰

1741-ből szintén több, szerzői név nélküli napló van.⁶¹ Néhány esetben az írnot is ismerjük.⁶² Gillig András és Keller György János Szentgyörgy város követe,⁶³ Illésházy József Trencsén és Liptó örökös főispánja ismét beszámolt az országgyűlésről.⁶⁴ Ennek az országgyűlésnek is van egy Bécsben lévő anonim naplója.⁶⁵ A Széchényi Könyvtár Kéziratárában őrzött

⁵² OSZKK Fol. Lat. 546.

⁵³ OSZKK Fol. Lat. 566, OGYK 700.486/1, 700.486/2, 700.486/3, 700.663, Szijártó: Nemesi társadalom, 245.

⁵⁴ ÖNB Handschriftensammlung, Ser. n. 2713–2714.

⁵⁵ OSZKK Fol. Lat. 573.

⁵⁶ OSZKK Fol. Lat. 572.

⁵⁷ OSZKK Fol. Lat. 575.

⁵⁸ OSZKK Fol. Lat. 3357.

⁵⁹ OSZKK Fol. Lat. 3842.

⁶⁰ OSZKK Fol. Lat. 601; Fol. Lat. 569. Ez egymás másolata. Fol. Lat. 574. Ez utóbbi Jankovich Miklós gyűjteményének része; Fol. Lat. 568, amelynek tulajdonosa Széchényi Ferenc volt; OGYK 700.483, amelynek Bernáth Dezső volt a tulajdonosa; 700.484, amelynek eredeti példányán Kvassay László ex librise szerepelt.

⁶¹ OSZKK Fol. Lat. 608; Fol. Lat. 606; Fol. Lat. 3910; Fol. Lat. 597 és Fol. Lat. 609 ismét a Jankovich-gyűjteményben; Fol. Lat. 602. Széchényi Ferenc volt a tulajdonos. OGYK 700.478.

⁶² OSZKK Fol. Lat. 596, ennek a scriptora ismert: Szeremley Pál; Fol. Lat. 598: Baranyai Bogády László a scriptor.

⁶³ OSZKK Quart. Lat. 401.

⁶⁴ OSZKK Fol. Lat. 607.

⁶⁵ ÖNB Handschriftensammlung, Ser. n. 2715.

naplók közül két anonimnak az általam vizsgált ceremóniákra vonatkozó leírása szövegszerűen megegyezik.⁶⁶ Érdekessége a koronázást leíró naplórészletnek, hogy a koronázási ordót tekinti a szöveg alapjának, és azt módosítja a valóban megtörténteknek megfelelően, ezzel a gyakorlat és a norma közti különbségek megfigyelhetők: néhol megváltoztat néhány kifejezést, szófordulatot vagy mondatot, de alapjának ennek ellenére mégis csak a rendtartást lehet tartani.

1751-ből több névtelen naplót ismerünk, amelyek közül háromnak a szövege megegyezik,⁶⁷ de fennmaradt Lehoczky Dániel Békés vármegyei követnek,⁶⁸ az Ung vármegyei követnek,⁶⁹ illetve Szirmay Tamás – jegyzője, Farkas Lőrinc által írt – naplója.⁷⁰ Az országgyűlési naplók három külföldön őrzött példánya ismeretes eddig előttem, az egyiket a madridi nemzeti történeti levéltárban őrzik, a másik kettőt Bécsben, a Nationalbibliothekban és a Haus-, Hof- und Staatsarchivban.⁷¹ A bécsi levéltári napló kizárólag aktákat tartalmaz, a könyvtári példány azonban naplórészeket is magába foglal. A Spanyolországban lévő napló hasonlít a fent említett két anonim napló szövegére, szembevetendő eltérés viszont, hogy a napló záró mondata eltér.⁷²

Békés és Ung vármegye követeinek naplója szinte teljesen megegyezik egymással.⁷³ Előbbiből egy, a katalógus szerint, autográf példány a Szechenyi Könyvtárban is fellelhető. Szintén itt őrzik Szirmay Tamás naplóját, amelyet Farkas Lőrinc jegyzett le.⁷⁴ Egy egykorú, de anonim diárium naplórészlete kisebb eltéréssel megegyezik egy, a Gyurikovits-gyűjteményben lévő szintén anonim naplóval, amely egy másik, ugyanott őrzött forrással szó szerint megfelel az augusztus 27-i ülésnap elbeszélésének.⁷⁵ Szijártó István az Országgyűlési Könyvtárban lévő naplók összehasonlításával világosság tette, hogy a beszámolókat a kortársak egymásról teljes egészében vagy csak bizonyos részleteiben másolták. Egy személyes for-

⁶⁶ OSZKK Fol. Lat. 608, Fol. Lat. 3910.

⁶⁷ OSZKK Fol. Lat. 623, OGYK 700.470, MNL OL N 54 *Archivum Regni Diaetae Diarium* 5. kötet.

⁶⁸ OSZKK Fol. Lat. 3510, OGYK 700.469.

⁶⁹ OGYK 700.462.

⁷⁰ OSZKK Fol. Lat. 616.

⁷¹ Archivo Histórico Nacional, Estado, libro 614, ÖNB Handschriftensammlung Ser. n. 2716, ÖStA HHStA HS B 92.

⁷² Köszönöm Martí Tibornak, hogy a Madridban őrzött országgyűlési naplóról készített jegyzeteit rendelkezésemre bocsátotta.

⁷³ Szijártó: Nemesi társadalom, 245.

⁷⁴ OSZKK Fol. Lat. 616.

⁷⁵ OSZKK Fol. Lat. 623, OGYK 700.470, 700.469.

dulattal is alátámasztja állítását: „Így ez az országgyűlés, mely rendetlenül kezdődött, teljes összeviaskodásban ért véget.”⁷⁶ A másolásra utaló hasonló nyom lehet a nádorválasztáskor az éljenzésre tett megjegyzés: „szinte undorodásig”.⁷⁷ Ez a kiszólás ugyanis megtalálható két Széchényi könyvtárbeli anonim és a Gyurikovits-gyűjteménybe tartozó Békés és Ung vármegyei követek naplójában.⁷⁸

A Széchényi Könyvtár állományából öt 1764–1765. évi országgyűlési naplót néztem át, amelyeknek szövege megegyezik nemcsak egymással, hanem a Gyurikovits-gyűjtemény 700.456 jelzetű naplójával és az Országos Levéltárban őrzött példánnyal is. Ezzel Szijártó István vizsgálatának eredményét bővítve eddig 11 példány ismert a hivatalos naplóból.⁷⁹ Vörös Bálint naplójának második része azonban eltér ettől a szövegtől. A lábjegyzetben feltüntetett naplók közül a 700.456 jelzetűnek ismert a lejegyzője, Kvassay József megbízásából Durászy János; a Széchényi Könyvtárban őrzöttek között megtalálható Vörös Bálint, Jankovich Miklós és Fejérváry Károly naplója. A többségük azonban ott is anonim, ahogyan a Bécsben őrzött két napló is.⁸⁰

Amint a lábjegyzetekből látható, egy-egy követi napló több őrzési helyen is megtalálható, általában későbbi másolatként, valamely gyűjtemény részeként. Tehát az eddigi kutatás alapján úgy tűnik, hogy a naplók magas darabszáma ellenére kevés különböző, önálló szöveg maradt fenn beszámolóként. Az országgyűlési beszámolók mellett a ceremóniális alkalmakról hírt adott a korabeli sajtó is, a *Wienerisches Diarium* és a *Nova Posoniensia*.⁸¹ Az eddig jegyzékbe vett naplók elbeszélése mégis sokszínű, mivel az országgyűlési tárgyalásokat több érdekcsoport szemszögéből mutatják be, hiszen szerencsére fennmaradt számos városi, vármegyei, távollévő nemes követének vagy éppen egyházi követnek a beszámolója is.

⁷⁶ Szijártó: Nemesi társadalom, 245.: OGYK 700.469, 700.467, OSZKK Fol. Lat. 3510.

⁷⁷ Szijártó: A diéta, 298.

⁷⁸ OSZKK Fol. Lat. 632, Fol. Lat. 617, OGYK 700.469 és Szijártó: Nemesi társadalom, 245. 27. lábjegyzet alapján feltételezem, hogy az OGYK 700.462.

⁷⁹ Szijártó: Nemesi társadalom, 245. A naplók jelzetei: OGYK 700.451, 700.453, 700.456, 700.457, 700.458, OSZKK Fol. Lat. 604, 619, 620, 611, 643, MNL OL N 55 Lad. O. Littera T. 6. kötet.

⁸⁰ ÖNB Handschriftensammlung Ser. n. 2717–2718, Ser. n. 2719.

⁸¹ A *Wienerisches Diarium* számaiban közölt 1712. évi ceremóniális eseményeket Bagi Zoltán Péter tette közzé: Bagi: Az 1712. évi pozsonyi királykoronázás. A bécsi ünnepeket Kókényesi Zsolt doktori értekezésében feldolgozta: Kókényesi: A magyar arisztokraták integrációja.

Ezáltal bizonyos politikai témák tárgyalását, az ügymenetet, illetve ünnepeket részletesebben ismertettek.⁸²

A diétai naplók többsége latin nyelven készült, igazi különlegességnek a ritkán előforduló német vagy magyar nyelvű írás számít. Lányi Pál 1712-ből fennmaradt naplója magyarul kezdődik, majd latinul végződik, illetve 1714-ből Károlyi Sándor naplója is magyarul olvasható, utóbbi jelentősége nemcsak a nyelvben van, hanem, hogy a felsőtábláról tudósít. A források nagy része ugyanis az alsótáblai üléseket örökítette meg. Bécsből a magyar országgyűlés latinul kapta meg a leiratokat és a ceremóniák direktóriumait. Ám egy 1764-es napló feljegyezte, hogy az uralkodótól érkező bevonulási és a diéta megkezdésére vonatkozó rendtartások közül az első németül volt megfogalmazva, aminek kihirdetése a latin fordítás miatt elhalasztódott.⁸³

Az országgyűlés helyszíne

A diéta felső- és alsótáblájának 16–17. századi helyszíneit és épületeinek elnevezéseit Pálffy Géza gyűjtötte össze, az ő tanulmánya alapján mutatom be a korszak diétáinak helyszíneit. A 16. században a felsőtábla úgy Sopronban, mint Pozsonyban az esztergomi érsek – aki egyúttal királyi helytartó is volt – házában ülésezett, utóbbi városban ez a Búzapiac téren állt. A 17. században, mikor már volt választott nádor, a főrendek az ő házában tanácskoztak. A század közepén egy zöld falfestésű házat választottak ki a nádorválasztó gyűlés lebonyolítására, amelyet a forrásokban Zöld Háznak, *domus viridis*nek vagy *grüner Stübel*nek neveztek. Az alsótábla mindkét városban a ferences kolostorban gyűlt össze, majd a 17. század elején szintén új épületbe költözött, amely ház megvásárlására 1609-ben az országgyűlés adót szavazott meg. Ebből Pozsonyban, a Hosszú utcában vettek egy házat, ezt nevezték a forrásokban ország házának, országháznak, latinul *domus regnicolaris*nak. Az építkezés nehézkesen haladt előre, elsősorban anyagi okokból, de 1735-ig elkészült, ugyanis akkortól kezdve nem az országház építésére rendeltek pénzt, hanem a vár javítására.⁸⁴

A 18. századi országgyűlések helyszínét Szijártó István vizsgálta meg. 1708-ban és 1712-ben a karok és rendek a fent említett országházban, a felsőtábla pedig még a Zöld Háznál gyűlt össze. 1722-től kezdve az összehívott diéta mindkét táblája azonban az országházban tartotta üléseit, de

⁸² Szijártó: Nemesi társadalom, 244.

⁸³ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 306r.

⁸⁴ Pálffy: A magyar országgyűlések helyszínei, 67–77.; Salamon kisebb dolgozatai, 76–77.

külön teremben. A főrendek a városfallal szemközti, a karok és rendek az utcai palotarészben ülészetek. Az utóbbi a Szent Lőrinc-kapunál lévő utcával volt szemközt. Az ország házát valószínűleg ekkor bővítették ki, hogy mind a két tábla elférjen az épületben. A kijelölt épületen kívül helyszíniül szolgálhatott még az üléseken elnöklők háza is: a felsőtábla olykor a nádor házába ment annak betegsége miatt, amint az 1722-ben is történt a nádor köszvénye idején, vagy amint 1741-ben a beteg és idős Pálffy János országbírónál ülészetek, aki nádor hiányában a választás napjáig volt a felsőtábla elnöke.⁸⁵

I. Lipót hitlevelében ígéretet tett arra, hogy a magyar országgyűlést lehetőség szerint gyakran, de három évet nem meghaladó időszakonként összehívja.⁸⁶ III. Károly már a háromévenkénti diéta tartásról hozott törvényt, és hangsúlyozta, hogy szükség esetén még előbb is összehívja azt.⁸⁷ 1723-ban a diéta tartamát is meghatározta, vagyis két hónapnál tovább csak indokolt esetben tartson.⁸⁸ Törvénybe nem foglalták, de 1741-ből fennmaradt forrás az országgyűlés összehívásának kihirdetése és a diéta megkezdése között szükséges időintervallumról. 1740. október 20-án hunyt el III. Károly. A magyar királyi kancellária október 31-re datált, a magyar országgyűlés összehívását tárgyaló felterjesztésében 1741 tavaszát jelölte ki. Az indoklásban szerepelt, hogy – mivel az országgyűlés megnyitása előtt legalább két hónappal ki kell tűzni az időpontot – a legközelebbi dátum a diéta összeülésére a január lehetne, de a pozsonyi bevonulás és a koronázási szertartás hossza, valamint a szabadban történő részei a hideg miatt ártalmasak lennének a királynő számára. Mária Terézia ekkor épp II. Józseffel volt várandós. A Pozsonyba érkező nagyszámú tömeg, illetve a különböző őrség-csapatok elhelyezése is gondot okozna. Ezért a kancellária a következő év tavaszát javasolta az országgyűlés megnyitására.⁸⁹ Május első napjáig látta szükségesnek a halasztást, és januárra tűzte ki a diéta kihirdetését a miniszteriális konferencia.

⁸⁵ Szijártó: A diéta, 136–141.

⁸⁶ CIH 1657–1740, 132, 1659. évi I. tc., 3.§.

⁸⁷ CIH 1657–1740, 446, 1715. évi XIV. tc.

⁸⁸ CIH 1657–1740, 570, 1723. évi VII. tc.

⁸⁹ MNL OL A 1 1740/43, p. 2–10.

ORSZÁGGYŰLÉSI CEREMÓNIAK

A király és a királyi biztosok fogadásának rendje

Az uralkodóbevonulás ünnepsége két nagy ceremóniára osztható fel: az országba, illetve a városba való belépésnek külön-külön szimbolikus cselekménysora volt.

Az országba történő bevonulás ceremóniáját azoknak a leendő királyoknak szervezték meg, akik külföldi dinasztia tagjaként érkeztek a koronázásra. Őket a 15. század folyamán Csehországban és Magyarországon is egy eskü letételére kötelezték, amely a határátlépés előfeltétele volt.⁹⁰ A középkorban az országba és a magyar királyi fővárosba történő belépéskor is egy-egy rendi küldöttség jelenlétében kellett esküt tenniük a leendő magyar királyoknak, ahogyan Jagelló II. Ulászló az 1490. évi, majd Habsburg I. Ferdinánd az 1527. évi bevonulásakor tette.⁹¹ Utóbbi alkalmon Báthory István nádor, Szalaházy Tamás magyar udvari kancellár, Thurzó Elek tárnokmester és más magyar nagyurak voltak jelen.⁹² Buda 1541. évi elvesztése után a Magyar Királyság számára Pozsony belpolitikai igazgatási központtá, Bécs pedig rezidenciavárossá és a központi igazgatás által úgymond „második fővárossá” vált,⁹³ ezáltal a Habsburg-dinasztiából származó magyar királyoknak ezután mindig át kellett lépniük az országhatárt, amikor a királyságukba érkeztek. Ennek köszönhetően az uralkodóbevonulás ceremóniája a politikai reprezentáció meghatározó részévé vált. A városkapunál az eskü, illetve a városi kiváltságok megerősítése helyett Pozsonyban a 18. század folyamán köszöntőbeszédet tartottak. Az 1712. évi bevonulási rendtartásban olvasható, hogy III. Károlyt az esztergomi érsek latin beszéddel fogadja a határnál felállított sátragnál, és a király erre „paternam in regni cura sollicitudinem pollicetur.” (az ország vezetésében atyai gondoskodást ígér).⁹⁴ Látható, hogy ez a középkor végén kialakult szokás tovább élt a 18. században is. Decsy Sámuel is megerősíti ezt: „az ország szélén, a Duna partján kivonatott sátor alá megyen, és újból lekötelezi magát a Haza boldogságának munkálkodására.”⁹⁵

⁹⁰ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 50–51.

⁹¹ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 51.

⁹² Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 57.

⁹³ Pálffy: Nádasy Tamás, 65–69.

⁹⁴ Acta et observata, 41.

⁹⁵ Decsy: Magyar szent koronának, 518.

A király bevonulási ünnepségének rendtartását az előkészítő konferencia elsősorban a korábbi ordókra támaszkodva állította össze,⁹⁶ majd a magyar diétának elküldte, amelyet a rendek megtárgyaltak, és a felmerülő változtatási igényüket ismertették az uralkodóval. 1712-ben és 1741-ben a gondosan kidolgozott direktóriumot az országgyűlésen a király bevonulása előtt egy hónappal ismertették.⁹⁷ 1714-ben azonban csak pár nappal előzte meg az ünnepséget.⁹⁸

A királyfogadás ceremóniájának elemei az általam vizsgált időszakban a következők voltak: egy kisebb magyar delegáció ment a Bécsből Petronellen⁹⁹ átutazó király és kísérete elé Wolfsthalba, magyarul Farkasfalvára, a források által *palatium*nak vagy *arx*nak is nevezett helyre, ahol a küldöttség vezetője beszédet mondott. A következő állomás Köpcsénynél, a határnál volt, ahol az országgyűlés delegációja várta az uralkodót a számára felállított sátonnál, amelyben egy bársonnyal bevont asztalt és egy széket helyeztek el.¹⁰⁰ Ott az esztergomi érsek a karok és a rendek nevében köszöntötte a királyt, majd a válaszbeszéd után az uralkodó csókra nyújtotta kezét. A 18. század első felében csak egyszer érkezett az uralkodó egyedül, 1712-ben III. Károly hitvese, Erzsébet Krisztina nélkül vonult be, aki még Barcelonában maradt. A többi alkalommal házastárssal, illetve a főhercegekkel és főhercegnőkkel érkeztek az uralkodók.¹⁰¹ Ekkor a királyi család minden egyes tagját köszöntötték, a hitves és a hercegek pedig hódolati csókra is nyújthatták kezüket a király mellett. 1722-ben a Bécsi-kapunál Skaricza Gábor latin beszéddel üdvözölte III. Károlyt, Hueber Samuel vice-notarius pedig németül köszöntötte a királynét.¹⁰² 1764-ben, amikor Mária Terézia családjával vonult be Pozsonyba a császári címet viselő Lotaringiai Ferenc foglalta el a kiemelt helyet, ugyanis ő állt középen, jobbán a magyar királynő, balján pedig a trónörökös József.¹⁰³

⁹⁶ OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 2r.

⁹⁷ Acta et observata, 116–117., 196–197.; OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 261r.

⁹⁸ OGYK 700.499-IV, p. 234. A bevonulás direktóriumát október 12-én olvasták fel.

⁹⁹ Mária Terézia bevonulásának jegyzőkönyvi kivonata tartalmazta, hogy a Petronellben eltöltött éjszaka után, az indulás előtt szentmisét hallgatott a királynő hitvesével együtt a Petronellben lévő várban, amelyet az egyik udvari káplán celebrált. Ld. ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40-11, f. 1r.

¹⁰⁰ Lányi naplója I. 411.

¹⁰¹ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15-15, f. 2r; OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 2v–3r; OSZKK Fol. Lat. 562, f. 3r, 39v–40r; ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40-11, f. 1r–4r.

¹⁰² Nova Posoniensia 1722. július 8. p. 280.

¹⁰³ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 64-11, f. 4r.

Különböző okokból a határra érkező uralkodót üdvözlő legfőbb méltóságok személye is változhatott: I. Ferdinándot 1527 őszén Báthory István nádor fogadta, mégpedig magyar nyelvű beszéddel, mivel a mohácsi csatában elesett Szalkai László érsek után még nem töltötték be az esztergomi érseki méltóságot.¹⁰⁵ 1751-ben az esztergomi érseki szék és a nádori méltóság üresedése miatt Mária Teréziát bevonulása alkalmával a határnál a második egyházi főméltóság, a kalocsai érsek üdvözölte.¹⁰⁶ A bécsi főhadszertárnoki hivatal ellenőrzése alatt gondosan felállított ágyúk a pozsonyi várban ez alatt dördültek el először. A főpapság ezt követően előrement a városba, hogy előkészüljön a várkapolnabeli köszöntésre. Az uralkodó és kísérete Köpcsénytől Pozsony határáig, a Bécsi- vagy más nevén Vödrici-kapuig vonult, ott a város jegyzője a városi magisztrátus nevében üdvözlő beszédet mondott, és átadta a város kulcsait. Az uralkodó válaszolt, majd a kulcsokat visszaadta, a magisztrátus tagjai pedig kézcsoókra járultak. Ezután dördültek el másodszer az üdvözlő lövések, és lépett be a király a városba, amit ismét üdvözlőlövések jeleztek, majd a tanács fedetlen fővel gyalog kísérte a városkaputól a ceremónia záró állomásához, a királyi várhoz, amely az országgyűlések idején az uralkodó szálláshelye volt, egyúttal „virtuális magyar uralkodói rezidenciaként” a Királyságnak a Habsburg Monarchián belül betöltött szerepét is jelölte.¹⁰⁷ A pozsonyi polgárok a Dunai-kaputól a Pálffy-kertig álltak négy zászlóaljban. A várban az esztergomi érsek főpapi öltözetben a klérus nevében köszöntötte a királyt, szenteltvízzel meghintette, és csókra nyújtotta a csókeresztet. Ezt követően együtt a várkapolnába mentek, hogy az esztergomi érsek vezetésével a *Te Deum laudamus* himnuszt elénekeljék, ekkor dördültek el harmadszor a díszlövészek. Az uralkodó az ünnepség végeztével lakosztályába vonult vissza.

Az ismertetett ceremónia alapelemei megegyeztek az európai gyakorlattal. A középkortól kezdve a városba bevonuló uralkodót, tartományurat vagy főpapot a várostól egy mérföldre a város küldöttsége köszöntötte, majd a város kapujáig kísérte, ahol énekszóval üdvözölte a papság és a világi közösség. Megtalálható a ceremóniában a kulcsátadás, amelyet a város templomáig tartó vonulás követett, és ott a *Te Deum laudamus* himnusz eléneklése.¹⁰⁸ A 14. század elejéről képi ábrázolás is fennmaradt VII. Henrik német-római császár torinói bevonulásáról, amelyen fel lehet ismerni az

¹⁰⁵ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 115.

¹⁰⁶ OSZKK Fol. Lat. 621, f. 1v.

¹⁰⁷ Pálffy: A Magyar Királyság új fővárosa, 32–38.

¹⁰⁸ Schweers: Die Bedeutung, 37–38.

érkező uralkodót, kíséretét, a városi méltóságviselőket és a város képviselőjét, aki átnyújtotta a város kulcsait. A látható városfal pedig azt mutatja, hogy a ceremónia a városon kívül, a kapunál történt.¹⁰⁹ A városba belépés magyar rendjében nem volt eltérés a koronázásra és más alkalomra érkező uralkodó ünnepélyes fogadásában. Erre példa Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc budai utazása 1751 augusztusában. Iohannes Eleemosinarius Ferdinandus Miller Buda városának jegyzője a magisztrátus nevében latin nyelvű köszöntőbeszédet mondott, majd a magisztrátus tagjai kézcsókra járultak.¹¹⁰

Az uralkodók, amikor nem tudtak személyesen megjelenni az országgyűlésen, saját képükben és nevükben eljáró két királyi biztosot küldtek. Szijártó István vizsgálata a két biztos között nem talált alá- és fölérendeltséget, feladataikat felosztották maguk között. Az uralkodói képviselő küldése a Német-római Birodalomban is szokás volt. A császárt a Reichstagon biztosok képviselték már a 16. századtól kezdve. A birodalmi gyűlésre egyházi személyeket küldött a császár, a magyar diétákon azonban általában világiak képviselték az uralkodót. A birodalmi és az örökös tartományok gyűlései és a magyar országgyűlés között igen fontos különbség volt az uralkodó személyes megjelenése, az előbbieken ugyanis csak követek révén vett részt, míg a magyar diétákon megjelent a király, ez pedig az országgyűlés „valós politikai jelentőségét” mutatja.¹¹¹

A II. Rákóczi Ferenc által tartott ónodi gyűlésen kimondott trónfosztás, illetve a spanyol örökösödési háborúban szenvedett vereségek miatt I. József 1708-ban összehívta a magyar országgyűlést, amelyet személyesen kívánt megnyitni. Az uralkodó elfogadta az udvari konferencia február 6-án született javaslatait az utazásról. Az udvar ugyanakkor az aggodalmát is kifejezte egyrészt Rákóczi hadainak közelsége, másrészt XII. Károly svéd király előretörése miatt, akit – az angol követ értesülése szerint – a kurucok közül sokan szívesen láttak volna a magyar trónon az 1704. évi kapcsolatfelvétel után. Március elején a bécsi audienciára érkező magyar követség ezért szintén a király bevonulásának elhalasztását javasolta, engedélyt kérve Rákóczihoz és a mellette harcoló nemesekhez követség küldésére, hogy rábeszéljék őket az országgyűlésen való megjelenésre.¹¹² I. József végül engedve mind bécsi tanácsosai, mind a magyar rendek kérésének,

¹⁰⁹ Lampen: Das Stadttor, 3–4., 18.

¹¹⁰ Schwarcz: Mária Terézia látogatása, 135.

¹¹¹ Szijártó: A diéta, 55–57.

¹¹² OGYK 700.499-II, p. 15.; Erdődy Sándor naplója, 386.; OSZKK Quart. Lat. 2227, f. 1v; OSZKK Fol. Lat. 565, Vol. I f. 25r.

saját képében Hans Adam von Liechtenstein herceget és Otto Ehrenreich von Traun grófort jelölte ki királyi biztosoknak, akik április 2-án megérkeztek Pozsonyba.¹¹³ Húsz évvel később, 1728-ban május 24-én délután 4–5 óra körül fogadták Pozsonyban III. Károly képviselőit, Franz Ferdinand Kinsky főudvarmestert és Johann Hermann Franz von Nesselrode főhadbiztost. A biztosok fogadása egyszerűbb volt és kevésbé volt pompás, mint a királyok üdvözlése. A Duna partján egy küldöttség várta a királyi biztosokat, a vezetőjük, majd az egyik biztos latin nyelvű beszédet mondott. 1708-ban a biztosok előtt haladt egy csónak, amelyből díszlövészek dördültek el.¹¹⁴ Két szemtanú is fontosnak tartotta megemlíteni azt a szerencsés előjelet, hogy a hajóból kiszállva a biztosok először jobb lábukkal érintették a földet.¹¹⁵ Ezt követően a rendtartás utasítása szerint a Dunától több magyar főméltóság, többek között az esztergomi érsek, a nádor, a kalocsai érsek, az országbíró és a horvát-szlavón bán a tárnokmester által küldött hatlovas hintók kíséretében érkeztek meg Pozsonyba, ahol a városi jegyző szintén beszédet mondott. Ennek végeztével a biztosokat szállásukra kísérték, az úton a pozsonyi polgárok felfegyverezve álltak rendben, a vonulás alatt trombiták, dobok zengtek és ágyúk dörögtek.¹¹⁶

Ahogy az európai gyakorlatban nemcsak királyoknak, hanem egyházi előljáróknak, világi főnemeseeknek is része lehetett az ünnepélyes bevonulásban, úgy egy magyar forrás is megemlékezett hasonló, de szerényebb üdvözlésről. 1687. október 20-án Köpcsénynél néhány főpap és báró köszöntötte az országgyűlésre érkező Esterházy Pál nádort, aki a következő napon kelt át a Dunán a főrendek kíséretében, majd a folyóparton a város magisztrátusa üdvözölte őt és vezette be a városba.¹¹⁷ Hasonló ceremóniával fogadták Pozsonyban a Bécsből visszatérő Szent Koronát is. 1683-ban a török elől menekített koronázási ékszereket 1687-ben visszaszállították Pozsonyba. Augusztus 22-én a *Schatzkammer*-ben a főkamarás és főudvarmester Dietrichstein herceg Esterházy Pál nádor, Zichy István és Erdődy Kristóf koronaörök Korompay Péter magyar udvari kancellár jelenlétében kinyitották a vasládát, amelyben a koronát és a jelvényeket tartották. Szeptember 5-én a hofburgbeli tanácssteremben gyűltek össze, ahol egy rövid be-

¹¹³ Kalmár: 1708. évi pozsonyi országgyűlés, 214.; Zsilinszky: 1708-ki pozsonyi országgyűlés, 49–50.; Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 10–11. A források eltérő dátumot tüntetnek fel: április 2, 3 és 4. is szerepel bennünk.

¹¹⁴ OGYK 700.498, p. 119.

¹¹⁵ OGYK 700.498, p. 120.; OSZKK Fol. Lat. 565, Vol. I. f. 42r.

¹¹⁶ OSZKK Fol. Lat. 565, Vol. I. f. 43v–44r; Erdődy Sándor naplója, 388.; OGYK 700.499-II, p. 35–36.

¹¹⁷ OSZKK Fol. Lat. 540, f. 5v.

széd hangzott el arról, hogy a királyságbeli veszély miatt szállították a koronát annak idején Pozsonyból Bécsbe. Erre a nádor röviden mindannyiuk nevében megköszönte ezt a kegyet, amely vigaszt jelentett az egész királyság számára, és császári védelembe és kegyességbe ajánlotta magát Magyarországgal együtt. A bécsi várból hatlovas hintóval indultak Pozsonyba, az 5-ről 6-ra virradó éjszakát Bruck an der Leithán töltötték, és Pozsonyba 8-án délben érkeztek meg. A város polgárai a koronát fegyverben állva fogadták.¹¹⁸

1703-ban a Rákóczi-mozgalom elől ismét Bécsbe menekített korona viszszaállításkor, 1712. április 14-én a koronaőrök Bécsből a koronával Petronellig vonultak, ahol éjszaka megszálltak Otto Ehrenreich von Abensperg alsó-ausztriai tábornoknál. Másnap, 15-én indultak tovább Pozsony felé.¹¹⁹ A pozsonyi polgárok két sorban, fegyverben álltak a Duna-hídtól a városban. Délelőtt 10–11 óra körül ért a korona a határhoz, ekkor a vár ágyúinak díszlövésai dördültek el. Lányi Pál feljegyezte, hogy a hídon címeres zászlókat helyeztek el, de a feliratot nem látták a testőrség miatt. Pozsonyba fél 2-kor érkeztek meg.¹²⁰ A város kapujánál a városi magisztrátus várta a kocsit, a jegyző pedig latin nyelvű beszédet mondott a fogadáson. Pálffy Miklós koronaőr válaszolt, miszerint a Szent Koronát nem nézhetik meg, de nemsokára az uralkodó fején láthatják. Ekkor ismét eldördültek az ágyúk. A város kapuját a királyság és a város címerével, illetve a koronával díszítették, alatta chronostikonnal: „ReX MagnVs CaroLVs SeXtVs InaVgVranDVs VIVat” (1712). Lányi Pál beszámol az egy nappal korábban hibásan felfestett feliratról és képről. A korona helyett egy főhercegi „süveget” rajzoltak, Magyarország címerébe pedig „öt vizet” ábrázoló sávot rajzoltak a négy helyett. A várban az esztergomi érsek főpapi öltözetben várta az uralkodót a klérussal. A koronáládát a kápolnában az oltár elé egy szőnyegre tették le. A vörös selyemmel letakart ládát az érsek szenteltvízzel meghintette és szentmisét celebráltak vagy a *Te Deum laudamus* himnuszt énekelték el.¹²¹ Utána vitték fel a vár tornyába a koronát

¹¹⁸ Pálffy: A magyar korona német földön, 325–347.; Bartoniek: Magyar királykoronázások, 176.; ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15-12, f. 1–3.

¹¹⁹ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 109v–112r. A korona fogadásáról: Acta et observata, 116–117.; 196–197.; Lányi naplója I. 395–397. Lányi Pál naplójának szövege megegyezik az OGYK 700.503, p. 10–12. szövegével.

¹²⁰ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 111v.

¹²¹ Szentmise: Lányi naplója I. 396.; *Te Deum laudamus*: ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 112r; Acta et observata, 117. Mivel Lányi naplóján kívül az általam vizsgált források a himnusz dekantálásáról írtak, és nem említenek szentmisét, ahogy például a *Veni Sancte*

és a jelvényeket őrző ládát, és ismét díszlövészek dördültek el.¹²² A pozsonyi polgárok elrendelt feladatainak rövid emlékeztetőjében az 1687. évi koronafogadás is megemlítésre került, amely mintaként szolgált, és amelyről a forrás mint régi szokásról szól.¹²³ A koronázási jelvényeket a városhatárnál már 1608-ban is fogadták, ezek alapján pedig elképzelhető, hogy ez a ceremónia a 17. század végére már kialakult, rögzült formát nyert.¹²⁴

1687 és 1764 között a bevonulást előkészítő konferenciákon a bécsi udvar három alkalommal változtatott a ceremónián. Egy 1687. évi rendtartás német nyelvű kivonata megemlítette, hogy a négy zászlóaljnyi felfegyverzett polgár üdvözlőlövést adott volna le a pozsonyi királyi vár terén, de ez elmaradt, megelőzendő a lovak és a kocsik közt kialakuló kavargást.¹²⁵ Erre hivatkozva 1712-ben ismét mellőzték ezt.¹²⁶ Ebben az évben egy másik elemet is kivettek a szertartásrendből: a nemesi bandériumoknak a határnál saját zászlajuk alatt, dobokkal, harsonákkal feldíszített, különféle fegyverekkel felszerelt, menetoszlopban történő felvonulását. A határnál történő felvonulás szintén középkori eredetű (az első pozsonyi ceremónián, 1563-ban is megtartották),¹²⁷ de már 1608-ban is „kellemetlenül érintette” a koronázásra érkező II. Mátyást,¹²⁸ annak ellenére, hogy fél évvel korábban a magyar rendektől kapott tekintélyes fegyveres segítséget bátyja, II. Rudolf császár ellen a magyar trón megszerzéséhez.¹²⁹ Az uralkodó aggodalmára ugyanakkor a mellette vonuló Thurzó György, a magyar sereg főparancsnoka azt felelte, hogy „[...] nem új módja ez a fejedelem fogadásának. Munkát, fáradságot nem kímél a magyar, ha fejedelme részéről szeretetet lát, ez a díszes fegyveres sereg pedig az ország ékessége, s ez azt mutatja, hogy annál szívesebben áldozzák életüket a fejedelemért.”¹³⁰ Az egyik 1687. évi napló feltüntet egy lovas csapatot, amelynek egy része zászlókkal, másik

és a Szentlélekről szóló votív mise esetében mindkét megnevezéssel találkoztam, ezért ennek a liturgikus cselekménynek a forrásokbeli jelölését használok.

¹²² Lányi naplója I. 395–397.; Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 37. A korona Bécsbe viteléről és az ottani tartózkodásáról: Hende: A Szent Korona a Rákóczi-szabadságharc idején, 365–391.

¹²³ MNL OL A 35, 1712. április, nr. 19, f. 1r.

¹²⁴ Pálffy – Teszelszky: Koronázási jelvényeink leghosszabb távolléte, 248–249.

¹²⁵ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15-15, f. 6r.

¹²⁶ Acta et observata, 197–199.

¹²⁷ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 123.; Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 342–343.

¹²⁸ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 136.; Kovachich: Solennia, 44.

¹²⁹ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 393.

¹³⁰ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 136., Kovachich: Solennia, 44.

része kivont kardokkal köszöntötte a királyi párt.¹³¹ A forrás többet nem mond róluk, de valószínűleg ők a felvonultatott nemesi bandériumok. 1712-ben III. Károly ugyan az országot pusztító pestisjárvány és a nemesek anyagi megkímélése miatt engedte el a katonai felvonulást, ám e két jelentősebb ceremoniális változtatás mögött komolyabb biztonsági és szimbolikus politikai okok is állhattak: a Habsburg-dinasztiától korábban függetlenedni akaró mozgalmak miatt a bécsi udvar mindkét koronázás előtt tartott a felfegyverzett magyar bandériumoktól, és azok jelentősebb érdekérvényesítő erejétől, ezért igyekezett biztonságosabb, mondhatnánk fegyvermentes körülményeket teremteni a koronázások idejére. A fenti érvekre hivatkozva ezt a két elemet később sem helyezték vissza az uralkodók bevonulási ordójába, de olykor régi szokásként feltüntették.¹³² A biztonsági intézkedések része volt, hogy a határnál felállított tábori sátor bal oldalán magyarok álltak, míg a jobb oldalon német lovas testőr csapat helyezkedett el, illetve a városban német gyalogosok és gyalogos testőrök is teljesítettek őrszolgálatot.¹³³ Mária Terézia szintén rövidített a ceremónián: 1751-ben a wolfstali üdvözlés maradt el. A rendtartás kiemelte, hogy a karok és rendek könnyítése érdekében Mária Terézia minden rendkívüli pompát megtilt, és kerüli a túlzott ünnepélyességet, postakocsin vonul Bécsből Pozsonyba, éjszakai és étkezés miatti megállások nélkül.¹³⁴ Ez sem került vissza később a rendtartásba.

A rendtartás kialakítását rangviták is kísérelték, amelyekben a politikai és társadalmi státusz reprezentációjának erős igénye vált érzékelhetővé. 1741-ben az uralkodó és a rendek viszonyát szimbolikusan kifejező ceremóniaelemről alakult ki tárgyalás. Május 19-én,¹³⁵ az egy hónappal korábban tartott országgyűlési ülésen a Bécsből küldött direktóriumot felolvasták a rendeknek, amelyben csak a főrendek járulhattak a határnál a hódolati kézcsókra. A karok és rendek a hiányosság miatt az előző, azaz az 1722. évi direktóriumra hivatkozva kérték a módosítást. Az uralkodó az audienciára Bécsbe érkezett magyar követséggel leiratot küldött az országgyűlésnek,

¹³¹ OSZKK Fol. Lat. 3342, f. 6r–v.

¹³² 1741. május 20. Mária Terézia fogadásának direktóriuma: OSZKK Fol. Lat. 612, f. 5v, 6v; OSZKK Fol. Lat. 607, p. 16., 19.

¹³³ Acta et observata, 118.

¹³⁴ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48-5, f. 3r–v, 53r. Mária Terézia más területen is csökkentette a pompát, uralkodása alatt a nyilvános lakomák számát is meghatározta: az egyházi ünnepeket és szentmiséket követő alkalmakból csak a karácsonyt, a húsvétot és a születésnap lakomát hagyta meg. Ld. Haslinger: Der Kaiser speist en public, 55–56.

¹³⁵ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 261r, 265r: Az országgyűlési napló másolatában nem szerepel a rendtartás, a napló írója pedig a bevonulásról annyit közöl, hogy megtörtént június 20-án.

melyben biztosította a karok és rendek kézcsókra járulását.¹³⁶ Azaz az erősödő alsótábla érvényesíteni tudta érdekét e szimbolikus jelentőségű találkozás kérdésében.¹³⁷

1741-ben a magyarok másik kérvénye a testőr csapatok sátor körüli elhelyezkedése volt. Szokásosan a határnál felállított sátor bal oldalán állt a magyar, jobb oldalán pedig a német testőr csapat. 1741-ben a rendek a magyar testőr csapatot a ceremóniarendben előkelőbb jobb oldalon kívánták felállítani, amellyel a német csapat került volna a bal oldalra. A változtatási igényüket azzal indokolták, hogy Mária Terézia királyi titulaturájában első helyen állt a magyar királyi cím:¹³⁸ *Maria Theresia Dei gratia Regina Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque, Archidux Austriae, Nupta Dux Lotharingiae ac Barri, Magna Dux Hetruriae*. A rendeknek azonban nem sikerült ezzel az érveléssel változtatást elérni, így végül a magyar testőr csapatnak a korábbi gyakorlatnak megfelelően a sátor bal oldalán kellett felsorakozni.¹³⁹ Ebben az évben Pozsony városa is előkelőbb képet akart mutatni a fogadási reprezentációban, mint az a korábbi diéták esetében történt. Mária Teréziát öt kompániányi felfegyverzett városi polgárral szerette volna fogadni, nem pedig négygel, ahogy azt a bécsi udvar által küldött direktóriumba foglalták.¹⁴⁰ A polgárok a régi szokásokra hivatkoztak, noha az 1712. és 1722. évi fogadási rendtartásban (mely ordó elő is került az országgyűlésen) is négy kompániába rendeződtek a pozsonyi polgárok. Változtatási igényük mégis sikeres volt: öt kompániában állhattak sorban a bevonuláskor.¹⁴¹

A bevonulás előkészítésének része volt az uralkodót fogadó diétai küldöttség tagjainak megválasztása az esemény előtti hetekben. A deputáció tagjainak összeállításakor is kialakulhattak viták a diétán belül. 1712-ben III. Károly rendi fogadóbizottságát a bevonulás előtt egy hónappal választották ki. A nádor, Esterházy Pál megnevezte a felsőtábláról a jelölteket, és kérte az alsótáblai *statusokat* saját jelölt állítására. Másnap az alsótáblát ve-

¹³⁶ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 15–19. A leirat: p. 57–58.; OSZKK Fol. Lat. 596, f. 172r–v; Fol. Lat. 3910, f. 7v–8v.

¹³⁷ Hasonlóan az 1712. évi wolfsthalai küldöttség tagjairól kialakult vitához.

¹³⁸ OSZKK Quart. Lat. 401, f. 7v.

¹³⁹ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 173r.

¹⁴⁰ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 20.

¹⁴¹ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 106.; OSZKK Fol. Lat. 596, f. 173r: „Siquidem regia civitas posoniensis suos reges 5 vexillis, non vero 4 recipere solebat, hinc instabit, ut penes eundem morem antiquum nunc quoque permanere possit.” (Mivelhogy Pozsony királyi város a királyait öt és nem négy zászlóaljjal szokta fogadni, ezért ki fog tartani amellet, hogy ennél az ősi szokásnál maradhasson.)

zető Királyi Tábla javasolt képviselőket: Barlok Istvánt és Sigray Józsefet, akik táblabírák és egyben vármegyei küldöttek is voltak. Okolicsányi Pál, Turóc vármegye követe erre a választásra reagálva kifogásolta a két táblabíró jelölését, a vármegyei követek közül pedig Festetics Pált és Bornemiszsza Istvánt javasolta. A vita háttérében a rendek szabad küldöttválasztási joga állt.¹⁴² A kényes helyzetet végül a nádor április 29-én kelt rendelkezése oldotta meg: mind a négy személy képviselhetette az alsótáblát.¹⁴³ Ez a két órán át tartó, megegyezést nem eredményező vita is érzékletesen mutatja, hogy a Királyi Tábla törekedett a reprezentációra, a vármegyei rendek pedig politikai és társadalmi státuszukat, jogukat erőteljesen igyekeztek védelmezni és kifejezésre kívánták juttatni még egy első pillantásra nem olyan nagy jelentőségűnek tűnő reprezentációs alkalmon is.¹⁴⁴ A norma és a gyakorlat közti eltérés is látható, hiszen az előre tervezett létszám a kétszeresére nőtt. A gyakorlat előnyösebb helyzetbe hozta a vitában résztvevőket, mert nemcsak a vármegyék követei érték el a szándékukat, hanem végül az alsótábla is több követtel mutatkozott a király előtt. A királykoronázó országgyűlések egyik ceremóniális tetőpontjánál, az uralkodóval való első találkozásnál¹⁴⁵ a vizsgált korszakban a rendek küldöttségét egy főpap vezette. 1687-ben Fenessy György egri püspök vezetésével fogadta az uralkodót a felsőtáblát képviselő két püspök (az egri és a veszprémi püspök) és két főnemes, illetve az alsótáblát képviselő hat vármegyei követ, három káptalani és négy szabad királyi városi, illetve két horvát követ. A küldöttség tagja volt még az alnádor és az alországbíró is.¹⁴⁶ 1712-ben Csáky Imre kalocsai érsek által vezetett küldöttségben a felsőtábláról két főpap és két mágnás, az alsótábláról két káptalani követ, négy vármegyei követ, akik közül ketten a Királyi Táblát is képviselték, az országgyűlésen követek által résztvevő főnemesek, vagyis a távollévók képviselői közül két követ és négy városi követ vett részt.¹⁴⁷ 1714-ben minden rendből két-két követ fogadta III. Károlyt és hitvesét.¹⁴⁸ 1722-ben az üdvözlésre érkező küldöttség vezetőjének Erdődy Gábor egri püspököt választották meg, a

¹⁴² Lányi naplója I. 399–400.; Szijártó: A diéta, 162–163.

¹⁴³ OGYK 700.502, p. 26.

¹⁴⁴ Szijártó: A diéta, 162–163. Másolási hiba okozhatja, hogy a Gyurikovits-gyűjteményben őrzött OGYK 700.503 jelzetű akta-gyűjtemény 37–38. oldalán Barlok István kimaradt a küldöttségből. Ugyanabban a gyűjteményben őrzött másik forrás (700.502 Acta publica 1712, p. 26) azonban mind a négy követet feltüntette.

¹⁴⁵ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 195.

¹⁴⁶ OSZKK Fol. Lat. 3342, f. 6r–v.

¹⁴⁷ OGYK 700.502, p. 26.

¹⁴⁸ OGYK 700.499-IV, p. 234.

követségnek tagja volt Draskovich János főkamrás, Szörényi László dulcineai püspök, tíz főnemes, akik között helyet kapott a horvát főrendek képviselője is, a Királyi Tábláról az alországbíró, a személynöki ítélőmester és két királyi táblai ülnök. Az alsótábláról a klérus három, a vármegyék huszonnégy fővel képviseltették magukat, és egy horvát követ is helyett kapott a követségben. A horvát követ részvételét az ez évi bevonulást előkészítő konferencián előírták az országgyűlésnek, mivel a konferencia megvizsgálva az uralkodókat köszöntő deputációk összetételét 1655-től kezdve nem talált utalást a horvát követek jelenlétére sem 1687-ből, sem 1712-ből. A vizsgálat során ráadásul az 1681-es jegyzőkönyv margóján egy javaslatot is találtak, hogy nem szükséges Horvátországnak mint inkorporált területnek saját követ által képviseltetni magát a küldöttségben.¹⁴⁹

Ennek eloszlása a Dunán inneni és Dunán túli kerületekből hét-hét fő, a Tiszán inneni öt, a Tiszán túli kerület három főt delegált. Öten képviselték a távollévők követeit, és négyen a szabad királyi városokat.¹⁵⁰ A Duna partján egy kis létszámú küldöttség fogadta őket, amelynek vezetője 1708-ban Esterházy Imre váci püspök volt, aki 1741-ben már esztergomi érsekként fogadta és koronázta meg Mária Teréziát. A deputációban a váci püspök mellett Illyés István szendrői püspök képviselte a prelátusokat, a főnemesek közül ifj. Esterházy Ferenc vett részt a köszöntésben. Az alsótábláról Meskó Ádám nádori ítélőmester, egy káptalani követ, egy horvát követ, egy távollévő főnemes követe, illetve két szabad királyi város követe volt tagja a követségnek.¹⁵¹ Feltűnő, hogy vármegyei követek nem szerepeltek a jegyzékben. 1728-ban a felsőtáblát kilencen képviselték. Az alsótábláról megjelentek az egyházi követek, a vármegyék, városok és a horvátok, illetve a távollévő követei. 1708-hoz képest a deputáció létszáma jelentősen megnövekedett, összetételében pedig több alsótáblai politikai csoport is láthatóvá vált.

1741. június 20-án a koronázó országgyűlésre érkező Mária Teréziát 55 fős magyar rendi fogadó küldöttség várta Wolfsthalnál.¹⁵² Június 16-án jelölték ki az országgyűlésen a küldöttség 21 főnemesi és a 34 alsótáblai tagját, akiket Patachich Gábor kalocsai érsek vezetett.¹⁵³ Az alsótábla csoportjai, a

¹⁴⁹ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30-9, f. 7r-v.

¹⁵⁰ OSZKK Fol. Lat. 562, f. 38v-39v; OSZKK Fol. Lat. 566/1, f. 30v-31v; Nova Posoniensia 1722. július 8. p. 279-280.

¹⁵¹ OSZKK Fol. Lat. 589, f. 38r-v és OGYK 700.498, p. 21-22.

¹⁵² ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40-11, f. 2r; OSZKK Quart. Lat. 401 f. 21v-22r részletesen felsorolja a 20 kocsiban ülőket. Névsor nélkül 24 kocsit említ: OSZKK Fol. Lat. 607 p. 94. és Fol. Lat. 3910, f. 34v.

¹⁵³ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 264r; Fol. Lat. 3910, f. 20v-22r; OSZKK Fol. Lat. 596, f. 178 és a 179 között kimaradt egy lap, amely p. 19-20.; OGYK 700.478, p. 84-87.

ORSZÁGGYŰLÉSI CEREMÓNIAK

klérus, a Királyi Tábla, a vármegyék, a szabad királyi városok és a távollévő mágnások követei, illetve a horvátok is képviselve voltak. A vizsgált időszakban 1722-től kezdve látható, hogy mind a négy kerület képviselteti magát a követségben, vagyis nemcsak a vármegyék egységesen, hanem a kerületek is igyekeztek részt venni a politikai reprezentációban.¹⁵⁴ A vármegyei követek száma is növekedett, 1687 és 1741 között több mint a kétszeresére nőtt. A küldöttségekben az alsótábla különböző politikai csoportjainak követei között aránytalanság figyelhető meg. A vármegyei követek száma az alsótábláról kijelöltek létszámának majdnem a felét tette ki, a többi politikai csoporthoz képest pedig kétszer annyi követet állítottak.

1. táblázat: Az uralkodót és a királyi biztosokat köszöntő alsótáblai küldöttség

	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Királyi Tábla	2	1	2 ¹⁵⁵	4	2	4
Klérus	3	1	2	3	2	4
Vármegyék	6		4	22	8	18
	Dunán inneni	3		7	3	6
	Dunántúli	1	2	7	1	4
	Tiszán inneni	2	1	5	2	4
	Tiszántúli		1	3	2	4
Szabad királyi városok	4	2	4	4	4	3
Horvátország	2	1		1	1	1
Távollevők		1	2	5	2	4
Összesen	19	6	12	39	19	34

A vármegyék közül többször feltűnik Pozsony, Nyitra és Zemplén. 1722-ben és 1741-ben az egyes vármegyei kerületekbe tartozó vármegyék száma megnőtt, és ebben a két évben tagja volt Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars,

¹⁵⁴ A korabeli forrásokban eltérő adatokat találtam a kerületi beosztásról, ezért az 1723. évi XXXI. törvénycikkely beosztását követtem. A delegációkban az 1687 és 1712 között feltüntetett vármegyék hovatartozása az 1723. évi törvénybe foglalt felosztást követi. Szi-jártó: A diéta, 479–483.; Bak: Magyarország topográfiája, 77–78.

¹⁵⁵ A két követ vármegyei követként is megjelent a delegációban, ezért őket a táblázatban feltüntettem mindkét helyen.

POLITIKAI REPREZENTÁCIÓ A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN 1687 ÉS 1765 KÖZÖTT

Komárom, Somogy, Tolna, Zemplén és Békés megye követe. A Tisztántúli kerülethez tartoztak a partiumi vármegyék is, amelyek 1714-ben nem jelentek meg az országgyűlési résztvevők között. 1722-ben azonban nemcsak követeket küldtek, hanem Közép-Szolnok vármegyét képviselő Lengyel Istvánt a delegáció tagjává választották. III. Károly 1732-ben Partiumot erdélyi adóigazgatás alá rendelte, utána a vármegyei követeik nem vettek részt a diétán.¹⁵⁶ Az egyes vármegyék reprezentáltsága a következőképpen alakult:

2. táblázat: Az uralkodót és a királyi biztosokat köszöntő küldöttség vármegyei követei

Vármegyék		Összesen	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Dunán innen	Bács	1				1		
	Bars	2				1		1
	Hont	2	1					1
	Nógrád	1				1		
	Nyitra	3	1			1		1
	Pest	1						1
	Pozsony	4	1			1	1	1
	Trencsén	3				1	1	1
	Zólyom	3	1			1	1	
Dunán- túli	Baranya	1				1		
	Győr	1				1		
	Komárom	2				1		1
	Somogy	2				1		1
	Sopron	2	1		1			
	Tolna	2				1		1
	Vas	3			1	1	1	
	Veszprém	1						1
Zala	1				1			

¹⁵⁶ Szijártó: A diéta, 441–442.

ORSZÁGGYŰLÉSI CEREMÓNIAK

Vármegyék		Összesen	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Tiszán innyi	Abaúj	1				1		
	Borsod	1				1		
	Gömör	1				1		
	Heves	1						1
	Sáros	2			1	1		
	Szepes	3	1				1	1
	Ung	1						1
	Zemplén	4	1			1	1	1
Tiszán- túli	Bihar	2			1		1	
	Csongrád	2				1		1
	Békés	2				1		1
	Szabolcs	2					1	1
	Szatmár	1						1
	Közép-Szolnok	1				1		

A negyedik rend, a városok követei is tagjai voltak a küldöttségnek, ám idővel a létszámuk nem növekedett a delegációban. A szabad királyi városok közül Eperjes emelkedik ki, de látható, hogy a Rákóczi-mozgalom idején nem tűnt fel a küldöttek között annak ellenére, hogy Sváby Imre, a város követe hivatalos volt az országgyűlésre. A városi követek összegyűjtéséből nem vonható le bizonyos városok politikai befolyására érdemi következtetés.

3. táblázat: Az uralkodót és a királyi biztosokat köszöntő küldöttség városi követei

	Összesen	1687	1708	1712 ¹⁵⁷	1722	1728	1741
Buda	1				1		
Debrecen	1					1	
Eperjes	4	1			1	1	1
Kisszeben	1			1			
Kassa	2	1		1			
Körmöcbánya	1	1					

¹⁵⁷ A forrásokban a negyedik városi követ Horváth Zsigmond, de az általa képviselt szabad királyi várost nem sikerült azonosítani.

POLITIKAI REPREZENTÁCIÓ A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN 1687 ÉS 1765 KÖZÖTT

	Összesen	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Kőszeg	1				1		
Nagyszombat	2		1			1	
Pest	1						1
Pozsony	2	1		1			
Selmecbánya	2				1		1
Sopron	2	1	1				
Székesfehérvár	1					1	

1712-től kezdve a deputációban a távollévő mágnások követői is feltűntek, majd számuk szintén nőtt. A főnemesek küldöttségbeli létszáma is nőtt 1687 és 1741 között. 1687-ben és 1712-ben két főpap és két főnemes képviselte a felsőtáblát, 1722-től azonban a főnemesek létszáma többszöröse lett, a négy deputációban a Csáky, Esterházy, Zichy, Erdődy és a Batthyány család több tagja is feltűnt. A főpapok létszáma nem nőtt, a deputációból pedig az egri püspök, a kalocsai érsek és a veszprémi püspök fogadta az uralkodót. 1722-ben feltűnik Szörényi László dulcineai püspök, aki azonban Erdődy püspök helynöke volt.¹⁵⁸ Valószínű, hogy ennek köszönhető megjelenését a küldöttségben. Széchényi Pál püspök pedig az esztergomi érsek rokona volt, amely szintén szerepet játszhatott a deputációbeli tagságában.

4. táblázat: Főpapok az uralkodót és a királyi biztosokat köszöntő küldöttségben

	1687	1708	1712	1722	1728	1741	Összesen
kalocsai érsek			1			1	2
egri püspök	1		1	1			3
veszprémi püspök	1					1	2
dulcineai püspök				1			1
váci püspök		1					1
szendrői püspök		1					1
csanádi püspök					1		1
Összesen	2	2	2	2	1	2	

5. táblázat: Főnemesek az uralkodót és a királyi biztosokat köszöntő küldöttségben

	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Főnemesek	2	1	2	11	8	19

¹⁵⁸ Magyar Katolikus Lexikon XIII. 470.

1741-ben az egyházi szereplők között precedencia-vita alakult ki. Esterházy Imre esztergomi érsek köszvénye miatt abban a kegyben részesült, hogy a rendek nevében hordszéken ülve köszönthette az uralkodót.¹⁵⁹ A bevonulást záró rituálékat, vagyis a várba érkező királynő szenteltvízzel való meghintését, a csókkesztt csókra nyújtását és a várkápolnában a *Te Deum laudamus* intonálását sem tudta ellátni, helyette első suffraganeusa, Erdődy Gábor egri püspök várta Mária Teréziát, mellette állt a klérus infulában, pluvialéban, pectoraléban és rochétumban. Jelen volt a királyi ceremonárius, az udvari káplánok és a Szent Márton társaskáptalan tagjai is. A keresztsókolás és szenteltvízhintés után az uralkodói pár bevonult a kápolnába, az egri püspök az asszisztens püspökökkel, a ceremonáriussal és az udvari káplánokkal az oltárhoz lépett, és intonálta a *Te Deum laudamust*. A többi főpap a faldistorium mellé állt. A „Benedicamus Patrem et Filium et Spiritus Sanctum (sic)” verzikulust a két asszisztens püspök énekelte, a „szokott imát” pedig az egri püspök.¹⁶⁰ Megjegyzendő, hogy a püspök kizárólag az esztergomi érsek egyházi feladatát vette át, azaz a csókkesztt csókra nyújtását és az uralkodói pár szenteltvízzel való meghintését, illetve az Ambrusi himnusz intonálását, ennek következtében a várnál elhangzó köszöntőbeszéd elmaradt. A kalocsai érsek kifogásolta az egri püspök kiválasztását e megtisztelő feladatokra arra hivatkozva, hogy ő követi rangban az esztergomi érseket. Az egri püspök viszont a primás által kieszközölt pápai bullára utalva érvelt, amelynek értelmében annak minden teendőjét első suffraganeus püspöke láthatja el.¹⁶¹ A két főpap közti vita a koronázás szertartását is érintette, ezért a további érveket *A koronázást végző főpap* alfejezetben tárgyalom.

A szimbolikus kommunikációt szolgálta az uralkodók ruhája, a bevonulási útvonal és az épületek díszítése. 1712-ben III. Károlynak az ország iránti kegyessége és a hagyományok megtartása kifejezésére szolgált a bevonulásakor viselt magyar ruhája, a magyar főveg, amelyen értékes tollak és drágakövek voltak.¹⁶² Érdekes, hogy ezt a gesztust – talán természetesenek véelve – Lányi Pál nem említette naplójában, egy külföldi szemtanú, Hermann Engelbert morvaországi szerzetes ugyanakkor lejegyzésre méltó

¹⁵⁹ Ez nem volt szokatlan eljárás, hasonló eset már a korábbi századokban is több ízben történt: 1527-ben Székesfehérvárott Báthory István nádort, 1563-ban Pozsonyban Batthyány Ferencet és 1681-ben Sopronban Szelepcsényi György esztergomi érseket vitték hordszéken a koronázási szertartások során. Ld. Pálffy: *A magyar tanácsosok javaslata*, 497.

¹⁶⁰ ÖStA HHStA OMeA ÁZA Kt. 40-12, f. 16v-17v.

¹⁶¹ Kolinovics: *Nova Ungariae periodus*, p. 169. és OSZKK Fol. Lat. 607, p. 106.; Fol. Lat. 3910, f. 39r.

¹⁶² *Acta et observata*, 131., 216.; Serfőző: *Themen und Formen*, 311–312.

tónak ítélte.¹⁶³ III. Károly szimbolikus kommunikációja mögött az együttműködés és béketeremtés valódi szándéka állt, ahogyan azt a koronázása előtt írt levelei is tanúsítják. Mind édesanyjának, Eleonóra Magdolna régensnőnek, mind Wratislaw cseh kancellárnak megfogalmazta véleményét, hogy Bécs mely lépései vezettek a magyarok felkeléséhez, emellett kifogásolta, hogy a megkötött béke szövegén az udvar módosított. A cseh kancellárt pedig megbízta, hogy a pozsonyi országgyűlés összehívásáról biztosítsa a magyarokat, amely kérésüknek eleget fog tenni, mihelyt Barcelonát elhagyta.¹⁶⁴

1722-ben az előkészítő konferencián felmerült a kérdés, hogy III. Károly ünnepélyesen vonuljon-e be, vagy *all' incognito* érkezzen Pozsonyba. Ennek részeként a ruházat kérdését is tárgyalták. A konferencia az 1714. augusztus 5-i jegyzőkönyv alapján nem tartotta szükségesnek a magyar ruha viselését a bevonulás során, de az ünnepélyes vagy nyilvános bevonulás elkerülhetetlennek tűnt, ugyanis az *all' incognito* bevonulásra az országgyűlés esetében még nem volt példa.¹⁶⁵ Ez az utazási mód a ceremoniális kööttségeken lazított, az utazó többek között nem részesült ünnepélyes fogadásban, katonai tiszteletadásban. Ennek egyik oka lehetett a költségek visszaszorítása. Hasonlót jelentett az *in der Stille* utazás, amelynél a rangot nem titkolták el, de ünnepélyes fogadásban nem részesült az utazó.¹⁶⁶ Ezt a fogalmat használta az egyik előkészítő irat III. Károlynak a propozíciók kihirdetése utáni bécsi hazautazásáról.¹⁶⁷ A kiadások csökkentése 1722-ben is fontos szempont volt a bevonulás megszervezésében, amellyel kapcsolatban a konferencia III. Károly egyetértésével minden felesleges fényűzést mellőzött.¹⁶⁸ A tervezetnek megfelelően III. Károly német ruhát viselt, és Wolfsthaltól lovon vonult be Pozsonyba.¹⁶⁹ A határon a kijelölt területre letett pallókat szőnyeggel borították be, a sátorban két asztalkát és két vörös selyemmel borított széket helyeztek el.¹⁷⁰ 1741-ben az uralkodóbevonulás ceremóniájában még egy számottevő újdonság volt megfigyelhető: a III. Károly halála feletti gyász érzése is kifejezésre jutott a szertartásban. Bécsből az uralkodó és udvartartása fekete gyászruhában utazott el, majd Petronellben öltötte fel az udvartartás, Wolfsthalban pedig maga Mária Te-

¹⁶³ Forgó: Az egyházi rend, 13.

¹⁶⁴ Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 27–32.

¹⁶⁵ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30-9, f. 8v.

¹⁶⁶ Kulcsár: II. József utazásai, 28–31.

¹⁶⁷ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30-14, f. 28.

¹⁶⁸ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30-9, f. 9v.

¹⁶⁹ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30-11, f. 4.

¹⁷⁰ OSZKK Fol. Lat. 566/I f. 35r.

rezia a színes ünnepi, mondhatnánk a koronázási ünnepekhez illő öltözetet.¹⁷¹ A pozsonyi várban viszont az uralkodó lakosztálya a koronázás napjáig fekete színnel volt beborítva, utalva III. Károly halálára.¹⁷² A Helytartótanács a magyar rendeknek is előírta a fekete ruhában történő nyilvános megjelenést már az első ülésnaptól kezdve; ez alól kivételt a koronázási szertartás jelentett.¹⁷³ Ezzel szemben 1751-ben Mária Terézia elrendelte, hogy az elé járuló küldöttség váltsa át gyászruháját,¹⁷⁴ és öltön színes ünnepi öltözetet.

Az útvonalat is feldíszítették, 1712-ben a dunai hídon, amelyen a Bécsi-kapu felé III. Károly átvonult, a Magyar Koronához tartozó országok (Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Bosznia, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország és Bulgária) tíz zászlóját helyezték el, amelyek a királykoronázáson is fontos szerepet játszottak, hasonlóképpen sugallva a Habsburg-uralkodók nagyságát.¹⁷⁵ Ezek mellett nyolc másik zászlót helyeztek el. Ez utóbbiak Lányi Pál gömöri alispán figyelmét is felkeltették, így gondosan számba vette őket naplójában: 1. egy oroszlan, alatta felirat: Fortitudo; 2. galamb zöld ággal; 3. bárány, felirat: Pietas; 4. Fides; 5. Spes; 6. Caritas; 7. Justitia; 8. Clementia.¹⁷⁶ A Habsburg-ház uralkodói ideálképét formázó, allegorikusan ábrázolt erények a dinasztian belül „öröklődtek”, és az új uralkodóknak szimbolikus legitimitást adtak. Ennek alapja még az I. Miksa császár által készíttetett ún. erénycsaládfa volt, amelybe korábbi császárokat, mitikus hősokeket is belefoglaltak a Habsburgok elődjeként.¹⁷⁷ Az erénycsaládfa mellett a II. Ferdinánd császárnak tulajdonított *Princeps in compendio* című fejedelemtükör is tartalmazza azt az uralkodói ideált, amelyből a Habsburg-hercegek megismerhették a helyes uralkodást. Emellett Andreas Pauer jezsuita gyóntatójának *De Instituendo Principe Perfecto* című fejedelemtükre is hatással volt rá.¹⁷⁸ III. Károly politikai gondolkodásmódját és uralkodói erényképét ezek a művek alakították ki, ezt spanyol királyként a *Patrum virtute*,¹⁷⁹ majd császárként a *Constantia et*

¹⁷¹ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40-12, f. 1v.; Serfőző: Themen und Formen, 312. 6. lábjegyzet.

¹⁷² ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40-11, f. 59v-60r.

¹⁷³ Salamon kisebb dolgozatai, 73-74.

¹⁷⁴ Valószínűleg Pálffy János nádor március 24-i halála miatt viselték.

¹⁷⁵ Pálffy: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói, 17-52.

¹⁷⁶ Lányi naplója I. 410.

¹⁷⁷ Matsche: Die Kunst im Dienst, 55-56. A Habsburg elődökről, akik III. Károly számára az uralkodóerényekkel rendelkező előképek voltak ld. Kalmár: Ahnen als Vorbilder.

¹⁷⁸ Kalmár: Ein Fürstenspiegel, 121.

¹⁷⁹ Szeretném megköszönni Kalmár Jánosnak, hogy felhívta erre a figyelmemet.

Fortitudine választott jelszava is mutatja.¹⁸⁰ Az uralkodói erényeknek az alattvalók jólétének és üdvének elősegítését kellett szolgálniuk. Az uralkodók ezt a feladatot Istentől kapták, aki mindenki atyja, és akinek e földi helyettese a király, tehát neki is atyai módon kell viszonyulnia népéhez.¹⁸¹ Mind a hídon elhelyezett allegorikus zászlók, mind a köszöntőbeszéddek szervesen illeszkedtek ebbe a Habsburg-családi hagyományos szimbólumrendszerbe és különleges politikai kommunikációba.

Királyi előterjesztés átnyújtása

Ahogy az országgyűlés összehívása királyi jog, úgy a diétai tárgyalásokat meghatározó kezdeményezési jog is az uralkodóé volt.¹⁸² A királyi témajavaslatok, a proposíciók átadása jelentette az országgyűlés hivatalos megnyitását. A rendek pedig a sérelmi iratokban foglalták össze a számukra fontos, megvitatandó ügyeket. A proposíciót meghatározott ceremónia szerint adták át, amelyre általában a bevonulást követő pár napon belül sor került, amennyiben azt ünnepnap nem akadályozta.¹⁸³ III. Károly 1712. május 20-án, Mária Terézia pedig 1741. június 21-én, a bevonulásuk utáni napon nyújtották át az előterjesztéseiket a diétának, pár nappal a koronázási szertartás előtt. A 17. században az örökséget átvevő Habsburg uralkodókat uralmuk megkezdése előtt már magyar királlyá koronázták, ezáltal az örökségük átvételekor, az első országgyűlésük összehívásakor és az ezen történő királyi előterjesztések átadásakor már magyar királyok voltak. III. Károly és Mária Terézia azonban még a koronázási szertartás előtt éltek mindkét királyi joggal: egybehívták a diétát és átadták proposíciójukat a rendeknek.¹⁸⁴ Ez szintén az 1687. évi II. törvénycikkelyben rögzített örökjogon való uralkodás egyik megnyilvánulása.

Ahogy a bevonulás ceremóniája nem volt azonos az uralkodó személyes megjelenésekor, illetve a királyi biztosok érkezésekor, úgy ennek megfelelően a proposíciók átadásának rendtartása is eltért. A Szentlélekről mondott votív misét az első esetben a várkápolnában mondták, míg a biztosok részvételénél a Szent Márton-templomban.¹⁸⁵ 1722. július 8-i szent-

¹⁸⁰ Matsche: Die Kunst im Dienst, 72.: A XIX. fejezet címe: *De Principis constantia et animi fortitudine*.

¹⁸¹ Matsche: Die Kunst im Dienst, 72–73.

¹⁸² Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés, 29–30.; Szijártó: A diéta, 65–66.

¹⁸³ OSZKK Fol. Lat. 562, f. 4r.

¹⁸⁴ Szijártó: A diéta, 52.

¹⁸⁵ OGYK 700.499-I, p. 7., Szijártó: A diéta, 58–59.

miséről több információ is fennmaradt: a nyitrai és az egri püspök asszisztált a misén, amelynek elején az esztergomi érsek a *Veni Sancte Spiritus* sequentiát intonálta, majd a császári zenészek trombitákkal és dobokkal csatlakoztak. Csáky Imre kalocsai érsek a *Deus, qui corda fidelium* könyörgést mondta, két udvari káplán, akik a misén diakónusként és subdiakónusként vettek részt, énekelte a Szentlélekről mondott mise *Emitte Spiritum tuum et creabuntur* kezdetű Alleluia versusát (a 103. zsoltár 3. versét).¹⁸⁶ Ennek a votív misének a hallgatását a Német Aranybulla már korábban előírta a római királyválasztó gyűlésnek, hogy annak ereje fénnel töltsse el az értelmüket, és megvilágítsa a szívüket a megfelelő uralkodó megválasztásához. A német birodalmi gyűlés megnyitását is a Szentlélekről mondott votív misével kezdték már II. Miksa uralkodásától kezdve. A Szentlélekhez imádkozás visszavezet a középkorba, ugyanis a tisztelete sokféle területen megmutatkozott, példának okáért kórházakat, templomokat, társulatokat neveztek el róla. A Szentlélek tiszteletének liturgikus kifejeződése a *Veni creator spiritus* himnusz és a *Veni Sancte Spiritus* sequentia, valamint a szentmisén belül is több helyen a Szentlélekhez szóló imák,¹⁸⁷ ahogyan a 18. századi pro-
 pozíció átadásáról fennmaradt 1722. évi forrásban is szerepeltek.

Feltűnő különbség, hogy az uralkodó személyes megjelenésekor a rendek mentek a várba, ott zajlott a trónszékkal ékesített lovagteremben a ceremónia, míg a királyi biztosok a Zöld Házban adták át a királyi előterjesztéseket. Először a kancellár magyarul mondott beszédet az országgyűlésnek, majd a király vagy az első királyi biztos latinul szólott, és átnyújtotta az előterjesztéseket az esztergomi érseknek, aki szintén latinul mondott köszönetet a diéta nevében. A ceremóniát a hódolatot kifejező kézcsók zárta, amelyre azok járulhattak, akiknek nem volt erre lehetőségük az előző napon, az uralkodó bevonulásakor. A várból ezután a karok és rendek visszatértek a felsőtábla épületébe, ahol felolvasták a pro-
 pozíciókat. A királyi biztosok közreműködésével folyt ceremónián természetesen sem az uralkodói hatalmat megjelenítő kivont kard, sem a hódolatot kifejező kézcsók nem kapott helyet.¹⁸⁸

A királyi biztosok rangsorrendbeli helyét még az úgynevezett viszontlátogatás (*revisita*) is megmutatta. Az esztergomi érseknél, a nádornál, az országbírónál és a horvát bánnál tettek látogatást. A primás és a nádor a biztosokat a ház felső lépcsőjén fogadta, míg az országbírónak és a horvát

¹⁸⁶ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30-14, f. 18r-v.

¹⁸⁷ Dotzauer: Anrufung und Messe I, 11-29.

¹⁸⁸ OGYK 700.499-I, p. 7., Szijártó: A diéta, 58-59.

bánnak a kocsinál kellett köszöntenie a királyi biztosokat, illetve távozáskor addig kísérni őket.¹⁸⁹ Az ennek alkalmával megjelenített rangsorrend már 1708-ban gondot okozott, amikor a rendtartás szerint a nádornak a hintóig kellett volna kísérnie a két biztost, míg a biztosok csak a lépcsőig kísérték a nádort. Ezt kifogásolták a rendek, és kérték az uralkodót, hogy mindkét fél ugyanaddig kísérje egymást, amellyel a tekintélyük „egyenlőségét” akarták kifejezni.¹⁹⁰ I. József válaszában engedett a kérésnek, és úgy tűnik, hogy még 1728-ban is eszerint alakították Bécsben a királyi biztosok *revisitáját*.¹⁹¹

A Szentlélekről szóló votív mise celebrálása az esztergomi érsek feladata volt, de bizonyos esetekben eltért ettől a gyakorlat. 1687-ben Széchényi György érsek, 1741-ben pedig Esterházy Imre érsek gyengesége, 1751-ben az érseki szék üresedése miatt más főpapnak jutott ez a megtiszteltetés. 1741-ben az esztergomi érsek első suffraganeus püspöke, Erdődy Gábor egri püspök celebrálta a szentmisét.¹⁹² 1751-ben a tervezetben Csáky Miklós kalocsai érsek volt kijelölve a feladatra, de egy anonim napló beszámolójában az egri püspök szerepelt celebránsként.¹⁹³ Erdődy Gábor az egy nappal korábbi bevonuláson is ellátta Esterházy Imre feladatait, míg 1751-ben a határnál Csáky Miklós kalocsai érsek köszönthette Mária Teréziát. 1687-ben a bevonuláson Széchényi György esztergomi érsek el tudta látni feladatait, a királyi előterjesztés átadását megelőző votív misét azonban egészségi állapota miatt unokafivére, Széchényi Pál veszprémi püspök celebrálta.¹⁹⁴ Míg a kalocsai érsek 1741. évi kifogásolásáról maradt fenn beszámoló, 1687-ből nem találtam hasonló vitáról nyomot.

Az esztergomi érseknek még egy feladata volt ezen a ceremónián. Ő vette át az uralkodótól a propozíciókat, majd a karok és rendek nevében köszönetet mondott. Azon feltüntetett alkalmak közül, amikor az esztergomi érsek nem tudta ellátni feladatait, 1687 annyiban is eltér, hogy Széchényi György érsek, ebbéli feladatait is ellátva átvette az iratot, és beszédet is mondott.¹⁹⁵ 1751-ben pedig Csáky Miklós kalocsai érsek vette azt át. Az 1751. évi rendtartás megadja az erre a feladatra jogosult méltóságviselőket,

¹⁸⁹ OSZKK Fol. Lat. 573, f. 3v.

¹⁹⁰ Erdődy Sándor naplója, 389–390.

¹⁹¹ OSZKK Fol. Lat. 575/I, f. 3v–4r.

¹⁹² 1741-ben az országgyűlés első ülésnapján lévő votív szentmisét is Erdődy Gábor egri püspök celebrálta. OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 261r; OSZKK Fol. Lat. 596, f. 170r–171r; Fol. Lat. 3910, f. 3r–4v; Salamon kisebb dolgozatai, 80–81.

¹⁹³ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48-5, f. 63r; OGYK 700.470, p. 12.

¹⁹⁴ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 87v.

¹⁹⁵ OGYK 700.527, p. 4. Az esztergomi érseknek mint királyi főkancellárnak.

és azoknak a sorrendjét. E szerint mind az esztergomi érseki székhely, mind a nádori méltóság betöltetlensége esetén a kalocsai érsek következik.¹⁹⁶

A királyi előterjesztések esetében az esztergomi érsek a ceremonialis feladatairól megállapítható, hogy azok egyházi és politikai szerepre bonthatók. Ez az öt helyettesítő személyből is látszik. A proposíciók átadását megelőző szentmise celebránsi feladatát általában a suffraganeus püspök vette át, amely valóban helyettesítés volt, mondhatni az érsek képében látta el a feladatot. A politikai feladatot azonban ezen a ceremónián igyekezett megtartani, nehogy a politikai gyengülés látszatát keltse. Amennyiben mégsem tudta ellátni ezt a feladatot, nem az alávetett suffraganeus püspök, hanem a kalocsai érsek látta el azt. Az 1751. évi bevonulással kapcsolatban is említett rangsorrend elvének megvalósulása nem látható a világi feladatoknál, ugyanis a még gyenge, beteg esztergomi érsek is igyekeztek ellátni azt.

A lovagteremben az uralkodó számára egy baldachinnal fedett trónt emeltek, amely 1687-ben arannyal volt díszítve,¹⁹⁷ de 1741-ben a gyász miatt fekete posztóval borították be azt.¹⁹⁸ A trónt két lépcsőfokkal megemelt emelvényre helyezték (a forrásokban nem egységes az emelvény magassága). Az uralkodó egyik oldalán állt a magyar udvari kancellár, a másikon pedig kivont karddal a magyar királyi főlovászmester. I. Lipót és III. Károly előtt a kivont kardot a birodalmi marsall hordta, amellyel a császári címüket jelenítették meg.¹⁹⁹ Az 1741. évi ceremóniáról június 17-én tartott konferencián a nádor kérésére felterjesztették a királynőnek, hogy a proposíció átadásakor a magyar főlovászmester tartsa a kivont kardot, és ne az udvari marsall,²⁰⁰ ahogyan a korábbi országgyűléseken, 1687-ben, 1712-ben és 1722-ben történt. Ennek megfelelően Mária Terézia előtt a magyar főlovászmester tartotta a kivont kardot, hiszen nem volt és nem is lehetett császár.

1712-ben III. Károly vörös színű magyar ruhát viselt,²⁰¹ 1722-ben a király ruhája olyan nagyon meleg volt, hogy nem tudott az ünnepség végéig a teremben tartózkodni, és ezért a rendtartástól eltérően el kellett hagyni a kézcsókot.²⁰² Ekkor III. Károly az 1681. évi protocollumban is szereplő köpenyt viselte. Az előkészítő konferencia a kézcsók rítus menetéről is ren-

¹⁹⁶ OSZKK Fol. Lat. 621, f. 2v.

¹⁹⁷ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15-15, f. 6v-7r.

¹⁹⁸ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 181r; ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40-12, f. 21r-v.

¹⁹⁹ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 87v; Acta et observata, 132.

²⁰⁰ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 181r; ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40-12, f. 21r-v, 166v-167r; MNL OL A 1, 1741/46 p. 2-3. A konferencia napját 12-re datálja.

²⁰¹ Acta et observata, 132.

²⁰² OSZKK Fol. Lat. 562, f. 47r. Széchényi György levelében a ceremónia leírásában nem tett említést a kézcsók elmaradásáról. Ld. Széchényi György levele Ebergényi Lászlóhoz, 1063.

delkezett, e szerint a jelenlévők 1681-ben hívásra járulhattak a király elé, de 1712-ben a propozíciók átadása után különösebb formáság nélkül történt volna a kézcsók, amelyet a tanács 1722-ben is javasolt.²⁰³ 1687-ben az egyik követ, Dobay János Nógrád vármegyéből nem tudott térdet hajtani a bizonytalan lábai miatt, de, ahogy a napló a hódolatának kifejezéséről írta, meghajlott szívvel csókolt kezet.²⁰⁴

Érdekesség, hogy 1708-ban a Zöld Házban nemcsak Liechtenstein hercegnek és Traun grófnak, a két királyi biztosnak készítettek elő széklet, hanem I. József képmását is kiállították egy trónuson.²⁰⁵

Országgyűlésen választott méltóságok

Korszakunkban a királyság nádorát és a koronaörököt az országgyűlés egyes ülésen választotta. Előbbi méltóság betöltése csak a diétán történhetett. Amennyiben a nádor halála után az uralkodó nem akart országgyűlést összehívni, helytartót nevezhetett ki, aki szűkebb jogkörrel rendelkezett a nádornál. A koronaörök esetében a király ideiglenesen királyi adományként (*regia collatio*) nevezett ki új méltóságviselőt, de őt a következő országgyűlésen meg kellett erősíteni a rendeknek.²⁰⁶

A nádori intézmény Szent István korától kezdve létezett, de a 14. században változás történt a nádori címhasználatban. A király nádorából az ország nádora lett: *comes palatinus regis* titulusból *regni Hungariae palatinus* vált. Egy 1199-ből fennmaradt oklevél az első fennmaradt írásos emléke annak, hogy királyi jog volt a kinevezése és letétele, amelyeknél a politikai erőviszonyok is közrejátszhattak. A nemesek a 13. század folyamán egyre nagyobb befolyásra tettek szert. Az 1231-ben megújított Aranybulla tartalmazta a tanácsosok kérésére a nádor leváltásának lehetőségét, ám Szócs Tibor felhívja a figyelmet, hogy nincs adat e törvény alapján történt leváltásról. Az 1290. évi 5. törvénycikk értelmében több méltóságviselő – nádor, tárnokmester, alkancellár és országbíró – kinevezésében a nemesi tanács is szerepet kapott.²⁰⁷ Törvénybe először 1439-ben foglalták a választás módját, az adott év 2. törvénycikkelye rendelte el a választás országgyűlési keretét. A nádorok kinevezésének történetében különleges volt 1291, illetve

²⁰³ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30-9, f. 15r–16r.

²⁰⁴ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 87v.

²⁰⁵ OGYK 700.499-I, p. 7., Szijártó: A diéta, 58–59.; OSZKK Fol. Lat. 573, f. 3v–4r.

²⁰⁶ Szijártó: A diéta, 478. Ezt a gyakorlatot mutatja az 1741. évi választás előkészítése: MNL OL A 1, 1740/43 p. 6.

²⁰⁷ Szócs: A nádori intézmény, 9, 241–246; DRMH I/1, 43.

az 1296 és 1310 közti időszak, amikor két *palatinust* nevezett ki az uralkodó, egy „dunáninneri” és egy „dunántúli” nádort, de 1300-ban még több nádor volt a Magyar Királyságban: Kőszegi Henrik fiai és Csák Máté a saját területük felett lettek kinevezve, míg Károly négy hívét is erre a méltóságra emelte. Ebben az időszakban a több nádori kinevezéssel a lázadásokat igyekeztek megakadályozni.²⁰⁸ C. Tóth Norbert megvizsgálta az 1342 és 1526 között történt nádorváltásokat, amelyek szintén országgyűlésen történtek. Egy eset álljon itt példának: 1402-ben Zsigmond király Pozsonyban tartott országgyűlésén egy kötelezettségvállaló oklevelet állítottak ki, amely értelmében Zsigmond törvényes fiú örököse hiányában Albert osztrák herceget koronázzák magyar királlyá. Mivel a gyűlésre Bebek Detre nádor nem ment el, és az ő méltóságának pecsétje igen fontos volt, ezért a jelenlévő Garai Miklóst választották meg helyette, a király ki is nevezte, és ezáltal a nádori pecsétet is felfüggeszthették az oklevélre. Ezekből a forrásokból a C. Tóth Norbert által idézett részek szűkszavúan utalnak a nádorválasztás módjára: „a nádori méltóságot a király kegyéből nyerte el”, „miután a nádori méltóságot a király Detre nádortól elvette, neki adta”.²⁰⁹ 1562 és 1608 között betöltetlen volt a nádori méltóság, helyette az uralkodó királyi helytartót nevezett ki, akinek a rendi érdekeket nem kellett képviselnie a király felé. A helytartó ráadásul bármikor visszahívható volt, míg a nádor elvileg a haláláig viselte méltóságát.²¹⁰ Ennek ellenére akadt példa arra, hogy maga a nádor kívánt visszavonulni. 1642-ben Esterházy Miklós nádor készült a lemondására, és a tervezett országgyűlésen új nádor megválasztását kérte III. Ferdinándtól.²¹¹

A 17. század elejéig az uralkodó három katolikus jelöltből választott nádort. Később, a bécsi béke és az 1608-ban a koronázás előtti 3. törvénycikkely rendelkezése szerint a magyar király két katolikus és két protestáns felekezeti jelöltet állított, akik közül az országgyűlés választott. A nádorválasztás megtartása, amelyre utoljára 1554-ben került sor, illetve a választás módjának módosítása a magyar rendek, különösen a világi rendek, politikai erősödésének a jele, amely többek között Mátyás főhercegnek nyújtott katonai segítségüknek is köszönhető volt. Ennek következményeként Illésházy Istvánt 1608-ban az országgyűlés választotta meg a király jelöltjei közül.²¹² Az uralkodó, illetve a bécsi udvar a nádori méltóságra je-

²⁰⁸ C. Tóth: Az ország nádora, 400–445.

²⁰⁹ C. Tóth: Nádorváltások a Zsigmond-korban, 53–65.

²¹⁰ Kulcsár: A helytartói státus, 56.

²¹¹ Hajnal: Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés, XXXVIII.

²¹² Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 392–394.

lőtt személyek névjegyzékének összeállításakor a Magyar Tanács javaslatát is figyelembe vette.²¹³ Időszakunkban a nádorválasztás menete a következő volt: a nádort az országgyűlés vegyes ülésén választották meg. Az uralkodó a négy jelölt, két katolikus, két protestáns nevét, amelyet saját kezűleg írt a papírra, lepecsételve két királyi biztossal küldte el a diétának. A biztosokat a felsőtábla épületénél a kocsiujknál, majd a lépcsőnél is egy kisebb küldöttség várta, és kísérté be a tanácsterembe, ahová számukra két aranszegélyes széket és egy asztalt helyeztek el. Az asztal hosszabbik oldalánál ültek a biztosok, a rövidebbiknél foglalt helyet az esztergomi érsek.²¹⁴ A magyar udvari kancellár beszédet mondott, és a lezárt borítékot átnyújtotta az esztergomi érseknek, majd a királyi biztosok elhagyták a termet a fogadásukra jelölt küldöttség kíséretében. Ezután a jelenlévők szavazással döntöttek, majd a megválasztott nádor a primás vezetésével a karok és rendek kíséretében a várba ment, és az uralkodó előtt a lovagteremben letette esküjét, amelyet a magyar udvari kancellár olvasott előre latinul.²¹⁵ Ez után egyedül az új nádor járulhatott hódolati kézcsókra. A teremben a királyi trón mellett 1714-ben az udvari marsall,²¹⁶ 1741-ben és 1751-ben, ahogyan a 17. században is,²¹⁷ a magyar főlovászmester tartotta a királyi méltóságot jelképező kivont kardot.²¹⁸ Ráday Pál feljegyezte naplójában, hogy 1714-ben Keresztély Ágost esztergomi érsek a jelöltek nevének felolvasása előtt megemlítette, hogy ez a kancellária titkárának feladata lenne.²¹⁹ 1741-ben szintén a primás, 1751-ben az esztergomi érseki szék betöltetlensége miatt Csáky Miklós kalocsai érsek látta el a feladatát: vette át a borítékot, olvasta fel a jelöltek nevét, majd pedig a megválasztott nádort kísérte fel a várba.²²⁰

Az országgyűlés az általam vizsgált időszakban háromszor választott nádort, és kétszer nevezett ki az uralkodó királyi helytartót. 1714. október 15-én²²¹ Pálffy Miklós, 1741. június 22-én Pálffy János és 1751. május 11-én

²¹³ Lauter: „Modus observandus...”, 189–192.

²¹⁴ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 213v.

²¹⁵ Lauter: „Modus observandus...”, 200–201. A nádorválasztás módja a 17. századtól nem változott.

²¹⁶ Hasonlóan az 1712. évi királyi előterjesztések átadásának ceremóniájához. Ld. *Királyi előterjesztés átnyújtása* című fejezetben.

²¹⁷ Lauter: „Modus observandus...”, 201.

²¹⁸ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48-5, f. 69r–v. Mivel Mária Terézia nem viselte a császári címet, ezért a marsall nem is tarthatta volna a kivont kardot előtte.

²¹⁹ Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 66.; OGYK 700.478, p.134.; OGYK 700.470, p. 13.

²²⁰ MNL OL N 54, Lad. T. Fasc. CCC. 1. cs. f. 7r–8r; OSZKK Fol. Lat. 621, f. 9v.

²²¹ Perényi Imre diáriuma, 148.: október 16-át adja a választás napjának.

Batthyány Lajos lett a Magyar Királyság nádora. 1714-ben és 1741-ben az uralkodók számára is fontos volt a nádorválasztás, mivel a közelgő koronázási ceremóniakon kiemelkedő és pótolhatatlan szerep jutott a nádornak. 1732-ben, Pálffy Miklós halálát követően nem nádort választottak, hanem III. Károly lányának, Mária Teréziának a jegyesét, Lotaringiai Ferencet nevezte ki királyi helytartóvá. 1765-ben Mária Terézia szentesítette a törvényeket, és zárta be az országgyűlést március 9-én.²²² Ebben az évben, október 26-án halt meg Batthyány Lajos nádor, ami egy új diéta összehívását kívánta volna meg a nádorválasztáshoz. Ehelyett azonban a királynő Albert szász-tescheni herceg személyében királyi helytartó kinevezése mellett döntött. A nádori méltósággal ellentétben a helytartónak nem volt törvénybe foglalt jogköre, hanem azt az uralkodó szabta meg neki, ezért a királyi hatáskör a rendek hátrányára bővíthetett. Az uralkodó számára előnyt jelentett még, hogy ő nevezte ki, és neki tett csak esküt, míg a nádort az országgyűlés választotta, és itt is esküt tett. Mindkét esetben hangsúlyozták, hogy a királyi helytartói jogkör átmeneti jellegű, és csak a következő nádorválasztó országgyűlésig marad meg.²²³

A nádorválasztó vegyesülésre az uralkodó nevében és képében érkező királyi biztosoknak a kocsijuknál és az épület lépcsőjénél történő fogadása reprezentációs alkalmat nyújtott a rendek számára. Annak ellenére, hogy ez az esemény nem volt olyan pompás, mint az uralkodóknak a határnál történő köszöntése, a fogadó bizottságok létszámában és összetételében megfigyelhető változás rávilágít ennek az alkalomnak a jelentőségére. 1714. október 15-én délelőtt tíz órakor a két királyi biztost, Anton von Liechtenstein főudvarmestert²²⁴ és Philipp von Sinzendorf udvari főkancellárt a kocsijuknál a világi és egyházi rendekből nyolc személy fogadta, és a Zöld Ház tanácstermébe kísérte őket.²²⁵ 1741. június 22-én²²⁶ Rudolph von Sinzendorf királyi főudvarmester és Batthyány Lajos magyar udvari kancellár reggel a várban átvették a jelöltek nevét tartalmazó borítékot, majd egy hatfogatos fekete kárpitos kocsiban vonultak a felsőtábla épületéhez. A kocsinál tizenhárom fő, az épület lépcsőjénél tizenhét fő fogadta őket.

²²² Szijártó: A diéta, 100.

²²³ Kulcsár: A helytartói státus, 51–63.

²²⁴ Perényi diáriumában Dietrichstein herceg tévesen szerepel. Liechtenstein szerepel királyi biztosként a következő naplókban: OSZKK Fol. Lat. 587, f. 24r; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8, f. 134r; Károlyi Sándor naplója, 110; Ráday Pál naplója, 140.

²²⁵ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8, f. 134r–135r. Károlyi Sándor öt követnek a nevét feltüntette naplójában. Ld. Károlyi Sándor naplója, 110.

²²⁶ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 212r–216r.

Mindkét küldöttségben képviselve voltak a főnemesek, a főpapság, a klérus, a Királyi Tábla, a vármegye, a szabad királyi városok és a távollévők csoportja.²²⁷ A bécsi udvari protocollumban azonban fennmaradt az előkészítés során összeírt névjegyzék, amely mind létszámában, mind összetételében eltért az anonim országgyűlési naplóban olvasható névsortól. E szerint a kocsinál két főpap és négy vármegyei követ, a lépcsőnél két főpap és hat főnemes várta volna a királyi biztosokat.²²⁸ A delegáció számbeli növekedése a két táblának, és azokon belül az egyes csoportoknak a sikeres érdekérvényesítését jelzi. A főnemesek a protocollumban nem szerepeltek a királyi biztosok kocsijánál történő fogadásnál, de sikerült elérniük, hogy öt fő részt vegyen a köszöntésben. Az alsótábla politikai erősödése is láthatóvá válik, ugyanis az alsótáblát képviselő négy vármegyei követ helyett az alsótábla minden csoportja megjelent a királyi biztosok kocsijánál. Az épület lépcsőjéhez pedig nem is választottak volna alsótáblai követet, ám itt is sikerült elérnie az alsótáblának, hogy csoportjai jelen legyenek a delegációban. 1751-ben Dietrichstein herceg, udvari marsallt kocsijánál tizenhárman, az épület lépcsőjénél tizennégyen fogadták. Ezekben azonban már nem kapott helyet minden alsótáblai csoport. A szabad királyi városok követei közül mindkét helyre, a távollévők követei közül pedig a lépcsőhöz rendelt delegációba nem választottak be követet.²²⁹

6. táblázat: A királyi biztosok kocsiját fogadók névjegyzéke

	1714 ²³⁰	1741 (tervezet) ²³¹	1741 ²³²	1751 ²³³
Főpapság	Rátkay Ádám sabinai püspök	Bartakovics Pál almisi püspök	Bartakovics Pál almisi püspök	Klimo György novi püspök
		Zichy Ferenc novi püspök	Zichy Ferenc novi püspök	Stehenich János temeni püspök
Főnemesség	Draskovich János		Perényi Károly	Viczay Mihály
			Sztáray Imre	Gulay Antal
			Esterházy János	Andrássy Károly

²²⁷ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 47r-v.

²²⁸ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 212v-213r. Az 1741-es névsort feltüntették mintaként az 1751-es protocollumban a nádorválasztás előkészítésénél: ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48-5, f. 67r.

²²⁹ OSZKK Fol. Lat. 616, f. 30v.

²³⁰ Károlyi Sándor naplója, 110.

²³¹ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 212v-213r.

²³² ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48-5, f. 67r.

²³³ OSZKK Fol. Lat. 616, f. 30v.

ORSZÁGGYŰLÉSI CEREMÓNIAK

	1714	1741 (tervezet)	1741	1751
Főnemesség			Forgách József	Révay Alajos
			Dóry Ferenc	Vécsey József
				Petrás Imre
Királyi Tábla	Hunyady András alországbíró		Biró István	Majláth József
Klérus			Sztojka Zsigmond	Ujlaky György nyitrai kanonok
			Görgey Márton	
Vármegye	Balog György Bereg vármegye	Szegedy Ferenc Veszprém vármegye	Prónay Pál Nógrád vármegye	Bíró János Győr vármegye
		Keresztes László Ung vármegye		Bossányi Ferenc Bihar vármegye
		Baros György Hont vármegye		
		Görgey Sándor Szepes vármegye		
Szabad királyi városok	Szente Miklós Pozsony	Campion János Esztergom		
Távollévők követei			Herkal Jakab	ifj. Balogh János

7. táblázat: A királyi biztosokat fogadó küldöttség az épület lépcsőjénél

	1741 (tervezet) ²³⁴	1741 ²³⁵	1751 ²³⁶
Főpapság	Branyug György zágrábi püspök	Branyug György zágrábi püspök	Zichy Ferenc győri püspök
	Fábry Jakab dulcinói püspök	Fábry Jakab dulcinói püspök	Fonyó Sándor skutari választott püspök
Főnemesség	Keglevich József	Keglevich József	Keglevich Gábor

²³⁴ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 212v–213r.²³⁵ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48-5, f. 67r.²³⁶ OSZKK Fol. Lat. 616, f. 30v.

POLITIKAI REPREZENTÁCIÓ A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN 1687 ÉS 1765 KÖZÖTT

	1741 (tervezet)	1741	1751
Főnemesség	Patachich Lajos	Patachich Lajos	Illésházy József
	Cziráky József	Cziráky József	Berényi Ferenc
	Péterffy János	Péterffy János	Draskovich János
	Sennyey Imre	Sennyey Imre	Esterházy Károly
	Pálffy Károly Pál	Nádasdy Baltazár	Fischer József
			Szentiványi József
Királyi Tábla		Jankovich Miklós személynöki ítélőmester	Nagy Pál
Klérus		Frivajsz Mihály	Kovács László
		Padányi Biró Márton	
Vármegye		Szentiványi Ferenc Liptó vármegye	Vietoris György Trencsén vármegye
		Okolicsányi József Árva vármegye	Lábody Ádám Csongrád vármegye
		Görgey Sándor Szepes vármegye	
		Gosztonyi István Heves és Külső- Szolnok vármegye	
Szabad királyi városok		Domonkos Márton Debrecen	
Távollévők követői		Dubovay László	Sennyey Kristóf

1714-ben a két katolikus Pálffy Miklós és Koháry István, a protestáns jelöltek pedig Újfalussy Pál²³⁷ és Révay Mihály voltak. Az uralkodó Koháry

²³⁷ Perényi Imre naplójában a nádorválasztás dátuma mellett az egyik protestáns jelölt neve is tévesen van feltüntetve: Újfalussy Pál helyett Majtényit jegyezte fel. Perényi Imre diáriuma, 149.

István keresztnévét tévesen annak az akkor már nem élő rokonának, Imrénének a nevével cserélte fel.²³⁸ 1741-ben a lepecsételt boríték Pálffy János országbíró és Esterházy József horvát bán katolikus jelölt, illetve Révay Pál és Zay Imre protestáns jelölt nevét tartalmazta.²³⁹ 1751-ben Mária Terézia a protestánsok közül ismét Révay Pált és Zay Imrét, a katolikusok közül pedig Erdődy György országbírót, valamint Batthyány Lajos főpohárnokmestert, egykori magyar udvari kancellárt jelölte. Megfigyelhető, hogy a 18. században a nádorjelölteket a bécsi udvar és a vele együttműködő magyar (elsősorban főpapi és arisztokrata) elit úgy állította össze, hogy a számára előnyös személy legyen kedvező helyzetben.²⁴⁰ Ez a gyakorlat azonban nem volt idegen a korábbi nádorválasztásoktól sem. Miután 1649-ben Szelepcsényi György magyar udvari kancellár, a bécsi udvar szándékával összhangban lévő javaslatát, miszerint térjenek vissza az 1608 előtti nádorválasztási módhoz, elvetette az országgyűlés, Bécsben olyan listát igyekeztek összeállítani, amelyben az udvar által a méltóságra szívesen látott személy mellett a többi jelölt esélytelen volt.²⁴¹ Hasonló módot alkalmaztak 1714-ben, amikor a két protestáns mellé egy esélytelen katolikus jelöltet állított az udvar.²⁴² A diétai követek számára azonban nem mindig volt egyértelmű, melyik jelölt az esélyes. Amint Festetics Pál követ leveleiből kiderült, 1751-ben Erdődy Györgyöt tartották az udvar által kívánt nádornak, de a közvélemény szerint az országgyűlés nem szavazta volna meg. Ezért Erdődy a választás előtt a szavazatszerzés érdekében lakomákat adott, és betegsége ellenére személyesen is megjelent Mária Terézia bevonulásán. Batthyány Lajosnak nagyobb támogatottsága volt a diétán, mégis felkészültek a választás napjára, hogy elnyerjék a jelenlévők jóindulatát: Batthyány Károly, a jelölt testvére összeférhetlenségre hivatkozva ki akart vonulni, amit maga Festetics Pál éljenzett meg, és kérte maradni, majd Batthyányt méltató beszédek után a személynök is rá szavazva megéljenezte, amire az egész terem *vivat*-ot kiáltott.²⁴³

Az országgyűlés szavazateredményének megállapításában is változások történtek a századok során. Fennmaradt feljegyzések bizonyítják, hogy a 17. században pontosan számolták az egyes jelöltekre adott voksokat, példának okáért 1625-ben a források számszerűen számoltak be Esterházy

²³⁸ Károlyi Sándor naplója, 111.; Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 66.

²³⁹ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 265v.

²⁴⁰ Szijártó: A diéta, 297–300.

²⁴¹ Lauter: „Modus observandus...”, 197–199.

²⁴² Szijártó: A diéta, 300.

²⁴³ Nagy: Rendi ellenzék és kormánypárt, 327, 334.; Nagy: Politika- és társadalomtörténeti elemzés, 64–65.; OGYK 700.470, p. 14.

Miklós szavazattöbbségéről Nádasdy Pállal szemben.²⁴⁴ A 18. században a szavazás azonban már mindig felkiáltással történt, nem fejenkénti voksolással. A valódi választást egyrésről a király jelöltállítási joga befolyásolta, másrésről a kikiáltás, mint a választás módja előre eldöntött eredményt sugall.²⁴⁵ Megfigyelhető, hogy egy tekintélyes személy, az esztergomi érsek, illetve a személynök elsőként „leadott” szavazata vont maga után az egyetértő kikiáltást. 1714-ben a jelölteknek – a szokásnak megfelelően – ki kellett vonulni a teremből a választás idejére, de a nevek felolvasása után közvetlenül többen Pálffy Miklós nevét kezdték kiáltani, egyúttal sürgősnek tartották a jelöltek távozását a teremből, hiszen biztosnak ítélték Pálffy megválasztását. A termet azonban el kellett hagyniuk, és a diéta az esztergomi érsek szavazata után választotta közfelkiáltással Pálffy Miklóst nádorrá.²⁴⁶ 1741-ben Batthyány Lajos magyar udvari kancellár a karokhoz és a rendekhez intézett beszédében felelevenítette az egy nappal korábban átadott királyi előterjesztéseket, amelynek egyik pontja alapján választanak aznap nádort a királynő jelöltjei közül, akik nemesi születésük mellett méltóak is a nádorságra.²⁴⁷ A prímás a királyi irat felolvasása után érdeklődött a karoknál, vajon fejenként akarnának szavazni vagy kikiáltással.²⁴⁸ Erre Esterházy József felszólalásában megköszönte a jelölését, ám méltóbbnak ítélte Pálffy, és rá adta szavazatát.²⁴⁹ Erre az országgyűlés egyhangúlag Pálffy Jánost kiáltotta ki nádorrá.²⁵⁰ Tehát 1714-ben már érzékelhető volt a változás, de a szokások megtartása még érvényesült, 1741-től azonban már maguk a jelöltek is befolyásolták a választást jelenlétükkel és felszólalásukkal.

1714-ben, az országgyűlés újbóli összehívását előkészítő miniszteriális konferencián tárgyalták a protestáns nádorjelöltek személyét is. Mint írták, Istennek hála, az ágostai vallású főurak száma csökkent, és a Révay vagy Zay családból néhány személy, illetve Újfalussy Pál és a néhány évvel korábban bárói rangra emelt Hellenbach János Gottfriedet leszámítva Magyarországon a mágnások római katolikusok. Viszont az idős Révay Mihályon és az említett Újfalussy Pálon kívül a többi protestáns főúr fiatal és nőtlen. Megemlítették, hogy a korábbi időkhöz képest a felekezeti arány

²⁴⁴ Lauter: „Modus observandus...”, 194.

²⁴⁵ Szijártó: A diéta, 299–300.

²⁴⁶ Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 66.; Károlyi Sándor naplója, 110–111.; Ráday Pál naplója, 140–141.; OGYK 700.499-IV, p. 235.

²⁴⁷ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 265v.

²⁴⁸ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 48v.

²⁴⁹ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 182v; Szijártó: A diéta, 297.

²⁵⁰ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 265r–v; Szijártó: A diéta, 297.

változott, mivel akkor több és hatalmasabb főúr követte az ágostai vallást, és erre tekintettel dolgozták ki a nádorjelölésre vonatkozó 1608. évi III. törvénycikket. A változások miatt azonban meggondolandónak tartották ennek a gyakorlatnak a követését, és felvetették, hogy a nádori méltóság viselésére megfelelő protestáns mágnások megfogyatkozása okán a jelölés lehetne csak a katolikusok közül is. Zárásként a döntést az uralkodóra bízta, aki a korábbi gyakorlat követése mellett döntött.²⁵¹ III. Károly döntése beleillik az akkori diéta vallásügyi vitáiban konszolidációra törekvő politikájába.²⁵² A fentebb megnevezett protestáns jelölt a konferencia anyagban említett két idős báró volt. Mária Terézia mindkét alkalommal ugyanazt a két protestáns főurat jelölte, amely szintén rámutat az esélytelenségükre. Erre utalhat még, hogy a vizsgált időszakban a protestáns nádorjelöltek nem mindig jelentek meg az országgyűlésen, hanem követet küldtek maguk helyett. A jelölésük hírére sem indultak el a diétára, ahogy 1751-ben Batthyány Lajos tette, miután elvállalta a kandidálást.²⁵³ 1714-ben Újfalussy Pált Rajman Sándor képviselte, de a nádorválasztó ülésen Révay Mihály sem volt jelen.²⁵⁴ Révay Pált mindkét alkalommal, 1741-ben és 1751-ben is megbízott követ képviselte az országgyűlésen,²⁵⁵ Zay Imre sem vett részt a vegyes ülésen 1741-ben, tíz évvel később pedig betegsége miatt az egész országgyűlés idejére Ottlik Sándort küldte követeként.²⁵⁶ A kandidált protestáns főurak jelölését hűségük és szolgálataik elismeréseként is értelmezhetjük. A Zay családból már 1681-ben került ki egy nádorjelölt: Zay András.²⁵⁷ A család egyik tagja 1714-ben is felmerült jelöltként. András unokaöccse, Zay Imre harcolt III. Károly uralkodása idején a spanyol örökösödési háborúban, ahol komoly sérüléseket szenvedett. Zay Lászlót, Imre öccsét, anyai nagybátyjuk, Kollonich Zsigmond bécsi érsek örökbe fogadta, és Bécsbe vitte. Ott katolizált, és fényes karriert futott be az udvarnál, de jó kapcsolatot ápolt bátyjával is.²⁵⁸

1741-ben a fent már említett Esterházy József horvát bán lemondott jelöltségéről Pálffy János országbíró javára. Ez a lemondás, Szijártó István szavával élve, színjátékot sejtet, mivel Esterházyt azután országbíróvá ne-

²⁵¹ MNL OL A 1, 1714/5 f. 3r.

²⁵² Forgó: Egyház – rendiség – politikai kultúra, 72–87.

²⁵³ Nagy: Politika- és társadalomtörténeti elemzés, 63.

²⁵⁴ Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 66.; Károlyi Sándor naplója, 111.; Ráday Pál naplója, 140. Diaeta Adatbázis.

²⁵⁵ Diaeta Adatbázis: 1741-ben Prónay Gábor, 1751-ben Prónay Ádám képviselte.

²⁵⁶ Fukári: Felső-magyarországi főúri családok, 74.

²⁵⁷ Fukári: Felső-magyarországi főúri családok, 63.

²⁵⁸ Fukári: Felső-magyarországi főúri családok, 68–74.

vezte ki Mária Terézia.²⁵⁹ 1714-ben hasonlóan nevezte ki a király az országbíróból nádorrá választott országbíró helyére a másik, vesztes jelöltet, Koháry Istvánt.²⁶⁰ A legyőzött jelölt előléptetését az udvarra jellemző konszenzuseresésnek ítélte Nagy János,²⁶¹ amellyel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy csupán a katolikus vesztes kapott ilyenfajta kárpótlást. A nádorjelöltségtől való visszalépés már korábban is előfordult: Forgách Ádám 1649-i, másodszeri jelölésénél is feltűnt. Lauter Éva több korabeli forrást is megvizsgálva nem talált ilyen beszámolót, csak Katona *Historiájában*. Ebből arra következtetett, hogy a lemondást utólag kezdték terjesztetni, hogy a másodszeri kudarcot leplezzék.²⁶² Tehát a visszalépés egyértelműen politikai okokból történt meg, hiszen az első esetben a bécsi udvar tervét támogatva Esterházy országos méltóságot kapott, a második esetben pedig Forgách Ádám politikai súlyának megtartására szolgált.

A választás után az új nádort felkísérték a várba az eskütételre. Pálffy Miklós nádor 1714-ben három ujját feltartva letette az esküt III. Károly előtt, amelyet a magyar udvari kancellár olvasott előre,²⁶³ majd megköszönte a nádori méltóságot és kézcsókra járult.²⁶⁴ 1741-ben a várban Pálffy János a méltóságának megerősítésekor Mária Terézia beszédében, amint azt az ordó feltűntette, biztatta az új nádort, hogy a király iránti hűségben és engedelmességben szolgáljon, és a haza dicsőségét és hasznát keresse. Emellett kiemelte, hogy az ősi Pálffy nemzetségből már több nádor is kikerült. Ez nem szerepelt Mária Terézia beszédeinek bécsi forrásában. Eszerint a királynő felsorolta Pálffy János erényeit: megvesztegethetetlen hűségét, a hazai ügyekben gyűjtött sokévi tapasztalatait és kiemelkedő hadi erényeit, amelyek előrevetítik, hogy nemcsak megelégedésére lesz mind a királynőnek, mind a királyságnak a nádori feladatok elvégzésében, hanem túl is tesz a reményeiken.²⁶⁵ Ezt követően az új nádor az életét és vérért a hűség és engedelmesség zálogaként felajánlva tett esküt.²⁶⁶ Azonban a köszvénye miatti fájdalom nem engedte, hogy ennél többet mondjon.²⁶⁷ Ezen alkalommal is csak az újonnan megválasztott nádor járulhatott kézcsókra, majd a

²⁵⁹ Szijártó: A diéta, 297, 300.

²⁶⁰ Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 66.; Károlyi Sándor naplója, 111.; Ráday Pál naplója, 140.

²⁶¹ Nagy: Politika- és társadalomtörténeti elemzés, 65.

²⁶² Lauter: „Modus observandus...”, 199–200.

²⁶³ OGYK 700.499-IV, p. 234.

²⁶⁴ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8, f. 136r.

²⁶⁵ ÖStA HHStA Ungarische Akten 407-2, f. 36r.

²⁶⁶ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 15r.

²⁶⁷ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 182v.

királynő visszavonult.²⁶⁸ 1751-ben Csáky Miklós kalocsai érsek Batthyány Lajos nádort a várban először a királynőnek, majd Lotaringiai Ferenc császárnak mutatta be. A királynő az uralkodónak kijáró hűség és engedelmesség megtartására, illetve a haza dicsőségének és hasznának keresésére buzdította az újonnan megválasztott nádort, aki a megerősítésért hálát adott, életét és véréát ajánlotta fel a hűségének és engedelmességének jeleként, majd a magyar udvari kancellár vezetésével letette az esküt, és kézcsókra járult. Sem az 1741. évi, sem az 1751. évi beszédek nem találtam meg, ezeket a felsorolt tartalmi elemeket a direktórium tartalmazza. Mivel ezek a fordulatok az ünnepség előtt összeállított menetrendben szerepelnek, ezért ezeket a motívumokat kötelezőnek tartom, amelyeknek meg kellett jelenniük az új nádor beszédében.²⁶⁹

A nádorválasztás ceremóniája nem ad olyan sok lehetőséget a politikai reprezentációra, mint a dolgozatban tárgyalt többi ünnepség. Vizsgálatát mégis fontosnak tartottam, mert a nádorválasztás hagyományok szerinti módja és a valós eljárás között mutatkozó eltérések a diéta politikai kommunikációját mutatják meg. Ezen kívül az országgyűlés politikai csoportjainak erőviszonyai is láthatóvá váltak a királyi biztosokat fogadó kisebb küldöttség jegyzékében.

A koronaörök választása kisebb jelentőséggel bírt, a követek naplóikban szűkszavúan számolnak be róla vagy meg sem említik. Megválasztásuk módja hasonlított a nádorválasztás rendjére: vegyes ülésen a király által jelölt két-két személy közül dönthettek a jelenlévők. A jelölteknek a választás idejére el kellett hagyniuk a termet.²⁷⁰ 1714-ben Pálffy Miklós koronaörök és országbíró október 15-én az országgyűlés nádorra választotta. Két nappal később, 17-én a helyére új koronaörököt választott a diéta, az új nádor betegsége miatt annak palotájában összegyűlve. III. Károly Nádasdy Tamást és Batthyány Zsigmondot jelölte. A nevek felolvasása után – mivel Nádasdy betegség miatt távol volt az ülésről – Batthyány egyedül ment ki a teremből. A karok és rendek rögtön Nádasdy nevét kiáltották, majd lecsendesítésük után az elsőként szavazó Keresztély Ágost esztergomi érsek elmondta, hogy a király szándéka szerint Nádasdyra voksol. Ezt követte a jelenlévők újbóli *vivat*-kiáltása és Nádasdy Tamás megválasztása.²⁷¹ Mivel Nádasdy nem volt

²⁶⁸ OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 26r–27r; OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 47r–49r.

²⁶⁹ OGYK 700.470, p. 13–15.; Szijártó: A diéta, 298.; ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48-5, f. 66v–70r; MNL OL N 54, Lad. T. Fasc. CCC. 1. cs. f. 7v, OSZKK Fol. Lat. 632, f. 20r–22r; Fol. Lat. 617, f. 4r–5r; Fol. Lat. 618, f. 4v–5v; Fol. Lat. 616, f. 29v–33v.

²⁷⁰ Szijártó: A diéta, 478.

²⁷¹ Károlyi Sándor naplója, 112–113.; Ráday Pál naplója, 141.; OGYK 700.499-IV, p. 235.

jelen, és aznap a választás után vitték a koronát a várból a Szent Márton-templomba, ezért testvérét, Nádasdy Ferencet rendelték a ceremóniabeli feladat ellátására az újonnan megválasztott koronaőr helyébe.²⁷²

1740-ben az előkészítő konferencián tárgyaltak a koronaörök megerősítéséről. Erdődy György és Zichy Károly már korábban királyi adományból, de csak ideiglenesen töltötte be a méltóságot, amelynek megerősítésére a diétán szükség volt.²⁷³ Az ideiglenes kitétel megfigyelhető a nádor helyett kinevezett helytartók esetében is, tehát az uralkodók a választásra jogosult országgyűlés összehívása helyett a kinevezéskor ezzel a korlátozással éltek.

Az országgyűlés 1765. január 15-én a négy királyi jelölt közül választott két koronaört. A Grassalkovich előléptetése miatt megürült második koronaőr méltóságára Mária Terézia Pálffy Lipótot és Apponyi Györgyöt jelölte, míg Esterházy első koronaőr halála miatt megüresedett méltóságra Keglevich Józsefet és ifj. Batthyány Ádámot. Pálffy Lipótot megerősítették méltóságában. Az első koronaőr megválasztására terve Batthyány nádor kinyilvánította, hogy a királynő kegyessége iránt mély tisztelettel vannak, ám Keglevich érdemeire tekintettel rá szavaznak. A felszólalás után Keglevichet egybehangzóan megszavazták.²⁷⁴ Egy hónappal később azonban elhunyt, ezért ismét koronaört kellett választani a diétának. A február 18-i ülésnapon Apponyi György és Csáky János jelöltek közül utóbbit választották meg.²⁷⁵

A jelöltállításról fennmaradtak Esterházy kancellár felterjesztései. Az első választás előtt, 1764. december 10-én a kancellár tudatta a királynővel, hogy a megüresedett koronaöri méltóságokat be kell tölteni, és törvény szerint a választás az országgyűlésen történik a királynő jelöltjei közül. Egyúttal Mária Terézia figyelmébe ajánlotta Keglevich Józsefet, akinek pályafutását röviden vázolta, megemlítette a fiait is, akik a királynő szolgálatában álltak, majd hangsúlyozta, hogy minden igyekezetét a királyi szolgálat és a köz javának előmozdítására fordította. A már kinevezett koronaőr, ám az országgyűlésen nem megválasztott Pálffy Lipót őseinek érdemeit említette meg. Harmadik javaslata Erdődy János Nepomuk volt, akinek jelölésére elődeinek érdemei mellett a magyar királyi kamarában és a Magyar Királyi Helytartótanácsban eltöltött hosszú évekkel érvelt. A negyedik jelölttel, Apponyi Györggyel kapcsolatban ismét az elődei és a saját érdemeit emelte ki, vagyis a békében és harcban is hűségesen megmutat-

²⁷² Károlyi Sándor naplója, 113.

²⁷³ MNL OL A 1, 1740/43 f. 6r.

²⁷⁴ OGYK 700.456, p. 186–187.; Szijártó: A diéta, 478.

²⁷⁵ OGYK 700.456, p. 204.; Szijártó: A diéta, 478.

kozott szolgálatát. A kancellár levelében kitért arra, hogy az országgyűlés kezdetén Esterházy Miklós még élt, emiatt csak egy méltóságot kellett volna betölteni, amelynek jelöltjeit, Pálffy Lipótot és Keglevich Józsefet, a királynő jóváhagyta. A levél végén megismételte a második koronaőr méltóságra javasolt Pálffy és Erdődy nevét, majd az első koronaőrnek Keglevich mellett ifj. Batthyány Ádámot tüntette fel, akinek tisztségeit felsorolta. A levélre Mária Terézia Pálffy, Apponyi, Keglevich és Batthyány nevét írta fel.²⁷⁶ 1765. február 11-én kelt levelében Esterházy kancellár az elhunyt Keglevich koronaőr helyére jelöltnek a már korábban is kiválasztott ifjabb Batthyány Ádámot és Erdődy Jánost ajánlotta.²⁷⁷ Február 13-án Csáky János is írt a királynőnek egy levelet, amelyben felsorolta pályafutásának érdemeit, és hűséges szolgálatára hivatkozva kérte a Keglevich halála miatt megüresedett koronaőri méltóság betöltéséhez a királynő támogatását.²⁷⁸ A királynő határozott a jelöltek személyéről, amelyről a kancellár felterjesztésére csak annyit írt, hogy „tegnap döntöttem”.²⁷⁹ Mária Terézia tehát nem ezt a kancellár által javasolt két jelöltet kandidálta az országgyűlésnek, hanem Apponyi Györgyöt és Csáky Jánost, akik közül a diéta az utóbbit választotta meg koronaőrnek február 18-án.²⁸⁰ A koronaőr-választást megelőző egyeztetések rávilágítanak, hogyan működött az egy-egy pozícióért folytatott „küzdelem”. Batthyány Lajos nádor ezen az országgyűlésen fiát sikeresen igyekezett kitüntetettetni az ajtónállómester helyettesítésével²⁸¹ és a koronaőr-jelöléssel. A koronaőrökről tartott januári választáskor pedig a visszalépést, ahogy a nádorválasztásnál látható, valamilyen jutalom reményében tehetette.

A koronaőrök az esküt 1765. március 15-én tették le. Mária Terézia, mivel a ceremónián nem tudott személyesen részt venni, Esterházy Ferenc kancellárt nevezte ki királyi biztosnak, aki előtt a koronaőrök leteheték az esküjüket. Aznap délelőtt a kancellár szállására ment egy kisebb küldöttség, amelynek vezetője, Zichy Ferenc győri püspök a károk és rendek nevében

²⁷⁶ MNL OL A 1 1764/242, p. 1–4.

²⁷⁷ MNL OL A 1 1765/43.

²⁷⁸ MNL OL A 1 1765/46.

²⁷⁹ MNL OL A 1 1765/43, f. 1r.

²⁸⁰ Szijártó: A diéta, 478.; OGYK 700.456, p. 204.

²⁸¹ A nádor Esterházy kancellárhoz fordult, hogy ajánlja a királynő figyelmébe fiát, Batthyány Ádámot a betegsége miatt feladatát ellátni nem tudó Pálffy Károly főajtónállómester helyettesítésére. Esterházy június 25-én kelt levelében nemcsak a bevonulásra, hanem a diéta idejére is kérte Mária Terézia jóváhagyását, hogy Batthyány vice-janitorum *regalium magister* legyen. Hivatkozott az ifjabb Batthyány ügyessége mellett arra, hogy ezt a méltóságot a királyság bárói tölthetik be. Ld. MNL OL A 1, 1764/124.

meghívta a biztost, majd az országházba kísérték. A teremnél a nádor és a kalocsai érsek a jelenlévőkkel együtt fogadta a kancellárt, és a baldachin alatt elhelyezett székhöz kísérte. A nádor bemutatta Pálffy Lipótot mint első és Csáky Jánost mint második koronaórt, amire a biztos válaszolt. Ezután következett az eskü letétele. Annak szövegét Szvetich Jakab kancelláriai tanácsos olvasta elő, a koronaörök pedig megismételték. Utána a koronaörök hálájukat fejezték ki a méltóságra való jelölésért, ezért a felséges kegyért, a rendeknek pedig köszönetet mondtak a választásért. Mária Teréziának töretlen hűséget és igyekezetet, a rendeknek tiszteletet, szeretetet és hálát ígérték. A ceremónia végeztével a királyi biztosi feladatot ellátó kancellárt a délelőtti rendben a szállásáig kísérték.²⁸²

Az országgyűlési munka megkezdése és bezárása

Az országgyűlés hivatalos megnyitását a királyi előterjesztések átadása jelentette. A diétára azonban a meghívottak és a követek korábban megérkeztek, és megkezdték a munkát. Az első ülésnapon délelőtt a táblák elnökei magyarul üdvözölték a megjelenteket: a felsőtáblát a nádor, az alsótáblát pedig a személynök, illetve akadályoztatása esetén az alnádor. Így 1708-ban Skarbala András alnádor látta el ezt a feladatot a kurucokhoz átváltt Klobusiczky Ferenc személynök helyett;²⁸³ 1712. április 20-án az alsótáblát Horváth-Simonchich János személynök köszöntötte. Őt helyesítve elnökölt az alsótáblán 1722-ben Nagy István alnádor, akit III. Károly bízott meg Horváth-Simonchich személynök idős kora miatt.²⁸⁴ Ezt követően a táblák köszöntötték az elnököket, majd küldöttséget állítottak fel a másik tábla üdvözlésére. A kölcsönös köszöntéseket követően vegyes ülésen felolvasták az uralkodó bevonulásának direktóriumát, és kijelölték a fogadó küldöttséget. Az ülés után a Szentlélekről szóló votív misén vettek részt. 1722. június 27-én az első ülésnapot a Szent Márton-templomban a *Veni Sancte Spiritus devotió*val, vagyis a Szentlélek hívásával kezdték. Egy nappal korábban a nádornál tartott konferencián merült fel, hogy melyik napon legyen a Szentlélekről szóló votív mise: június 27-én, Szent László király vagy 29-én, Szent Péter és Pál apostol ünnepén. A konferencia Szent László ünnepét választotta, aki nemcsak szent király, hanem patrónusa is volt a

²⁸² WD 1765. március 23. p. 9–10.; OGYK 700.456, p. 228–229.

²⁸³ Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 10.

²⁸⁴ OSZKK Fol. Lat. 562, f. 4v; Szijártó: A diéta, 158.; MNL OL A 35, 1722. június, nr. 28, f. 1r–v.

királyságnak.²⁸⁵ 1728-ban az országgyűlés feladatainak elvégzéséhez a Szentlélek segítségét kérő liturgiával kapcsolatban ellentmondást találni az egyik anonim napló leírásában, amelyben az első ülésnap leírása azzal kezdődött, hogy a „szokásban lévő” Szentlélek-hívása nélkül tartották az ülést. Az események ismertetésének zárásakor azonban a kölcsönös üdvözlések és a királyi biztosok fogadásának tárgyalása utáni programként jegyezte fel a templomban tartott ünnepélyes Szentlélekről mondott votiv misét.²⁸⁶

1751-ből ismert, hogy a templomba menet nem figyeltek a rangsorrendre, „vegyesen” vonultak.²⁸⁷ 1764-ből fennmaradt a vonulás rendje: a primás jobb oldalon, a nádor a bal oldalon vonult, majd a főnemesek, a mágánások, a személynök a Királyi Táblával, és a nemesek vegyesen.²⁸⁸

Az országgyűlés bezárása, a törvénycikkek szentesítése a királyi várban, és kihirdetése vegyes ülésen, a Zöld Házban történt. A nádor és az esztergomi érsek is aláírta és lepecsételte a dekrétumot, majd a királyi várba vonult az országgyűlés. Ott a magyar udvari kancellár magyar nyelven beszédet mondott, és átnyújtotta a törvénycikkeket. Az uralkodó megköszönte és szentesítette azt, majd visszaadta az esztergomi érseknek, aki az országgyűlés nevében latinul mondott köszönetet. A karok és rendek kézcsókra járulhattak, és ezzel a diéta bezárásra került. Feltűnő, hogy az országgyűlés záró ceremóniájának menete bizonyos mértékig párhuzamba állítható a királyi előterjesztések átadásának rendjével, amely alapján kialakították a teremben való elhelyezkedést is. 1741-ben a gyász miatt nemcsak a proposíciók átadásakor, hanem a törvények szentesítésekor is fekete posztóval borították Mária Terézia trónját.²⁸⁹

A szentesítés után a rendek elbúcsúztak a nádortól, a primástól, a személynöktől, illetve a két tábla kisszámú deputációval egymástól is, majd az utolsó ülés is feloszlott.²⁹⁰ A követi naplók nagy része befejezetlen maradt, amelyek tehát nem tartalmazták az utolsó ülésnapot és az artikulások szentesítését. Azok a feljegyzések, amelyek erről a ceremóniáról szólnak, szűkszavúan teszik. Beszédtek is alig maradtak fenn, általában a fő gondolatait ismertette a naplóíró. Néhány esetben feljegyezték a küldöttség tagjait is. Az 1708-ban megkezdett országgyűlést pedig nem zárta ün-

²⁸⁵ MNL OL N 51, Lad. M. Fasc. Q. 1.cs. f. 15v.

²⁸⁶ OGYK 700.484, p. 1–2.; Szijártó: A diéta, 61.

²⁸⁷ OSZKK Fol. Lat. 632, f. 3r–4r; Fol. Lat. 617, f. 1r–v, Fol. Lat. 616, f. 7r–v, Fol. Lat. 613, f. 1v.

²⁸⁸ OSZKK Fol. Lat. 604, f. 7r.

²⁸⁹ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 206r–v.

²⁹⁰ Szijártó: A diéta, 98.

napélyes törvényszentesítés, mivel az uralkodó azt megelőzően elhunyt. A forráshiány miatt ennek a ceremóniának a politikai kommunikációjáról kevés tudható meg.

1688-ban a pozsonyi várban az artikulusok szentesítésénél Széchényi Pál veszprémi püspök mondott köszönetet az uralkodónak. Ekkor az esztergomi érsek feladatát láthatta el annak betegsége miatt, ahogyan a proposíciók átnyújtását megelőző votív misét is ő celebrálta. Ezután mindenki kézcsókra járult, először a császárhoz, majd a császárnéhoz, azután az újonnan megkoronázott Józsefhez.²⁹¹ A betegeskedő esztergomi érsek feladatát 1741. október 29-én Erdődy Gábor egri püspök látta el. Mária Terézia a kancellár által összeírt törvénycikkelyeket szentesítette, majd átadta a nádornak, aki kezét is csókolt neki. Köszönetet a betegsége miatt jelen nem lévő esztergomi érsek helyett Erdődy Gábor egri püspök mondott a királynőnek.²⁹² A ceremónia végén a jelenlévők kézcsókra járulhattak.²⁹³ 1751. augusztus 27-én Fekete György személynök gyengélkedett, ezért a Királyi Tábla nevében Galgóczy János esztergomi kanonok vett búcsút a karoktól, majd szintén az ő vezetésével egy küldöttség ment a személynökhöz köszönetet mondani minden fáradozásáért.²⁹⁴

Két alkalommal királyi biztosok adták át a szentesített törvényeket az országgyűlésnek. Ekkor, a proposíciók átadásához hasonlóan, nem a királyi várban volt a ceremónia, hanem a Zöld Házban. 1715. június 15-én a felsőtábláról négy, az alsótábláról nyolc személyt jelöltek ki, hogy a királyi biztosokat a szállásukról a Zöld Házig kísérik. A tanácssteremben az esztergomi érsek latin nyelvű beszédére a királyi biztos válaszolt, bemutatva a szentesített dekrétumot, amelyet az érsek megköszönt.²⁹⁵ 1729. november 21-én az országgyűlés elbúcsúzott a királyi biztosoktól, és aznap felolvasták a törvénycikkelyeket is. De a személynök csak másnap, 22-én búcsúzott el az alsótáblától az országház kapujára illesztett írással, amelyben felszólította a rendeket, hogy a vallásügyben hozott törvényt ne támadják, ahogyan egy nappal korábban az esztergomi érsek szólalt fel ez ellen.²⁹⁶

1765. március 21-én délelőtt tizenegy órakor elegyes ülésre mentek a főrendek házába. A nádor bemutatta a Bécsben, március 19-én kelt királyi

²⁹¹ OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 124r–v.

²⁹² OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 277v–278r; Fol. Lat. 596, f. 268v–269v; Fol. Lat. 3910, f. 206r–209r; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 383v–384r.

²⁹³ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 384r.

²⁹⁴ OSZKK Fol. Lat. 632, f. 153r–175v; Szijártó: A diéta, 99.

²⁹⁵ OSZKK Fol. Lat. 565, Vol. II. f. 89v.

²⁹⁶ Szijártó: A diéta, 98.

rendeletet, és a szentesített törvénycikkeket, amelyeket a nádori ítélmester felolvasott. Kihirdette, hogy a mindenható Isten kegyelméből az országgyűlési feladatokat elvégezték, köszönetet mondott az együttműködésért, amellyel a haza hasznát előre mozdították.²⁹⁷

Az 1741-ből, 1751-ből és 1764-ből fennmaradt forrás megőrizte a köszöntésekre kijelölt küldöttség névsorát, amelynek összeállítója – az 1741. évi napló szerint – a Királyi Tábla volt. Hasonlóan a király fogadására kijelölt küldöttségekhez, ezekben a delegációkban is külön képviselték magukat az alsótáblán helyet foglaló csoportok. A küldöttségben az egyes csoportok aránya nem változott olyan mértékben, mint a korábbi évtizedekben az uralkodók fogadására rendelt követségek esetében. Ennek oka lehet, hogy a táblák kölcsönös üdvözlése nem jelentett olyan ünnepélyes és kiemelkedő reprezentációs alkalmat, mint a király bevonulása. Az összehasonlítást akadályozza, hogy 1751-ben és 1764-ben már nem is volt alkalma az országgyűlésnek deputációt kiállítani a wolfsthalai üdvözléshez, annak eltörlése miatt. A küldöttségek összetételében megjelenő rendi reprezentációt 1751 esetében a nádorválasztásra érkező királyi biztosok fogadásával lehet összevetni. A fennmaradt források alapján 1741-ben és 1751-ben a királyi biztosok üdvözlésére kijelölt két követségben²⁹⁸ nem képviselték magukat mindkét alkalommal a vármegyei kerületek, a távollévők követei, illetve a szabad királyi városok követei. A felsőtáblát üdvözlő deputációnak fontos jellemzője lehetett, hogy valóban az egész alsótáblát képviselte, nem maradhatott ki belőle egy politikai csoport sem. 1741 előtti névjegyzéket nem találtam, ezért nem állapítható meg, hogy ez a század elejére is igaz-e, és esetleg párhuzamosan alakult-e az összetétele a királyfogadására kijelölt küldöttségeivel,²⁹⁹ amelyekben 1722-től kezdve minden csoport képviselve volt.

²⁹⁷ OSZKK Fol. Lat. 604, f. 482v–484r; WD 1765. április 3. [p. 9].

²⁹⁸ Ld. 6–7. táblázat.

²⁹⁹ Ld. 1. táblázat.

POLITIKAI REPREZENTÁCIÓ A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN 1687 ÉS 1765 KÖZÖTT

8. táblázat: Az első ülésnapon a felsőtáblát köszöntő alsótáblai küldöttség megoszlása

	1741	1751	1764
Királyi Tábla	2	2	2
Klérus	1	1	1
Vármegyék	4	4	4
Szabad királyi városok	2	3	2
Horvátország	1	1	1
Távollévők	2	2	2
Összesen	12	13	12

9. táblázat: A felsőtáblát köszöntő alsótáblai küldöttség vármegyei és városi követei

			1741	1751	1764
Dunán inneni vármegyék	Pozsony	3	1	1	1
	Sopron	2	1	1	
Dunántúli vármegyék	Veszprém	1			1
	Zemplén	1	1		
Tiszán inneni vármegyék	Abaúj	2		1	1
	Bihar	2	1	1	
Tiszántúli vármegyék	Csongrád	1			1
	Nagyszombat	1	1		
Szabad királyi városok	Kassa	2	1		1
	Buda	2		1	1
	Sopron	1		1	
	Körmöcbánya	1		1	

A CEREMÓNIAKON ELHANGZOTT BESZÉDEK

Az újkori országgyűlési üléseknek a beszédek voltak az egyik jellemző elemük. A nyugat-európai politika gyűlésekről készített beszámolókból kitűnik, hogy az ott elhangzott beszédeknek, a tartalmuknak, az előadásuk körülményeinek és a fogadtatásuknak a jelenlevők nagy jelentőséget tulajdonítottak. A későbbi kutatások azonban mellőzték a vizsgálatukat gyakran „üres kulturális kelléknek” ítélve őket, még a birodalmi gyűlések aktáinak szövegkiadásaiából is kihagyták ezt a forráscsoportot. Az elmúlt évtizedekben kerültek a történészek érdeklődési körébe, Németországban ezeknek a beszédeknek az elemzésére új fogalmat vezettek be, az *oratorikát*. Ezzel kívánták jelezni, hogy a retorika klasszikus, irodalom-technikai határát átlépve a politikai gyűlések beszédkulturájának átfogó vizsgálata a céljuk.³⁰⁰ Az említett nyugat-európai gyűléseken elhangzott beszédek megítéléséhez képest a magyar forrásokban kevésbé maradtak fenn a ceremóniakon elmondott orációk, amelyeket általában kivonatos formában őriztek meg a naplók, ritkán fordulnak elő a beszédek teljességükben. A 18. század végére ez a gyakorlat megváltozott, a kortársak számára a diéta diszkurzív elemei is egyre fontosabbá váltak.³⁰¹ A beszédek sokszínű változatainak összevetéséből azoknak a tartalmán túl a hallgatóságról és az orációkat lejegyző személyekről is képet kapunk, mit tartottak ők fontosnak, kiemelendőnek, és milyen normákat vártak el a szónoktól. Ez a vizsgálat tehát az oratorika módszerének keretébe illeszkedik.

A beszédek vizsgálatát négy nagyobb szempontcsoport szerint végzem el: az uralkodók ábrázolása az orációkban, a királyi válaszok tartalma, az aktuálpolitika megjelenése a szónoklatokban, és a politikai nyelv a király és a rendek, illetve maguk a rendi csoportok között.

Az uralkodók ábrázolása

Az uralkodókat a szónokok a királyság megújítójának, megmentőjének, az ellenség legyőzőjének, béketeremtőnek nevezték. Állandó toposzként volt jelen, hogy az uralkodók atyai vagy anyai gondoskodással, vigasztalással és kegyességgel irányítják az országot. Ezek segítenek a királyság helyzetén, amely feldúlt, szerencsétlen és nyomorult volt. Emiatt emelték ki a király személyes megjelenését is, amely kedves és óhajtott volt a rendek számára.

³⁰⁰ Helmrath-Feuchter: Vormoderne Parlamentsoratorik, 9–10., 12.

³⁰¹ Szijártó: A politikai elit társadalom, 397.

1708-ban Esterházy Imre váci püspök a fentiek kifejezésére retorikai eszközöket is használt a királyi biztosokat köszöntő beszédében. I. Józsefet Septimius Severus és Aurelianus császárokkal hasonlította össze. A váci püspök forrása a *Historia Augusta* volt, amelyből három mondatot idézett is.³⁰² Septimius Severus és Aurelianus császárral szemben, akiknek az uralma alatt gyakoriak voltak a kegyetlen megtorlások,³⁰³ a Habsburg uralkodók a háborgó államot nem vérrel csendesítik le, hanem szelíd békeszerzéssel. Ezt az igazságos ítélet is segíti, amelyre az uralkodót a *Lauda Sion salvatorem* kezdetű sequentiának a sorsok különbözőségéről szóló verséből vett sorral kéri: *Mors est malis, vita bonis.* (Rossznak halál, jónak élet.)³⁰⁴ A béke iránti vágy tükröződött a beszédben elmondott chronostikonon is: *Det Ioseph paCeM, prInCeps hVngarIae* (1708, József, a Magyar Királyság hercege, adjon békét).³⁰⁵ A *clemens* és a *pietas* uralkodói erények, illetve az uralkodói jelmondat – *Amore et Timore* – is szerepelt a beszédben. Paksy János városi konzul beszédében az özönvíz ószövetségi képét idézte: Noé az isteni harag megszűnéséről, annak jeleként pedig a víz apadásáról szeretne bizonyosságot szerezni. Az ausztriai császári sasként allegorikusan megjelentetett I. József a két királyi biztosot küldte, hogy a béke olajfaágát vigyék, ahogyan Noé küldte a galambot.³⁰⁶

1712-ben Csáky Imre kalocsai érsek metaforával jelenítette meg III. Károly bevonulását, amely napsütés volt a borús felhők után: „post nubila Phoebus exoritur” – idézte Langland 14. századi angol költőt.³⁰⁷ Phoebus, mint Apollón mellékneve nemcsak a Napra és a világosságra utalhat,

³⁰² Spartianus: Severus, 23, 3.: *Ultima verba eius dicuntur haec fuisse: turbatam rem publicam ubique accepi, pacatam etiam Britannis relinquo.* („utolsó szavai állítólag ezek voltak: „Amikor átvettem a birodalmat, azt mindenütt zavargások emésztették. [És most öregeen, beteg lábbal] úgy hagyom itt, hogy béke honol benne mindenütt, még Britanniában is.”); 18, 7.: *De hoc senatus ita iudicavit illum aut nasci non debuisse aut mori, quod et nimis crudelis et nimis utilis rei publicae videretur.* („A senatus úgy vélekedett róla, hogy vagy nem kellett volna megszületnie, de ha már megszületett, nem lett volna szabad meghalnia – mert egyfelől szerfelett kegyetlen volt, másfelől viszont rendkívül hasznosnak bizonyult az állam számára.”); Flavius Vopiscus Syracusius: Divus Aurelianus, 21,8.: *alii bonum quidem medicum, sed mala ratione curantem.* („mások [úgy vélték róla], hogy jó orvos ugyan, de rossz módszerrel gyógyít.”) Ford. Terényi: *Historia Augusta*, 120, 115, 248.

³⁰³ Septimius Severus 193 után kegyetlen polgárháborúban legyőzte az ellencsászárokat, Aurelianus pedig 271 és 273 között a Római Birodalomtól elszakadni akaró Palmyrát dúlta fel kegyetlenül, megtorolva a lázadásukat.

³⁰⁴ OSZKK Fol. Lat. 565, Vol. I. f. 44r; AH 50, 584. 8b.; Ford.: Babits: Úrnapi éneke.

³⁰⁵ OSZKK Fol. Lat. 565, Vol. I. f. 42r.

³⁰⁶ OSZKK Fol. Lat. 565, Vol. I. f. 44r.

³⁰⁷ Langland: *The vision*, 12908–12909.

hanem még az életet és a rendet védelmező istent³⁰⁸ is érthetjük a Károlyt allegorikusan megjelenítő név alatt, akinek érkezése az isteni akaratból dúló pestis betegséget is lecsillapította.³⁰⁹ A beszéd nyitómondata tömör összefoglalója is lehetne az ünnepnek, amelyet először a császárnak mondott egyes szám harmadik személybe téve az igét: „Attigit [...] tandem desideratae felicitatis apicem afflicta Hungaria.” (Magyarország elérte a vágyott szerencse csúcsát.) Ezt megismételte a beszéd konklúziójában a magyarokat szólítva meg, az igét egyes szám második személybe téve: „Attigisti [...] desideratae felicitatis apicem Hungaria.” (Magyarország, elérte a vágyott szerencse csúcsát.) Állítását alátámasztotta a korábbi évek gyászos eseményeinek említésével: a királyságon belüli gyűlölet, a kölcsönös vérontás, fegyverkezés, kegyetlen csaták, a szabadok megtámadása és a felsoroltak miatt keletkező isteni büntetés, a pestisjárvány.³¹⁰ Kijelentésének bizonyítékként pedig felsorolta Károly uralkodói erényeit, akit Isten adott a magyaroknak: *pius, iustus, clemens, fors, pacificus rex*. Az erények a magyarok szerencséjét hozzák el, illetve a kéréseik meghallgatásához és szenvedéseik gyógyításához járulnak hozzá. Ezzel a retorikai eszközzel, a felsorolással felidézte a beszéd főbb pontjait. A szónoklatban elhangzott viruló béke olajfájának képe párhuzamba állítható az útvonalon elhelyezett, zöld ágat tartó galambot ábrázoló zászlóval. Barcsay Ákos kiemeli a beszéd szerkesztési elvét, a szembeállítást: például a cipruságakat, amelyeket az ókorban a gyász jelül tettek a római házakba,³¹¹ az életet jelző olajfával helyezi szembe.³¹² Keresztély Ágost esztergomi érsek a határnál Károlyt örökös királynak nevezte, akit az isteni gondviselés adott „vigasztalásul” az apostoli királyságnak. Érkezésével újra éled(t) a „szerencsétlen és elhagyott” királyság, amelyet nagy szeretettel, kegyességgel és védve fog irányítani, a magyarok pedig ennek előmozdítására igyekezve, „síríg tartó hűséggel” kötik hozzá magukat.³¹³ Pozsonyban Paksy János a város konzulja, aki 1708-ban a királyi biztosokat is köszöntötte, III. Károlyt béketeremtőnek és ideális királynak mutatta be, s egy-egy tulajdonságát, a már említett erényeket rendelte az általa megrajzolt arcképe részeihez: tekintetében sugárzó, szemeiben kegyesség, homlokán fenségesség, ajkaiban

³⁰⁸ Zamarovský: Istenek és hősök, 65.

³⁰⁹ III. Károly védőszentje Borromei Szent Károly, akit pestis idején is segítségül szoktak hívni. A bécsi Karlskirche, III. Károly fogadalmi temploma a város pestistől való megszabadulásáért épült.

³¹⁰ Lányi naplója I. 410–411.

³¹¹ Temetés: Magyar Katolikus Lexikon XIII. 809.

³¹² Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 106–108.

³¹³ Lányi naplója I. 412.; OGYK 700.502, p. 49.

összhang, szívében szeretet. Megjelent beszédében, ahogyan 1708-ban is, az olajfaág és a Habsburg uralkodót jelölő sas képe. Emiatt nem zárható ki, hogy korábbi orációjának szövegét is felhasználta.

1722-ben Pozsony város kapujánál Skaricza Gábor jegyző beszédének³¹⁴ középpontjában az 1721. november 13-án Pozsonyban is észlelhető melléknep jelenség állt.³¹⁵ Orációját így az égitestekkel való szembeállítás jellemezte. Az égi tüneménnyel ellentétben III. Károly, aki a keresztény világ legragyogóbb Napja, nem aggodalmat kelt az emberekben, hanem örömtáncra serkenti őket. A királyi párt a szónok az együttálló csillagokhoz hasonlította, és kérte, hogy császári fényük és tüzük melegítse Pozsonyt is. Ehhez a gondolathoz két ószövetségi utalást is fűzött: az egyik a világ teremtésének elbeszéléséből a negyedik nap, a csillagok teremtése,³¹⁶ illetve a jó asszonynak a világitó Naphoz való hasonlatossága Sirák fia könyvéből.³¹⁷ A szónok az égi jelenséget az isteni szövetség jeleként értelmezi, amelyet szintén párhuzamba állít a nyomtatvány egy ószövetségi részlettel, ahol a szövetséget szívárvány jelképezi.³¹⁸

Mária Terézia esetében az új öröklési rend miatt a fent említett toposzok értelmezése, leírása bővült. Patachich Gábor kalocsai érsek a királynő kegyességét a fenséges Ausztriai Házból való származásából eredeztette. A királyi mellett az anyai gondoskodást hangsúlyozta, amelynek jele a magyar országgyűlés összehívása. Ezért ő szintén reményt adott a királyságnak. Hasonló metaforákat használt Esterházy Imre esztergomi érsek: életnek, a földkerekség egyedüli reményének, a magyarok szerencséje zálogának nevezte a királynőt.³¹⁹ Mindhárom szónok, Patachich Gábor, Esterházy Imre és Trummer János pozsonyi jegyző is beleszötte beszédébe Mária Terézia mottóját: *Iustitia et Clementia*.³²⁰ A pozsonyi jegyző I. Ferdi-

³¹⁴ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30-14, f. 1v-2v.

³¹⁵ Réthly: Időjárásai események, 93–94.

³¹⁶ Ter 1,14: „Azt mondta ezután Isten: »Legyenek világitók az ég boltozatán! Válasszák el a nappalt az éjszakától.«”

³¹⁷ Sir 26,21: „Ami a felkelő Nap Isten magas egén a világnak, az a jó asszony bája házának ékességére.”

³¹⁸ Ter 9,12–13: „Azután Isten azt mondta: »Ez lesz a jele annak a szövetségnek, amelyet megkötök velem és veletek, és minden élőlényel, amely veletek van, örök időkre: szívárványomat a felhőkbe helyezem, s az lesz a jele a szövetségnek közöttem és a föld között.«”

³¹⁹ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 100–101; Fol. Lat. 602, f. 212; Quart. Lat. 401, f. 23r-v; Fol. Lat. 4045, f. 6v-7r; Fol. Lat. 3910, f. 37r-v; Fol. Lat. 608, f. 23v-24r.

³²⁰ Pálffy: Coronatus Posonii, 127.

nánd mottóját is idézte: *Fiat iustitia et pereat mundus*.³²¹ (Legyen igazság, még ha el isvész a világ.³²²) Ehhez kapcsolta a királynő jelszavát, aki az említett igazságosságot a kegyességgel köti össze. A bölcsessége szerencsét, a *pietasa* megkoszorúzott győzelmet, a kegyessége és igazságossága pedig a magyarok számára aranykort ígér. A szónok az örök hűség zálogaként nyújtotta át az alattvalók szívét a város kulcsaival együtt.³²³ Az esztergomi érsek a határnál elmondott beszédében Mária Teréziát az ószövetségi Debórához hasonlította, aki Izrael anyja és főbíróként az egyetlen nő volt a bírák között.³²⁴ A Debóra alakjával való biblikus mitizáció szintén feltűnik a királynőt méltató halotti beszédekben.³²⁵ A beszéd zárásaként a magyarokat szólította meg, akiket boldognak nevezett, amiért a kegyességgel és az igazságossággal az országgyűlés idején is boldogan dicsekedhetnek.³²⁶ Mária Terézia erényeinek felsorolása párhuzamba állítható az őt méltató halotti beszédekkel. Uralkodásának kezdetén jóslott aranykort beteljesítette, amelyet a gyászbeszédekben kiemeltek.³²⁷

Mária Terézia uralmának legitimálásához és elfogadásához felhasználták Szűz Mária és I. Mária királynő alakját is már a *Pragmatica Sanctio* elfogadásának tárgyalásakor. Padányi Biró Márton 1741-ben három prédikációjában, amelyeket a pozsonyi ferences templomban mondott el, szintén élt a *Regnum Marianum* toposszal, amellyel Mária Terézia női uralkodása mellett az örökös királyságát is össze tudta kapcsolni,³²⁸ Berents Keresztély pedig a halotti szónoklatában élt ezzel a párhuzammal.³²⁹ Ezzel ellentétben sem a bevonulásakor, sem más országgyűlési ceremónián szónoklók nem építették be ezt a kapcsolatot a beszédükbe.

Mária Teréziával együtt vonult be Pozsonyba Lotaringiai Ferenc, illetve 1764-ben a trónörökös József főherceg is, akiket szintén beszéddel köszön-

³²¹ Az uralkodói mottók nemcsak a beszédekben szerepeltek, hanem a koronázási érmeken és zsetonokon is láthatóak voltak. Vö. Soltész-Tóth-Pálffy: *Coronatio Hungarica*, 144–219.

³²² Ld. <http://www.proverbia-iuris.de/flat-iustitia-et-pereat-mundus/> (utolsó letöltés: 2016. október 16.).

³²³ OSZKK Fol. Lat. 607, p.104–105.

³²⁴ A tárgyalt motívum szerepel a következő forrásokban: OSZKK Fol. Lat. 607, p. 101.; Fol. Lat. 608, f. 24r, Fol. Lat. 3910, f. 37r; és hiányzik: OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 7r. Debóra személynéhez: Bír 5; Magyar Katolikus Lexikon II. 538–539.

³²⁵ Kókényesi: A női Szolón, 128.; Maczák: A biblikus mitizáció, 45–46.

³²⁶ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 100–101.; Fol. Lat. 602, f. 212; Quart. Lat. 401, f. 23r–v; Fol. Lat. 4045, f. 6v–7r; Fol. Lat. 3910, f. 37r–v; Fol. Lat. 608, f. 23v–24r.

³²⁷ Maczák: A biblikus mitizáció, 50–53.

³²⁸ M. Varga: Mária Terézia alakja, 9–17.

³²⁹ Maczák: A biblikus mitizáció, 47–48.

tettek. 1741-ben Patachich érsek Wolfsthalnál kezdő mondatában dicsérte Ferenc magyarok iránti, hosszú ideje tartó jóindulatát, fáradhatatlan gondoskodását, amelyet bizonyított az országgyűlésen való személyes megjelenése is. A köszönetnyilvánítás mellett alázattal kérte, hogy a jövőben se szűnjön meg a pártfogása.³³⁰ 1764-ben az esztergomi érsek szintén Lotaringiai Ferencnek a magyarok iránti jóindulatát emelte ki.³³¹

Az uralkodói beszédek

Az uralkodói beszédek teljes szövegükben nagyon ritkán maradtak fenn, többnyire kivonatuk ismert vagy csak egy-két toposzt emeltek ki belőlük. Mintegy visszacsatolásként az őket köszöntő orációkra, a megjelenteknek atyai vagy anyai gondoskodást, jóságot és kegyességet ígértek,³³² amelyet a királyság és a köz javára (*pro bono regni*) fordítanak, személyes megjelenésükkel pedig az alattvalókat vigasztalják. Emellett a királyok kifejezték reményüket, hogy a rendek is erre fogják fordítani igyekezetüket.³³³ Az uralkodók kegyességük jelének tüntették fel a diéta összehívását, a trónörökös megkoronázását és a királyi előterjesztések átadását is. Mindig megköszönték a megjelenteknek, hogy nagy számban összegyűltek. 1688-ban I. Lipót az artikulusok szentesítésekor elmondta, hogy ámbár a királyság nyugalma és gyarapodását érintő súlyos gondok elszólítják, mégis atyai szeretetből fakadó gondoskodással és virrasztó előrelátással lesz jelen a hűséges karoknak és rendeknek, és kívánja, hogy egyetemesen és egyesével is a kegyességében bízzanak, amellyel nekik igen kegyes királya és ura marad.³³⁴ Az állandó elemek mellett több esetben is előfordult utalás az adott országgyűlésen megtárgyalandó – elsősorban a számukra – legfontosabb témákra is. III. Károly 1712-ben, az előterjesztések átadásakor elmondta, hogy szeretné a magyar királlyá koronázását, amely a békét szol-

³³⁰ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 98–99; Fol. Lat. 602, f. 211v–212r; Quart. Lat. 401, f. 23r; Fol. Lat. 4045, f. 6r; Fol. Lat. 3910, f. 36r–v; Fol. Lat. 608, f. 22v. A beszéd magyar nyelvű fordítása: Katona: A kalocsai érseki, 171.

³³¹ OGYK 700.456, p. 42–45.

³³² I. Lipótról egy naplóíró feljegyezte, hogy „őszinte szeretettel” szólt a rendekhez: OSZKK Quart. Lat. 377, f. 83r.

³³³ Az általam vizsgált időszakban először I. Lipót határnál elmondott beszédében jelent meg a Szijártó István által elemzett közjó fogalma: OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 2v–3r; Szijártó: A politikai elit társadalom, 436–438.

³³⁴ OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 124r–v.

gálja.³³⁵ 1722-ben pedig háláját fejezte ki a rendeknek, hogy az örökösödési törvény módosítására hajlandóságot mutatnak.³³⁶

Az 1741. évi bevonulás az uralkodói válaszok vizsgálatában különleges lehetőséget nyújt. Mária Terézia válaszáinak teljes szövege, követ által rögzítve három,³³⁷ kivonata szintén három forrásban fennmaradt.³³⁸ Ezek mellett a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzik a királynő ez évi bevonulásán elmondott beszédeit.³³⁹ Ennek köszönhetően a szövegek összehasonlításába és elemzésébe be lehet, és be is kell vonni a valóban elhangzott változatot is. Ennek eredményeként láthatóvá válik a szöveg hagyományozódása; és a fent tárgyalt lejegyzési kérdésekre kitűnő példát láthatunk, illetve valamennyire válasz is adható, mit árulnak el a naplók a befogadó közösségről, személyekről.

Wolfsthálnál Mária Terézia csupán egy mondattal viszonzta a köszönését: „*Gratissima Nobis est perhumana Vestra invitatio, cui Nos in fines dilectissimi Nostri regni pro Nostro Vestroque solatio conferemus.*”³⁴⁰ (Igen kedves számunkra a szíves meghívásotok, amellyel az igen szeretett királyságunk határára a mi és a ti vigasztalásotokra megyünk.) A három „teljes” beszédet közlő naplóban Mária Terézia a királyságának hűséges karainak és rendeinek az odaadásáért adott hálát, amelyet az ünnepélyes küldöttséggel tettek láthatóvá, majd elmondta: sietni fog az úton, hogy az ő szerencsés érkezését szomjazva váró rendeket lássa, személyes megjelenésével vigasztalja őket, majd jóindulatáról biztosította a hallgatóságot.³⁴¹ Szentgyörgy szabad királyi város követeinek naplójában és az egyik anonim naplóban a királyságot pontosították: a „Magyar Királyság és a hozzákapcsolt részek” megnevezéssel.³⁴² A szentgyörgyi követek naplójában és a másik anonim naplóban a királyság előtt még szerepelt a *charissimi* melléknév, vagyis, hogy a királynő számára igen kedves királyságról van

³³⁵ Lányi napló II. 2–4.; Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 35.

³³⁶ OSZKK Fol. Lat. 562, f. 45r–v.

³³⁷ Anonim napló: OSZKK Fol. Lat. 602, Szentgyörgy város követeinek a naplója: Quart. Lat. 401, diétai akták: Fol. Lat. 4045.

³³⁸ Illésházy József naplója: OSZKK Fol. Lat. 607, p. 97.; anonim naplók: Fol. Lat. 3910, f. 36r; Fol. Lat. 608, f. 22r.

³³⁹ ÖStA HHStA Ungarische Akten 407-2, f. 35r–36r.

³⁴⁰ ÖStA HHStA Ungarische Akten 407-2, f. 35r.

³⁴¹ OSZKK Fol. Lat. 602, f. 212r; Quart. Lat. 401, f. 211v; Fol. Lat. 4045, f. 6v. A várakozó rendek motívuma nem szerepel a Fol. Lat. 4045 jelzetű naplóba. A királynőnek a királyság vigasztalását jelentő személyes megjelenése nemcsak az ünnepi beszédének volt része, hanem azt az országgyűlést előkészítő konferencia felterjesztését véleményező marginális jegyzetében is hangsúlyozta: MNL OL A 1, 1740/42 p. 5.

³⁴² OSZKK Fol. Lat. 602, f. 212r; Quart. Lat. 401, f. 211v.

szó. Ebben a két naplóban olvasható az eredeti beszéddel párhuzamot mutató motívum, miszerint a királynő nemcsak a rendek, hanem a saját vizsgáztatására is érkezik a határhoz.³⁴³ A kivonat Illésházy naplójában olvasható, amely híven tükrözi a bécsi forrás tartalmát.³⁴⁴ Feltűnő, hogy mind a négy napló a karok és rendek említésekor a hűséges (*fidelis*) jelzőt használta, míg a bécsi változatban ez nem szerepel.

A királyság határánál Mária Terézia elmondta, hogy a hűséges karok nagyszámú jelenléte igen kedves számára, és ő maga szerencsét és bőséget kívánt hozni a határra. Biztosította a jelenlévőket, hogy róluk, mint az Istentől rábízott alattvalókról és mint fiakról anyai szeretettel és királyi kegyességgel teljes erejéből fog gondoskodni.³⁴⁵ Csak az anonim naplókban maradt fenn két egymástól is eltérő változat mint a királynő beszédének közlése, a harmadikban, Illésházy diáriumában pedig csak annak kivonata szerepel. A Fol. Lat. 602 jelzetű naplóban lévő beszédből hiányzott, hogy a királynő örül a nagyszámú jelenlévőknek, illetve az a kívánsága, hogy szerencse és bőség kísérje érkezését. A szónoklat vége azonban párhuzamba állítható az eredeti változattal: Mária Terézia anyai szeretetével, királyi kegyességével és jóindulatával szeretné őrizni, segíteni a királyságot. A szöveget lejegyző bővített is a tartalom: a királynő elismerte a számára kedves nemzet hűségét és tiszteletét, amelyet az buzgón és örömmel fejezett ki.³⁴⁶ A másik naplóban szereplő szövegtervező noha egyenes beszédként közölte a köszöntésre adott választ, tartalmát tekintve inkább kivonatnak ítélnélhető: Mária Terézia eszerint elmondta, hogy anyai szeretetével törekedni fog, hogy mindenki várakozásának és kívánságának eleget tegyen.³⁴⁷ Illésházy naplójában ismét kivonatot közölt. A hűséges karok és rendek megjelenése feletti öröm szerepelt a leírásban, de utána bővítette a királynő reményének kifejezésével, miszerint a magyarok egyetértő kívánsággal és kölcsönös igyekezettel lesznek, hogy a királynő szolgálatát segítsék. A beszéd végén visszatért az „eredeti” beszédhez, és a királynő kegyességét idézte fel.³⁴⁸ Ebben az esetben Illésházy sem tudta visszaadni a királynő beszédét teljes mértékben.

A Pozsony város határánál elmondott uralkodói beszédben Mária Terézia biztatta a jegyzőt, hogy a városi tanáccsal együtt a királynő iránti enge-

³⁴³ OSZKK Quart. Lat. 401, f. 211v; Fol. Lat. 4045, f. 6v.

³⁴⁴ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 97.

³⁴⁵ ÖStA HHStA Ungarische Akten 407-2, f. 35r.

³⁴⁶ OSZKK Fol. Lat. 602, f. 213.

³⁴⁷ OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 7v.

³⁴⁸ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 102.

delmességet és a polgárok javait őrizze.³⁴⁹ Illésházy a kivonatban követte az eredeti beszéd tartalmát, de beillesztette a királynő kegyességét a város felé.³⁵⁰ A szentgyörgyi követek naplója a királynő választát teljes beszédként közli, azonban eltér az eredeti orációtól. Párhuzamot mutat ugyanakkor Illésházy változatához: szerepel benne Mária Terézia kegyessége és a tanácsra bízott feladat említése. Utóbbi értelmezhető az eredeti beszédben lévő örökösre való biztatással.³⁵¹

Ezen a három alkalmon elmondott orációk összevetésén látni, hogy a lejegyzett változatok közül Illésházy József kivonatai adják vissza leghűségesebben az eredetileg elhangzott uralkodói köszöntéseket. Illésházy a királynőt Wolfsthalnál fogadó küldöttség tagja volt, illetve királyi étkefőgömesterként a további köszöntéseknél is közel állhatott a királynőhöz, és hallotta az ott elhangzott beszédeket. A bevonulásra írt uralkodói beszédeket nem küldték el az országgyűlésnek, ezért ott nem is ismertették azokat, sem nem diktálták le vagy jelent meg nyomtatásban, ezért több változat is fennmaradhatott belőlük. Emiatt ezt a *corpust* kiemelt forráskritikával kell vizsgálni és értelmezni. A királynői szándék helyett inkább azt mutatják be, hogy a követek számára mik lehettek elfogadható vagy várt elemek a beszédekben; például az alattvalók hűségének hangsúlyozása, illetve annak kinyilvánítása, hogy a királynő mennyire szereti királyságát. Az ezeknél a beszédeknél megfigyelhető eltérések származhatnak a későbbi lejegyzés okozta hiányos emlékezetből, illetve másolás esetén az eltérő mintapéldányok használatából.

Az artikulusok szentesítésekor a királynő latinul fejezte ki reményét, hogy a rendek a sérelmekre és kívánalmakra adott királyi határozatait követni fogják, illetve ígéretet tett, hogy a nemesi felkelést siettetni fogja. A szentesített törvények, elsősorban pedig a felkelés feladata a királyságai és tartományai népeinek megőrzésére válik, illetve a magyarok dicsőségének fennmaradására.³⁵² Erdődy Gábor is megígérte, hogy amilyen hamar lehet, a karok elé viszik a nemesi felkelés ügyét.³⁵³

Lotaringiai Ferenc beszédeinek csak rövid kivonatai maradtak fenn, e szerint az üdvözlő szavakra kifejezte háláját a karoknak és rendeknek.³⁵⁴

³⁴⁹ ÖStA HHStA Ungarische Akten 407-2, f. 35r-v.

³⁵⁰ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 105.

³⁵¹ OSZKK Fol. Lat. 602, f. 213r.

³⁵² OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 206v; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 383v.

³⁵³ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 384r.

³⁵⁴ OSZKK Quart. Lat. 401, f. 23r; Fol. Lat. 3910, f. 36v; Fol. Lat. 608, f. 23r.

Politikai tartalom

A beszédek fontos részét képezték az aktuális politikai eseményekre történő reflektálások. A vizsgált korszakban első sorban az örökösödés került az orációk középpontjába, hiszen mind a három koronázó-országgyűlés az örökösödési rend módosítása (örökjogon való uralkodás elfogadása, majd a nőágra való kiterjesztése) utáni első koronázás volt. A módosítások következtében az örökösök uralmuknak megkezdése nemcsak a Magyar Királyságon belül volt jelentős esemény, hanem a Habsburgok számára az európai külpolitikájukban is kiemelkedő reprezentációs alkalma volt. A szónokok emellett többször említették az oszmán hódítást és a Rákóczi-szabadságharcot, illetve ezeknek ellentétéként a Habsburg-uralkodóknak akár a trónra lépésüket, akár a pozitív intézkedéseiket.

Az 1687-ben megnyitott országgyűlésen a politikai egyeztetéseken I. Lipót érdekeinek érvényesítéséhez előnyt jelentett az oszmánok visszaszorítása a Magyar Királyság területének jelentős részéről. A Fol. Lat. 528 jelzetű aktagyűjteményben szerepel egy magyar nyelvű beszéd, amelyet noha a bevonuláskor elhangzott köszöntőbeszédként jelöltek meg, de tartalma és magyar nyelve alapján inkább feltételezhető, hogy valójában a propozíció átadásakor Korompay Péter magyar udvari kancellár beszéde volt. Ebben szerepelt, hogy I. Lipót a töröktől és „némely pártos hazafiainak kezéből” visszaszerzett területet saját tartományaként kezelhetné, de „atyai kegyelmessége” folytán megtartja a királyságot régi szabadságában.³⁵⁵ Az elfoglalt terület jogrendjének megváltoztatását Hugo Grotius 17. századi jogtudós elméletére alapozta. Ő *A háború és a béke jogáról* című művében fejtette ki, hogy a meghódított területen az uralkodó nem köteles az ottani törvényeket meghagyni, hanem újakat vezethet be. II. Ferdinánd 1627–1628-ban szintén erre hivatkozva Csehországban eltörölte az ottani „alkotmányt”, majd új törvények szerint kormányozta az országot. I. Lipót, noha megemlítette ezt a jogát, a magyar tanácsosokat biztosította az augusztus 11-én Bécsben tartott tanácskozáson, hogy megtartja a királyság törvényeit, amelyet I. József koronázási esküjében meg fog erősíteni.³⁵⁶ Az „atyai kegyelmesség” ellenére I. Lipót a rendek egyik – talán legfontosabb – jogát, a szabad királyválasztást igyekezett eltörölni. Az 1687. áprilisi konferencián többek között fia megkoronázásának jogi háttéréről is tárgyaltak, amelyen maga Lipót tette fel a kérdést, hogy Józsefet „választás útján vagy

³⁵⁵ OSZKK Fol. Lat. 528, f. 14r–15r.

³⁵⁶ Fraknói: A Habsburg-ház trónöröklési, 4., 7.

a királyi jog és saját hatalom alapján” avassák-e fel. A tanácskozás eredménye a trónöröklési jog bevezetése volt a királyságban. Ennek a konferenciának az eredményét, mint királyi szándékot, kihagyva belőle az örökjogon utódlást, augusztus elején terjesztették néhány magyar főúr elé. Esterházy Pál nádor a Strattmann-nal való korábbi egyeztetése eredményeként tárta a tanácskozók elé, hogy Józsefet választott királyként koronázzák meg, majd az utódainak örökjogon történő uralkodásának biztosítására hozzanak törvényt. Maga részéről azt javasolta, hogy József megválasztása és koronázása után alkossanak törvényt, miszerint hálából kötelezik magukat Lipót leszármazottai elsőszülött fiainak megválasztására. A magyar főurak ennél a pontnál kifejtették, hogy készek megválasztani Lipót fiutódjait, amennyiben azok megtartják a törvényeket. Őszig elhúzódott az öröklés kérdésének tárgyalása, amelynek eredményével Lipót nem volt elégedett, ugyanis az tartalmában egy korábbi javaslattal egyezett meg. A királyi meghívólevélben azonban ezt a kérdést nem tüntette fel.³⁵⁷ Az örökösödés elismertetésének bizonytalanságát mutathatja, hogy Fenessy György egri püspök wolfsthalai beszédében egyszerre megjelenik az örökjogon birtokolt Magyar Királyság és az I. Józsefnek a rendi választás következtében történő koronázása.³⁵⁸ Korompay Péter magyar udvari kancellár a királyi előterjesztések átadásakor Józsefnek, mint törvényes örökösnek magyar királlyá koronázását nevezte meg az országgyűlés összehívásának okaként.³⁵⁹ A diéta végén, a törvények szentesítésekor a várban Széchényi Pál veszprémi püspök az uralkodónak köszönetet mondott a királyság gondjaira fordított időért, és az elsőszülött örökös királlyá koronázásáért, illetve, hogy az artikulusok szentesítésén a császári jelenlétét nem tagadta meg a háborúk forgatagában.³⁶⁰

I. Lipót a határnál elmondott beszédében megemlékezett a karok és rendek korábbi szerencsétlenségéről és nyomorúságáról, de kifejezte azok reményét is, hogy Buda és több erősség, illetve majdnem egész Szlavónia visszafoglalását a korábbi virágzás fogja követni.³⁶¹

III. Károly uralkodása alatt szintén jelentős események történtek a királyságban, többek között a Rákóczi-szabadságharcot követő béke szentesítése, király- és királyné-koronázás, a nőági örökösödés elfogadása, valamint fontos kormányzati reformok is. Az első és legfontosabb politikai

³⁵⁷ Csekey: A magyar trónöröklési jog, 113–127.

³⁵⁸ Kovachich: Solennia, 133.

³⁵⁹ OSZKK Quart. Lat. 377, f. 83r. A beszéd a naplóban latinul szerepel.

³⁶⁰ OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 124r–v.

³⁶¹ OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 2v–3r.

esemény III. Károly királykoronázása volt 1712-ben, amely ceremónia először tükrözte az örökjogon történő trónutódlást, és ezt a szónokok nem mulasztották el hangsúlyozni. Ezt a *ius haereditarius* (örökjog) mellett több formával is kifejezték. Keresztély Ágost esztergomi érsek a *suus* birtokos névmás, illetve a *regnum suum Hungariae* szókapcsolattal is egyértelműen kifejezte.³⁶² Patachich Gábor kalocsai érsek új formát használt az előzőek mellett. 1741-ben Mária Terézia örökjogon való uralkodását nem az örökös király vagy az örökjogon való ország képével fejezte ki, hanem az alattvalókra értelmezve: *haereditariorum subditorum suorum* (örökös alattvalóinak).³⁶³ Keresztély Ágost a klérus nevében elmondott orációjában Károly azzal a kívánsággal érkezett a királyságba, hogy Szent István királynak, az ország patrónusának koronájával megkoronázzák, és így a koronázó országgyűlés által békét és nyugalmat teremtsen a királyságában. Bereg vármegye követeinek naplójában olvasható változatban a „királyság” szó mellé odaillesztették a *haereditarius* jelzőt. Ezzel a kiegészítéssel a mondat a politikai háttér összefoglalása is lehetne: „Quod velit coronari Sacra Corona Sancti Stephani regis et patroni Nostri et per hanc diaetam in hoc regno suo haereditario Hungariae perpetuam pacem et tranquillitatem afficere.” (mivel Szent István király, a patrónusunk Szent Koronájával akarja megkoronáztatni magát, és örök békét és nyugalmat akar adni ezzel az országgyűléssel az örökjogon birtokolt Magyar Királyságában).³⁶⁴ Vagyis az új uralkodó, aki már örökléssel foglalja el a trónt, békés és együttműködési szándékkal érkezett, ennek jele a koronázási hagyományok megtartása, illetve az országgyűlés összehívása, amelyen nemcsak magyar királlyá koronázása, hanem a hadi állapotot megszüntető béke becikkelyezése is megtörtént. Ezt a politikai szándékot sugallta Illésházy Miklós magyar udvari kancellár a propozíciók átadásakor elhangzott beszédében is: I. Lipót és I. József magyar király halála után Károly érkezett átvenni az örökségét nemcsak a Német-római Birodalomban, hanem az 1687. évi törvénybe foglalt öröklés alapján a Magyar Királyságban is, ugyanakkor fontosnak tartotta a magyar országgyűlés összehívását, azon a személyes megjelenést és magyar királlyá koronázását. A propozícióit a béke előmozdítására nyújtja át, amelyhez a kancellár az országgyűlés együttműködését is kéri. A kancellár hangsúlyozta, hogy a királyi előterjesztések közül III. Károly elsősorban azt szeretné, hogy a diéta az I. Jó-

³⁶² Forgó: Az egyházi rend, 13.

³⁶³ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 95–97.; Fol. Lat. 3910, f. 35v–36r; Fol. Lat. 608, f. 21r–22r. A beszéd magyar nyelvű fordítása: Katona: A kalocsai érseki, 170–171.

³⁶⁴ OGYK 700.503, p. 50.

zsef alatt elfogadott törvényeket ismerje el, és azokat a sérelmeket ne hozák ismét elő.³⁶⁵

Paksi János, Pozsony városi konzulja belefoglalta beszédébe, hogy a királyság a közelmúltban milyen gyászos eseményeket élt át: a két apostoli király elvesztését³⁶⁶ és a lázadás okozta pusztulást. Ezután Károly érkezése fényként ragyog és örvendeztet meg az alattvalókat. Méltatásának kifejezésére szentírásí részeket is idézett. Először Lukács evangéliumából Si-meon tanúságát („Most bocsátod el, Uram, szolgálodat a te igéd szerint békességben, mert látták szemeim az üdvösségedet”)³⁶⁷ kissé módosítva dicsérte III. Károlyt. Az elbocsátani igét ugyanis a megörvendezett igére kicserélve kezdi: „Most, Uram, megörvendezetted szolgálodat, mivel szemünk látták üdvösségedet”, és ennek mintájára készít felsorolást: „mivel meglátták szemeink a nagy császárok és apostoli királyok sarját, aki felér ősatyáihoz, mivel látták szemeink minden vezetők legelőnyösebb eszményképét, mivel látták a tisztelendő fejet, amelyen a magyar apostoli királyság diadémja szerencsésen fog nyugodni.”³⁶⁸ Majd a pozsonyi jegyző az ószövetségi Salamon királlyal párhuzamba állítva és a Zsoltárok Könyvéből vett idézettel – „virga directionis, virga regni Tui” (kormánypálcád az igazság pálcája)³⁶⁹ – érzékeltette, hogy Károly magyar királlyá koronázása igazságos uralkodásának kezdete. A városi tisztviselő beszédében mindezek mellett megjelent a koronázási szertartásból a magyar királyi jelvények átadásának képe is. A korona fejre helyezésének első említése a fentebb már idézett felsorolás része volt, majd feltűnt a vágyott királykoronázás többi elemével együtt: a karddal és a jogarral. A szónok kívánta, hogy az értékes drágakövekből álló koronát az Isten helyezze Károly fejére, amellyel dicsősége legyen nemcsak a földi, de az égi hazában is. A szent kardot, Isten ajándékát, pedig az ellenség legyőzésére vegye, idézte a Makabeusok második könyvét.³⁷⁰ Ebben az esetben igen érdekes ez az utalás a Szent István kardjának tartott koronázási kardra, ugyanis mind a Magyar

³⁶⁵ Lányi naplója II. 2–4.; Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 35.

³⁶⁶ I. Lipót 1705-ben, I. József 1711-ben halt meg.

³⁶⁷ A zsolozsma miatt volt közismert a *completorium*ban imádkozott *canticum*: Lk 2,29–32. Nem egyedülálló eset, hogy ez a bibliai citátum a köszöntőbeszéd része, alapja. 1707-ben az ónodi gyűlésre érkező Rákóczi Ferencet Telekessy István egri püspök is ezzel a gondolattal köszöntötte. Ld. OSZKK Fol. Lat. 563, f. 2r. Kiadása: Az ónodi országgyűlés naplója, 524–525; Diarium conventus Onodiensis, 313. Jánossy István fordításában. Bártfai követek naplója az ónodi gyűlésről, 130–131., Bártfa város követeinek naplója, 320.

³⁶⁸ Lányi naplója I. 413.

³⁶⁹ Zsolt 45(44),7; Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 110–111.

³⁷⁰ 2Mak 15,16.

Kancelláriai levéltárban őrzött rendtartásban, mind a pásztói apát követének, P. Engelbertnek naplójában olvasható a koronázási ordóban a kardátadáshoz tartozó imaszövegben ez az ószövetségi rész, noha a *Pontificale Romanum* szertartáskönyvben nem ez szerepel.³⁷¹ A jogar átadásánál előtérbe kerül az öröklés is: Károly a Magyar Királyság jogarát vegye át, amelyet dicsőséges ősei hagytak rá. A konzul a beszédet a Habsburg-uralkodó és a Magyar Királyság különleges összekapcsolódásának allegóriájával zárja: a kétfejű sas egyesül a kettős kereszttel.³⁷²

1722-ben Erdődy Gábor egri püspök wolfsthalai beszédének elején felsorolta III. Károly korábbi pozsonyi bevonulásait. 1712. évi bevonulásával kapcsolatban megemlítette az örökjogon való örökösödést, amely által Károly magyar király lett, koronázásával a királyságnak vigaszt adott, és kivetzte a gyászból. Ezzel a hallgatóság emlékezetébe idézte Rákóczi mozgalmát, annak vészterhes korszakát, és ezzel szembe állította a király uralmának kezdetét. 1714-ben feleségének, Erzsébet Krisztinának a Szent Koronával való királyné-koronázására érkezett, 1722-ben atyai gondoskodással pedig a királyságainak és az örökös tartományainak egységével alattvalóinak javát és nyugalomát szeretné megerősíteni. A szónok nem nevezte meg pontosan, de sejthető, hogy a *Pragmatica Sanctióra* gondolt. Ez nyugalmat és békét fog hozni a királyságnak, amelyet alátámasztott Nagy Sándor és III. Károly összehasonlításával. Megelőlegezve az eredményt, kijelentette, hogy utóbbit erényei alapján még méltóbbnak ítéli a nagy melléknévre, mint az előbbi. A két uralkodót szembe is állította, ami Károly alattvalóiról való atyai gondoskodásának hangsúlyozására szolgált, ugyanis míg Nagy Sándor fiú utód híján felosztotta birodalmát, addig Károly az alattvalóinak üdvére, nyugalomára és az egység érdekében kiterjeszti az örökösödést a női ágra. Megjegyzendő, hogy a Makkabeusok első könyvében, ahonnan Nagy Sándor képét idézte, a felosztott birodalom vezetői „rengeteg bajt hoztak a földre.”³⁷³ A következő, második ószövetségi idézettel Károly uralmát, mint a béke korszakát mutatta be a püspök. A Királyok első könyvéből származó citátum egyes szavait, kifejezéseit kicserélte, hasonlóan Pozsony város jegyzőjének a már említett 1712. évi beszédéhez. A szónok először elmondta az ószövetségi idézetet, majd Károly uralmára

³⁷¹ Vö. MNL OL A 95; Acta et observata, 203.; Pontificale Romanum, 141.

³⁷² Lányi naplója I. 412–413., II. 1–2.

³⁷³ 1Mak 1,9. Az ószövetségi résszel ellentétben nem Nagy Sándor osztotta fel a birodalmát, hanem felbomlott az utódlásért folytatott harcban, mivel Nagy Sándornak nem volt alkalmas utódja, aki a meghódított területeket egy kézben tudta volna tartani. Ld. Németh-Hegy: Görög-római történelem, 277–282.

vonatkoztatta: „*Habitasse Iudam et Israel absque timore ullo unumquemque sub vite sua et sub ficu sua a Dan usque Bersabee cunctis diebus Salomonis.*”³⁷⁴ (Úgyhogy Júda és Izrael minden félelem nélkül lakozott, mindenki a maga szőlőtője és fügefája alatt, Dántól Beersebáig, Salamon valamennyi napja alatt.³⁷⁵)

„*Vivimus nunc sane absque timore ullo populis cunctis et vel maxime Hungariae fatalis interregni, accessoriorum exinde malorum sub perpetua Austriaci augusti sanguinis protectione, vivemusque Deo incrementum, uti firmiter credimus, dante, ab oriente usque ad occasum cunctis diebus Maiestatis Vestrae Sacratissimae et augusti sanguinis Austriaci utriusque sexus primogeniturae.*”³⁷⁶ (Élünk most az egész nép leginkább a Magyarországra vést hozó interregnumtól való félelem nélkül, az osztrák császári vér örök védelme alatt, és élünk Istentől kapott növekedésben, miként azt erősen hisszük, kelettől egészen nyugatig felségtek és az osztrák császári vér mindkét nemből származó elsőszülöttjének napjaiban.) Magának az ószövetségi idézetnek az elhangzása, és az annak a mintájára szerkesztett mondat, illetve néhány kifejezés átvétele tekintélyt és hitelt adott a tartalomnak. Az egész Izraelt jelentő „Dántól Beersebáig” kifejezésből lett a „kelettől egészen nyugatig” szófordulat, ugyanakkor a biztonságot és a jólétet jelképező szőlő és füge képe³⁷⁷ párhuzamba kerül az osztrák-háztól származó örök védelemmel. Ahogyan Salamon uralkodását a béke jellemezte, úgy őrzi meg Károly és a mindkét nemre érvényes primogenitúra szerinti örökösei is a békét a királyságban. Az orátor megnevezte a vést hozó interregnumtól való félelmet, amelytől – bár ezt már nem fejtette ki – a *Pragmatica Sanctio* elfogadásával már nem kell tartani. A fiú örökös születésének kis esélye ellenére a beszéd végén Lukács evangéliumából vett idézettel kívánta a fiú örökös bejelentő hírt: „*Ecce Elisabeth cognata Tua concepit filium!*”³⁷⁸

1728-ban az országgyűlés egyik fő tárgyalási témája az adózás volt. III. Károly 1727-ben a Magyar Királyi Helytartótanács beleegyezésével, de a diéta kihagyásával emelt az éves adó összegén, majd az összegyűlt országgyűléstől újabb adóemelés megszavazását kérte. Az alsótábla ezt nem támogatta, és kifogásolta az 1727-es emelést is.³⁷⁹ Az adómegajánlás ugya-

³⁷⁴ III Rg 4,25.

³⁷⁵ 1Kir 5,5.

³⁷⁶ OSZKK Fol. Lat. 562, f. 45r.

³⁷⁷ Fügefá: Magyar Katolikus Lexikon III. 850.

³⁷⁸ Lk 1,36: „Íme, Erzsébet, a te rokonod is fiat fogant”.

³⁷⁹ Szijártó: A diéta, 227.

nis az 1504. évi 1. törvénycikk értelmében az országgyűlés joga volt. Ezt a jogtalanságot Krizsán János pozsonyi jegyző megemlítette beszédében.³⁸⁰ Központi gondolata a törvények szerinti kormányozás, kezdőmondata pedig egy, a 17. században Franciscus Accursiusnak, egy 13. századi olasz jogtudósnak tulajdonított kommentárból vett idézet volt, amely a törvényeket és a hadsereget az állam két karjának nevezte.³⁸¹ A szónok magyarázatot is adott a képhez: a törvények az igazságot, a hadsereg a békét biztosította, ám hangsúlyozta, hogy egymás kölcsönös segítsége nélkül nem maradhat fenn egyik sem. A jegyző bemutatta, hogy Károly szívében viseli az igazságot, a békét és a törvények rendjét, melyeknek értelmében az adózás megtárgyalására országgyűlést hívott össze, és a diétára szóló meghívót küldött szét.³⁸² Előbbi említése finom utalásként is tekinthető az említett diéta nélküli adóemelésre. Emellett a királyi meghívóban is feltüntetett összeírás elrendelését is érthetjük alatta, amely a földre kivetett adóval a nemesi adómentesség megszűnését jelentette. A befejezésben Krizsán János összegezte, hogy a királyság Istentől a vágyott boldogságot megkapta, a város polgárai és lakosai pedig oltalmába ajánlják magukat mély hálával. Isten nevét nem említette, hanem a Példabeszédek könyvéből³⁸³ vett idézettel utalt rá, amellyel visszacsatolt a beszéd elején elhangzott törvényekkel való uralkodáshoz. Az idézett mondat elhangzott a királykoronázás egyházi részének elején, a „Cum hodie per manus nostras” kezdetű könyörgésben.³⁸⁴ A citátum kiválasztásában ez nem játszhatott közre, mert valószínűleg Krizsán nem vett részt 1712-ben a koronázás egyházi szertartásán, mivel akkor még nem volt városi jegyző, és neve sem tűnt fel az országgyűlési, illetve a koronázási szertartással kapcsolatos dokumentumokon.

1741-ben Esterházy Imre esztergomi érsek Mária Terézia öröklésének legitimitását hangsúlyozta. Ezzel is kifejezve, hogy a Magyar Királyság elfogadja a *Pragmatica Sancti*ót. Eszerint a királynő először vonul be országába (*suum regnum Hungariae*), hogy az „apostoli koronával” megkoronázzák. Az örökös jogon uralkodásra tett utalásnak tarthatjuk a birtokos névmás betoldását. Magyar nyelven is olvasható ez a fordulat Batthyány

³⁸⁰ Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött országgyűlési naplókban csupán Krizsán János pozsonyi jegyző beszéde maradt fenn.

³⁸¹ Hermann Conring említi Accursiustól vett idézetként. Ld. Conringii de praecipuis negotiis, p. 60. Iustinianus *Institutio*-jához írt kommentárnak tulajdonított mondatot ellenőriztem az OSZK Inc. 37 és Ant. 297 jelzetű két kiadásban, de nem találtam meg benne.

³⁸² OSZKK Fol. Lat. 575, Vol. I. f. 9v-10r.

³⁸³ Péld 8,15: „Általam kormányoznak az uralkodók és tesznek igazságot a törvényhozók”.

³⁸⁴ Pontificale Romanum, 136.

Lajos magyar udvari kancellár beszédében: Károly halálát követően Mária Terézia „Magyar országi birodalmát is kegyelmessen kezéhez vévén” országgyűlést hív össze.³⁸⁵ Az örökjogon való uralkodás kifejezése mellett a királyi szándék a koronázási ceremónia megtartására már a III. Károlyt köszöntő beszédben is feltűnt.³⁸⁶ Az érsek a Habsburg-dinasztia örökjogon való uralkodását több módon is megjelenítette: a Magyar Királysághoz illesztett birtokos névmás mellett megemlítette az osztrák császári származást, amelyhez a Magyar Királyság esküvel kötődik, majd Mária Teréziának utódokban gazdag életet kívánt, és azt, hogy a magyarokat örökké kormányozza, illetve hogy a magyarok örökké hűséges alattvalói legyenek. Az esztergomi érsek utalt a *Pragmatica Sanctióra*, mint hazai törvényre, amelynek következményeként Mária Teréziát, aki nemére nézve úrnő, királyként és urukként tisztelik. Trummer János pozsonyi jegyző még I. Ferdinándot is megemlítette, aki az Ausztriai-házat a Magyar Királysághoz boldog házassággal kötötte, és a fiág kihalása után a Habsburgok erényeit Mária Terézia örökölte az őseitől, és örökíti tovább utódaiban. Ezzel a nőági örökösödés elismerését erősítette. A pozsonyi jegyző beszédét a Zsoltárok könyvéből vett idézettel zárta, amellyel Isten áldását kérte a királynőre és örököseire.³⁸⁷ Ezt a források többsége eredeti formában közölte: „Domine salvum fac regem Nostrum”.³⁸⁸ De egy aktagyűjteményben a jelzők nemet nem a *rex* hímnemű főnévvel egyeztetették, hanem Mária Teréziával, és ebben a formában közölte az idézetet: „Domine salvum fac regem Nostram”.³⁸⁹ Ez nem egyedülálló eset, a koronázási szentmisében Mária Terézia esküszövegében is ez a megoldás olvasható: „Ego [...] coronanda rex” vagy az egyik könyörgés szövegében: „Benedic Domine hanc regem Nostram Mariam Theresiam...”³⁹⁰ A koronázás előkészítésekor az országgyűlésen is foglalkoztak az eskü letételét követő vivat-akklamáció formájával. Június 19-én a mágnások az alsótablának a „Vivat domina et rex Noster!”³⁹¹ változatot ajánlották, amely végül a szertartáson is elhangzott.

1741-ben az artikulusok szentesítésekor a várban Batthyány Lajos magyar udvari kancellár magyar nyelvű beszédet mondott, amelyben a királynő háláját és jóindulatát közvetítette. Kifejtette, hogy az országgyűlést

³⁸⁵ OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 8v–9r; Fol. Lat. 3910, f. 39v–40r; Fol. Lat. 608, f. 27v.

³⁸⁶ OGYK 700.503, p. 50.; Lányi naplója II, 2.

³⁸⁷ OSZKK Fol. Lat. 607, p. 104–105. Citátum: Ps 20,10.

³⁸⁸ OSZKK Fol. Lat. 607; Fol. Lat. 608; Fol. Lat. 612; Fol. Lat. 3910; Quart. Lat. 401; gyűjteményben: Kovachich: *Solennia*, 206., Kolinovics: *Nova Ungariae periodus*, p. 165.

³⁸⁹ OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 8v.

³⁹⁰ MNL OL P 108, Rep 98 Fasc B f. 94v, 95v.

³⁹¹ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 180r–v; M. Varga: *Maria Theresia*, 13.

a királynő az „ellenségnek közelítése és az időnek mostohasága” miatt bezárja, ám a félbemaradt ügyekben is vigasztalást ad majd a királyságnak, és reméli, hogy az ígért *personalis insurrectiót*, az úgynevezett személyes felkelést teljesíteni fogják. Beszédének végén az uralkodó kegyességéről biztosította a jelenlévőket.³⁹²

1764. július 3-án, a bevonuláskor az esztergomi érsek a Magyar Királyságot háromszorosan szerencsésnek nevezte, mert harmadszorra látogatott el a királynő személyesen Magyarországra országgyűlést megnyitni, illetve hangsúlyozta, hogy Lotaringiai Ferenc mellett a trónörökös főherceg, József is velük jött.³⁹³ Július 5-én, a királyi előterjesztések átadásakor elhangzott kancellári beszédnek egy német fordítása ismert, amelyet Esterházy Ferenc egy hónappal az esemény előtt elküldött jóváhagyásra Mária Teréziának. Ez a példány maradt fenn a királynő megjegyzésével együtt. Az irat alapján elképzelhető, hogy a beszéddel kapcsolatos előzetes egyeztetés az uralkodóval bevett eljárás volt. A kancellár leveléből, amelyet a német fordításhoz mellékel, kiderül, hogy a beszéd középpontjában a biztonság és a nemzet ezzel összefüggő jóléte áll. A kancellár beszámol a legutóbbi országgyűlésen történt incidensről, amikor Nádasdy Lipót kancellár a beszédében részletesen ismertette az előterjesztésben kért adómennyiséget, és ez a rendek között felzúdulást váltott ki – megjegyzendő, hogy abból az évből fennmaradt anonim napló erről a felháborodásról nem számolt be.³⁹⁴ Ezért ő csak általánosságban szól a királynő kéréseiről. A levél végén felhívta a királynő figyelmét, hogy a fordítás nem szó szerinti, amelynek oka a magyar nyelv sajátossága, és kérte Mária Terézia hozzájárulását a beszédhez. A tervezett orációban – a fenti levél tartalmával egyezve – kiemelte, hogy a királynő dicsőséges uralkodásának elejétől kezdve szívén viseli mind a királyság biztonságát és jólétét, mind pedig a nemzet tekintélyét és dicsőségét. Ezt pedig a rendek megláthatják abból is, hogy nemcsak a hajdani dicsó királyok törvényes utóda, hanem helyre is állította a nemzet tiszteletét és becsületét. A rendek uralkodói fáradtságáról is meggyőződhetnek, hiszen uralmának 23 éve alatt sok zavargás történt, bár ugyanakkor számos öröme és azzal a buzgósággal való elégedettségre is emlékszik, amellyel a hűséges magyarok az utolsó, nagyon nehéz háborújában segítették. Esterházy hangsúlyozta, hogy a királynő nemcsak a hosszú és igen költséges háború okozta súlyos terheket kívánja mérsékelni a hűséges alattvalók számára, hanem őket érdemeik szerint meg is akarja jutalmazni. A hűséges

³⁹² OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 206r–v.

³⁹³ OGYK 700.456, p. 42–45.

³⁹⁴ OGYK 700.470, p. 12.

alattvalóktól új és elkerülhetetlen segítséget kér. A kancellár elmondta, hogy a nyolc évig vezetett háború miatt a kincstár kiürült, tartozás halmozódott fel, és noha az örökös tartományok minden erejüket megfeszítik, de lehetlenség nekik ezt elviselni, miközben a Magyar Királyság nem nyújtott a kívánt támogatásból semmit. Annak ellenére, hogy a béke eljött, és már nincs a hazát fenyegető veszély, ennek a jövőbeli megelőzésére azonban hadsereg fenntartása és szolgálatkész állapotban tartása szükséges. Ezért ennek felállítására az országgyűléstől kéri az adómennyiség megemelését. Emellett Mária Terézia uralkodói akarata, hogy az *insurrectiót* a lehetséges külső veszélyek szerint szervezzék meg. Ebből pedig – hívja fel a figyelmet a szónok – a rendek is világosan láthatják, hogy Mária Terézia előterjesztései a királyság biztonságának megerősítésére irányulnak, és az erről való gondoskodás királynői kötelessége is. A beszéd végén még egyszer megemlíti a királyság jólétét és a nemzet dicsőségét. A kancellár korábban említett levelére írta meg véleményét Mária Terézia a beszédről. Ebben egy latin változatot említett meg, amelynek a végén a *voluntas* szót illetlennek és megváltoztatandónak ítélte. Ez a *voluntas* a német változatban is szerepel az *insurrectio* rendezésének említésekor.³⁹⁵ A királynő beleegyezését követően ez a beszéd hangozhatott el a királyi proposíciók átadásakor a *Wienerisches Diarium* beszámolója alapján, amely a kancellár és az esztergomi érsek beszédének fő gondolatát is közölte. Kiemelésre érdemesnek tartották a kancellár beszédéből, hogy a királynő a birodalmának jólétéért, tiszteletéért és biztonságáért hívta össze az országgyűlést.³⁹⁶ A kancellár a levelében felhívta a figyelmet, hogy a beszédet nem tudták szószerint lefordítani. Ez a beszéd nem tér el a korábbi országgyűlésen elhangzott kancellári beszédektől, amelyekben – a fennmaradt források tükrében – szintén a királyi előterjesztéseket és esetleg a királyi kívánalmak indítékait mutatták be a szónokok, ahogy 1687-ben Korompay Péter is hangsúlyozta a királyság török alóli felszabadítását.

A rendek közti kommunikáció

A rendi csoportok az országgyűlés bizonyos ceremóniáin, elsősorban a diéta első és utolsó ülésnapján tartottak egymásnak orációkat. Az alábbiakban az egyes táblákon belül és a táblák között megjelenő politikai kommunikációt vázolom. A források nagy része kivonat, 1-2 mondatos tartalmi

³⁹⁵ MNL OL A 1 1764/260, f. 2–5.

³⁹⁶ WD 1764. július 11. p. 4–5.

összefoglaló, de a kiemelt, hangsúlyosnak ítélt mondanivaló sokat elárul az orációk valós üzenetéről.

Az alsótábla köszöntésekor toposzként jelent meg a közjó és a királyság megmaradásáért végzendő munka. 1687. október 26-án Orbán István személynök elmondta, hogy a nép maradéka Isten egyedüli erejéből túlélte a sok fáradalmat és zavargást, amelyben Magyarország hányódott éveken keresztül, és ennek a gyűlésnek a feladatait elvégezhetik. Biztatta őket, hogy az indulatukat félretéve a köz javára, ne pedig viszályal és széthúzással dolgozzanak, ahogyan az korábban, az 1681. évi soproni diétán történt. A királyság, amelyben széthúzás van, elveszik, ám egyetértéssel erőssé lesz. Ez a gondolat párhuzamba állítható a királyi vár egyik feliratával: „Res parvae crescunt concordia, discordia maximae dilabuntur.” (Az egyetértéssel a kis dolgok növekednek, a viszályban pedig a legnagyobbak is elenyésznek.)³⁹⁷ Erről a feliratról Osztrólczy Menyhért 1637. évi országgyűlésről írt naplójában számolt be. Akkor Esterházy Miklós nádor az együttműködésre szólította fel a diétát egy elhúzódó vita alkalmával.³⁹⁸ 1708. március 3-án tartották az első ülésnapot, amelyről a felsőtáblán helyet foglaló Erdődy Sándor főispán és az alsótáblai követ, Mecsery Ádám naplója számolt be.³⁹⁹ Esterházy Pál nádor vegyes ülésen köszöntötte a megjelenteket kifejezve reményét, hogy a királyság nyugalmaért és megmaradásáért az Isten jóságos gondoskodásával be tudják fejezni az országgyűlést. A diéta összehívását az uralkodó béketeremtő szándékaként tüntette fel, ezért a király meghívására küldöttséget menesztenek Bécsbe.⁴⁰⁰ 1722-ben Horváth-Simonchich személynök idős kora miatt Nagy István alnádor vette át feladatát. Az alsótáblát köszöntő beszédében ő is reményét fejezte ki a királyság megmaradásáért, az országgyűlés szerencsés megkezdéséért és befejezéséért.⁴⁰¹ 1728. május 22-én, az első ülésnapon a személynök az alsótáblát köszöntve kérte a rendeket, hogy az országgyűlést Isten és az uralkodó szolgálatának dicsőségére, illetve a köz javának előmozdítására kezdjék meg.⁴⁰² Ezen a kivonaton kívül sem az erre válaszként elhangzott, személynököt köszöntő, sem a két tábla kölcsönös üdvözlő beszédei nem

³⁹⁷ Ez a motívum népszerű lehetett, mert 1741. május 19-én, a második ülésnapon, amikor a személynök az egységre, az egyetértésre buzdította a karokat és rendeket, utalt a Szent Mihály-kapu feliratára: „Omne regnum in se divisum desolabitur.” OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 4v.

³⁹⁸ Pálffy: A magyar országgyűlés helyszínei, 78.

³⁹⁹ Erdődy Sándor naplója, 386.; OGYK 700.499-II, p. 14–15.

⁴⁰⁰ OGYK 700.499-II, p. 14–15.

⁴⁰¹ OSZKK Fol. Lat. 562, f. 4v; Szijártó: A diéta, 158.

⁴⁰² OSZKK Fol. Lat. 601/1, f. 2v.

maradtak fenn. 1751. április 22-én Fekete György személynök üdvözölte a karok és rendek szerencsés megérkezését, szeretetet és bizalmat ígért, illetve kérte, hogy a béke és egyetértés ápolásával a köz javára és hasznára legyenek.⁴⁰³ 1764. június 22-én a felsőtáblán Batthyány Lajos nádor kifejezte örömét, hogy ilyen nagy számban összegyűltek, majd a köz javáért és a királyság megmaradásáért való munkálkodásra hívta fel a figyelmet, magát „köz munkásként” nevezte meg. Munkálkodásáról megjegyezte, hogy az „terhes és valoban veszedelmes alkalmatosságokban és megmagyarázhatatlan sulyos változásokban végben vitt”. Majd buzdította a felsőtáblát a királynő anyai gondviseléséből származó szándékainak támogatására, amelyek „tartományai csendes és állandó megmaradására” szolgálnak. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ezt a szabadságuk sérelme nélkül kell teljesíteniük, és hogy ez egyúttal „jobbágyi kötelességük”. Beszéde végén megemlítette, hogy ennek előmozdítását, „Isten irgalmasságát a Szent Lélek malasztya által buzgó imádsággal” még aznap kérik.⁴⁰⁴ Az alsótáblán Koller Xavér Ferenc személynök a királynő szándékára és a haza „közön-séges javára” való munkálkodásra hívta a rendeket. Egymásnak tett ígéretként kérte jóindulatukat, egyezségüket és a felsőtáblával való együttműködésüket. A személynöknek válaszul Bajzáth József sasvári apát és az esztergomi káptalan követe üdvözölte a diétai elnökségét, szerencsés megérkezésüket a városba, illetve serény segítséget és igyekvést ígért mindabban, amely a haza üdvét előmozdítja.⁴⁰⁵ Szijártó István a beszédek elemzésekor a politikai nyelvben elkülönülni kezdő fogalmakra mutatott rá: külön említették meg ugyanis a királynő iránti lojalitást és a haza iránti hűséget, illetve a közjó és a rendiség megmaradása is „külön entitásként” jelent meg. Utóbbi két fogalom a korábbi ünnepi beszédekben nem jelent meg külön-külön, mivel jelentésük a kortársak számára azonos volt. Még 1764-ben is az országgyűlésen résztvevők többsége ugyanazt értette a két fogalom alatt, a múlt megőrzését ítélve pozitívnak. Ez a szemlélet nem változott meg teljesen 1764-re sem, de szétválásuk elkezdődött, ahogy Batthyány nádor beszédében a fogalmak külön említése mutatja.⁴⁰⁶

Az ezekben a beszédekben feltűnő rendi érdekvédelem Mária Terézia tervezett adóreformjával és Kollár Ádám Ferenc: *De originibus et usu*

⁴⁰³ OSZKK Fol. Lat. 616, f. 6v. A beszéd tartalmi összefoglalója olvasható a naplóban.

⁴⁰⁴ OSZKK Fol. Lat. 604, f. 3v; Fol. Lat. 619, f. 1r-6r; OGYK 700.456, p. 2-3.; Szijártó: A politikai elit társadalom, 407-408.

⁴⁰⁵ OSZKK Fol. Lat. 604, f. 4v-5r; Fol. Lat. 619, f. 1r-6r; OGYK 700.456, p. 4-5.; Szijártó: A politikai elit társadalom, 408-409.

⁴⁰⁶ Szijártó: A politikai elit társadalom, 401, 408-409.

perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostolicorum regum Ungariae című művével magyarázható. A nemesi és az egyházi adómentességet mint kiváltságot Kollár a középkori törvényekre hivatkozva, és az azóta megváltozott körülményekkel cáfolta, ezzel alátámasztotta és igazolta a királynő nemesi adózással kapcsolatos szándékát. Az egyházi és a főnemesi rend egy része is a kiváltságok védelme mellett érvelt, a királynői előterjesztésekben szereplő adóemelést sem akarták megszavazni egy ideig. A Kollár műve kiváltotta ellenérzés tükröződik az első ülésnapon elhangzott köszöntőbeszédekben is, amelyek a korábbi alkalmaktól erősen eltérnek.⁴⁰⁷ Az alsótáblán a személynőknek válaszoló káptalani követek közül csak 1687-ből az egri kanonok válasza, illetve 1764-ben Bajzáth József beszéde maradt fenn. Mivel a források nem őrizték meg a 18. század első felében elmondott többi köszöntőt, még kivonatban sem, nem lehet általános következtetést levonni belőlük. Azonban feltűnő, hogy a kanonokok közül kikerülő szónok – akiket rendszerint királypártinak tartottak – 1687-ben megígérte és felajánlotta öfelségének, hogy őt minden szándékában egyetértésben segítik,⁴⁰⁸ míg 1764-ben Bajzáth az alsótábla ellenzéki hangján szólalt meg, és a királynő szándékának előmozdításában nem ígért feltétel nélküli támogatást. De a diéta során Bajzáth változtatott az adóemelést érintő ellenzéki álláspontján, és az október 10-i ülésen a királynő kérésének támogatására buzdította a rendeket.⁴⁰⁹

Az országgyűlés első és utolsó ülésnapjának szónokai az imént ismertett példa mellett reflektáltak más aktuális politikai eseményekre is. Orbán István 1687-ben kiemelte az országgyűlés összehívásának okát is, vagyis a főherceg magyar királyként való elfogadását és megkoronázását. A személynök ugyan megemlítette a választás kérdését, de már a törvényes örökösödés mellett érvelve, I. Ferdinánd koronázását említve, akinek akkor utódait törvényes örökösöknek fogadták el, és akik hadsereggel, munkával, hatalmas költséggel és vérrel helyezik vissza az elfoglalt erősségeket korábbi virágzásukba. Ez a motívum párhuzamba állítható a bevonuláskor elhangzott uralkodói beszéddel.⁴¹⁰ A szónok hangsúlyozta, hogy nincs kegyesebb uralkodó e császári házon kívül, akikkel kapcsolatban III. Frigyes császártól származó mottót is idézett: *Aquila electa iuste omnia vincet* (A tör-

⁴⁰⁷ Bahlcke: A magyar püspöki kar, 310.; Szijártó: A politikai elit társadalom, 407–409.

⁴⁰⁸ OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 1r–2r; OGYK 700.527, p. 2.

⁴⁰⁹ Bővebben a káptalani követek magatartásáról az adóemeléssel kapcsolatos vitákban: Forgó: Egyház – Rendiség – Politikai kultúra, 158–172.; Nagy: A káptalani követek hangadói, 171–193.

⁴¹⁰ Ld. a *Politikai tartalom* alfejezetben I. Lipót királynak a határnál elmondott beszédét.

vényesen választott sas mindent legyőz). Ezt a mottót József koronázásával kapcsolta össze, akinek uralma majd orvosolja a királyság gondjait.⁴¹¹ Az országgyűlés bezárásakor, 1688. január 24-én, szombaton, a felsőtábla kérte az alsótáblát, hogy haszontalan kérésekkel ne pazarolják az időt, hiszen hétfőn, 26-án őfelsége elutazik, ezért 25-én a szokásoknak megfelelően el fognak búcsúzni tőle.⁴¹² A Zöld Házban a nádor elmondta, hogy kérte az uralkodót a törvények átadására, és arra, hogy kifejezhessék hódolatukat kézcsoók formájában. De amennyiben nem lehetséges a kérés teljesítése, a nádor szeretné, hogy a rendek ne rosszindulattal gondoljanak ennek meg hiúsulására, hanem mentsék fel az uralkodót ennek a nehéz időszaknak a körülményeire gondolva.⁴¹³ 1712-ben Horváth-Simonchich János személy nök örömét fejezte ki az alsótáblának, hogy nagy számban megjelentek a diétán, megemlítette az I. József által 1709-ben összehívott, ám az akkori felkelés miatt be nem fejezett országgyűlést is, amely megszakadt I. József halála miatt.⁴¹⁴ Ezután hangsúlyozta, hogy III. Károly az 1687. évi II. törvénycikk erejéből magyar királlyá koronázására összehívta a magyar rendeket, és ezért az új uralkodó méltó fogadásának rendjét még aznap ismer tetni fogják a felsőtáblán.⁴¹⁵

Az első ülésnapon a beszédeknek állandó része volt még a megjelentek nagy számának megemlítése és az emiatt érzett öröm kifejezése. 1741. május 18-án Grassalkovich Antal személynök kifejezte örömét az alsótáblának, hogy sokan megjelentek. Szerencsés gyűlést kívánt, amellyel a királyi felség szolgálatára és a királyság további megmaradására szolgálnak. A köszöntést Frivajsz Mihály esztergomi kanonok viszonzta, szerencsét kívánva a diétának az Isten segítségével elvállalt feladatok elvégzéséhez. A felsőtáblát az alsótábla nevében üdvözlő követség vezetőjének, Frivajsz kanonoknak a beszédére Pálffy János országbíró elmondta, hogy a királynő szándékában áll elfogadni az országgyűlésen megtárgyalt határozatokat, amelyek a királyság felvirágzását hozzák meg.⁴¹⁶ A küldöttség – visszatérve az alsótáblára – továbbította a felsőtábla háláját az üdvözlésért, és a szerencse, erő és egészség kívánságukat, illetve a vágyukat, hogy a királyság

⁴¹¹ OGYK 700.527, p. 1–2.; Szalay: Magyarország története, 374–375.

⁴¹² OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 123r.

⁴¹³ OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 124r–v.

⁴¹⁴ Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 35.; Szijártó István feltételezi, hogy az 1709-es dátum Bereg vármegye követeinek a naplójában az író tévedése. Ld. Szijártó: A diéta, 144–145. Az általa vizsgált forrás szövegével megegyezik Lányi Pál naplója is, amelyben szintén 1709 szerepel. Valószínűleg a másolás során megmaradt a hiba.

⁴¹⁵ Lányi naplója I. 397–399.

⁴¹⁶ Salamon kisebb dolgozatai, 79–80.

és a királynő ügyeit egyetértéssel mozdítsák elő. A felsőtáblai küldöttség vezetője, Acsády Ádám veszprémi püspök az alsótáblát biztatta a kölcsönös szolgálatra, a szeretet és az őszinteség ápolására, amely által az isteni kegyesség adakozik. Elmondta, hogy a munkát a Szentlélek hívásával kell kezdeni, amely az országlakosok szívét egyesíti a szeretetben és egyetértésben, és megtanítja őket arra, hogy az Isten dicsőségére és a királyság, illetve a király szolgálatára fáradozzanak.⁴¹⁷ 1751-ben a karok és rendek nevében Galgóczy János esztergomi olvasókanonok köszöntötte a személynőket. A felsőtáblát szintén a Galgóczy János által vezetett küldöttség köszöntötte, az alsótáblát pedig Padányi Biró Márton veszprémi püspök üdvözölte.⁴¹⁸ 1764-ben a köszöntésre Barkóczy Ferenc esztergomi érsek magyarul válaszolt. Az alsótáblán Koller Xavér Ferenc személynök köszöntötte a megjelenteket. Vigasztalásnak és örömmek nevezte a karok és rendek nagy számban való megjelenését.⁴¹⁹

Az első ülésnapon elmondott köszöntésekkel kapcsolható össze az utolsó ülésnapon elhangzott búcsúbeszéd. Kevés szöveg maradt fenn a tárgyalt időszakból, de azokból is jól látható, hogy bizonyos fordulatokat kötelező tartalomnak is ítélnünk, és ezeknek elhangzását mindkét oldal elvárhatta. Az 1764-ből és 1765-ből maradtak fenn legalább kivonatok a beszédekből, amelyeket párhuzamba lehet állítani. 1764-ben Batthyány nádor vegyes ülésen biztatta az országgyűlést a közjóért való munkálkodásra, majd 1765-ben szintén vegyes ülésen köszönetet mondott az együttműködésért és a haza hasznának előmozdításáért. 1764-ben Gusztinyi János nyitrai püspök a felsőtábla nevében köszöntötte az alsótáblát, és kifejezte a két tábla együttműködése és egységessége iránti vágyát. A Koller Xavér Ferenc személynök köszöntésében szintén a felsőtáblával való együttműködést kért az alsótáblától. Egy évvel később, az utolsó ülésnapon Zichy Ferenc győri püspök mondott köszönetet a felsőtábla nevében az alsótáblának, hogy a sok és nehéz feladat elvégzésében együttműködtek és közös tanácskozásokat tartottak.⁴²⁰ Más diétákról fennmaradt köszöntőbeszédekben is előkerült a felhívás az együttműködésre, a közjóért munkálkodásra. Több alsótáblai búcsúzóórációban szerepelt, hogy a személynöknek megköszönték fáradozásait, atyai gondoskodását és kegyességét. Ezek alapján az első ülésnapon elhangzott, a diétai munkára vonatkozó kérések, és azok meg-

⁴¹⁷ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 261r; OSZKK Fol. Lat. 596, f. 170r–171r; Fol. Lat. 3910, f. 3r–4v; Salamon kisebb dolgozatai, 80–81.

⁴¹⁸ OSZKK Fol. Lat. 632, f. 3r–4r; Fol. Lat. 617, f. 1r–v; Fol. Lat. 616, f. 7r–v; Fol. Lat. 613, f. 1v.

⁴¹⁹ OSZKK Fol. Lat. 604, f. 3r–6r; Fol. Lat. 619, f. 1r–6r.

⁴²⁰ OSZKK Fol. Lat. 604, f. 482v–484r.

valósításáért mondott köszönet kötelező elemnek tekinthető. Továbbá elvárt része lehetett a táblaelnökök felé kinyilvánított hála, amelynek párja sajnos a táblaelnökök búcsúbeszédeiből nem maradt fenn.

A politikai nyelv

Takáts József a 18. század végének, 19. század elejének négy eltérő politikai nyelvét azonosította. A republikanizmus a közösség érdekét állította a magánérdek elé, ha ez megfordul, vagy széthúzás, egyenetlenség (*discordia*) keletkezik, akkor a közösségre romlás vár. Ennek megfelelően e nyelv kulcsfogalmai a közjó és az ősök erkölce. A polgárnak akár életét is fel kell áldoznia a haza érdekében. E politikai nyelv kialakulásának hátterében a klasszikus műveltség állt, amelyet a korban az iskolákban tanultak. A másik politikai nyelv az ősi alkotmányra hivatkozott, amellyel a nemesek a királyság szokásait, szabadságát és saját kiváltságait védték, hogy mindez tovább örökíthessék. A felvilágosult kormányzás politikai nyelve szintén a közjó elérésére törekedett, egy felvilágosult uralkodó kötelességének tartotta annak megteremtését, és ez már nemcsak a nemeseket érintette, hanem az összes alattvalót. A negyedik a csinosodás nyelve, amelynek középpontjába a műveltségen és kifinomult viselkedésen keresztül történő fejlődés került.⁴²¹

A republikanizmus politikai nyelvének használata már a korábbi beszédek alapján is kimutatható a magyar országgyűléseken: az 1751. évi diétai vitákon elhangzott beszédek magukba foglalták ennek a nyelvnek a topozait és fogalmait.⁴²² A diétai ceremóniákra készített orációk is magukon viselik ennek a politikai nyelvnek a jellegzetességeit, vagyis az uralkodó és az alattvalók kapcsolatára alkalmazott család metaforát, a közösség érdekének az egyén haszna elé helyezését és az erények hangsúlyozását. Az érvkészlet bemutatása mellett a Szijártó István által vizsgált időszemlélet változását is nyomon követhetjük az alábbi elemzéseknél. Az országgyűléseken előkerülő vitákban ugyanis érzékelhető, hogy a rendek a régi viszonyok megőrzését, a királyság korábbi állapotához történő visszatérést tartották szükségesnek. Az újítások, a fejlődés pedig negatív színben tűnt fel. Ez az időfelfogás a 18. század folyamán az ezzel ellentétes szemlélettel bővült, és a két időszemlélet egymás mellett érvényesült a század végéig.⁴²³

⁴²¹ Takáts: Modern magyar politikai eszmetörténet, 14–21.

⁴²² Nagy: Politika- és társadalomtörténeti elemzés, 151–166.

⁴²³ Szijártó: A politikai elit társadalom, 368–370, 393.

1687-ben a bevonulás alkalmával Fenessy György egri érsek I. Lipótot a haza atyjának nevezte, aki a fiát adja a királyságnak. I. Lipót a határnál megígérte, hogy atyai gondoskodását és kegyességét a közjóra (*pro bono publico*) fordítja, amelynek elérésére kérte a rendek igyekezetét.⁴²⁴ Ebben az esetben két érvtípust kapcsolt össze, és ezzel erősítette a közjó uralkodói jogosítványát. I. Lipót a királyi előterjesztések átadásakor a propozíciókat a köz javára és a királyság nyugalma szolgálatára szolgáló intézkedéseknek nevezte, és kifejezte bizalmát, hogy azokat az országgyűlésen a karok és rendek az önérdemet és a széthúzást félretéve elfogadják.⁴²⁵ A király beszédében is az abszolutizmus nyelvének elemei fedezhetőek fel. 1687-ben, 1728-ban, 1751-ben és 1764-ben az első ülésnapon a személynők is a közjóra törekvésre szólították fel az alsótáblát köszöntéseikben, amely szintén a kormányzat által használt értelemben jelent meg. A közjó fogalma már 1687-ben a királyi oldalon pozitív, fejlődést, változást kívánó jelentéssel bírt. III. Károly 1722-es bevonulásakor Erdődy püspök beszédében III. Károly az alattvalói javára szerette volna az örökösödést női ágra kiterjeszteni. 1741-ben az ország javának és megmaradásának előmozdítását a királyi propozíciók céljaként tüntette fel beszédeiben a kancellár és Mária Terézia is.⁴²⁶ 1751-ben is hangsúlyozta a köz javának előmozdítására való együttes törekvést, amelyet nemcsak ünnepi beszédeiben, hanem királyi leirataiban is érvként használt érdekeinek eléréséhez, például az adóemelési ügyben.⁴²⁷ A propozíciók átadásakor a kancellárok az uralkodókat képviselve beszéltek az országgyűlésen. Ebből következik, hogy a közjó fogalmát a jövőbeli újítások időszemléletében használták. A fennmaradt források alapján a rendi oldalról 1764-ben hangzott el a közjóra való törekvés, mégpedig az első ülésnapon a személynőknek válaszul, de a régi szabadságok megőrzése nem szerepelt a lejegyzett változatban. Ezért a fogalom használatát nehéz a fent ismertetett politikai nyelvekbe sorolni, ugyanis az alsótábla nevében szóló esztergomi kanonok státuszából adódóan a kormánypárt-hoz tartozott, de egyúttal nem szabad elfeledni, hogy az országgyűlés elején Kollár műve miatt az egyháziak jó része is az ellenzékot támogatta.

Emellett itt is feltűnt az addig rendi hivatkozásként hallott *királyság megmaradása* érv, amelynek jelentésében szintén változott az időszemlélet. 1722-ben Illésházy orációjában tolmácsolta III. Károly kívánságát a köz

⁴²⁴ OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 3r.

⁴²⁵ OSZKK Fol. Lat. 3342, f. 6v–7r.

⁴²⁶ OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 8v–9r; Fol. Lat. 3910, f. 39v–40r; Fol. Lat. 608, f. 27v.

⁴²⁷ OSZKK Fol. Lat. 632, f. 6r–7r; Fol. Lat. 617, f. 3v–4r; Fol. Lat. 618, f. 4r; Fol. Lat. 613, f. 3r–4r; Fol. Lat. 616, f. 25v–26v; Nagy: Politika- és társadalomtörténeti elemzés, 153–154.

megmaradására, amely érdekében a karok és rendek együttműködését és az ellenségeskedés abbahagyását kérte.⁴²⁸ A bevonuláskor maga III. Károly is elmondta, hogy a királyság megmaradását kívánja.⁴²⁹ Mária Terézia kérte is az országgyűlést, hogy az egyéni érdekek elé helyezze ezt, és kifejezte reményét, hogy a rendek egyetértésben fognak erre törekedni a királynővel együttműködve.⁴³⁰ Az együttműködés az egyéni érdek háttérbe szorításával mint a republikanizmus alapérve nemcsak az udvarpárti szónokok, hanem már I. Lipót érvrendszerében is megjelent.

Korompay kancellár az előterjesztések átadásakor a királyság szabadságainak megtartását kötötte össze I. Lipót atyai jóindulatával, vagyis e logika szerint az előterjesztések nem teljesítése az alapvető rendi törekvések ellen hatna. Tehát a szabadságok és kiváltságok megtartása iránti igény a rendi oldalon is feltűnt. Ahogyan ezt 1712-ben Keresztély Ágost beszédében a rendek reményeként tárta az uralkodó elé.⁴³¹ Ennek megőrzését erősítette meg Keresztély Ágost a királyi előterjesztések átadásakor, amikor beszédében megemlítette a koronázási diplomát mint az ország törvényeinek és szabadságának fenntartó dokumentumát.⁴³² 1722-ben a királyi előterjesztések átadásakor az esztergomi érsek a rendek abbéli bizalmát tolmácsolta a királynak, hogy meg fogja tartani a kiváltságait, amelyet III. Károly válaszában megígért.⁴³³ Az eltérő részletességgel fennmaradt források alapján a század közepétől a ceremóniális beszédekből ez az elem kikopott.

III. Károly 1712. évi fogadásán a szónokok nem éltek az atya metaforával, helyette a *béketeremtő király* képet hangsúlyozták, 1714-ből pedig nem találtam a bevonulás során elmondott orációt. III. Károlynak a határnál elhangzott beszédeiből mindkét évben az atyai gondoskodás és kegyesség ígéretét őrizte még két napló.⁴³⁴ Feltehetően tartalmazta a király válaszbeszéde ezt az elemet, de megfontolandó, hogy Lányi Pál megjegyezte, hogy „a szorulás miatt nem érthetvén, mindazonáltal kegyelmességet, nemcsak

⁴²⁸ OSZKK Fol. Lat. 562, f. 46v–47r. A kancellár magyar nyelvű beszédének latin fordítása vagy a latin kivonata olvasható a naplóban. Mivel beszédét eredeti, magyar nyelven eddig még nem találtam, ezért nem merem állítani, hogy ebben a forrásban a teljes szöveg fordítását közölte a lejegyző.

⁴²⁹ OSZKK Fol. Lat. 566/I, f. 35r.

⁴³⁰ OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 25v–26r.

⁴³¹ Valószínűleg a bevonuláskor a várnál elmondott beszédében szerepelt ez a rész. Ld. 50. lábjegyzet.

⁴³² Lányi naplója II. 2–4.

⁴³³ OSZKK Fol. Lat. 562, f. 46v–47r.

⁴³⁴ Lányi naplója I, 412.; OSZK Fol. Lat. 587, f. 14v.

királyi, hanem édes atyai jóvoltát is ígérte”.⁴³⁵ Ezt a toposzt a hallgatóság, vagyis a karok és rendek is elvárták a királyi szónoklatokban, ezért a naplókban megjelenésük kiemelkedik, mégha magát a beszédet teljességében nem is hallották, és jegyezték fel. 1722-ben ismét feltűnt az atyai gondoskodás, amelynek eredménye a *Pragmatica Sanctio*, Mária Teréziát pedig mind ő maga, mind a szónokok anyai szerepben is említették. A vizsgált orációk közül egyedül Mária Terézia 1741-ben, a határnál elmondott beszédében nevezte az alattvalókat fiainak, ám ezt a metaforát a követek naplói nem jegyezték fel.⁴³⁶

A kormányzat oldalán tapasztalható időszemlélet változást, vagyis a pozitív jövőképet, alátámaszthatja az uralkodókat vigasztaló jelölő toposz.⁴³⁷ Az uralkodókat köszöntő beszédekben a gyászos, vészes és nyomorult múlt után az uralkodók alattvalóik számára vigasztalóként jelennek meg a királyságban, és annak virágzásáért újításokat vezetnek be: I. József 1687-ben ígért a rendeknek vigasztalást, 1712-ben a korábbi beháborúra gyógyírként érkezett III. Károly. 1741-ben azonban a metafora átkerült a királynő beszédébe, aki a köszöntő szónokok helyett saját magát nevezte vigasztalónak, de gyászos esemény említése nélkül. Nemcsak a köszöntőbeszédekben jelent meg ez a toposz: Esterházy nádor I. Lipótnak 1687. augusztus 16-án felterjesztette véleményét az örökösödési törvényről. Ebben kétszer szerepelt a királyság vigasztalása. Először József koronázását nevezte az egész nép vigasztalására kívánt eseménynek, majd néhány sérelem orvoslását – többek között az eperjesi vértörvényszék megszüntetését – ajánlotta a királynak, amellyel az uralkodó vigaszt adhat a magyarok számára, és a reménytelenségükből emelheti fel őket.⁴³⁸

1741-ben Esterházy Imre esztergomi érsek a királyi előterjesztések átadásakor kifejtette, hogy a királynői kegyesség következménye a karok és rendek fogadalma, miszerint készek lesznek az ő boldogulásáért és épségéért életüket és vérüket ontani. A magyar nemzet a sebeinek ápolásáért a kegyes anyához fut bizalommal. Ezért a primás megesküdtött az Istenre, hogy Mária Terézia biztonságáért mindannyian készek életüket és vérüket adni. Ezt már többes szám első személyben mondta.⁴³⁹ *Az életet és vért ál-*

⁴³⁵ Lányi naplója I. 412.

⁴³⁶ ÖStA HHStA Ungarische Akten 407-2, f. 35r; OSZK Fol. Lat. 602, f. 213.; Fol. Lat. 4045, f. 7v; Fol. Lat. 607, p. 102.

⁴³⁷ Mivel a beszédek eltérő formában maradtak fenn, ezért a rendelkezésre álló corpus alapján csupán feltételezésbe bocsátkozom. Az általános következtetés levonására kevés a fennmaradt forrás.

⁴³⁸ Csekey: A magyar trónöröklési jog, 119–120, 125–126, 478.; OSZKK Fol. Lat. 463, f. 94r–v.

⁴³⁹ Kovachich: Solennia, 208.; OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 40r–v.

dozni motívumot Cicero, Vergilius, Ovidius és Tacitus is használta, magyar forrásban először a 16. század közepén szentesített törvénycikkben jelent meg. Ezekben Madzsar „az alattvalói hűség tolmácsát” látta. II. Rákóczi Ferenc is használta ezt a kifejezést 1703. évi nyilatkozatában az osztrák igaalóli szabadulás kapcsán. A frázis azonban nemcsak magyar területen hangzott el, hanem az osztrák tartománygyűléseken is a *Pragmatica Sanctio* elfogadásakor.⁴⁴⁰ Esterházy orációjával állítható párhuzamba az artikulások szentesítésekor Erdődy Gábor egri püspök beszéde. Beszédében hálát adott a királynő személyes megjelenéséért a diétán, és a magyar nép anyai jóindulattól vezérelt vigasztalásáért. Megköszönte az anyai szeretettől megerősített királyi kegyességet, és az uralkodónő támogatására buzdított a javaik, vérük és életük feláldozásának képével. A beszéd végén hosszú életet, szerencsés kormányzást és az ellenség dicsőséges legyőzését kívánta Mária Teréziának.⁴⁴¹ 1764-ben Barkóczy Ferenc esztergomi érsek kifejezte, hogy a királyság és a császár védelmében életüket és vérüket áldozzák, fegyvereik nem tompultak el a hosszú semmittevésben, ugyanis a király és a királyság ellensége ellen használták. A magyarok hűségét és uralkodójuk iránti szeretetét, a királynő örökös uralmát és törvények tiszteletben tartását hangsúlyozta.⁴⁴²

Beszédek áttekintő értékelése

Az előző alfejezetekben a beszédeket tartalmuk szerint elemeztem. A következőkben a szónokok felől közelítek az orációkhoz. A politikai nyelv elemzése nem választható el a szónok személyétől, tisztségétől és a hallgatóságától. A beszédekből a szónokoknak nemcsak a műveltségére lehet következtetni, hanem a politikai erőterben való elhelyezkedésükre is.

Az alábbi táblázatból kitűnik, hogy a ceremóniakon szereplő szónokok többsége (a nádor, az esztergomi érsek és a személynök) méltóságuknál fogva az országgyűlésen a királypárti oldalhoz tartozott. A főpapok közül alkalmanként kijelölt orátor szintén a király érdekei szerint nyilvánulhatott meg a diétai viták során, a káptalani követek és Pozsony városának országgyűlési követi posztját is ellátó városi jegyzők pedig az alsótáblán erősítették a királypárti csoportot.⁴⁴³ A szónokok méltóság szerinti áttekintése rávilágított arra, hogy az országgyűlés ceremóniáin a királyi reprezentáció

⁴⁴⁰ Madzsar: *Vitam et sanguinem*, 600–603.

⁴⁴¹ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 206v–207r; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 384r.

⁴⁴² OGYK 700.456, p. 42–45.

⁴⁴³ Szijártó: *A diéta*, 166–168. A városi jegyzők követi tisztségeit ld. *Diaeta* Adatbázis.

kapott nagyobb hangsúlyt. Az uralkodóknak címzett beszédekben – természetesen – a királyok által várt politikai magatartás tükröződött, míg az országgyűlés bizonyos csoportjainak elmondott orációkban a királyi szándéknak való megfelelés olvasható ki. Ez az uralkodóval való kommunikáció során nem meglepő, azonban a táblák között és azokon belüli alkalmon sem kap teret ellenzéki megnyilvánulás. A 18. század első felében ez alól egyedül az 1764-es országgyűlés a kivétel, ahol több beszédben is megjelenik finom utalásként a Mária Terézia tervezett reformjával kapcsolatos ellenérzés.

10. táblázat: Szónokok az országgyűlési ceremóniákon

Szónok	Esemény	Kinek a nevében?	Kinek címezve?	Nyelv
Nádor	diéta első ülésnapján	saját maga	felsőtábla	magyar
Kancellár	királyi előterjesztések átadása	király	az ország rendjei	magyar
Esztergomi érsek	bevonulás – határnál	az ország rendjei	uralkodó	latin
	bevonulás – várnál	papság	uralkodó	latin
	királyi előterjesztések átadása	az ország rendjei	uralkodó	latin
Kijelölt főpap	bevonulás – Wolfsthal	az ország rendjei	uralkodó	latin
	artikulus szentesítése	az ország rendjei	uralkodó / uralkodói biztosok	latin
Káptalani követ	első ülésnap	alsótábla	személynök- nek/tábla elnöknek	magyar
Személynök	első ülésnap	saját maga	alsótábla	magyar
Pozsony jegyzője	bevonulás – Bécsi-kapu	városi magisztrátus	uralkodó	latin

Az országgyűlés ceremóniáin a beszédek latinul vagy magyarul hangzottak el. Utóbbi nyelven köszöntötte egymást a diéta első ülésén a két tábla, a személynök és az alsótábla, illetve a magyar udvari kancellár tartott beszédet a diétán résztvevőkhöz a királyi előterjesztések átadásakor és az artikulusok szentesítésekor. Latinul a király és a rendek kommunikáltak egymással, ezek közé tartoznak a királynak a rendek nevében elhangzott köszönetnyilvánításai, illetve a király beszédei a ceremóniakon. 1687 és 1765 között egy esetben találtam német nyelvű orációra utalást. III. Károly hitvesét német nyelven köszöntötte bevonulásuk alkalmával Pozsony város határánál a városi aljegyző.

A beszédek felépítésében, retorikai elemeiben változás történt a 18. század közepén. 1741-ig a beszédekben több, a Bibliából, antik művekből vagy éppen liturgikus szövegekből vett idézet található mind eredeti, mind módosított formában. 1741 után a szónokok a politikai események leírására vagy az uralkodók dicséretére nem használtak citátumokat, hasonlatokat.

A beszédek retorikai elemei nemcsak az idővel változtak, de a szónokok a befogadó környezetnek megfelelően alakították a köszöntéseiket. Különbség figyelhető meg az 1741 előtti bevonulások és más ceremonális alkalmak között. Az idézetekben, hasonlatokban és képekben gazdag szerkesztés a királyságba érkező uralkodót illette meg, ezzel is alátámasztva ennek a ceremóniának a jelentőségét. Ennek oka nemcsak a király és a rendek – olykor első – találkozása volt, hanem a számos külföldi követ jelenléte is, akik feljegyzéseket, beszámolókat készítettek az európai királyságok vagy éppen az újságok számára. Az országgyűlésen elhangzott beszédek egyszerűbbek voltak, egyes részeket nem vázoltak vagy neveztek meg részletesebben, például az örökös királyságot vagy az uralkodói erényeket. Ezek a beszédek a direktóriumban előírt tartalmat visszaadták, de a bevonulási köszöntőktől eltérően nem voltak olyan ünnepélyesek, hanem az adott alkalomhoz igazodtak. Példa erre a királyi előterjesztések átadása, amikor a sikeres tárgyalásokra való buzdítások hangzottak el, vagyis az országgyűlés uralkodójával való együttműködése, a királyi jószándék és a közjóra való igyekezet.

A 18. században az uralkodóra vonatkozó normák a beszédek alapján nem változtak nagy mértékben. Minden beszédben szerepelt az uralkodó alattvalói iránti atyai, illetve anyai jóindulata, amely több orációban is a királyi jóindulatnál erősebb törődést jelentett. Sokszor köszönték meg a király személyes megjelenését az országgyűlésen, amely ennek a jelentőségét jelezte, és alátámasztja, hogy ezt a királyi gesztust kell kiemelkedőnek és figyelemre méltónak tartani, ahogyan ezt a királyi biztosok bevo-

nulását ismertette is írtam. A beszédekben a magyar királyok az alattvalók vígasztalóiként tűntek fel, illetve uralkodói erényekkel jellemezték őket.

A rendek felé az elvárt norma az egyetértés és az együttműködés, illetve a diétán való megjelenés volt, ami miatt a királyok örömeiket is kifejezték.

A rendek részéről többször elhangzott az „életünk és vérünk feláldozása”, de ez a motívum a nádor királyi megerősítésekor elmondott köszönetnyilvánításának elvárt eleme is volt. A nádorválasztás direktóriumuma tartalmazta a király és az új nádor beszédének főbb gondolatát, azaz a hűséges és engedelmes szolgálatot, amelyre az uralkodó biztatta a nádort, és amelyre a nádor az életét és vérének felajánlva esküt tett. Ezzel a kifejezéssel mind a rendi, mind a királyi oldal élt.

A közjó királyi vágyként tűnt fel a beszédekben, amely előmozdítására az uralkodók összehívták az országgyűlést. A közjót az uralkodó politikai céljai eredményezték, többek között 1722-ben az örökösödési rend nőágra való kiterjesztése, illetve 1741-ben a királykoronázás, a nádorválasztás és a királyi előterjesztések. A királyi beszédek vagy a király nevében elmondott uralkodói szándék mellett a köz javára való munkálkodás a diéta alsótáblájának első ülésén is elhangzott a személynök beszédében. Ezekben a rendeket kérte a magánérdekek háttérbe szorítására és az együttműködésre, amellyel a közjót segítik elő. Ez a biztatás is jelzi, hogy a beszédet mondó személynök az alsótáblán a rendi szándékok ellenében a király politikai céljait képviselte, és azoknak az érvényesüléséért dolgozott.⁴⁴⁴ Az uralkodó az újonnan választott nádor megerősítésekor is a haza hasznának keresésére biztatta őt. Ez is értelmezhető a királyi szándék támogatásaként, hiszen a nádor a rendek felé az uralkodói kívánságokat képviselte. A felvilágosult kormányzás eszméje volt, hogy az uralkodók a népük, alattvalóik érdekeit szolgálták, ez vált hatalmuk legitimációjává, háttérbe szorítva az isteni kegyelmet. Az orációkban a közjót a királyi kívánsággal, az egyéni érdekeket pedig – a kortársak által ugyan kimondatlanul – az alsótábla ellenzéki politikai törekvéseivel lehet azonosítani, amely megfelel a republikanizmus politikai nyelvének.⁴⁴⁵ Ezt alátámasztja, hogy a bevonulásokon és a királyi előterjesztések átadásakor mondott beszédekben egyértelműen az uralkodói célokat nevezték meg közjóként. 1741-ben az első ülésen a beszédekben a közjó mint a királyság és a királynő ügye jelent meg, illetve a királyság és a királynő szolgálatának szinonimája lett. 1764-ben az alsótáblán azonban megjelenik a fogalom más értelmezésének kez-

⁴⁴⁴ Szijártó: A diéta, 154.

⁴⁴⁵ Szijártó: A közjó fogalma, 500–501.

A CEREMÓNIAKON ELHANGZOTT BESZÉDEK

dete is. Bajzáth nem mindenben való együttműködést ígér, hanem csak azokban, amikben az alsótábla követői is a haza üdvét látják. Ez az elemzés a fogalom kormánypárt által használt jelentését mutatta meg, a politikai vitákban felfedezhető mélyebb jelentésrétege azonban nem vizsgálható bennük. A közjót 1722-ben a királyi szándék mellett még a királyság kiváltságainak és szabadságának megtartása is jelentette. Itt fedezhető fel az átmeneti időszakra jellemző kettős világszemlélet, amelyben a múlt és a jövőbeli változás együtt szerepel érvként.⁴⁴⁶ 1741-től kezdve azonban ez a kettősség nem mutatkozik meg, a kiváltságok nemcsak közjóként nem jelentek meg, hanem azoknak megtartása rendi kívánságként sem szerepelt a beszédekben.

⁴⁴⁶ Szijártó: A politikai elit társadalom, 430–431.

KORONÁZÁSI CEREMÓNIA

Fügedi Erik a koronázás középkori menetét elsősorban Bonfini műve alapján rekonstruálta. Tizennyolc aktust sorol fel: 1. a király háromnapos böjtje, 2. bevonulás a bazilikába, 3. a szertartást végzők és a koronázási jelvények elhelyezése, 4. akklamáció (közfelkiáltás), 5. a király kötelességének elmondása, 6. az egyházi eskü letétele, 7. királyszentelés, 8. felkenés, 9. a király átöltöztetése, 10–11. karddal felövezés, kardrántás, 12. koronázás, 13. jogarátadása, 14. intronizáció, 15. *Te Deum* és záróima, 16. átvonulás a Szent Péter-templomba, ott ítélethozatal, 17. világi eskü a szabadban, 18. a négy kardvágás.⁴⁴⁷ Ezek közül az aktusok közül az 1–15. mozzanatot egyházi, a 16–18. pedig világi szertartásnak nevezi.⁴⁴⁸ M. Varga Benedek Mária Terézia koronázási rendjét megfeleltette Arnold van Gennep *rite de passage* struktúrájával, vagyis mint átmeneti rítust három szakaszra osztotta. Az első, az elválasztás alatt a háromnapos böjtöt és a bazilikába való belépést érti, amellyel egyrészt testben és lélekben felkészül, másrészt a profán tértől a szent térbe érkezik meg. A második, az átmeneti rítus a templombeli szertartást jelenti az intronizációig. A harmadik pedig a befogadás, amellyel az új társadalmi státuszát szimbolikusan megjeleníti.⁴⁴⁹

Fügedit követve a koronázási szertartást egyházi és világi részre osztom fel és tárgyalom az alábbiakban. Ennek elemei kifejezték az új uralkodó feladatait, vállalásait az ország felé, ugyanakkor alkalmat adtak a politikai reprezentációra is. Az egyházi részben olyan elemek rögzültek, amelyek az egyházi előírásnak nem voltak részei, ezeket és a ceremónia során előkerülő világi reprezentációt a koronázás világi részével együtt elemzem. A Magyar Királyságban a koronázás világi része már a középkorban megjelenő, a szentmise keretén kívül szervezett ceremónia volt. Kialakulásának pontos időpontját nehezen lehet meghatározni. A források alapján azonban megállapítható, hogy a középkorban is változtak az egyes elemek, még a 15. században sem volt rögzült forma.⁴⁵⁰ Decsy Sámuel Melchior Inchofertől idézi a következő megállapítást, miszerint „igen együgyü volt a magyar királyoknak bé iktatása, lassan lassan szaporodtak a koronázásnak tzeremoniái”.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 257.

⁴⁴⁸ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 258.

⁴⁴⁹ M. Varga: A kontinuitás szimbolikus konstrukciói, 124–126.

⁴⁵⁰ Fügedi: Uram, királyom, 59.

⁴⁵¹ Decsy: Magyar szent koronának, 51.

Kottanner Jánosné emlékiratából ismert a magyar királykoronázás három feltétele: „Az egyik törvény úgy szól, hogy Magyarország királyát a Szent Koronával kell megkoronázni. A másik, hogy az esztergomi érsek koronázza meg. A harmadik, hogy a koronázás Fehérvárott történjék.”⁴⁵² Ha ezek közül egy is hiányzott, a koronázás törvényessége megkérdőjelezhető.⁴⁵³ A három feltételből az általam vizsgált koronázásokon a helyszín változott, de sem az esztergomi érsek királykoronázási joga, sem a Szent Korona jelentősége nem csorbult. A magyar királyokat a középkorban Székesfehérvárott koronázták meg. A város oszmánok általi elfoglalása következtében azonban új helyszínt kellett kijelölni. Pozsonyra esett a választás részben Bécshez való közelsége miatt, részben azért, mert az ország középső területeinek oszmán uralom alá jutását követően fokozatosan az ország politikai központjává vált. 1531-től itt működött a Magyar Kamara, és a korszakban többnyire az országgyűlés is itt ülésezett.⁴⁵⁴ Az első pozsonyi koronázás megszervezésekor tovább akarták vinni a székesfehérvári koronázások hagyományos elemeit, hiszen ezáltal vált a magyar király legitim uralkodóvá. A hagyományok átmentése a magyar királyi udvar virtuális megőrzését is szolgálta, hiszen a rendek átmeneti időszaknak tekintették mind az oszmán megszállást, mind az udvar idegenbe kerülését.⁴⁵⁵ A pozsonyi ünnepséghez ki kellett jelölni a helyszíneket, ehhez Nádasdy Tamás nádor is készített egy javaslatot 1561-ben, az ebben foglaltakat a Magyar Tanács nagymértékben fel is használta döntése során.⁴⁵⁶ A nádoron kívül még két olyan személy volt tagja a Tanácsnak, aki biztosan részt vett Ferdinánd 1527. évi koronázásán: Oláh Miklós esztergomi érsek és Dessewffy János magyar királyi udvarmester. Zay Ferenc felső-magyarországi főkapitányról és Kamarjay Tamás alnádorról pedig valószínűsíthető, hogy szintén jelen volt. Így a székesfehérvári koronázások hagyományának át-

⁴⁵² Kottanner Jánosné emlékirata, 48. Kottanner Jánosné – lánynevén Wolfram Ilona – Erzsébet királyné udvarhölgye volt. 1440-ben, Albert magyar király halála után, a várandós királyné megbízta udvarhölgyét a Szent Korona ellopásával, hogy születendő fiát, akinek trónöröklését a rendek egy része támogatta, törvényesen megkoronáztathassa I. Ulászló ellenében. Kottanner Jánosné sikerrel járt, és 1440 májusában Székesfehérvárott a pár hónapos V. Lászlót magyar királlyá koronázta Szécsi Dénes esztergomi érsek. Kottanner Jánosné emlékirata ennek a pár évnek az eseményeit ismerteti.

⁴⁵³ Kottanner Jánosné emlékirata, 48.

⁴⁵⁴ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 492.

⁴⁵⁵ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 333.

⁴⁵⁶ Pálffy: Nádasdy Tamás, 308.

vitele biztosított volt. A beadványban is megemlítették Ferdinándnak, hogy a koronázási hagyományokat folytatni kívánják az új helyen.⁴⁵⁷

A 18. században a koronázási szertartások előkészítésénél a bécsi udvar megvizsgálta a korábbi ceremóniakat, és azok tükrében tárgyalták meg az éppen aktuális koronázás menetét. Erre példa az 1790. évi előkészület, amikor II. Lipót koronázási rendjének összeállításához III. Károly Keresztély Ágost számára készült szertartásrendjét is megvizsgálták, amelynek másolata ezért II. Lipót koronázási iratai között is fennmaradt.⁴⁵⁸

A koronázás világi részében az előkelők feladatai, elfoglalt helyük összehangban állt politikai szerepük jelentőségével. A kialakult szokásokon – elsősorban azok szimbolikus jelentősége miatt – nagyon nehezen, viták sorával tudtak csak változtatni. III. Károly koronázása előtt például a Magyar Udvari Kancellária feliratban javasolta, hogy a koronázási menetben a nádor kocsija a bécsi udvarmester kocsija után menjen. Ezáltal a nádor, a korábbi gyakorlathoz képest, közelebb került volna az uralkodóhoz. A koronázást előkészítő bécsi konferencián meg is támadták ezt a javaslatot.⁴⁵⁹ Az ehhez hasonló viták a római király koronázása alkalmával sem voltak ismeretlenek: az 1764. évi koronázás előtt a koronázási jelvények Frankfurtba szállításakor Frankfurt és Mainz városa között „területi meg kíséreti vita” alakult ki, így a városba tartó menet fél napig a mezőn várakozott. Végül Frankfurt engedett, és a mainziak kísérték a jelvényeket.⁴⁶⁰ A koronázási jelvények szerepére és szimbolikájára is ki fogok térni, és ezeket összevetem a külföldi koronázásokon megjelenő ékszerekkel. A törvényes uralkodóvá válásban Európa-szerte a lényegi momentum a liturgia által előírt olajjal való megkenés volt, Magyarországon azonban emellett nagyobb hangsúlyt fektettek a Szent Koronával való megkoronázásra. A koronázás világi részei szintén kiemelkedő jelentőséggel bírtak a Magyar Királyságban, amely a lovaggá avatásból, a koronázási esküből, a kardvágásokból és a lakomából állt. A koronázások szertartásának alakulására hatott a német-római császár koronázási szertartása, illetve a cseh királykoronázásban is fellelhetők hasonló elemek, ezeket hívom segítségül az elemzés során.

⁴⁵⁷ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 494, 500.

⁴⁵⁸ MNL OL A 39, 1790/8321 p. 1–108. Az ordo eredetijét az Esztergomi Prímási Levéltárban őrzik: PL AEV 371/5.

⁴⁵⁹ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 201.

⁴⁶⁰ Goethe: Életemből, 179.

Koronázási helyszínek

Székesfehérvárott a koronázási szentmisét a királyi bazilikában, a Szűz Mária tiszteletére szentelt templomban celebrálták, amelyet Szent István építtetett. Itt őrizték a koronázási ékszereket, itt állt a királyi trónszék, és ebben a templomban helyezték el a szent király földi maradványait.⁴⁶¹ A későbbi koronázások helyszínévé az első királyhoz való erős kötődése miatt vált. Ez a hagyomány az érvényes koronázás egyik feltételévé nőtte ki magát. Fügedi Erik felhívja a figyelmet, hogy ez a tisztelet Istvánnak mint szent királynak szólt, azaz az ideális királynak, aki bölcs, erős, jó és igazságos. Istvánt ruházták fel ezekkel a tulajdonságokkal, aki a nyugati kereszténységre vezette a magyarokat, és királyságot alapított.⁴⁶² Az esztergomi érsek az 1712. évi koronázási szentmise előtti buzdításában is megemlítette Szent István királyt és apostoli királyságát.⁴⁶³ Ekkor már ez a kapcsolat a megkoronázott királyok és az államalapító szent király között nem elsősorban vérségi, hanem – Fügedi Erik szavával élve – misztikus.⁴⁶⁴ A bíráskodásra és a lovagavatásra a Szent Péter-templomban került sor, a világi eskü a szabad ég alatt, a négy kardcsapás pedig a városon kívül történt. A székesfehérvári bazilikában I. Ferdinánd királyt koronázták meg utoljára. Az oszmán időben a templomot lőporraktárnak használták, majd az épület tornya 1601-ben, az egyik ostrom során felrobbant, később pedig az épület köveit a város védműveibe építették be.⁴⁶⁵

1561-ben Miksa koronázására Pozsonyt jelölték ki. A szertartás előkészítő irata fennmaradt, amelyben az új koronázó városhoz tervezték meg a ceremóniát. Nádasdy Tamás nádor 1561. évi tervezetében, amelyben a pozsonyi koronázás javasolt útvonalát vázolta, az uralkodó a Szent Márton-templomból a ferencesek templomához gyalogolt posztóval fedett úton. Az ott tartott szertartást elvégezve lóra szállt, és a városkapun kiment a Szent Mihály-temetőig, ahol egy emelvényt állítottak neki. Itt tette le a koronázási esküt. A kardvágáshoz a külvárosból a mezőre lovagolt. A nádor javaslata a város két kapuja közt elterülő külvárost jelölte ki, a Szent

⁴⁶¹ Altmann–Biczó–Buzás–Horváth–Kovács–Siklósi–Végh: *Medium regni*, 68.

⁴⁶² Fügedi: *Uram, királyom*, 66.

⁴⁶³ Lányi naplója II. 8. „A Sacra Romana Catholica Ecclesia sanctus rex Noster Stephanus omnesque eiusdem successores hanc praerogativam obtinuerint, ut rex Hungariae, rex apostolicus semper denominari solet.” (A római katolikus egyháztól azt a kiváltságot bírja Szent István királyunk és minden utóda, hogy Magyarország királyaként mindig apostoli királynak szokás nevezni.)

⁴⁶⁴ Fügedi: *Uram, királyom*, 62.

⁴⁶⁵ Altmann–Biczó–Buzás–Horváth–Kovács–Siklósi–Végh: *Medium regni*, 69.

Mihály-kapu és az „egykor nyitott másik kapu” között, mely utóbbi a dél felé nyíló Halász-kapu lehetett.⁴⁶⁶ A pozsonyi királykoronázás helyszínein és útvonalán nem változtattak az évszázadok során. A koronázó szentmise a Szent Márton-templomban történt. A templomot a Megváltó és Szent Márton püspök tiszteletére szentelték fel. Itt 1563-ban koronáztak először magyar királyt Miksa személyében. Az ehhez a koronázáshoz készült beadványban a templomválasztás okát nem tüntették fel, annyit lehet olvasni, hogy mivel nem lehet Székesfehérvárott, így Pozsonyban, a Szent Márton-társaskáptalanban kell lennie.⁴⁶⁷ Az aransarkantyús vitézek lovaggá ütése a ferences templomban volt, amelyet a középkorban építettek, a hajója és a szentély a 13. században épülhetett,⁴⁶⁸ és Szűz Mária tiszteletére szentelték fel. Az oszmán időkben az országgyűlés a kolostor termeit használta tanácskozássra. A kolostor és a templom a mindennapi életben is fontos szerepet töltött be, például a hajnali és az esti harangszó, 1642-ig a tűzjelző is itt szólalt meg. A koronázások alkalmával a kolostorban laktak a nunciások, érsekek, püspökök és más egyházi személyek.⁴⁶⁹ Az uralkodó a koronázási esküre a váron kívüli emelvényhez lovagolt a ferences kolostorhoz legközelebb lévő Szent Mihály-kapun keresztül. Az emelvény az egykori Szent Mihály-temetőnél állt.⁴⁷⁰ A temetőt 1529-ben védelmi okból lerombolták.⁴⁷¹ A koronázási domb, amelyen a négy égtáj felé vágott a megkoronázott király, a váron kívül, a Duna és a város között elterülő síkságon helyezkedett el.⁴⁷² A Pálffy Géza által közölt 1608. évi *Ceremonia privata regni Hungariae* című felterjesztés a Duna kis szigetét ajánlotta a domb felépítésére.⁴⁷³ A magyar tanácsosok 1561. évi beadványa a székesfehérvári dom-

⁴⁶⁶ Pálffy: Nádasdy Tamás, 310.

⁴⁶⁷ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 500.

⁴⁶⁸ Ortvy: Pozsony város, 75.

⁴⁶⁹ Ortvy: Pozsony város, 81.

⁴⁷⁰ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 501.: „egredietur civitatem per eam portam, quae monasterio proxima est, [f. 100v.] pergentque cum ea omnes ad cimiterium ecclesiae Sancti Michaelis nunc destructae, prope eandem civitatis portam, situm” (A városból azon a kapun keresztül fog kimenni, amelyik a kolostorhoz legközelebb van, és vele megy mindenki a most már lebontott Szent Mihály-templom temetőjéig, amely a város azon kapujánál található).

⁴⁷¹ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 499.

⁴⁷² Holčík: Pozsonyi koronázási ünnepségek, 62.

⁴⁷³ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 503.: „Deinde consenso equo vadit ad insulam parvam Danubii, et ibi quoque eques ascendit ad montem ex tabulis ad hoc paratum, atque ibi evaginato gladio suo fortiter percudit in quatuor partes mundi.” (Ezután a Duna kis szigetéhez lovagol, és ott fölléptet a deszkából készített dombra, és ott hüvelyéből kihúzza kardját erősen a világ négy égtája felé suhint.)

bot Szent István dombocskájának nevezte: „in colliculo Sancti Stephani”.⁴⁷⁴ Benda Kálmán és Fügedi Erik egy 1563. évi latin nyelvű, koronázásról készült leírást idéznek, amely a székesfehérvári, Szent István nevet viselő természetes domb utánzatának nevezi a pozsonyi dombot.⁴⁷⁵ Egy portugál szemtanú 1687-ben I. József koronázását tartalmazó leírásában „Királyok Dombjának” nevezte a pozsonyi eskü helyét.⁴⁷⁶

Királyi öltözet, koronázási jelvények

Az 1712-ből fennmaradt jegyzőkönyvben is olvasható a koronázási ékszerek és tartozékaik listája: a korona, a jogar, az országalma, Szent István kardja, két szandál, az egyik fehér, a másik arany selyemből, vörös, tafot harisnya, a korona alá pileolus, királyi köpeny, azaz a palást és három párnácska vörös selyemből.⁴⁷⁷ Egy 1741. évi naplóban a koronázás leírását a koronázási ékszerek ládába való visszahelyezése zárta. Ebben a naplóíró feljegyezte, hogy Mária Terézia utasítására a korona súlyát megmérték, amely négy és egy negyed font, Szent István palástja nyolc és fél font volt. A paláston olvasható feliratokat is megőrizte.⁴⁷⁸ Ifj. Horváth János vizsgálat alá vonta a palást feliratait a 20. század közepén. Tanulmányában közölte is a verseket, amelyek kis mértékben eltérnek az országgyűlési naplóban feljegyzett szövegtől.

11. táblázat: A paláston olvasható feliratok

	Fol. Lat. 3910, f. 62v	Horváth: Latin verses emlékeink, 1–19.
gallér szegélyén	<i>O Spes Sacrosanctae Salutis Signum Crucis</i>	<i>Lignum crucis o spes certa salu(tis)</i>
bal vállnál, Máriát ábrázoló mandorla szegélyén	<i>Micat in caelo sacrae genitricis imago</i>	<i>Emicat in celo sanctae genitricis imago</i>
jobb vállnál	<i>Dat summo regi famulatum certior coeli</i>	<i>(d)a(t) summo regi famulatum concio celi</i>

⁴⁷⁴ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 502.

⁴⁷⁵ Benda–Fügedi: A magyar korona regénye, 139.

⁴⁷⁶ Egy portugál szemtanú tudósítása, 61.

⁴⁷⁷ A koronázási jelvények okmányai, 39.

⁴⁷⁸ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 62v.

KORONÁZÁSI CEREMÓNIA

	Fol. Lat. 3910, f. 62v	Horváth: Latin verses emlékeink, 1–19.
hátán a gonoszon győzedelmeskedő Krisztust ábrázoló mandorla szegélyén	<i>Imago Jesu Christi hostibus en Christus prostratus emicat Albae</i>	<i>Hostibus en Xpistus prostratis emicat alt(us)</i>
körbe a próféták vonalában	<i>Anno incarnationis Christi 1031 indictione decimaquarta a Stephano rege et Gisela regina casula haec cooperta data ecclesiae Sanctae Mariae sitae in civitate Albae</i>	<i>Egina casula hec operata et data ecclesiae sanctae Mariae sitae in civitate Alba – Anno incarnationis XP MXXXI indiccione XIII a Stephano rege et Gislar</i>
hátán az alsó körben, a szivárványon ülő Krisztust ábrázoló mandorla szegélyén	<i>Sessio regnantem notat, et Christum dominantem</i>	<i>Sessio regnantem notas et XPM dominantem</i>

Ezek a titulus műfajába tartozó, leoninus hexameterben⁴⁷⁹ készült versek a legrégebbi magyarországi latin verses emlékeink közé tartoznak. A versek alapján ifj. Horváth János a palástot magyarországi készítésűnek tartja, amely „nyugati kultúra képviselője” keleti, bizánci elemekkel. A palást feliratai és a képi kompozíciója a Nyugat-Európában elterjedt Credo-ábrázolásokhoz tartozik. A versekről kimutatta, hogy forrása Pseudo-Augustinus: *De symbolo* című, 241. sermója volt. Horváth János lábjegyzetben feltüntette, hogy a feliratok vizsgálatát nehezítette, hogy maga a palást nem volt akkor – azaz az 1950-es években – Magyarországon, emiatt az eredetiről készített fényképet, illetve Pannonhalmán őrzött, 12. század második feléből származó másolatot tudta használni, ám utóbbi kopottsága nehezítette a feliratok rekonstruálását.⁴⁸⁰ Az adományozást és a gallér szegélyén lévő felirat lejegyzésének módja azt mutatja, hogy míg Horváth János a kiterített palást képét látta, és az alapján jobbról balra olvasva jegyezte fel a feliratokat, addig a naplóró valószínűleg a királyon láthatta, hiszen az összekapcsolt paláston látható sorrendben írta le például a próféták sorában lévő szavakat.

Decsy Sámuel két rendbe osztja a koronázási jelvényeket: az első rendbe – ami a királyi méltóságot és hatalmat szimbolizálja – tartozik a korona, a

⁴⁷⁹ Hegedüs: A költői mesterség, 105–106. Egy Leon nevű költőhöz kötik a rímes-antik formát, amely a bizánci költészetben fejlődött ki, és keleti hatásra átvette a rímélést.

⁴⁸⁰ Horváth: Latin verses emlékeink, 1–19.

jogar, az országalma, Szent István kardja és a kettős kereszt. A másik rendbe tartozók nem hordoznak önálló jelentéstartalmat, hanem csak külső jelek, amelyek a királyt másoktól megkülönböztetik. Ide tartozik a palást, a kesztyű, a harisnya és a saru.⁴⁸¹ A szakirodalom bőven szól az ékszerek történetéről, szerepéről és hitelességéről,⁴⁸² így ezt a kérdést nem vizsgálom. Decsy Sámuel műve is közli a koronázási ékszerek alapos leírását.⁴⁸³ Itt csak azt tekintem át, hogy a jelvények mit jelentettek a kortársak számára. Révay Péter koronaőr és Turóc vármegye főispánja szerint a koronázási ékszerek „a koronás királyt titkos jelbeszéddel a királyi kötelességek derekas és jámbor vállalására figyelmeztetik.”⁴⁸⁴ A királyi természetnek a paláston található hímzést kell mintának vennie.⁴⁸⁵ A papucs a királyi méltóság szimbóluma, amelynek gyökerei Rómába nyúlnak vissza, ahol annak dísze, értéke, színe a személyek különbözőségét mutatta. A papucs annyira mutatta a személyek státuszát, hogy a „mutare calceos” (papucsot váltani) kifejezéssel illették, ha valaki egyik rendből a másikba került át, például a plebejusból a lovagrendbe, ugyanis rögtön lábbelit cserélt. A császárok bíborruhájukhoz mindig arany cipőt hordtak.⁴⁸⁶ Révay szerint a kesztyű és a papucs a király tisztaságát, büntelenségét mutatja. Decsy szerint a kesztyű felvétele a haza védelmének, az ellenséggel való harcnak a szimbóluma, ugyanis a katonák is vas és réz kesztyűket vesznek fel a harc során.⁴⁸⁷ Kees Teszelszky rávilágít, hogy Révay Péter az erkölcs megtestesítőjeként írja le a koronát, mikor azt a tökéletesség jegyeivel mutatja be.⁴⁸⁸ Ennek eszközei a számmisztika⁴⁸⁹ és a korona kör alakjának megemlítése. A koronán lógó láncok összeütődésének hangja pedig emlékezteti az uralkodót „az emberi és az isteni igazság meghallgatására.”⁴⁹⁰ Az ábrázolása, az író szerint, a ke-

⁴⁸¹ Decsy: Magyar szent koronának, 45.

⁴⁸² Decsy: Magyar szent koronának; Révay: De sacrae coronae regni Hungariae ortu; Teszelszky: Az ismeretlen korona; Tóth: Szent István és a koronázási jelvények; Ipolyi: A magyar szent korona.

⁴⁸³ Decsy: Magyar szent koronának, 37–70.

⁴⁸⁴ A korona kilenc évszázada, 224.

⁴⁸⁵ A korona kilenc évszázada, 225.

⁴⁸⁶ Kovachich: Solennia, 26.

⁴⁸⁷ Decsy: Magyar szent koronának, 64.

⁴⁸⁸ Teszelszky: Az ismeretlen korona, 279.

⁴⁸⁹ A korona kilenc évszázada, 224.: „Azt hiszem nem hiába rendezték el ezt így, ugyanis a csúcok, drágakövek, ábrák, aranyozott függelékek számában pontosan és következetesen a kilences figyelhető meg.” A háromszögekben és négyszögekben pedig a „párosnak és páratlannak, vagyis az egész számsornak a teljessége és tökéletessége fejeződik ki.”

⁴⁹⁰ A korona kilenc évszázada, 224.

reszténység védelmére buzdítja a magyarokat.⁴⁹¹ A magyarok számára a kora újkorban nemcsak a király legitimitását biztosította a Szent Korona, hanem, Decsy tanúsága szerint, gyógyító erőt is tulajdonítottak a korona megérintésének.⁴⁹² Révay koronaőr a jogart az „igazság és jog vesszejének” nevezi, az országmában pedig a szerencse forgandóságát látja.⁴⁹³ Decsy Sámuel a jogarról rajzot is közölt művében, majd megállapította, hogy a magyar jogar különbözik más európai országok koronázási jogaraitól. A magyar ékszer buzogány alakú, míg nyugati társai pálca formájúak. Azonban megjegyzi, hogy Szent Istvánt még egy dárda formájával ábrázolták.⁴⁹⁴ A kardfelkötés hagyományának eredete kapcsán Turócit és Bonfini idézi. E szerint a pogányság visszaállításáért harcoló „Somogyi Hertzeg Kúpa” ellen aratott győzelem emlékére tartották meg Szent István kardját, és rendelték el, hogy a következő királyokat is felövezzék vele.⁴⁹⁵ Ezzel a történettel támasztja alá, hogy a király a négy égtáj felé történő suhintásokkal a hit védelmére tesz kötelezettségvállalást. Keresztély Ágost érsek az egyik beszédében elmondta, hogy a király szeretettel és nem szigorral törekszik a királyságot irányítani, ezt pedig a szertartásban a kard hüvelybe helyezése, és annak helyére a jogar kézbe vétele jelenítette meg. A szónok így a kardot a szigor, a jogart a kegyesség és kegyelem megtestesítőjeként ábrázolta.⁴⁹⁶

Az uralkodó előtt hordták a kivont kardot, amely legfőbb hadúri és uralkodói címét jelenítette meg. Már II. Ulászló koronázásáról fennmaradt Bonfini tudósítása, amelyet Szabó Péter is megvizsgált, s eszerint Kinizsi Pál vitte a kivont kardot, és Geréb Mátyás az aranyhüvelybe dugott kardot.⁴⁹⁷ Miksa 1563. augusztusi Pozsonyba való bevonulásán a lovászmester nem vitte előtte a kivont kardot, mivel még nem választották meg magyar királlyá.⁴⁹⁸ Ám szeptemberben, a koronázás alkalmával előtte vitte a kivont kardot Tahy Ferenc magyar lovászmester, mivel ekkor már választott magyar király volt. Az idős I. Ferdinánd előtt, amikor fia koronázására érkezve bevonult Pozsonyba, szintén a lovászmester vitte a kivont kardot, ezzel mutatva, hogy magyar királyként, és nem császárként jött az or-

⁴⁹¹ A korona kilenc évszázada, 224.

⁴⁹² Decsy: Magyar szent koronának, 42.

⁴⁹³ A korona kilenc évszázada, 226.

⁴⁹⁴ Decsy: Magyar szent koronának, 50.

⁴⁹⁵ Decsy: Magyar szent koronának, 55.

⁴⁹⁶ Lányi naplója II. 10.

⁴⁹⁷ Szabó: Jelkép, rítus, 49.

⁴⁹⁸ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 259.

szágba.⁴⁹⁹ III. Károly előtt azonban a birodalmi marsall hordta a kardot. A kivont kardnak a nyugat-európai monarchiákban is fontos szimbolikus jelentése volt. Franciaországban az uralkodó legfőbb hadúri mivoltát tükrözte, így a lovászmester vitte, aki a király katonai tanácsadója volt, az uralkodó távollétében a királyi sereg vezetője, sőt, a legfelsőbb katonai bíróság elnöke is.⁵⁰⁰ A ceremónián belül a kard átadása jelentette a hatalommal való felruházást, amit a nádor a rendek nevében tett.⁵⁰¹ A felövezéskor a hüvelybe zárt kard azt szimbolizálta, hogy nem karddal, hanem hittel győztek a szent életű férfiak. A kard kihúzásával azonban megnyilvánult, hogy a keresztény erényekért aktívan fog tevékenykedni az uralkodó.⁵⁰² Ezt követően lecsatolták róla, és visszaadták a kardvivőnek.⁵⁰³

Külföldi források is magyarázzák a jelvények jelentését. Az 1745. évi német-római császárkoronázásról fennmaradt egyik nyomtatvány szerint a kard az erőt jelképezi, amellyel az uralkodó nemcsak a birodalmat és a kereszténységet, hanem a gyöngéket is védelmezi. A jogar, amelyet a császár jobb kezébe adtak, a méltányosságot és az erényt jelképezte, ahogy az érsek szavai is mondják: *virtus* és a *veritas* (erény és igazság). A bal kezébe pedig a birodalmi alma került,⁵⁰⁴ amelynek eredetét Révay Péter meséli el: Konrád császár használta először. A birodalmi alma eltér a magyar országalmától, ugyanis az kinyitható, benne pedig föld található, amelynek jelentése, hogy a császár is – aki az uralom csúcsán van – halandó.⁵⁰⁵ Nagy Károly koronájáról a császárt koronázó érsek elmondja, hogy az a császári dicsőséget és bátorságot szimbolizálja. A megkoronázottnak pedig kötelessége az egyház és a birodalom védelme, hiszen az egyháziak lelki szolgálatának részese lett.⁵⁰⁶ A jelvények jelentésének magyarázata megegyezik, a magyar átemelte a nyugat-európai értelmezést. Azonosságot mutat a magyar hagyomány a szent király-elődökhöz való kötődésben is. Ez a Szent Istvánnak tulajdonított köpeny és korona mellett láthatóvá válik V. László esetében is. Kottanner Jánosné fontosnak tartotta leírni, hogy abból a miseruhából készítette „az albát, a palástot, a stólát, a karkötőt és a sarut a lábára”, amely „valamikor Zsigmond császár köntöse volt”. Pár sorral lejjebb pedig a nagy-

⁴⁹⁹ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 261–262.

⁵⁰⁰ Szabó: Jelkép, rítus, 51.

⁵⁰¹ Szabó: Jelkép, rítus, 53.

⁵⁰² Szabó: Jelkép, rítus, 49–50.

⁵⁰³ Bonfini: A magyar történelem tizedei, 931.

⁵⁰⁴ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

⁵⁰⁵ A korona kilenc évszázada, 226.

⁵⁰⁶ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

apja, Luxemburgi Zsigmond örökségét és az ebből származó jogos uralkodást állította a lengyel Ulászló megválasztásával szembe.⁵⁰⁷ Csehországban IV. Károly király elrendelte, hogy a Szent Vencel fejszobrán levő koronával kell az eljövendő cseh királyokat koronázni. Ezért terjedt el az a hit, hogy a korona magáé Szent Vencelé volt.⁵⁰⁸ Az 1575-ös cseh királykoronázásról beszámoló jelentésben olvasható, hogy a cseh koronának lilium díszében Szent Vencel ereklyéje van elhelyezve. Ezt Mojzer Anna a jelentést író félreértésének tartja, ugyanis az nem említi meg a korona tetején levő keresztben rejlő ereklyét, amelyet a koronázás végén a főurak megérintettek, noha minden ereklyetartóról pontos leírást ad.⁵⁰⁹ Noha ezeknek a tárgyaknak az eredete nem egyezik meg a róluk kialakult hittel, mégis az a fontos – már a középkortól kezdve –, hogy újabb szállal kötötte össze az adott királyt az ország első, szent királyával.⁵¹⁰ Folytonosságot, legitimitást adott az új uralkodónak, másrészt emlékeztette a kötelelességeire is, ahogyan például Lotaringiai Ferenc esetében a már idézett nyomtatvány is említi Nagy Károly gyűrtűjéről, hogy az a császárt emlékeztette arra, hogy „az igaz hittel megpecsételték, és kötelessége az igaz hit terjesztése és megtartása”.⁵¹¹

Nyugaton a koronázásnak már akkor hagyománya, néhány részletben már kialakult formája volt, amikor Szent Istvánt megkoronázták. Az ő koronázását nyugati minta alapján, keresztény ordó szerint végezték. Később is gyakorolt hatást a Német-római Birodalom ceremóniája a magyar királykoronázásra, így nem meglepő, hogy a tárgyak jelentését is részben átvette a magyarság.

Előkészületek

A rendtartás előírása szerint a koronázást megelőző 4-6. napon⁵¹² a vár tornyából a koronaörök, a nádor és a rendeket képviselő néhány követ, illetve a királyi biztosok jelenlétében a koronát és a többi koronázási ékszereket

⁵⁰⁷ Kottanner Jánosné emlékirata, 41–42. Mollay Károly a 36. jegyzetben (85. oldal) megjegyzi, hogy a királyi öltözék tartozékait ez a magyar történeti forráshely örökítette meg először.

⁵⁰⁸ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 39.

⁵⁰⁹ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 100. A keresztben van egy kisebb zafírkereszt, amelybe feszületet gravíroztak, és egy tövis Krisztus töviskoronájából. Ld. Berning: Nach alltem löblichen Gebrauch, 32.

⁵¹⁰ Fügedi: Uram, királyom, 62.

⁵¹¹ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 18–19.

⁵¹² OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 22v: A naplóíró a koronázást megelőző negyedik napot tünteti fel régi szokásként a korona a királyi lakosztályba történő átvitelére. „iuxta antiquum morem quatuor ante coronationem diebus”.

őrző lezárt ládát az uralkodó lakosztályába vitték, ahol kinyitották és előkészítették a fejrőba és bélés-sapka készítése miatt.⁵¹³ A kijelölt küldöttség mind a toronyból az uralkodó lakosztályába, mind a koronázást megelőző napon a várból a koronázótemplomba elkísérte a koronát.

1687. december 5-én a nádor, a két koronaőr, Zichy István és Erdődy Kristóf és a két biztos, Maximilian Franz von Mansfeld és Stahrenberg generális átvitték a ládát a várból a királyi lakosztályba.⁵¹⁴ Délután négy órakor a nádorral nagyszámú küldöttség érkezett a királyi lakosztályba, Sente Bálint alnádor a nádornak meg is jegyezte, hogy a ládában lévő koronát nem lehet látni tőlük.⁵¹⁵ Patachich Boldizsár horvát követ feljegyezte, hogy a mágnások és az alsótáblai követek közül is tíz-tíz ember volt tagja a küldöttségnek.⁵¹⁶ A vasládából Erdődy Kristóf koronaőr vette ki a koronát és helyezte a királyi asztalra, hogy a küldöttség megnézhesse.⁵¹⁷ Ezután következett a fejrőba, és mivel a korona Józsefre igen nagy volt, egy sipkát készítettek számára Eleonóra császárné komornájával.⁵¹⁸

A koronázást megelőző napon a koronát a várból a Szent Márton-templomba vitték. A koronaőrök és más követek a nádor házánál gyülekeztek, és onnan mentek a várba. Ott az uralkodó jelenlétében a koronáládát a nádor és a két koronaőr lepecsételte, majd a ládavivők kivitték a várból, és feltették a hatfogatú, nyitott királyi hintóra. Ezen a két királyi biztos és a két koronaőr utazott a ládával együtt, mellettük két oldalról német és magyar testőr csapatok vonultak. A hintó előtt vonult az eseményen résztvevő két főpap a nádor kocsijában, a rendek küldöttei pedig a menet végén lovagoltak. A várból a Szent Mihály-kapun keresztül a Ventur utcán a Prépostházig, majd a temetőkerten a templom kapujáig tartott a menet. A felfegyverzett polgárok két oldalon a várdomb lábánál felállított keresztől egészen a temető bejáratáig álltak. A városi magisztrátus a koronát a Szent Mihály-kapunál várta, és onnan kísérte a templomig. A templomnál a ládavivők a Káptalan-sekrestyébe mentek, amelynek az ajtaját a nádor és a koronaőrök lepecsételték. A templom kulcsa a templomőrnél, a sekrestye ajtajának kulcsai a két koronaőrnél voltak, a koronáláda kulcsát pedig az

⁵¹³ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15-15, f. 46r-v. (németül); f. 58r (latinul); 1687. december 5-re: ZA-Prot 4, f. 243r-v; 1712. május 21-re: ZA-Prot 7, f. 126v-127v; 1741. június 23-ra: OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 47v: július 22-én írja, hogy az azt megelőző napon felmentek a várba, és a láda nyolc pecséttel volt lezárva.

⁵¹⁴ Egy portugál szemtanú tudósítása, 57-58., ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4, f. 243r-v.

⁵¹⁵ OSZKK Fol. Lat. 3342, f. 16v.

⁵¹⁶ OSZKK Fol. Lat. 3841, f. 23r.

⁵¹⁷ OSZKK Fol. Lat. 3342, f. 16v.

⁵¹⁸ Takáts: A régi Magyarország, 288.

uralkodó erre az éjszakára az első királyi biztosára bízta, akinek a koronázás reggelén korán át kellett adnia a koronaöröknek, hogy kinyissák a ládát, és a templomban a kijelölt helyükre tegyék a koronázási ékszereket. Erre az éjszakára a templomkapuhoz és a temetőhöz is őrséget állítottak.⁵¹⁹

1712-ben a toronyból való kivitelén jelen volt Koháry István és Nádasdy Tamás, a személynök, az alnádor és alországbíró, Meskó Ádám nádori és Nagy István országbírói ítélmester. Melléjük négy felsőtáblai és négy alsótáblai követet választottak, akik a koronálását is vitték: báró Berényi Ádámot, báró Szapáry Miklóst, báró Ghillány Györgyöt és báró Maholányi Józsefet, az alsótábláról Jeszenszky Miklóst, Bossányi Gábort, Szendercy Györgyöt és Kossovits Mártont választották ki.⁵²⁰

1741-ben a nádor jelölte ki az Erdődy György és Zichy Károly koronaörök mellé rendelt küldöttség tagjainak a felsőtáblát képviselő követeket, a főpapok közül Erdődy Gábor egri püspököt, Esterházy Imre Gábor nyitrai püspököt, a bárók közül Esterházy Józsefet és Nádasdy Lipótot, a mágánások közül Csáky György örökös szepesi főispánt és Esterházy Ferenc Fejér vármegye főispánját. Grassalkovich Antal személynök pedig az alsótábláról nevezett meg követeket. Maga mellé a karok közül Kapy Gábor alnádort, Péchy Zsigmond nádori ítélmestert, Jankovich Miklós személynöki ítélmestert, Tersztyánszky János személynöki ítélmestert és Najcsics Ádám horvát ítélmestert jelölte ki. A koronálását a főrendek közül Ghillány György, Andrassy Péter, Révay József és Klobusiczky Antal, a nemesek közül Niczky Ferenc királyi táblai ülnök, Baranyay Imre, Balogh János Pozsony vármegye követe és Hunyady István Nyitra vármegye követe vitték.⁵²¹ A koronálását vivőket egy személy (Ghillány György) kivételével aranysarkantyús lovaggá avatta Mária Terézia. A források György nevét örökítették meg, de elképzelhető a hibás lejegyzés is, ugyanis Ghillány Károly a lovaggá avatandók között volt.

⁵¹⁹ 1687. december 8-ra: ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4, f. 243v–244v, Egy portugál szemtanú tudósítása, 58.; 1712. május 21-re: ZA-Prot 7, f. 127v–129r; Acta et observata, 200–201; 1741. június 24-re: ZA-Prot 18, f. 217r–219v; OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 27r–28r; OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 56r.

⁵²⁰ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f.127r; Acta et observata, 233–234: Szendercy helyett Okolicsányi Pál szerepel.

⁵²¹ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 29v–30r; Fol. Lat. 3910, f. 41v–42r; OGYK 700.478, p. 131–132.

Bevonulás a koronázótemplomba

A koronázás napján az uralkodó kíséretével együtt a várból a koronázótemplomba vonult. A méltóságok helye és feladata természetesen itt is meghatározott volt.

I. József koronázásának napján, 1687. december 9-én⁵²² reggel 7 órakor gyűltek össze az előkelők a nádor házánál, akit felkísértek a várba. A klérus a templomba ment, ott felöltötték főpapi ruhájukat, a személynök pedig a karokkal és rendekkel a templomban elfoglalták a számukra kijelölt helyet. A várból a templomba tartó kíséret tagjai voltak a következő rendben: német és magyar nemesek,⁵²³ kamarások és titkos tanácsosok együtt, a nádor, a császári főudvarmester, a magyar herold, Zrínyi Ádám főlovászmester piros-fehér köpenyben, kivont karddal, lovon, királyi apródok, utána kocsin a megkoronázandó József főherceg magyar ruhában. Lovon követte a főudvarmester, akit az osztrák és a cseh, illetve a két császári herold és a császári marsall szintén kivont karddal lovon kísért. Őket követték a császári apródok, majd kocsin a császári pár, a menetet a főkamarások, a császár főlovászmestere, a császárné főudvarmestere, két császári testőrkapitány, az udvarhölgyek kocsiban és a császári testőr csapatok zárták. A városi polgárok fegyveresen sorakoztak az utca mindkét oldalán a Szent Mihály-kaputól a templom temetőjének kapujáig, hogy távol tartsák a tömeget.⁵²⁴ A templom kapujában a felségeket az esztergomi érsek szenteltvízzel meghintette. Miután a császári pár a Jezsuita-sekrestyében felöltötte a császári ornátust, onnan az udvartartásuk kíséretében vonultak a főoltárnál előkészített trónjukhoz.⁵²⁵ I. József vonulását a sekrestyéből Draskovich János főudvarmester irányította. Elöl mentek a magyar és német bárók, mágnások, majd párosával tíz nemes, akik az országzászlókat vitték. A rendtartás nem, de Lidl udvari hivatalnok feljegyezte a nevüket: Esterházy János győri vicegenerális a Magyar Királyság, Károlyi László szatmári kapitány Dalmácia, Keglevich Miklós Horvátország, Jakusics Imre Szlavónia, Nádasdy Tamás Bosznia, Illésházy Miklós Szerbia, Forgách

⁵²² OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 105r. A koronázási ordót egy nappal korábban, december 8-án tartott diktáláson jegyezték le.

⁵²³ A forrásban „cavallieri” és „equites” szerepel, amely lovag fordítása alatt valószínűleg nemeseket értettek. Ld. Szijártó: A diéta, 61, ** jegyzet.

⁵²⁴ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4, f. 249v–251r. A direktóriumokban nem tüntették fel a menet élén haladó fiait a nádornak, míg a képi ábrázolásokon jól láthatóak. Ld. G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 563, 569.

⁵²⁵ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15-15, f. 46r–v (németül); f. 58r (latinul); OSZKK Fol. Lat. 540, f. 46r.

Simon Galícia, Bercsényi Miklós Lodoméria, Koháry Farkas Kunország, Kéry Ferenc Bulgária zászlaját hordta.⁵²⁶ Utánuk következett a királyi herold,⁵²⁷ Erdődy György főkamrás arany kereszttel, a tárnokmester helyett Czobor Ádám a békekereszttel. Erdődy Miklós horvát bán következett az országalmával, Csáky István országbíró a jogarral, Erdődy Kristóf második koronaőr Szent István kardjával, Zichy István első koronaőr a királyi paláttal és végül Esterházy Pál nádor a Szent Koronával, illetve Zrínyi Ádám főlovászmester a kivont karddal. Őket követte I. József magyar ruhában két püspök között vonulva.⁵²⁸ A menetet az udvarmester zárta. A főoltárig tartó vonulás alatt az orgona, a dobok és trombiták szóltak. Megfigyelhető, hogy a Szent Istvánnak tulajdonított kard először a templomon belüli menetben jelent meg, míg a kivont kardot már a vártól kezdve a király előtt vitték.⁵²⁹

A templom belsejében az evangéliumi oldalra, a heraldikai jobboldalra helyezték el a császári pár trónját, szintén azon az oldalon, de távolabb a dámák és követek, Francesco Buonvisi és Kollonich kardinálisok ülőhelyét, míg az episztoला-oldalon, vagyis a baloldalon az Aranygyapjas Rend lovagjai és a titkos tanácsosok foglaltak helyet.⁵³⁰ A már idézett portugál szemtanú az Aranygyapjas Rend helyett Német Lovagrendet írt feljegyzésében.⁵³¹

1712-ben a királyi várból a koronázótemplomba tartó menet élén vonult négy császári katona, négy császári furir, akiknek az elszállásolás volt a feladatuk, őket követték az előkelők és mágnások szolgálai gyalog; német és magyar mágnások, császári gyalogosok, hajdúk és famulusok lovon ülve; császári apródok lovon; az Aranygyapjas Rend tagjai a rendjük öltözetében; a nádor; a császári főudvarmester, Esterházy Mihály királyi főudvarmester pálcával; a Magyar Királyság heroldja; Kéry János királyi főlovászmester fedetlen fővel, kivont kardot tartva; a császári főlovászmester;

⁵²⁶ G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 569. Az ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4. kötete is megőrizte, ám Rámát és Boszniát külön tüntette fel, Szerbiához Kollonich Ádámot, Galiciánál Bercsényi Miklóst, Lodomériánál Koháry Farkast, Bulgáriánál ifj. Kéry Ferencet, Rámánál pedig Forgách Simont. Kunországot pedig kihagyta a felsorolásból. ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4, f. 253v.

⁵²⁷ Egy portugál szemtanú tudósítása, 59: a leírásban a heroldot a koronaőrök követték, és utánuk vonultak a királyi jelvényekkel a magyar méltóságviselők.

⁵²⁸ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4, f. 253r–254v.

⁵²⁹ A két kard funkciójáról ld. *Királyi öltözet, koronázási jelvények* alfejezetet.

⁵³⁰ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15-15, f. 78r.

⁵³¹ Egy portugál szemtanú tudósítása, 58–59. G. Etényi Nóra összevetett több, I. József koronázását elbeszélő német nyelvű nyomtatványt, és kimutatta, hogy egy nyolcoldalas leírás lehetett több ismertetőnek a forrása, többek között az idézett portugál beszámolóinak is. G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 565.

magyar öltözetben, de az Aranygyapjas Rend aranyláncával III. Károly; a császári főkamrás; a király testőr csapatának kapitánya; a testőr csapat trombitákkal és dobokkal, illetve a darabontok.⁵³² A pozsonyi Szent Márton-templom kapujánál a főurak közül Czobor Márk főajtónállómester, Révay Péter és Haller Zsigmond, a *statusok* közül pedig Zólyomból Radvánszky János, Abaújból Palocsay Ferenc állt.⁵³³ A kapunál a templomba belépő királyt Csáky Imre kalocsai érsek és Patachich György boszniai püspök fogadta. A király a templomba belépve megcsókolta a csókkeresztet, amelyet az esztergomi érsek nyújtott neki, és a szenteltvízzel való meghintés után III. Károly a templomon át a sekrestyébe ment, ahonnan ünnepélyes körmenettel vonult az oltárig. A főoltárhoz tartó menet rendje 1712-ben a következő volt: az infulált papság vonult elől, utánuk jöttek a mágnások és az országzászlóvivők, az Aranygyapjas Rend lovagjai, az ország címereit vivők: Draskovich János főkamrásmester a keresztet, Baththyány Ferenc főpohárnokmester Szent István kardját, Csáky Zsigmond tárnokmester a csókkeresztet, Pálffy János horvát bán az országalmát, Erdődy György országbíró a jogart, Esterházy Pál nádor a koronát tartva. Az ékszervivőket követte a magyar herold, majd a főlovászmester kivont karddal vonult a kalocsai érsek és az egri püspök, valamint a király előtt. A menetet az udvarmester, a főkamrás, a kapitányok, az apostoli nuncius és a velencei követ zárták.⁵³⁴ A sekrestyéből az uralkodójelölt a trónjához ment. A megkoronázandó uralkodónak a templomon belül két trónt állítottak, az oltár heraldikai jobb oldalánál lévőt az intronizáció alkalmával használták.⁵³⁵ A pozsonyi templomban elhelyezett trón jobb oldalán a királyi főlovászmester állt a kivont karddal és öt zászlóvivővel, a bal oldalán pedig a nádor szintén öt zászlóvivővel.⁵³⁶

A tíz országzászló a koronázás több aktusánál, így a vonulásoknál is feltűnik. A várból, a sekrestyéből és a koronázótemplomból induló menetekben is jelen vannak, a szentmise alatt a királyi trón mellett találkozunk

⁵³² PL AEV 371/5, p. 17–18.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, 137r–138v.

⁵³³ MNL OL A 95, f. 278r.

⁵³⁴ Acta et observata, 202–203. A sorrendet méltóságok megnevezésével jelöli pater Engelbert. PL AEV 371/5, p. 21–22.

⁵³⁵ 1687-ben egy trónt helyeztek el I. József számára a főoltárral szemben. A főoltár heraldikai jobb oldalán I. Lipót császár és magyar király, illetve Eleonóra császárné és királyné trónusa állt: ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4, f. 275v–276r. III. Károly koronázásán a templom berendezése: ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 134v; Mária Terézia koronázásán a templom berendezése: ÖStA HHStA OMeA ÁZA Kt. 40–11, f. 189r–192r.

⁵³⁶ Acta et observata, 203.; PL AEV 371/5, p. 22.

velük, és a világi eskü helyszínén, a dombra vezető lépcsőkön⁵³⁷ is felsorakoztak. A zászlóvivői feladat természetesen nagy megtiszteltetést jelentett, a zászlókat a koronázás végén a vivőik meg is tarthatták.⁵³⁸ A tíz zászló nemcsak a társországokat, hanem az igényországokat is megjelenítette: Dalmáciát, Horvátországot, Lodomériát, Szlavóniát és Galíciát, valamint Kunországot, Szerbiát, Rámát és Bulgáriát.⁵³⁹ A Magyar Királyság zászlója először II. Ulászló koronázásán jelent meg, II. Lajos 1508. évi koronázásán már hét zászlót vittek. Akkor az országos főméltóságok, délvidéki bánok és azok gyermekei kapták meg a zászlóvivői feladatot.⁵⁴⁰ Rudolf király koronázásán vitték először mind a tíz ország zászlóját. Pálffy Géza véleménye szerint a döntéssel egyrészt a rendek a királyság területvesztéseit akarták ellensúlyozni, másrészt a korábbi következetlenséget akarták megszüntetni, ugyanis nem minden királyi titulátúrában szereplő országot jelenített meg zászlóval az azt megelőző koronázások alkalmával.⁵⁴¹ A zászlókat kettesével, a királyi titulátúrához képest fordított sorrendben vitték a menetben. 1712-ben a sorrend: Bulgária, Kunország, Szerbia, Lodoméria, Galícia, Ráma, Dalmácia, Szlavónia, Horvátország, Magyarország.⁵⁴² A P. Engelbert naplójában szereplő rendtartásban egy helyen tér el a fenti rendtől, Szerbia és Kunország helye cserélődött fel,⁵⁴³ ezt a szerzetes a diktálás során írhatta le rosszul. A koronázási menetben a király előtt vitték az apostoli keresztet is. Az 1712. évi Protocollumban olvasható, hogy Erdődy Gábor egri püspök vitte az apostoli keresztet III. Károly előtt a koronázó szentmise után induló menetben, jelezve, hogy apostoli király lett.⁵⁴⁴

1741-ben a direktórium reggel fél hatot jelölt ki a gyülekezésnek a nádor házánál a karok és rendek számára, ahonnan a főrendekkel együtt a várba vonultak. A naplóró szerint azonban kicsit később, reggel hat órakor gyűltek az országháznál a karok és rendek, és onnan fél hétkor indultak a személynök és a Királyi Tábla vezetésével a templomba. A papság a templomhoz ment egyenesen, ahol főpapi öltözéket öltöttek. A mágnások hét órakor gyülekeztek a nádornál, és onnan mentek a várba a királynőhöz, hogy a

⁵³⁷ Decsy: Magyar szent koronának, 539.

⁵³⁸ Acta et observata, 206.; Pálffy: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói, 31.: Fennmaradt az 1618. évi pozsonyi királykoronázásról a Magyar Királyság zászlaja, amelyet a zászlóvivő Esterházy Miklós utódai megőriztek a fraknoi gyűjteményben.

⁵³⁹ Decsy: Magyar szent koronának, 71.

⁵⁴⁰ Pálffy: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói, 19.

⁵⁴¹ Pálffy: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói, 23.

⁵⁴² PL AEV 371/5, p. 21.

⁵⁴³ Acta et observata, 202.

⁵⁴⁴ PL AEV 371/5, p. 29.

templomig kísérik. A menetben a mágnások, majd utánuk a nemesek és udvarnokok együtt vonultak, akiket a nádor követett. Ezután következett a magyar herold a fehér pálcájával, majd a főlovászmester kivont karddal, lovon. Utána a királyi felség kocsiban.⁵⁴⁵ A Szent Márton temető kapujához a főrendek közül Mednyánszky Józsefet és Péterffy Jánost, a nemesekből Kelcz Zsigmondot és Nagy Istvánt, a templom kapujához Esterházy Miklóst és Czobor Józsefet, Czompó Sándort és Horváth Dánielt rendelték.⁵⁴⁶

A Szent Mihály-kaputól a Bécsi-kapuig kétoldalt álltak a felfegyverzett polgárok. A magisztrátus fedetlen fővel egészen a templomig kísérte a királynőt. A polgárok a templom másik részétől és a jezsuita rend rezidenciájától a Ferencesek temploma felé, és a fahíd mindkét részénél helyezkedtek el. Az útvonal a várból a Pálffy-kert melletti úton haladt, a városba a Szent Mihály-kapun lépett be, és innen a Duna-utcára fordultak, majd elérték a Szent Márton-templomot. A templom kapujánál az esztergomi érsek a papsággal együtt állt, és a belépőt szenteltvízzel meghintette. A bevonulást követően a kaput bezárták, és megszólaltak a trombiták és dobok, amelyek addig zengtek, ameddig Mária Terézia a sekrestyéig ért. Lotaringiai Ferenc a koronázási ceremóniát a szentély oldalából nézte végig. Az egri püspök a főoltár baloldalán foglalt helyet, a királyi trón jobboldalán, hátrébb ült Kollonich kardinális, a pápai nuncius és a velencei követ. A trón mögött állítottak ülőhelyeket az udvarhölgyeknek, akik balján az Aranygyapjas Rend lovagjai ültek.⁵⁴⁷ A sekrestyéből induló, Pálffy Miklós főudvarmester és id. Batthyány Ádám által irányított vonulás sorrendje a következő volt: a papság volt elől, majd a tíz országzászló,⁵⁴⁸ amelyeknek a vivőit a nádor nevezte ki, és kettesével sorakoztak fel. A zászlók a következő rendben vonultak: Bulgária, amelyet Ghillány György, Kunország, amelyet ifjabb Batthyány Ádám, Szerbia, amelyet Erdődy Antal, Lodomeria amelyet ifjabb Esterházy József, Galícia, amelyet Kollonich László, Ráma, amelyet Balassa Pál, Dalmácia, amelyet Berényi Tamás, Horvátország, amelyet Patachich Sándor, Szlavónia, amelyet Csáky Antal és a Magyar Királyság, amelyet Keglevich József vitt.⁵⁴⁹ Őket követte a magyar herold szokásos ruhájában, majd a koronaőrök: Erdődy György és Esterházy

⁵⁴⁵ Direktórium: OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 25r. Kovachich: Solennia, 200–203.

⁵⁴⁶ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 58r; MNL OL I 60, f. 167.; Kovachich: Solennia, 209–210. (Tévesen Péterffy József szerepel a temetőkapuhoz állított őrként, illetve hiányzik a jegyzékből Czobor József és Czompó Sándor.)

⁵⁴⁷ ÖStA HHStA OMeA ÁZA Kt. 40-11, f. 189r-192v.

⁵⁴⁸ A zászlókat szintén a koronázást megelőző napon szállították a várból a templomba. A zászlókról a királyi kamara gondoskodott. (OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 29r)

⁵⁴⁹ Kovachich: Solennia, 210.

János, valamint a koronázási ékszereket vivők. Közülük elsőként a keresztet a főkamrás, majd Szent István kardját Batthyány Lajos főpohárnokmester, a békekeresztet Nádasdy Lipót tárnokmester, az országalmát a horvát bán, a jogart Esterházy József országbíró, a koronát Pálffy János nádor és a kivont kardot Esterházy Ferenc főlovászmester vitte. Őket követte Mária Terézia a házi koronában⁵⁵⁰ két asszisztens püspökkel, akiket az udvarmester követett. Így vonultak a főoltárig zeneszó kíséretében. Az ékszervivők az evangéliumi oldalra, vagyis a jobb oldalra álltak, a királynő elfoglalta a közepén felállított trónját.⁵⁵¹ A főlovászmester a kivont karddal és öt zászlóvivő állt a bal oldalon, a nádor és a másik öt zászlóvivő pedig a jobb oldalra, az evangéliumi oldalra állt.⁵⁵² A templomban a két lépcsőfokkal megemelt emelvényhez id. Batthyány Ádámot, Sándor Lászlót, Schlosberg Lászlót és Okolicsányi Jánost rendelték. Az udvarhölgyek emelvényéhez rendelték Draskovich Lipótot és Erdődy Lászlót. A templomkapunál a köszvényben szenvedő primás hordszékben ülve meghintette szenteltvízzel a királynőt, aki ezután a kalocsai érsek, Bakics Péter boszniai püspök és a magyar herold kíséretében vonult a sekrestyébe.⁵⁵³

A koronázást végző főpap

A sekrestyéből a főoltárig tartó processio végén a leendő király elfoglalta a helyét, megkezdődött a szentmise, amelynek keretén belül megtörtént a felkenés és a koronázás.⁵⁵⁴ A koronázás kiváltsága kialakult szokásjogon alapult, a szertartáskönyv nem határozta meg pontosan a koronázó főpap személyét. A középkorban 1162-ig kizárólag az esztergomi érsek koronázta meg a magyar királyokat, ám 1162-ben Lukács esztergomi érsek nem vállalta III. István király ellenében megkoronázni II. László trónkövetelőt, akit – és korai halála után a következő évben IV. Istvánt – Mikó kalocsai érsek kent fel. 1173-ban ismét megtagadta Lukács esztergomi érsek a királykoronázást, ezért pápai felhatalmazással András kalocsai érsek végezte a szertartást, azonban a pápa és a király is biztosította az esztergomi érsek királyavató jogát, amelyet később III. Celesztin, III. Ince és III. Sándor pápa is megerősített. 1301-ben János kalocsai érsek koronázta meg Vencelt, akit

⁵⁵⁰ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40-11, f. 88v–89r.

⁵⁵¹ OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 28r–29v.

⁵⁵² Kovachich: Solennia, 201.

⁵⁵³ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 58r–v.

⁵⁵⁴ A *Pontificale Romanum* szertartáskönyv alapján folyt a ceremónia, amelyet *A koronázás liturgiája* című fejezetben tárgyalok.

Bicskey Gergely esztergomi érsek nem támogatta. De az esztergomi érsek helyett nem csak a kalocsai érsek koronázott. 1305-ben Ottót Benedek veszprémi püspök és Antal csanádi püspök koronázta meg, mivel Tamás esztergomi érsek I. Károlyt támogatta. 1490-ben II. Ulászlót Estei Hippolit esztergomi érsek kiskorúsága, és ezáltal a feladatra való alkalmatlansága miatt Tuz Osvát zágrábi püspök avatta királlyá. Solymosi László azonban hangsúlyozza, hogy ezek az esetek nem csorbították a későbbiekre nézve az esztergomi érsek királykoronázási jogát.⁵⁵⁵ Mohács után Podmaniczky István nyitrai püspök koronázta meg 1526-ban Szapolyai Jánost és 1527-ben I. Ferdinándot, mivel Várday Pál esztergomi érseket koronázásukat követően nevezték ki, és csak 1529-ben szentelték püspökké.⁵⁵⁶

Kottanner Jánosnétól már idézett koronázási feltételek⁵⁵⁷ közül a második, a koronázást végző főpap személye 1563-tól kezdve az utolsó magyar királykoronázásig nem változott. A koronázási mise celebrálásáról azonban 1741-ben heves vita támadt. Követi feljegyzésből tudni, hogy 1741-ben Esterházy Imre esztergomi érsek öregsége és köszvénye miatt nem tudott járni,⁵⁵⁸ ezért két hajdú hordszéken vitte őt. Emiatt a szentmisét az egri püspök celebrálta, ám a koronázáshoz tartozó feladatokat maga az érsek látta el, vagyis az egyházi eskühöz ő tartotta az evangéliumos könyvet, kente fel és koronázta meg a nádorral⁵⁵⁹ együtt a királynőt.⁵⁶⁰ Patachich Gábor kalocsai érsek tiltakozott az egri püspök közreműködése ellen, de Esterházy Imre középkori oklevélre hivatkozva hangsúlyozta, hogy a kalocsai érsek az esztergomi érseki szék üresedése vagy a főpap távolléte okán koronázhatna. Katona István a kalocsai érsekség történetéről írt művében Kolinovics Gábortól idézte a vita ismertetését. Ebben pápai bullára hivatkozott az egri püspök, amelynek értelmében az esztergomi érsek egész jogköre az ő első suffraganeus püspökére szállt.⁵⁶¹ Az összegyűjtött középkori koronázásokra vonatkozó pápai bullákat és okleveleket az érveléshez csatolták.⁵⁶² Az Esztergomban őrzött iratból kiderül, hogy 1204-ben a Szent-

⁵⁵⁵ Solymosi: Az esztergomi érsek koronázó joga, 7–11.

⁵⁵⁶ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 496.

⁵⁵⁷ Kottanner Jánosné emlékirata, 48.

⁵⁵⁸ Az esztergomi érsek régóta szenvedett ebben a betegségben, amelyről már 1730-ban Újfalusi Judit klarissza szerzetesnő is szólt unokahúgának írt levelében. Ld. Lauf: Egy szerzetes írónő, 23.

⁵⁵⁹ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 59r: Szintén köszvény miatt hordszéken vitték.

⁵⁶⁰ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 59r.

⁵⁶¹ Katona: A kalocsai érseki, 171.

⁵⁶² PL AEV 801, p. 21–22.: B jelzéssel III. Ince 1209. május 15-én kelt, az esztergomi érsek királykoronázó jogát megerősítő bulla másolatát csatolták, amelynek kiadása: Bullarum

füldre induló Imre király fiát szeretne volna megkoronáztatni magyar királylyá, ám akkor az esztergomi érseki szék nem volt betöltve. III. Ince pápa az esztergomi archidiakónust ruházta fel a gyermek II. László megkoronázásának jogával. Az 1676 és 1736 között élt jezsuita történétíró, Timon Sámuel is közölte a pápai oklevelet, de elmondása szerint az esztergomi káptalan kollégiuma a koronázási hatáskört a kalocsai érseknek engedte át. Ezt a döntést a pécsi főpap az esztergomi érsek suffraganeus püspökeként ellenezte, sérelmezve, hogy nem őrizték meg az esztergomi káptalan jogát. A pápai döntés is bizonyítja, hogy az esztergomi érsekségen belül kell megtartani ezt a kiváltságot, ennek értelmében az esztergomi érsek akadályoztatása, betegsége, illetve a székének betöltetlensége esetén az érsek egyik suffraganeus püspökének, mindenekelőtt az elsőnek, az egri püspöknek kell és lehet elvégeznie a koronázást.⁵⁶³ Az 1741. évi vita eredményeként a koronázáshoz tartozó szertartáselemeket Esterházy érsek végezte, akit Erdődy Gábor egri püspök a szentmise celebrálásában helyettesített, de koronázási feladatot nem látott el, tehát az esztergomi érsek joga nem csorbult.⁵⁶⁴

A koronázás egyházi szertartása

Ezt a részt a főpapi szertartáskönyv szerint végezte a főpap, de világi méltóság is szerepet kapott benne, ezért ennek európai párhuzamait és a 18. századig tartó fejlődését itt tárgyalom.

A felkenést követően az uralkodót visszakisérték trónjához, ahol Szent István király palástját és arany cipőjét adták fel rá a főudvarmester segítségével.⁵⁶⁵ Ez az elem megtalálható a német-római császári koronázásban is. 1745-ben Lotaringiai Ferenc császár koronázására Bécsből szállították I. Rudolf cipőit és kesztyűit. A frankfurti császárkoronázáson a birodalmi jelvények között Nagy Károly ereklyéi is szerepeltek.⁵⁶⁶ Goethe humoros fogalmazással Lotaringiai Ferencet „Nagy Károly szellemeként”⁵⁶⁷ írta le,

diplomatium, 233–234. Az iratban idéztek az esztergomi és a kalocsai érsek vitáját lezáró, III. Ince pápa 1212. február 12-én kelt bullájából. Vö. PL AEV 801, p. 1–2 és Bullarum diplomatium, 257–259.

⁵⁶³ PL AEV 801, p. 1–3. (végleges példány), javításokkal ellátott piszkozati példányok: p. 10–14, 15–18. Alapításakor az esztergomi érsek suffraganeus püspökei voltak a győri, a veszprémi, a pécsi, a váci és az egri püspök. Ld. Esztergomi érsekség: Magyar Katolikus Lexikon III. 352–353.

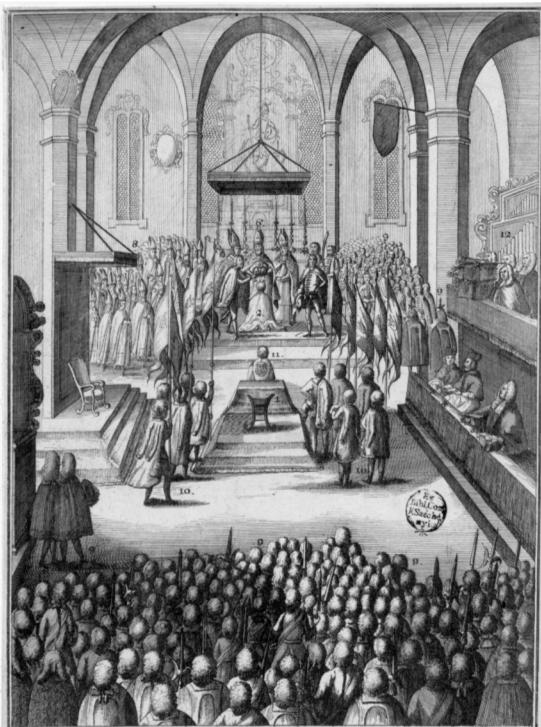
⁵⁶⁴ Pálffy: Küzdelem a koronázás jogáért, 312.

⁵⁶⁵ Acta et observata, 203.

⁵⁶⁶ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 17–18.

⁵⁶⁷ Goethe: Életemből, 184.

hiszen Nagy Károly öltözetét viselte, még az ősi kesztyű is rajta volt, kezében pedig az országalma és a jogar. Mária Terézia cseh királynővé koronázásán is az egyházi szertartás része volt I. Vencel cseh király köntösének felöltése, ami után leborult az olmtüzi püspök elé, aki a „ritualis könyvből recitalvan a’ formulákat, a szokott tzeremoniakat elvégezte”.⁵⁶⁸ A felkenés után következett a királyavatás másik fő mozzanata, a korona fejre helyezése és az uralkodói jelvények

St. Martin's Basilica, Pozsony, Hungary. The engraving depicts the coronation of Maria Theresa on June 24, 1741, in the St. Martin's Basilica, Pozsony. The scene is set in a grand, vaulted church with high arches. In the center, the queen is seated on a throne, surrounded by a large assembly of clergy and courtiers. A crown is being placed on her head. The foreground is filled with a dense crowd of people, including soldiers and officials. The engraving is highly detailed, showing the intricate patterns of the clothing and the architectural features of the church.

Mária Terézia koronázása a pozsonyi Szent Márton-templomban 1741. június 25-én (MNM TK Grafikai Gyűjtemény, 3235 ltsz.)

átadása. A szentmisében a jelvények közül elsőként a kardot kapta meg az uralkodó, a középkorban II. Ulászló koronázásán a meztelen kardot, míg I. József, III. Károly és Mária Terézia is Szent István kardját. Ezután következett a korona fejre helyezése, amelyet az esztergomi érsek és a nádor közösen végeztek. Az érsek a koronát jobbról, a nádor balról fogta meg.⁵⁶⁹

Benda Kálmán és Fügedi Erik a nádornak a koronázásban tevékeny szereplőként való első megjelenését 1687-re, I. József koronázására datálja.⁵⁷⁰ Ezen a véleményen van Bartoniek Emma is, mivel az ezt megelőző szertartás, az 1681. évi királyné-koronázás volt az első alkalom, amikor a nádor – aki 1613-tól⁵⁷¹ kezdődően a koronát a ceremónia alatt átnyújtotta a primásnak

⁵⁶⁸ Radvánszky: *Miért jöttek oly kevesen*, 259.

⁵⁶⁹ Decsy: *Magyar szent koronának*, 531.

⁵⁷⁰ Benda-Fügedi: *A magyar korona regénye*, 179.

⁵⁷¹ Pálffy Géza felhívja a figyelmet, hogy 1613. március 25-én volt Anna királyné koronázási szertartása, nem 1616-ban, ahogy a szakirodalomban előfordul. Ld. Pálffy: *A magyar tanácsosok javaslata*, 495–496, 29. jegyzet.

– a koronázó érsekkel együtt a koronát a királyné vállához tartotta, és ezt követően már a királykoronázásokon is megtartotta e szerepét.⁵⁷² A magyar tanácsosok 1561. évi beadványában olvashatunk arról a vitáról, amely a nádor és az esztergomi érsek között zajlott, hogy kinek kell a koronát a felség fejére helyezni. Nádasdy Tamás érvként hozta fel I. Ferdinánd koronázását, ahol 1527-ben Báthory István nádor a koronázó nyitrai püspökkel helyezte a fejére a koronát.⁵⁷³ Szavainak hitelt ad – ahogy Pálffy Géza megvilágítja – Oláh Miklós válasza, amelyben nem tagadja ennek tényét, azt ugyanakkor a szertartást végző Podmaniczky püspök hibájának tudja be.⁵⁷⁴ Ezzel együtt az esztergomi érsek koronázási jogára a kiváltságát, a *Pontificale Romanum*ot és a krónikákat említi.⁵⁷⁵ 1562-ben meghalt Nádasdy, és legközelebb a rendek 1608-ban választhattak ismét nádort. Ferdinánd koronázása után a következő, ahol a nádor segédkezett a korona fejére helyezésében, az említett 1687. évi koronázás volt. Nádasdy nádor halálával Oláh Miklós esztergomi érsek királyi helytartó és az 1563-ban Miksa koronázására összehívott diéta felsőtáblájának elnöke lett. Emiatt Oláh Miklós érdekében állt az országgyűlésen a nádorválasztás megakadályozása, amelyre a rendek protestálása ellenére sem került sor. 1687-ben Esterházy Pál nádor akarta a bécsi udvarban elismertetni a megkoronázásban korábban betöltött nádori szerepet, ám a bécsi vezetők ezt a nádor és az esztergomi érsek közös megegyezésére bízták. Esterházy sikerrel járt, és I. József koronázásán már Széchényi György érsek vele együtt helyezte a Szent Koronát az ifjú uralkodó fejére.⁵⁷⁶

A *Pontificale Romanum* a koronázásra a szentmisét celebráló prímást és a segédkező püspököket jelöli ki.⁵⁷⁷ Eszerint cselekedtek, amikor Nagy Károly koronáját a koronázást végző érsek 1745-ben a trieri és kölni érsekkel együtt helyezte a császár fejére.⁵⁷⁸ Tehát, ha világi személy is részt vett az érsek feladatában – a korona felhelyezésében –, akkor ezt magyar sajátoságnak kell tartanunk. A nádor személye mutatja, hogy a rendek beleegyezése szükséges a koronázáshoz, és a királyt az ország választotta. A válto-

⁵⁷² Bartoniek: Magyar királykoronázások, 150.

⁵⁷³ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 501.: „Stephanus quoque Bathorij tunc palatinus Maiestatem Vestram Sacram coronasset” (Báthory István, az akkori nádor koronázta meg felségteket).

⁵⁷⁴ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 501.; Pálffy: Küzdelem a koronázás jogáért, 301–304.

⁵⁷⁵ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 496.

⁵⁷⁶ Pálffy: Küzdelem a koronázás jogáért, 307–308.

⁵⁷⁷ *Pontificale Romanum*, 142.

⁵⁷⁸ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

zás nem hirtelen történt, hanem fokozatosan. Fügedi Erik bemutatta a világi főurak hatalmának növekedését a koronázáson belüli szerepük szimbolikájával. Elsőként a szabadban elmondott koronázási eskü alakult ki párhuzamosan az egyházi szertartás keretén belül elhangzott püspöki esküvel. Ezt követte a kardvágás, amely a 15. századra már különálló szertartássá lett. A nádor akklamációja, a lakomán való részvétele a királyi asztalnál, és végül, hogy a nádor és az érsek közösen tették a király fejére a koronát, a világi főurak erejét mutatta meg, és azt, hogy a király választás útján nyeri el a trónt. Ezért követeltek a rendek a koronázáskor, a szentesítő ceremóniában is aktív részvételt a nádor személyében. De ez a változás más országok koronázásában is fellelhető, például Csehországban, ahol szintén szerepet kapott egy világi vezető az egyházi vezető mellett a koronaátadásban. A 15. század közepétől, Albert király idejétől fogva ugyanis a prágai fővárnagy volt az, aki a püspökkel együtt a koronát a király fejére helyezte.⁵⁷⁹ I. Rudolf koronázásán szintén a világi előkelők vezetője adta az érsek kezébe a koronát, amint az egy portugál jelentésben olvasható.⁵⁸⁰ A korábban is említett kötődés Szent Istvánhoz a korona tiszteletében is megmutatkozott. A középkorban az érvényes koronázás szabályai között volt, hogy a Szent Koronát kell az uralkodó fejére tenni. Más országokban az egyházi szertartás lényege a felkenés volt, a korona fejre helyezése – Fügedi Erik szavaival élve – „látványos befejezésnek” számított. Magyarországon azonban lényeges, sőt elengedhetetlen volt a Szent István koronájával történő megkoronázás. Annyira, hogy más koronával történt koronázást nem ismertek el – I. Károlyt háromszor koronázták meg emiatt –, illetve ha nem volt az országban a Szent Korona, akkor István fejedelméről vették le a koronát, hogy a misztikus kapcsolat létrejöjjön.⁵⁸¹ V. László esetéből látható a felkenés és a megkoronázás különböző megítélése a Magyar Királyságban és a nyugati országokban. A magyar rendek I. Ulászlót megkoronázták a fejedelméről levett koronával, ezzel együtt V. László titokban történt koronázását érvénytelennek tekintették. Miután meghalt Ulászló, V. Lászlót és a Szent Koronát kikérték Frigyes császártól, hogy megtörténhessen a törvényes koronázás.

⁵⁷⁹ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 271–272.; Pálffy: Küzdelem a koronázás jogáért, 304.

⁵⁸⁰ Mojzer: II. Rudolf cseh királyja koronázása, 104–105.

⁵⁸¹ Fügedi: Uram, királyom, 63.: 1403-ban László nápolyi királyt az esztergomi érsek a pápai legatus által felszentelt koronával koronázta meg, Zsigmond hívei azonban érvénytelennek tekintették az aktust. Fügedi felhívja a figyelmet arra, hogy külföldön nem értették a korona eme fontos szerepét.

A császár viszont csak úgy egyezett bele, ha Lászlót nem kenik fel ismét. A Nyugatot megjelenítő császár szemében a felkenés csak egyszer volt lehetséges, az átváltozás megtörténte miatt. Ahogyan a beavató szentségeket is csak egyszer lehet feladni. A magyar rendek számára azonban a megfelelő korona fejre helyezése volt a lényeges aktus.⁵⁸² Ezt támasztják alá Garai Miklós nádor szavai, amelyeket – legalábbis Decsy Sámuel szerint – „gyakran” mondott: „hogy e’ szent koronával meg koronáztatott fejedelmet, ha szinte tsupán fene állat vólna is, meg is nagy vétek vólna meg sérteni”.⁵⁸³

A korona fejre helyezése után átadták a jogart és az országalmát könyörgés kíséretében, majd Szent István kardját megoldották, és átadták a főpohárnokmesternek. Ezután a *Te Deum laudamus* himnuszt énekelték a prímás invokációjával, és a harsonák, dobok is megszólaltak, eldördültek az ágyúk örömlövései, a székesegyházban pedig a nádor jelére kiáltották, hogy „Vivat rex!” (Éljen a király).⁵⁸⁴ 1741-ben Mária Terézia koronázása előtt felmerült a kérdés, hogy mi legyen a felkiáltás. A vitán, június 19-én felmerült a „Vivat regina et domina Nostra”, ám az esztergomi érsek javaslatára a következő formulát fogadták el, amely a koronázási ordóba is bekerült: „Vivat domina et rex Noster!”⁵⁸⁵

Az offertórium alatt ismét az oltárhoz kísérték az uralkodót, aki ott leterdelve egy ezüst tálkába aranyat helyezett el, és megcsókolta az érsek által elé nyújtott keresztet, majd visszavezették a trónjához. 1741-ben Mária Terézia a felajánlaskor egy körülbelül 30 dukát súlyú aranyérmét helyezett az oltárra.

A császárkoronázási szentmisében is szerepel ez a gesztus. Luxemburgi Zsigmond császár, miután levették róla a koronát és a palástot az evangélium elhangzása után, a pápa lába elé helyezte az aranyat.⁵⁸⁶ Radvánszky György leírja, hogy Mária Terézia a prágai koronázásán „aranyos hordót es kenyeret, egy ezüstös hordót es kenyeret”⁵⁸⁷ adott a püspököknek. Ebből a naplóból többet nem tudunk meg a használatukról, az I. Rudolf cseh királlyá koronázásáról fennmaradt követjelentés azonban elmondja, hogy az

⁵⁸² Fügedi: Uram, királyom, 63.

⁵⁸³ Decsy: Magyar szent koronának, 43. Kees Tszelszky felhívta a figyelmet, hogy Bonfininál Gutti Országh Mihály szavai voltak, és Révay a *De sacrae coronae regni Hungariae ortu* című művében tévesen tulajdonította Garai nádornak e mondatot. Ld. Tszelszky: Az ismeretlen korona, 98. és 131. jegyzet. A tévedés tovább hagyományozódott Decsy írásában is, aki feltüntette forrását, Szentiványi Márton *Curiosiora et selectiora* című művét.

⁵⁸⁴ Acta et observata, 204.

⁵⁸⁵ OSZKK Fol. Lat. 102/2, f. 264v; Fol. Lat. 3910, f. 27r; Fol. Lat. 608, f. 20r.

⁵⁸⁶ E. Kovács: Zsigmond császár megkoronázása, 1332.

⁵⁸⁷ Radvánszky: Miért jöttek oly kevesen, 259.

Mária Terézia felajánlási érméjének tervezete
(MNL OL A 39, Acta generalia, 1790 No. 5903.)

aranyozott, illetve az ezüstözött kancsóban is bor volt, amelyeket a mise-felajánláshoz vittek.⁵⁸⁸ A király az érsek felajánlási imája után evett mindkét kenyérből és ivott mindkét kancsóból, amelyeket a boroszlói püspök nyújtott neki át. Ezeket a templomba vonulási menetben négy főúr vitte.⁵⁸⁹

Az úrfelmutatás előtt a királyról a kalocsai érsek levette a koronát, és a nádor kezében lévő párnára helyezte, ugyanis egyházi előírás volt, hogy az úrfelmutatás alatt nem lehet világi ranggal hivatkozni.⁵⁹⁰ A főlovászmester a kard hegyét, a zászlóvivők a zászlókat a föld felé fordították a szentség imadásának jeléül, illetve ezzel az aktussal mutatva, hogy Isten hatalmában vannak a királyok is.⁵⁹¹ Az úrfelmutatás végeztével felemelték azokat. Az áldozás után a király visszament a trónjához, ahol a nádor és a kalocsai érsek az áldoztatás előtt levett koronát visszahelyezte a fejére. 1741-ben azonban – mind a rendtartás, mind a naplóbejegyzés szerint – az áldozás után egyedül a nádor tette vissza a koronát a királynő fejére.⁵⁹² A szentmise végeztével a templom kapuját kinyitották, és megindult a koronázási menet.

⁵⁸⁸ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 104.

⁵⁸⁹ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 105.

⁵⁹⁰ Benda-Fügedi: A magyar korona regénye, 137.

⁵⁹¹ Barits: A magyar királyok, 42.

⁵⁹² OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 59v. A felajánlási éremről: Telesko: Die ungarischen Krönungs-medailen, 329., 331–334.

A nádori akklamáció

A magyar király koronázásának alkalmával a szertartás keretén belül, a Szent Korona fejre helyezésekor a világi elit vezetője, a nádor a templomban összegyűlteknél háromszor tette fel a kérdést magyarul: „akarják-e a rendek a jelenlevőt királyuknak megkoronáztatni”. A válasz szintén háromszor hangzott el magyarul: „Akarjuk!”⁵⁹³ Ezt a koronázás forgatókönyvében tüntették fel, de a *Pontificale Romanum* nem tartalmazta, tehát ez a vizsgált időszakban nem tartozott az egyházi szertartásrendhez, első látásra világi elemnek tűnik. Az egyetértés kifejezése már a 10–11. században használt szertartáskönyvekben fontos szerepet kapott, a német-római ordoiban a fenti kérdés elő volt írva a koronázó főpap számára.⁵⁹⁴ Egy Kölnben őrzött 12. századi német-római pontifikále tartalmazza a jelenlévő papok és világiak számára feltett főpapi kérdést, amelyre válaszul háromszor kellett kinyilvánítaniuk beleegyezésüket: „Deinde dominus metropolitanus affatur populum dicens: Vis tali principi ac rectori subici, ipsiusque regnum firmare, fide stabilire atque iussionibus illius obtemperare [...] regi quasi precellenti? Tunc ergo a circumstante clero et populo unanimiter dicatur: Fiat. Fiat. Fiat.”⁵⁹⁵ („Azután a püspök úr a néphez szól mondván: Akarod-e magad egy ilyen fejedelemnek és vezetőnek alávetni, királyi hatalmát megerősíteni, hűséggel megszilárdítani és parancsainak engedelmeskedni [...]? Akkor a körülötte álló papság és a nép egyhangúlag mondják: Legyen! Legyen! Legyen!”) Durandus a pontifikáléjának szerkesztésekor nem vette át ezt az elemet a német-római formából.⁵⁹⁶ Mivel a középkor második felétől már a magyar koronázásokon is a Durandus-féle ordót használták, az egyházi akklamációt a magyar szertartás sem tartalmazhatta. A középkor folyamán bekövetkezett koronázási ordó váltása után a német-római rítus eme eleme tovább élt a magyar szokásjogban egészen 1712-ig: az egyházi szertartásszövegből kikerülve azonban a nádor jogkörébe került.⁵⁹⁷ Az I. Ferdinánd koronázásáról fennmaradt forrás pedig már megemlíti, hogy magyar nyelven tette fel ezt a kérdést Báthory István

⁵⁹³ MNL OL A 95, f. 443r.

⁵⁹⁴ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 26–30.; Gerics: Az úgynevezett Egbert (Dunstan)-ordo, 243–244.

⁵⁹⁵ *Pontificale ecclesiae Coloniensis*, f. 23v.

⁵⁹⁶ Vö. BSB Clm 10073, f. 110v–115v; Érseki Simor Könyvtár 2-36-4/7864, *Filipec-Pontifikále*. Szeretném megköszönni Lauf Juditnak, hogy a Filipec-pontifikáléra felhívta a figyelmet. A Filipec-pontifikále leírását ld. Hegedűs: Filipec-pontifikále; Madas – Körmenydy – Lauf – Sarbak: Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár.

⁵⁹⁷ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 30.

nádor. A jelenlevők választásának ilyen megnyilvánulását nemzeti sajátoságnak kell tartani, még ha ehhez hasonlóval más országokban is találkozunk. A koronázás érvényessége I. Ulászló idejétől kezdve a rendi nemzet beleegyezésétől függött.⁵⁹⁸ A szabad királyválasztás és az öröklés már I. Ferdinánd uralkodása alatt is viták sorát okozta. Ferdinánd az elsőszülöttségi öröklést akarta törvényesíteni a Magyar Királyságban, így Miksát mint örökösét akarta magyar királlyá megkoronáztatni, de a magyar rendek nem engedtek, igényt tartottak a választásra.⁵⁹⁹ Erre Ferdinánd nem adott lehetőséget, viszont a királyválasztásra utalva a koronázáson elhangozhatott a nádor kérdése.⁶⁰⁰ Az 1561. évi beadvány is feltüntette a kérdést, amely háromszor hangzott el a korona fejre helyezése előtt.⁶⁰¹ Az 1562 és 1608 közötti időben, amikor nem volt nádor, viszont két koronázást is ünnepeletek, a kérdésfeltevés mégsem maradt el, sem nem került ki a világi nagyurak jogából. A rendek ugyanis elérték, hogy 1563-ban Batthyány Ferenc rangidős dunántúli főúr és egykori horvát-szlavón bán, míg 1572-ben Báthory Miklós országbíró kapta meg ezt a feladatot.⁶⁰² Ők a nádor nevében és képében tették fel a kérdést.⁶⁰³ 1608-tól pedig ismét a nádor kérdezte meg a koronázáson jelen lévő rendeket.⁶⁰⁴ 1687-ben a koronázáshoz József a főoltárhoz ment, és a nádor – kezében tartva a Szent Koronát – háromszor megkérdezte magyar nyelven a karokat és a rendeket, hogy a jelenlévő József herceget akarják-e királyukká koronáztatni, akik háromszor fejezték ki beleegyezésüket. József ekkor térdelt le a főoltár előtt, és a nádor az érsekkel együtt helyezte a koronát a fejére.⁶⁰⁵

A koronázáson résztvevők hozzájárulásának kérése a cseh király megkoronázása előtt is elhangzott. Az I. Rudolf 1575-ben történt koronázásáról beszámoló követjelentés így írja le a kérdést: „a király az oltár lépcsőjére lépett, és hangosan szólt a néphez, háromszor kérte hozzájárulásukat a koronázáshoz. Mindháromszor igennel válaszoltak neki.”⁶⁰⁶ Fügedi Erik

⁵⁹⁸ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 20.

⁵⁹⁹ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 253.

⁶⁰⁰ Benda-Fügedi: A magyar korona regénye, 127.

⁶⁰¹ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 501.: „corona Serenitatis Suae capiti imponatur, antequam id fiat, [PR 4.] regnicolae ibi astantes ter alte voce interrogabuntur, an Suam Serenitatem novum ipsorum regem coronari velint” (mielőtt őfelsége fejére helyeznék a koronát, előtte az ott álló országlakosokat háromszor harsány hangon meg fogják kérdezni, vajon akarják-e őfelségét új királyukká koronáztatni).

⁶⁰² Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 498.

⁶⁰³ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 264.

⁶⁰⁴ Kovachich: Solennia, 4., 20., 35., 56.

⁶⁰⁵ Kovachich: Solennia, 131.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4, f. 257v.

⁶⁰⁶ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 104.

művében viszont azt olvashatjuk, hogy a prágai várnagy tette fel a kérdést, aki a rendek képviselője volt.⁶⁰⁷ A fent idézett középkori német-római ordóban olvasható, a koronázást végző érsek kérdése a császárkoronázás szertartásában tovább élt. Ennek egyik tanúja Lotaringiai Ferenc 1745. évi koronázása, amelyen az érsek megkérdezte a „körülállóktól”, hogy „[a]karjátok magatokat egy ilyen fejedelemnek és uralkodónak alávetni, a királyságát erősíteni, hűségét és hitét megtartani és parancsának engedelmeskedni?”⁶⁰⁸ A választófejedelmek hatalma jelenik itt meg, hiszen az intronizáció alkalmával is elmondja az érsek, hogy nem öröklés útján jutott a trónhoz az uralkodó, hanem a választófejedelmek szavazatai alapján.⁶⁰⁹

1712-ben, III. Károly koronázásának előkészítése során az akklamációt a bécsi udvar el akarta törölni az 1687. évi II. törvénycikkre hivatkozva,⁶¹⁰ amelynek értelmében a magyar trónt a Habsburg-dinasztia fiágon örökjogon foglalja el. Friedrich Seilern udvari kancellár ugyanis kifogásolta, hogy a nádor kérdése a szabad királyválasztást tükrözné, nem pedig a valós jogi helyzetet. A kérdés vesztett ugyan jelentőségéből I. Ferdinándtól kezdve, aki sikertelenül próbálta az elsőszülöttségi öröklést hivatalosan is elismertetni a magyar rendekkel, a dinasztia trónutódlási jogát azonban törvényileg is elfogadtatta.⁶¹¹ Az előkészítő konferencia döntése értelmében a nádor által háromszor magyar nyelven feltett kérdést 1712-ben végül kivették a szertartásból, és később sem emelték vissza.⁶¹²

A nádor kérdésének mellőzése nem volt ismeretlen Magyarországon, Ludovicus Tubero beszámolt egy esetről: 1490-ben a bárók abból az okból hagyták el, hogy II. Ulászló cseh király magyar királlyá koronázását ne veszélyeztesse a köznemesség közti népszerűtlensége.⁶¹³ Ezek szerint a kér-

⁶⁰⁷ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 272.

⁶⁰⁸ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

⁶⁰⁹ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 20.

⁶¹⁰ CIH 1657–1740, 335.: „mostantól jövőre s örök időkre senkit mást, mint fenncímzett Ő császári s királyi felségének saját ágyékából származott fiörökösei közül az első szülöttet [...] fogják törvényes királyuknak s uruknak ismerni [...] országgyűlésileg, e Magyarországon belül, meg fogják koronázni.”

⁶¹¹ CIH 1526–1608, 193, 1547. évi V. tc.: 5§ „Mert miután az ország rendei és karai magukat nemcsak Ő felsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alávetették az összes rendek és karok annak, ha Magyarországon marad, nem kisebb hűséggel, ragaszkodással és tisztelettel fognak engedelmeskedni, mint magának Ő felsége személyének.”

⁶¹² ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 86v.

⁶¹³ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 43.; Tubero: Kortörténeti feljegyzések, 124.: „nem is erősítették meg ugyanis Ulászló királyságát semmilyen nemesi felkiáltással sem Szé-

déshez való ragaszkodást vagy annak elhagyását a magyar rendek politikai érdeke is befolyásolhatta. 1712-ben azonban a bécsi udvar erősebb érdekérvényesítésének és hatalmi helyzetének következménye lett az akklamáció eltörlése. Megjegyzendő, hogy a bécsi udvar a nádori kérdés ellen foglalt állást, de a korona fejre helyezésében való közreműködése ellen nem, ami, ahogy fent már írtam, az ország királyválasztását és a rendek beleegyezését jelentette már a középkortól kezdve.

A koronázási misén elhangzott beszéd

1687-ben a komáromi követek feljegyezték naplójukba az esztergomi érsek rövid beszédét, amelyet a korona fejre helyezése és az intronizáció után mondott a koronázótemplomban. A napló mellett nyomtatásban is fennmaradt Michael Caspar Lundorp gyűjteményében is.⁶¹⁴ Széchényi György érsek beszédét XI. Ince pápa említésével kezdte, aki együtt érez a magyarok gyengeségeivel. Majd az *Énekek énekéből* vett verssel – „Egredimini et videte, filiae Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius et in die laetitia cordis eius”⁶¹⁵ – szólította meg a magyarokat, amelybe a vonatkozó részeket kicserélte az aktuális eseményre: „Egredimini filii et filiae Pannoniae et videte regem Vestrum Iosephum in diademate, quo coronavit eum mater sua ecclesia metropolitana Strigoniensis” (Jöjjetek Pannónia fiai és lányai, és nézzétek királyotokat, Józsefet a koronával, amellyel az anyaszentegyháza, az esztergomi érsekség koronázta meg.) A koronázást hasonló pompával, ünnepélyességgel és dicsőséggel ünneplik meg, mint ahogy tették a zsidó királyok esetében egész Izraelben. Megemlítette az 1681. évi soproni királyné-koronázást is, amely hasonló örömet okozott az alattvalóknak. A magyarokat ellentétbe állította a bibliai Achab király uralmával, akinek a népe mint a pásztor nélküli juhok kóboroltak a hegyeken. Ezzel szemben József alattvalói nem pásztor, vagyis vezető nélküli nép. Ugyanakkor felhívta a figyelmet, hogy meg kell érteni az emberi nem dolgait, vagyis, hogy néha összegyűlnek az emberek, olykor széttartanak. Az új uralkodónak elmondta, hogy a feladatai mellett a veszély is nőni fog, ám a királyok szívei az Isten kezében és védelmében vannak, így az ő védelmezője is az Isten,

kesfehérvárnál, tudniillik a főurak nem is hívták őket össze a szabály szerint; úgy vélem, hogy a magyar szenátus bizonytalan lévén a tömeg Ulászló iránti érzülete felől.”

⁶¹⁴ Lundorp: Der römischen kayserlichen Majestät, p. 262–264.; OSZKK Fol. Lat. 540, f. 47r-49r

⁶¹⁵ ÉÉ 3,11. „Jöjjetek, nézzétek, Sion szüzei, Salamon királyt a koronával, amellyel anyja megkoronázta menyegzője napján, szíve vígságának napján.”

amely azt jelenti, hogy baljától ezren, jobbjától tízezren fognak elesni, az ő közelébe pedig nem jutnak. Vándornak nevezte a szónok azt, aki nem ismeri a státuszát és a helyzetét, illetve az őseit. Példaként a Keleti és a Nyugati szelet hozta fel, mindkettő már régóta fúj, nem egy évszázad, hanem századok óta rázza a király házát, de nem dönti le, háborgatja, de soha nem pusztítja el. Az Occidentalist nem akarta részletesen ismertetni, de az Orientalist jellemezte, amely hevesebb, és eljut a király kapujáig, azonban nem tud bejutni rajta, mivel vele szemben kel az Auster, a déli szél. Ez a szél Bécs felé fúj, amelyet egykor Flaviának neveztek, és innen a Duna mentén halad, majd átszeli azt, a Drávát és a Tiszát is. Majd a távoli provinciákban és területeken érinti a hegyeket, ahol villámlást és mennydörgést kelt, és szétszórja a népet, amely háborút akar. Szembeállítja az ősokeket, akik még keleten, Egyiptomban gyűjtöttek zsákmányt, a mostaniak azonban nem akarnak a Rajnáig, sem a Visztuláig elmenni. A törököket is megemlítette a beszédében, mint akik látják a velük szemben álló erőt, hadsereget, amely rettenetes erejű és fegyverzetű. A keresztény katonák szívében lakó kegyesség, régi hűség és férfi erény megrémíti a törököket.⁶¹⁶

Vonulás a templomból a lovaggá ütés helyszínére

A pozsonyi koronázásokon a szentmise végeztével a templom iskolákkal szembeni kapuját kinyitották, és a koronázási menet megindult a ferences templomhoz, ahol az uralkodó az arra kijelölteket az aranysarkantyús „rend” lovagjaivá ütötte. Az uralkodó gyalog ment egy vörös, fehér és zöld posztóval fedett fahídon keresztül. Ez a három színű posztó először 1608-ban került a hídra, előtte vörös és aranyszínű volt.⁶¹⁷ A székesfehérvári útvonalon még piros szőnyeg borította a hidat.⁶¹⁸ A posztószőnyeg az ünnepség után a nép prédája lett.⁶¹⁹ Az útvonalon, a Szent Márton-templomtól egészen a ferences templomig szórták a koronázási érmeket, a P. Engelbert által leírt ordó szerint arany- és ezüstérmeket.⁶²⁰ A pénzszórást már Kottanner Jánosné is megemlítette az emlékiratában: a székesfehérvári Szent Péter-templomból a szállásig tartó menetben szórtak dénárokat.⁶²¹ A pénzszórókhoz rendelték a *statusok* és rendek közül néhány embert és ka-

⁶¹⁶ Lundorp: Der römischen kayserlichen Majestät, 262–264.

⁶¹⁷ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 139.

⁶¹⁸ Benda-Fügedi: A magyar korona regénye, 146.

⁶¹⁹ Barits: A magyar királyok, 44., Benda-Fügedi: A magyar korona regénye, 137.

⁶²⁰ Acta et observata, 205.

⁶²¹ Kottanner Jánosné emlékirata, 50.

tonát, akik ügyeltek a rendre. A magyarországi hagyományban a pénzszerzés az aranysarkantyús vitézek lovagá ütésének helyszínére vonuló koronázási menet során történt, míg a római királykoronázáson, Frankfurtban a lakoma előtti egyik látványosság volt az ökörsütéssel együtt, ahogyan Goethe is leírta.⁶²² A pénzszerzésnek nemcsak átvitt értelme volt – a király bőkezűségének megnyilvánulása –, hanem biztonsági oka is. Prágában már a 11. században éltek e praktikával, amelynek köszönhetően a kíváncsi tömeg nem tehetett kárt a hercegekben, mivel a pénz összeszedésére figyelt.⁶²³

I. József 1687-ben a koronázótemplomból induló vonulásának elején a német és magyar lovagok vegyesen helyezkedtek el, majd a papság keresztel. Ez után következett a tíz országzászló, a magyar herold, a magyar koronázási ékszereket vivők, utánuk vonult a főlovászmester a kivont karddal, I. József királyi ruhában két asszisztens püspök között, majd a főudvarmester. A testőrkapitány helyett, aki a császári párt kísérte vissza a várba a szentmise után, két kamarás, Franz Karl Cavriani és Friedrich von Schaffen vonult. A Magyar Kamara elnöke lovagolt arany és ezüst érmekeket szórva a nép közé, amelyen I. József mottója volt: *Amore et Timore* (szerezzéssel és félelemmel).⁶²⁴

Az 1712. évi vonulás meghatározott rendje: a császári katonák mennek elsőként, majd a négy furir, az előkelők famulusai, a császári gyalogosok, hajdúk, a császári ifjak, a magyar és német előkelők vegyesen, a tíz zászlóvivő, az Aranygyapjas Rend lovagjai, az ékszervivők, a herold, kivont karddal a főlovászmester, III. Károly az esztergomi és kalocsai érsek között, majd Erdődy Gábor arbei püspök az apostoli királyságot megjelenítő keresztel, a kapitányok és 50 katona, utánuk jött Erdődy Sándor kamaraelnök, és újabb 50 katona zárta a sort.⁶²⁵ Pozsonyban a Szent Márton-templomtól egészen a ferences templomig szórták a koronázási arany- és ezüstérmekeket.⁶²⁶ A pénzszerzésre Erdődy Sándor kamaraelnököt jelölték ki. A zseton előlapján egy korona jelenik meg, alatta a következő felirat olvasható: *Carolus VI. Rom. Imper. S. A. Ger. Hispan. Hung. Boh. Rex A. Aust. Coronatus Poson. 22 Maii 1712.* (VI. Károly a mindig felséges római császár, Németország, Spanyolország, Magyarország, Csehország királya, Ausztria

⁶²² Goethe: *Életemből*, 187.

⁶²³ Bartoniek: *Magyar királykoronázások*, 126.

⁶²⁴ Egy portugál szemtanú tudósítása, 61. I. József koronázási érmeiről bővebben: Soltész-Tóth-Pálffy: *Coronatio Hungarica, 139–175.*; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4, f. 259v–260r.

⁶²⁵ PL AEV 371/5, p. 28–29.

⁶²⁶ *Acta et observata*, 205.

főhercege megkoronáztatott Pozsonyban 1712. május 22-én) Az érme hátlapján felhőkkel körülvett földgömb látható a *Constantia et Fortitudine* (állhatatossággal és bátorsággal) felirattal.⁶²⁷

1741-ben a források a templomnak a jezsuitákkal szembeni nagyobb kapuját nevezték meg, amelyet kinyitottak a szentmisét követően. A vonulásban résztvevők sorrendje: a mágnások, előkelők és nemesek vegyesen, az Aranygyapjas Rend lovagjai, majd a zászlóvivők, a magyar herold, az ékszervivők, a főlovászmester kivont karddal, Barkóczy Ferenc szepesi prépost és tanagrai címzetes püspök a kereszttel,⁶²⁸ akit a királynő követett koronával a fején, jogarral és az országalmával a kezében, illetve Szent István köpenyében. Jobbján a kalocsai érsekkel, balján az egri püspökkel.⁶²⁹ A tervezett rendtartás szerint a jobbján haladt volna az esztergomi érsek, balján pedig a kalocsai érsek, a prímás azonban nem volt képes gyalogolni, ezért a sorrend változott és az egyházi hierarchiában a második méltóság került az előkelőbb jobb oldalra, és a prímás suffraganeusa pedig a balra.⁶³⁰ Utánuk vonult Kollonich kardinális, pápai nuncius és a velencei követ, a püspökök, udvarhölgyek és különböző testőrcsapatok. A nép közé a két templom között Erdődy György kamaraelnök arany és ezüst érméket szórt.⁶³¹ Az egyik naplóíró közölte az érmek leírását: az előoldalán felül a Magyar Királyság Szent Koronája, alatta a felirattal, amelynek a rövidítéseit a scriptor feloldotta: „Maria Theresia in reginam Hungariae coronata Posonii 25^a Junii 1741” A hátoldalán a két hátsó lábán álló oroszlán, amely az egyik kezében a kettős keresztet tartja, a másikkal a „Magyar Királyság három folyóját támasztja.” A naplóíró ezt hibásan jegyezte fel, ugyanis az az osztrák címeres pajzs, ahogyan az a bécsi forrásban is olvasható, amely a keresztet is „kettős magyar keresztnek” nevezte. Ezen az oldalon lévő felirat: *Iustitia et Clementia*.⁶³²

⁶²⁷ Soltész–Tóth–Pálffy: *Coronatio Hungarica*, 170–174. katalógustételek. Az érmekről leírás olvasható: Lányi naplója II. 10–11; Kovachich: *Solennia*, 151. Mindketten kihagyták a titulaturából a *Germaniae* szót, Kovachichnál Károlyt a harmadik sorszámmal jelölte, illetve nem tüntette fel az ausztriai főhercegi címét. Lányi Pál figyelmét nem kerülte el a felirat eleje és vége között lévő rózsza.

⁶²⁸ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 273v. Barkóczy vitte a keresztet a törvények szentesítésénél is. Vö. OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 206r–v.

⁶²⁹ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 60r.

⁶³⁰ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 291r.

⁶³¹ Kovachich: *Solennia*, 202.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 290v–292r.

⁶³² OSZKK Fol. Lat. 3910. f. 62v; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 292v. Képet nem közölt. Soltész–Tóth–Pálffy: *Coronatio Hungarica*, 209–215. katalógustételek.

Az aransarkantyús vitézek

A középkorban a lovaggá ütés mellett a király ítéletet is mondott, ezzel a két szimbolikus aktussal kezdte meg uralmát.⁶³³ A lovaggá ütés mutatta, hogy a király a legfőbb hadúr az országban, az ítélkezéssel pedig a legfőbb bírói hatalmát kezdte gyakorolni. Ez a két aktus kapcsolatot teremtett az egyházi szertartás keretében elmondottakkal. Az említett ószövetségi bölcs királyokra utalt az igazságos ítélethozatal, a szegények és árvák védelmére történt a hadvezéri jogkör gyakorlása. Azért gyakorolhatta ezeket a jogait – a világi ceremónián még szimbolikusán –, mert korábban az érsek felkenése által „átváltozott”, és ennek, Fügedi szavaival élve, „tanúbizonyosságát” is adta a világi részben.⁶³⁴ Fügedi Erik szerint a koronázást követő ítéletmondás első említése I. Ulászló idejéből való, a király koronázást követő bírói tevékenysége azonban már IV. Béla idejében is gyakorlat lehetett.⁶³⁵ Az 1527. évi koronázást leíró röplapban I. Ferdinánd az uralmát nemes ifjak aransarkantyús lovaggá ütésével kezdi meg, a bíraskodás elmaradt.⁶³⁶ Érdekes, hogy a magyar tanácsosok Ferdinánd számára benyújtott tervezetében szerepelt az igazságszolgáltatás is, nemcsak a lovagavatás.⁶³⁷ Az általam vizsgált koronázások direktóriumai a bíraskodást nem említik, valószínűleg ez az elem kikopott a hagyományból. Barits Albert az aransarkantyús vitézek eredetéről 1790-ben megjelent művében nem tudott biztosat mondani. Nem tudott választ adni arra a kérdésre sem, hogy a „rend” tagjai valóságos vitézek vagy csak a koronázások alkalmával, szertartás-képpen választattak ki. Művében eltérő véleményeket ismertet, miszerint Szent István király udvari szolgálói voltak eredetileg, és kötelességük volt harcba menni vele. Ezt alátámasztani látszik az a tény, hogy a koronázások alkalmával a nádor, vagyis az ország katonai vezetője választotta ki a vitézeket. Másik vélemény szerint Szent László király jelölte ki az első aransarkantyús vitézt Szent István testének oltárra emeléséhez. Vannak, akik II. András vagy IV. Béla idejéből, de vannak, akik Mária királynő, illetve Zsigmond király uralkodásától származtatják őket. A szerző, mivel a tör-

⁶³³ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 260.

⁶³⁴ Fügedi: Uram, királyom, 59.

⁶³⁵ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 270–271.

⁶³⁶ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 258.

⁶³⁷ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 501.: „In quo quidem Franciscanorum templo erigi debebit thronus, quem ubi Sua Serenitas conscenderit, [CP 16a.] aliquamdiu ibi immorabitur jus dicendo et [CP 16b.] equites auratos creando.” (A ferencesek templomában pedig fel kell állítani a trónt, amelyre Őfelsége fölmege, és egy bizonyos ideig ott tartózkodik ítéletet mondva és aransarkantyús vitézeket avatva ezalatt.)

vényekben nem találja nyomát a lovagoknak, nem a „legrégebbi időben” gondolja az eredetét.⁶³⁸ A vitézek arany sarkantyút és arany fegyvert viseltek, ők jelenhettek meg egyedül az udvarban arany, illetve aranyozott löszerszámmal, és a hazafiak érdemeinek jutalmazásánál kétszer akkora értékű láncot kellett kapniuk.⁶³⁹ Miksa a koronázásán olyanokat is lovaggá ütött, akik nem voltak méltók e kitüntetésre. Ennek oka, hogy akkor még nem szervezték meg a szertartás menetét előre, és a tülekedők közül többeket is érintett Szent István kardjával. Emiatt 1563-ban a lovaggá ütést abba kellett hagyni.⁶⁴⁰ Ezen változtattak a következő alkalmakon, és előre kijelölték az avatandókat, akiket a templomban a nádor szólított.⁶⁴¹ A lovagokat harci érdemeik alapján választották ki, fontos megjegyezni, hogy nemesi családból kellett származniuk.⁶⁴²

A koronázási rendtartások nem részletezték a ferences templomban történeteket, így az 1608. évi koronázás erre vonatkozó részét veszem alapul. E szerint a király az oltárnál imádkozott, utána egy evangéliumi részt olvastak fel, majd a templomban épített emelvényre ment, amelyen baldachinnal fedett trón állt, és megkezdődött az avatás.⁶⁴³ A trónon ülő király mellett állt a királyi udvarmester és a főkamrás, ők övezték fel Szent István kardjával. A lovaggá avatandók nevét egyesével olvasták fel, majd a trón előtt térdet hajtott, akinek a neve elhangzott. A király jobb vállukat Szent István kardjával háromszor – ahogy Kovachich fogalmaz – enyhén érintette.⁶⁴⁴

Előfordult, hogy nem vonultak át másik templomba a lovaggá ütéshez, hanem a koronázás helyszínén avatott a király lovagokat. Magyarországi példa I. Ulászló, aki a bazilikában teljesítette ezt a feladatát. Fügedi Erik ennek okát a „katonai erények” hangsúlyozásában látja, hiszen ekkor a királynak a török ellen kellett harcolnia.⁶⁴⁵ Ezzel mutatja, hogy képes harcolni, míg a gyermek V. László nem. Itt megjelenik a király alkalmassága mint a legitimitás egyik eleme. III. Ferdinánd is a koronázótemplomban

⁶³⁸ Barits: A magyar királyok, 57.

⁶³⁹ Barits: A magyar királyok, 58. Jutalmazásnál, ha a nemesek kétszáz forintot érő arany láncot kaptak, a vitézeknek négyszáz forintot érő arany láncot kellett adományozni.

⁶⁴⁰ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 126.

⁶⁴¹ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 145.

⁶⁴² Holčík: Pozsonyi koronázási ünnepségek, 60.

⁶⁴³ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 139.: Szent János evangéliumából olvastak fel egy odaillő részt.

⁶⁴⁴ Kovachich: Solennia, 151.: „Equites Auratos humero ter leniter tacto creat.” (Az arany-sarkantyús lovagokat vállukat háromszor gyengén megérintve avatja.)

⁶⁴⁵ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 264.

POLITIKAI REPREZENTÁCIÓ A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN 1687 ÉS 1765 KÖZÖTT

Mária Terézia aransarkantyús lovagokat avat
(MNM TK Grafikai Gyűjtemény, 3236 ltsz.)

végezte az avatást, amihez a trónusát a nép felé fordították.⁶⁴⁶ Az 1575. évi cseh királykoronázáson a szentmise keretén belül, az evangélium felolvasásakor történt három jelölt lovaggá ütése.⁶⁴⁷ 1743-ban, Mária Terézia cseh királynővé koronázásán a lovaggá ütés helye a szertartásban már megváltozott. A cseh rendek hódolása után, amely a koronázási szertartás végén volt, következett Szent Vencel vitézeinek felszentelése „annak bevett szokása szerint”.⁶⁴⁸ 1745-ben, Frankfurtban I. Lotaringiai Ferenc, a megkoronázott császár szintén a koronázó templomban a választófejedelmek köszöntése után ütött néhány arra érdemest lovaggá Nagy Károly kardjával.⁶⁴⁹ 1764-ben, József főherceg római királlyá koronázásán is az egyházi szertartás keretén belül történt a székesegyházban a lovagavatás.⁶⁵⁰ Az eltérő magyar gyakorlat okát Fügedi Erik abban látja, hogy a lovaggá ütést, és főleg a középkorban szokásos ítélezést – e két szertartást végezte a király a koronázástól eltérő helyszínen, a székesfehérvári Szent Péter templomban – nem akarták sem az egyházi, sem a világi főurak az egyházi szertartásba bevenni, ugyanis ez az aktus kizárólag a király érdeke volt.⁶⁵¹ A lovaggá ütésnél is megjelenik az első király emléke. A lovagrend eredetét, noha nincs biztos adat róla, az első királynak tulajdonítják. A cseheknél Szent Vencel vitézeinek nevezi a forrás, míg a Magyar Királyságban is többen kötik Szent Istvánhoz, ahogy ezt fentebb már ismertettem. A lovaggá ütéshez is az említett királyok – Szent István, Nagy Károly – kardját használták. A táblázatban a lovaggá avatottak rendjét a forrásokban használt megnevezéssel tüntetem fel.

1687-ben a koronázást követően I. József a Ferences testvérek templomában avatott aransarkantyús lovagokat, akiket a nádor nevezett meg.⁶⁵²

⁶⁴⁶ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 148.

⁶⁴⁷ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 105.

⁶⁴⁸ Radvánszky: Miért jöttek oly kevesen, 259.

⁶⁴⁹ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 20.

⁶⁵⁰ Goethe: Életemből, 184.

⁶⁵¹ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 270.

⁶⁵² OSZKK Fol. Lat. 540, f. 46v. A névjegyzék: ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4, f. 277v–278v.

12. táblázat: 1687-ben aranysarkantyús lovaggá avatottak

Grófok	Bárók	Nemesek
Esterházy Mihály	Esterházy István	Szente Bálint
Pálffy Miklós	Esterházy Ferenc	Orbán Pál
ifj. Pálffy János	Révay Ferenc	Szapáry Péter
Illésházy Miklós	Andrássy Péter	Maholányi János
Erdődy Kristóf	Szirmay István	Benyovszky Mátyás
Draskovich Péter	Lidl János	
Nádasdy Ferenc	Balassa Gábor	
Nádasdy Tamás	Szunyogh Gáspár	
ifj. Zichy István	Helgi Gáspár	
Zichy Ádám	Fabiánkovics Ferenc	
Forgách Ádám	Orehóczy István	
Kollonich Ádám	Csikuliny István	
Koháry Farkas	Ráttkay Zsigmond	
Csáky István	Palocsay István	
ifj. Csáky István	Berényi Ferenc	
ifj. Bercsényi Miklós	Szunyogh János	
ifj. Kéry Ferenc	Viczay Ádám	
Kéry János	Amade Lénárd	
Erdődy Sándor	Károlyi Sándor	
Batthyány Ferenc	Szirmay Ferenc	
Pethe Zsigmond	Orbán István	

KORONÁZÁSI CEREMÓNIA

III. Károly 1712-ben a következőket avatta lovaggá:⁶⁵³

13. táblázat: 1712-ben aranysarkantyús lovaggá avatottak

Mágnások	Nemesi rend
Pethő Mihály	Meskó Ádám
Nádasdy Pál	Nagy István
Zichy Ferenc	Péterffy János Ferenc
Szirmay Tamás	Jeszenszky Miklós
ifj. Esterházy Antal	Jeszenszky István
ifj. Esterházy István	Paluska György
Esterházy Sándor	Festetics Pál
Ferdinand Antonius a Levenburg	Ujváry Imre
Carolus a Ruessenstein	Sigray János
Mednyánszky Pál	Kössinger Ferenc
Amade Antal	Sigray József
Csáky Zsigmond	Madarász Imre
Szunyogh László	Antalcsik János
Berényi Tamás	Vragovich Kristóf
Berényi András	Sugo György
Bellavicz Gábor	Krapff Ferenc József
Ghillány György	Acsády Pál József
Rátkay István	
Haller Zsigmond	
Révay János	
Cziráky László	
Sándor László	

⁶⁵³ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 146r-v.

1741-ben a templomban egy baldachin alatt helyezték el a királynő trónját. Mária Teréziát Zichy Imre felövezte Szent István kardjával, és a főudvarmester közreműködésével lovaggá avatta a nádor által megnevezett jelölteket, akiknek a vállát háromszor érintette a karddal.⁶⁵⁴ Mária Terézia körülbelül 40 lovagot avatott a ferencesek templomában.⁶⁵⁵

14. táblázat: 1741-ben arany Sarkantyús lovaggá avatottak

Mágnások	Nemesi rend
Erdődy János	Kapy Gábor
ifj. Szirmay Tamás	Péchy Zsigmond
Esterházy Mihály	Jankovich Miklós
Nyáry József	Tersztyánszky János
Révay János	Festetics Kristóf
Esterházy Károly	Paluska Antal
Perényi Károly	Niczky Ferenc
Péterffy János	Gyurcsányi Imre
Révay Lőrinc	Baranyay Imre
Révay József	Rudnyánszky József
Amade László	Schlosberg László
Tolvay János	Hunyady István
Sennyey Imre	Olasz László
Klobusiczky Antal	Balogh János
Fischer József	Mérey Zsigmond
Sándor Mihály	Palugyay Lénárd
Bossányi Miklós	Jeszenszky Antal
Dőry Ferenc	Koller Ferenc

⁶⁵⁴ Kovachich: Solennia, 203.; OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 27v–28r, 60r–v.

⁶⁵⁵ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 186v; Kovachich: Solennia, 224. (a jegyzékben tévesen Révay János kétszer szerepelt és Révay Jónás kimaradt); MNL OL I 60, f. 173r–v; ÖStA HHStA ZA-Prot. 18, f. 294r–295r.

KORONÁZÁSI CEREMÓNIA

Mágnások	Nemesi rend
Révay Jónás	Brunswick Antal
Ghillány Károly	Madocsányi Antal
Mednyánszky Antal	Gössinger Ferenc
Meskó Jakab	Barinay László
Orczy Lőrinc	
Orczy Kristóf	
Petrásch Ernő	

Megfigyelhető, hogy 1687 és 1741 között nőtt az alsó táblán ülők száma a lovaggá avatásra jelöltek között, akik elsősorban valamilyen hivatalt töltöttek be, például ítélmesterek vagy a Királyi Táblán ülnökök voltak. A jelöltek kiválasztásában talán a kormánypárti politikai szerepük is közrejátszott, amelyet alátámaszthat, hogy a nádor állította össze a lovaggá avatandók névsorát.

A koronázási eskü

A 12. század fordulóján jelent meg az az eskü, amelyet a király az egyházi szertartás után mondott el az összegyűlt népnek. Ez a változás nemcsak a Magyar Királyságban következett be, hanem Lengyelországban és Csehországban is megfigyelhető. Az eskü középkori szövege nem maradt fenn, Hunyadi János kormányzói esküje azonban igen: „Isten téged úgy segéljen, Boldogasszony néked irgalmat úgy nyerjen, Istennek szenti érted úgy imádjának, Istennek szent teste végnapodon üdvösségedre úgy méltó legyen, föld tetemedet úgy fogadja bé, onnét harmadnapon ki ne vesse, magul magod úgy ne szakadjon, ítélet napján Istennek szent színét úgy láthatasd, örök pokolba úgy ne temetessél, hogy e szerzést ez registromban, kit az ország szerzésére megirattanak volna, azt erősen és tökéletességgel, mind megtartod, semmit ellene nem tész, sem tetesz.”⁶⁵⁶ Az esküt tevő saját fejére mondott átkokat, ha nem tartja meg ígéreteit. A vallásos középkorinaknak ezek az átkok nagyon súlyosak voltak: Isten nem segíti meg, nem nyugodhat a földben teste, pokolba kerül és hasonlók. A fogadkozás eme

⁶⁵⁶ Fügedi: Uram, királyom, 60.

módja pogány kori gyakorlatból maradt fenn.⁶⁵⁷ Az eskü tartalmazta az érvényben lévő jogrend fennmaradását, megtartását. A szövege nem állandó, hanem a politikai események hatására változott, bővült. A rendi korban az országlakosok követelésével bővíthetett, illetve a 13. századtól az ország határának védelme is belekerült az eskü szövegébe.⁶⁵⁸ A forrásokban ez „consuetum tuendae libertatis et immunitatum regni juramentum” (a királyság kiváltságának és szabadságának megtartására tett szokásos eskü) megnevezéssel szerepel.⁶⁵⁹ Az I. Ferdinánd koronázásán elhangzott koronázási eskü, noha kisebb változásokon ment át, alapjában ugyanaz maradt: a kiváltságok, jogok megtartására tett eskü. I. József király koronázásától kezdve kiemelték, hogy II. András törvényei közül az ellenállási záradékot nem tekintik az eskü alá tartozó rendi jognak, ezt a részt pontosan meg is határozták: „így kezdődő záradékát: quod si vero nos stb. e szavakig in perpetuum facultatem”.⁶⁶⁰ Szintén I. József esküjében szerepel először a revíziós klauzula, amelynek értelmében a törvények értelmezése a király és a rendek közös joga. Így III. Károly esküjében is benne van,⁶⁶¹ viszont Mária Terézia uralkodása kezdete előtt a rendek az eskü szövegén sikerrel változtattak, a szövegből a revíziós klauzula kikerült, és kibővítették a törvények megtartásával.⁶⁶² Ennek a szövegnek a fordítását ismerteti Decsy Sámuel: „Mi N.N. Isten kegyelméből Magyar, Tseh, Dalmátzia, Horváth és Tóth Országoknak és az azokkal egybe kaptsolt tartományoknak királya, esküszünk az élő Istenre, szentséges anyyára, a’ Szűz Máriára és minden Szentekre, hogy mi az Istennek szent egy házát, a’ Pap urakat, Bárókat, Magnasokat, nemeseket, szabad királyi városokat, és minden ország lakosait, minden ő szabadságaikban, jussaikban, törvényeikben, privilegio- maikban, régi jó és jóváhagyott szokásaikban meg fogjuk tartani, mindeknek igasságot fogunk szolgáltatni, néhai Felséges András királynak végzéseit, ki vévén mindazonáltal annak 31. tikkelyét, nevezetesen ezen fejezését: Hogy ha pedig mi ’s a’ t. ezen szókig: mindörökké, stb., meg tartyuk; Magyar Orzágnak határjait, és mind azokat, mellyek akarmely juss és név alatt ahoz tartoznak, el nem szakasztjuk, sem meg nem kissebitjük, hanem, a’ mennyire tölünk lehet, öregbitjük, és ki terjesztjük,

⁶⁵⁷ Fügedi: Uram, királyom, 60.

⁶⁵⁸ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 47–50.

⁶⁵⁹ Acta et observata, 205.

⁶⁶⁰ CIH 1657–1740, 433.

⁶⁶¹ I. József esküje: 1687. évi I. tc., III. Károly esküje: 1715. évi II. tc. Ld. CIH 1657–1740, 333, 435.

⁶⁶² Szijártó: A diéta, 209., Mária Terézia esküje: 1741. évi II. tc. Ld. CIH 1740–1835, 17.

és végbe viszük mindazokat, mellyeket a' köz jóért, betsületért és minden tartományainknak, 's egész Magyar Országának öregbedeséért törvényesen tselekedhetünk. Isten minket úgy segéljen és minden Szentek." ⁶⁶³

1687-ben a ferences templomból kivonult I. József, majd a Szent Mihály-kapun keresztül lovagolt az eskü letételére emelt emelvényhez. Erre ment fel a király, és az esztergomi érsek kezébe letette az érsek által előre felolvasott és megismételt esküjét a haza megőrzésére. ⁶⁶⁴

A ferences templomból III. Károly 1712-ben lovon a Szent Mihály úton haladva átment a Mihály-kapun. A kapun kívülre épített magas emelvényre – amelyet arany posztóval fedtek le – ment fel a két érsek, a nádor, az országbíró, a főudvarmester, a horvát bán, a magyar főkancellár és a főkamrás kíséretében. ⁶⁶⁵ Esküt tett, két ujját felemelve, hogy megőrzi a szabadságot és a kiváltságokat. Ezt az esküt az eskükeresztre tette az uralkodó, míg az egyházi eskü megerősítésére a kezeit az evangéliumos könyvre helyezte. ⁶⁶⁶ Az eskü szövegét az esztergomi érsek olvasta előre. Az egybegyűltek fedetlen fővel hallgatták, majd az eskütétel után ismét elhangzott az „éljen a király” kiáltás háromszor, és ágyú dördült el. ⁶⁶⁷ Az emelvényen meghatározott rendben, mégpedig rangsorrendben helyezkedtek el. A király jobb keze felől álltak az egyházi főméltóságok: az esztergomi érsek, a kalocsai érsek és az apostoli keresztet vivő püspök. A másik oldalán, a balján a világi főméltóságok álltak: a nádor, az országbíró, a főudvarmester és a főkancellár. Az uralkodó háta mögött kivont karddal a főlovászmester és a testőrkapitány helyezkedett el. Az emelvényre kétoldalt vezető lépcsőn álltak a zászlóvivők. ⁶⁶⁸ Feltűnő, hogy a világi és az egyházi személyek nem keveredtek, az egyháziak a jobb oldalon, a világi tisztségviselők a bal oldalon álltak. Az építményen szintén volt egy háromlépcsős emelvény, amelyet arany posztóval fedtek be.

1741-ben a lovagavatáshoz tartó menet sorrendjében indultak el a Szent Mihály-kapun keresztül. Mária Terézia nyitott kocsiban a koronázási jelenvényekkel vonult a régi Theatrum-kapun kívül felállított vörös, zöld és fehér posztóval fedett emelvényhez, ahová a két érsekkel, a nádorral, az országbíróval, a horvát bánnal, a magyar udvari kancellárral és az udvarmesterrel ment fel. Ott az arannyal fedett és megemelt helyre állva két ujját

⁶⁶³ Decsy: Magyar szent koronának, 539.

⁶⁶⁴ OSZKK Fol. Lat. 540, f. 46v.

⁶⁶⁵ Barits: A magyar királyok, 47.

⁶⁶⁶ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 270.; Pontificale Romanum, 137.

⁶⁶⁷ Acta et observata, 205.

⁶⁶⁸ Decsy: Magyar szent koronának, 539.

Mária Terézia a ferencesek templomából induló koronázási menete a pozsonyi Vásártéren (MNM TK Grafikai Gyűjtemény, 2105 ltsz.)

felemelve, másik kezében a feszületet tartva az esztergomi érsek előolvasásával letette az esküt a királyság szabadságának megtartására. A jelenlevők hajadonfőtt álltak, és az eskü után kiáltották: *Vivat domina et rex Noster!*, illetve másodjára sütötték el az ágyúkat.⁶⁶⁹ Egy másik forrás írója a rendtartásban egyes szám második személyben jegyezte fel: *Vive domina Rex Noster!*, de az esemény leírásában már ő is a fenti változatot rögzítette.⁶⁷⁰

Kardvágás a négy égtáj felé

Az esküdombtól az uralkodó a királyi dombhoz lovagolt. Erre felvágatva Szent István kardját a négy égtáj felé kereszt alakban megforgatta. Az ütések sorrendben: az első kelet felé, majd nyugat felé, a harmadik dél felé és a negyedik észak felé. Ismét az első királyunk „szelleme” jelenik meg nem-

⁶⁶⁹ Kovachich: *Solennia*, 203.; OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 28r, 60v–61r.

⁶⁷⁰ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 28r; 61r.

csak a kardban, hanem a domb székesfehérvári elődjének nevében is. A helyszínek ismertetésénél idéztem két forrást, amelyek a Szent István dombja megnevezést használták. A kardcsapások után ismét ágyúlövés volt hallható. A kardcsapások azt jelentik, hogy a király fegyverével és vérevel is megvédi az országát a bármelyik irányból rátörő ellenséggel szemben. Fügedi Erik varázslatnak minősíti e szertartás ellenség-távoltartó erejét.⁶⁷¹ Az egyházi részben is szerepelt a kardvágás, de a négy irányba a király a szabadban tett kardvágásokat. A templomban ugyanis a kard felcsatolása után a jelenlevők felé fordult a király, így a mögötte lévő főoltáron elhelyezett Oltáriszentség, azaz az Isten felé nem üthetett kardjával. A kardcsapásokat így illesztették keresztény formába.⁶⁷² Ulászló a kardsuhintást 1440-ben a székesfehérvári Szent Márton-templom tornyából kihajolva végezte koronázásának részeként.⁶⁷³ Ennek a helyszíne is megváltozott később, a városon kívül, a szabadban történt. Fügedi arra következtetett ebből, hogy az 15. században ez a rész még kialakulóban volt, és pontos rendje a század végére szilárdult meg.⁶⁷⁴ A világi ceremóniának ez a három eleme – a lovaggá ütés, a templomon kívül tett koronázási eskü és a négy égtáj felé történő kardvágás – már a 15. század végén, a 16. század elején tartott koronázásokon is megtalálható.⁶⁷⁵

I. József és III. Károly a fent ismertetett módon fejezte ki a királyság megvédését. 1687-ben a császári pár ez alatt a várban várt.⁶⁷⁶ Mária Terézia a világi eskü letételét követően a Duna felé a királyi dombnak nevezett építményhez kocsizott. A domb lábánál lóra szállt, és fellovagolva a négy égtáj felé ütött Szent István kardjával kereszt alakban.⁶⁷⁷ A szokásnak megfelelően ekkor dördültek el harmadszorra az ágyúk.

Erről a helyről a fenti sorrendben a Szent Mihály kapu mellett,⁶⁷⁸ a vár alatti Pálffy-kert irányában a várig vonultak. A rendtartás előírta, hogy az ékszervivő előkelők a királyi szobáig, a zászlóvivők pedig a palotáig mentek az uralkodónóvel, utóbbiak azonban magukkal vihették az általuk hordott zászlót.⁶⁷⁹

⁶⁷¹ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 271.

⁶⁷² Fügedi: Uram, királyom, 61

⁶⁷³ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 270.

⁶⁷⁴ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 271

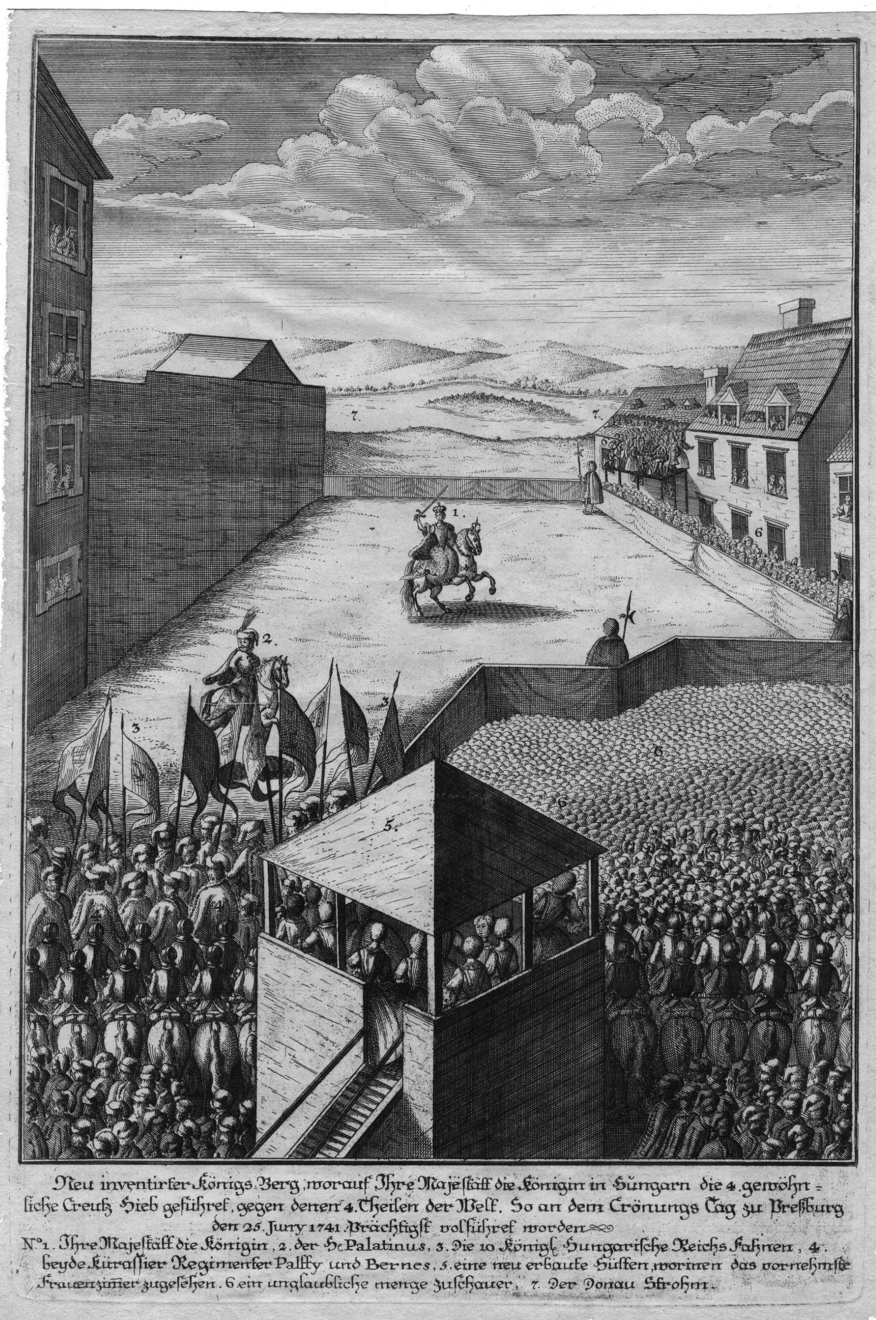
⁶⁷⁵ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 259–260.

⁶⁷⁶ OSZKK Fol. Lat. 540, f. 46v.

⁶⁷⁷ Ennek a ceremónielemnek képi ábrázolásairól ld. Serfőző: Themen und Formen, 316–317.

⁶⁷⁸ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 61r: Dunai-kapu mellett a vár alatti úton a Pálffy-kert felé. ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 238r, 285v.

⁶⁷⁹ Kovachich: Solennia, 203.; OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 28r–v, 61r.

Mária Terézia koronázási kardvágása
(MNM TK Grafikai Gyűjtemény, 54.389 ltsz.)

A koronázási lakoma

A koronázási lakomára a királyi palotában került sor a főrendek és a *statusok* jelenlétében. A király koronával a fején és Szent István palástjában jelent meg a teremben. Az asztali áldást a prímás mondta el. A koronát az asztalhoz ülés után a főudvarmester levette a királyról, és bal kézről egy ezüst tálcára helyezte. A mintaként kezelt 1608. évi királykoronázástól kezdve a meghívottak között szerepelt a pápai nuncius, a spanyol és a velencei követ is, akik a lakomára is hivatalosak voltak. Az 1608. év azért is fontos, mert ez az első alkalom, hogy a nádor is helyet kapott a királyi asztalnál.⁶⁸⁰ A 17. században a királyi asztal bővült a császár személyével, akinek többnyire életében koronázták magyar királlyá örökösét. Ő került az asztalfőre, a jobbára pedig a trónörökös magyar király.⁶⁸¹

1687-ben, ahogyan a korábbi *vivente rege* koronázások alkalmával is, a lakomán az asztalfőn a császári pár foglalt helyet, I. Lipót jobb oldalánál ült József, a már megkoronázott magyar király, vele szemben Mária Erzsébet főhercegnő, József jobbán Francesco Buonvisi pápai nuncius, aki mellett Kollonich bíboros, a spanyol és a velencei követ ült. Az asztal másik oldalán Széchényi György esztergomi érsek és Esterházy Pál magyar nádor helyezkedett el.⁶⁸² Az asztal végén az előmetélők álltak, a terem végében kaptak helyet a császári zenészek.⁶⁸³ Az asztalnál ülők felálltak, amikor a császár, a császárné vagy a király ivott.⁶⁸⁴

III. Károly koronázásakor jobb oldalán az esztergomi érsek, mellette jobbra a pápai nuncius, az ő jobbán pedig a velencei követ ült. A király balján foglalt helyet a nádor, aki a pápai nunciussal szemben volt. A nádor mellett ült a kalocsai érsek. Az esztergomi érsekkel szemben nem ült senki, tehát Keresztély Ágost igen előkelő helyen ült. Ez alkalommal az a különleges eset fordult elő, hogy az esztergomi érsek, Keresztély Ágost megelőzte a pápai nunciust az ülésrendben, mert a korabeli diplomáciai hierarchiában a bíborosi rang megelőzte a püspököt.⁶⁸⁵ A Pálffy Géza által vizsgált 17. századi koronázási lakomákon általában az esztergomi érsek és a nádor egy oldalon ültek. 1618-ban, 1625-ben és 1712-ben azonban az

⁶⁸⁰ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 141.

⁶⁸¹ Pálffy: Koronázási lakomák, 1041.

⁶⁸² Kovachich és a portugál követ az ülésrendben feltüntette a kalocsai érseket. Ám Borkovics Márton kalocsai érsek 1687. október 31-én halt meg, és érseki széke 1688-ig betöltetlen volt. Katona: A kalocsai érseki, 89. 447. jegyzet.

⁶⁸³ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15-15, f. 32-33.

⁶⁸⁴ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15-15, f. 46v.

⁶⁸⁵ Pálffy: Koronázási lakomák, 1040.

esztergomi érsek és a nádor a királyi asztalnál nem ugyanazon az oldalon foglaltak helyet. Az uralkodóhoz a primás ült közelebb,⁶⁸⁶ a kalocsai érsek számára az uralkodótól távolabbi helyet jelölték ki. Mind a nádor, mind a primás megelőzte őt. Először 1618-ban, Náprágyi Demeter kapott helyet a koronázási lakomán kalocsai érsekként, majd így utódai is hivatalosak lettek szokást teremtve ezzel. Pálffy Géza több lehetséges magyarázatot is ad a kalocsai érsek megjelenésére: Náprágyi a magyar egyházi elit rangidős tagja volt, szolgálata és a befolyása révén, vagy pedig Pázmány Péternek sikerült ezt elérnie az egyházi elit pozíciójának erősítésére.⁶⁸⁷ III. Károly, aki fivére, József császár halálával került a trónra, maga volt a császári cím várományosa is. Apjuk, I. Lipót még 1705-ben meghalt. A szokás elmúlását hozta magával az örökös királyság elfogadása is, hiszen III. Károlytól kezdve már nem koronázták meg az örököszt az apja életében. Mária Terézia a lakomához koronával a fején és Szent István ruhájában érkezett, de mielőtt asztalhoz ült volna, a főudvarmester levette fejéről a Szent Koronát, egy arany párnára helyezte, és az asztal bal sarkára tette. A királynő jobbán Kollonich Zsigmond bécsi kardinális, a pápai nuncius és a velencei követ, átellenben, a baloldalán az esztergomi érsek, a nádor és a kalocsai érsek ült.⁶⁸⁸ A vázolt ülésrend eltért az egyik országgyűlési naplótól, amely képet is közölt az ülésrendről. E szerint az asztalnál Mária Terézia jobbán ült húga, Mária Anna főhercegnő, az ő jobbán pedig Lotaringiai Ferenc, a királynő másik oldalán pedig Mária Magdaléna főhercegnő, III. Károly húga, foglalt helyet. A királynő jobb oldala felőli asztalszárnynál a primás, akinek a jobbán a kalocsai érsek, míg a balszárnyán az esztergomi érsekkel szemben kapott helyet a nádor.⁶⁸⁹ Lotaringiai Ferencet a császárkoronázásáig a főhercegnők megelőzték rangban, ezért ültek előkelőbb helyen, ahogyan ez 1736-ban Mária Terézia és Ferenc esküvői lakomáján is történt.⁶⁹⁰

A Habsburg uralkodók birodalmukban nemcsak koronázások alkalmával tartottak nyilvános lakomákat, hanem jelentős ünnepekkor is, például esküvő, születésnap, illetve egyházi ünnepeken: karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor. Ezeknek a császári udvarban szervezett lakomáknak a rendje azonos volt.⁶⁹¹ A császári és a magyar koronázási lakomán kijelölt

⁶⁸⁶ Pálffy: Koronázási lakomák, 1037.

⁶⁸⁷ Pálffy: Koronázási lakomák, 1039.

⁶⁸⁸ OGYK 700.478, p. 81.; ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40-11, f. 66v; OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 32r-33r.

⁶⁸⁹ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 61r; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 305v.

⁶⁹⁰ Haslinger: Der Kaiser speist en public, 52.

⁶⁹¹ Haslinger: Der Kaiser speist en public, 49.

ülésrendet illetőleg azonban különbség figyelhető meg. Legszembetűnőbb, hogy mind a császár, mind a választófejedelmek külön-külön ültek, nem egy asztalhoz terítettek nekik. Ezt a Német Aranybulla írta elő, vagyis, hogy a császár egyedül egyen az asztalánál, amelynek hat lábbal magasabbnak kellett lennie a választófejedelmek asztalainál. A Magyar Királyság gyakorlatában – a felhasznált forrásaim említése alapján – nincs ilyen horizontális és vertikális távolság a megkoronázott uralkodó és a méltóságviselők között. A Német-római Birodalomban az érsekek ültek legközelebb a császárhoz, jobboldalt a trieri és a mainzi – de Goethe szerint a mainzi a felségekkel átellenben ült⁶⁹² –, baloldalt a kölni érsek. Az emelvényen ülő érsekek mögött saját tálalóasztal állt.⁶⁹³ Őket követték a választófejedelmek, jobb oldalon a cseh, a szász és a pfalzi választó, bal oldalon a brandenburgi és a braunschweig-lüneburgi fejedelem.⁶⁹⁴

A lakomákon nemcsak az asztalnál helyet kapottakat érdemes megvizsgálni, hanem az asztal körül felszolgálókat is. Őket a nádor jelölte ki, így lehetősége nyílt a családjának kedvezni az e pozícióért folytatott vetélkedésben. 1712-ben herceg Esterházy Pál nádor öt rokonának juttatott étékfogói helyet.⁶⁹⁵ Az uralkodónak étkezés előtt a nádor adta át a kézmosó vizet, a törülközőt pedig az esztergomi érsek nyújtotta át.

1687-ben az előmetélők: Amade Lénárd, Andrassy Péter, Berényi Ferenc, Berényi Pál, Berényi Péter, Giovanni Battista Comazzi, ifj. Csáky István, Csáky Zsigmond, Csikuliny János, Draskovich Pál, Esterházy Dániel, Esterházy István, Fabiánkovics Ferenc, Forgách Ádám, Keglevich Péter, Andreas Theobaldus Mayr, Nagy Zsigmond, Orehóczy István és a Ráttkay család egy tagja.⁶⁹⁶

1712-ben a lakomán Zichy Péter volt az étékfogómester és Batthyány Ferenc a pohárnokmester. A lakoma után a királynak a kéztörölt Erdődy Sándor, a kézmosót Nádasdy Ferenc adta át. Az esztergomi érseknek a kéztörölt Erdődy József, a nádornak ifj. Esterházy Antal, a kalocsai érseknek ifjabb Csáky Péter, az apostoli nunciusnak Zichy Károly, a legátusnak Nádasdy nyújtotta.⁶⁹⁷ A többi étékfogót is név szerint felsorolja a szerze-

⁶⁹² Goethe: *Életemből*, 189. A lakomán Goethe megkért egy pfalzi hivatalnokot, hogy vigye be őt a terembe, mire a hivatalnok kezébe adott egy ezüsttálcát, így Goethe személyesen jelen lehetett az eseményen, és megfigyelhette az ülésrendet is.

⁶⁹³ Goethe: *Életemből*, 189

⁶⁹⁴ Vajnági: *A Szent Római Birodalom jólétének záloga*, 24.

⁶⁹⁵ Pálffy: *Koronázási lakomák*, 1096.: id. Esterházy Ferenc, ifj. Esterházy István, Esterházy János, Esterházy László, Esterházy Sándor.

⁶⁹⁶ Pálffy: *Koronázási lakomák*, 1094.

⁶⁹⁷ *Acta et observata*, 235.

tes által is közölt ordó, itt találjuk az öt Esterházyt is: Csáky István, id. Esterházy Ferenc, Pethő Mihály, Barkóczy Ferenc, Szirmay Tamás, Esterházy László, Széchényi Zsigmond, ifj. Esterházy István, Esterházy Sándor, Esterházy János, Mednyánszky Pál, Sennyey Sándor, Berényi Pál, Révay Gáspár, Amade Antal, Nyáry Zsigmond, Bellavicz Gábor, Maholányi József, Szapáry Miklós, Szapáry Péter, Révay János, Haller Zsigmond, Makár János.⁶⁹⁸

A király körül szolgálókon kívüli felszolgálókról a Magyar Országos Levéltárban található irat tartalmaz egy *Cathalogus dapiferorum*,⁶⁹⁹ amelyre 1712-es dátum van írva, de a listában az asztalnál ülőként az *imperatrix* (császárné) is megemlíttetik, az asztalnál szolgálók sora pedig nem egyezik minden ponton a P. Engelbert által közölt névsorral. Valószínűleg a datálás később került arra az oldalra, hibásan.

1741-ben, a lakoma előtt a kézmosó vizet a nádornak, a kéztörölt az esztergomi érseknek kellett volna a rendtartás szerint az uralkodónőnek átnyújtania, azonban betegségük miatt a primás feladatát a kalocsai érsek, a nádorét az országbíró látta el.⁷⁰⁰ Az előmetélő Pálffy Miklós főudvarmester volt, Esterházy Pál főkamrás pedig a király székét mozgatta. Az étkefőgmester Illésházy József volt. A körülbelül húsz étkefogót a nádor jelölte ki: Cziráky József, Barkóczy Imre, Berényi Imre, Nádasdy Baltazár, Baththyány Eugenius, Csáky Ferenc, Erdődy Miklós, Esterházy Mihály, Révay Péter fia, János, Balassa Ferenc, Ghillány Károly, Klobusiczky Antal, Mednyánszky József, Petrásch Ernő, Perényi János, Sándor Mihály, Sennyey Imre, Szluha György, Patachich István, Tolvay János, Vécsey Ferenc, Kapy Gábor és Péchy Zsigmond ítélőmester.⁷⁰¹

Pálffy Géza rávilágított az uralkodó asztalánál végzett szolgálat jelentőségére H. Hoos művét idézve: a német-római császár körül e szolgálatot a választófejedelmek látták el, tehát ez nagy megtiszteltetésnek számított.⁷⁰² 1745-ben a német-római császár körül három választófejedelem szolgált. A birodalmi főpohárnok adta az első korty italt a császárnak, a bajor választófejedelem birodalmi étkefogó volt, ő vitt a téren sültökörből egy szeletet az uralkodónak. A brandenburgi választófejedelem, aki birodalmi főkamrás volt, adta a császárnak a kézmosó vizet és a törülközőt.⁷⁰³ Össze-

⁶⁹⁸ Acta et observata, 235–236., Pálffy: Koronázási lakomák, 1097–1098.

⁶⁹⁹ MNL OL A 95, f. 280r.

⁷⁰⁰ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 61r.

⁷⁰¹ Névjegyzék: Kovachich: Solennia, 225.

⁷⁰² Pálffy: Koronázási lakomák, 1045.

⁷⁰³ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 23.

hasonlítva a hivatalokat és feladatokat, szembetűnő, hogy Magyarországon egyházi személy, az esztergomi érsek nyújtotta át a törülközőt az étkezés előtt, míg a császári lakomán az egyházi választófejedelmek nem láttak el feladatot az asztali áldáson kívül. 1625-ig a pohárnokmester feladata volt a kézmosó víz öntése a király kezére, ám 1638-tól ezt átveszi a nádor. A nádor az akkor nemrég érsekké lett Lósy Imrét a lakomán maga mögé szorította. Ezt a feladatot véglegesen kivívta magának. Az esztergomi érsek háttérbe szorítását 1625-ben Pázmánnyal szemben nehezen érthette volna el az akkor kinevezett Esterházy Miklós nádor. Ismét a nádor és az esztergomi érsek rangbéli harca mutatkozott meg. Attól kezdve az érsek, Lósy Imre, kapta a nádor addig ellátott szolgálatát, vagyis a kéztörölő átadását. A kéztörölő átadását 1608-ig az étekgómmester végezte, akkor Illésházy István nádor átvette tőle ezt a feladatot, és 1638-ig utódai meg is tartották. Így egy hallgatolagos megegyezés látszik körvonalazódni: az egyházi szertartásban az esztergomi érseknek volt fontos szerepe, a világi ceremóniában pedig a nádor emelkedett ki, úgy, hogy közben az érsek megtartotta az asztalnál elfoglalt helyét, nem veszített rangjából. A kialakult szolgálat a király körül hagyományá lett.⁷⁰⁴

Mindhárom vizsgált koronázáson sütöttek a téren ökröt, amelyből egy szeletet az uralkodó számára vágtak, illetve a lakoma kezdetekor negyedszer dördültek el az ágyúlövések. A már idézett Lidl bécsi hivatalnok beszámolt az ökr 1687. december 6-i megérkezéséről is, e szerint az állat hatalmas volt, aranyozott szarvú és piros, fehér és zöld szalagokkal díszített. A lakoma idején a várhegyen álló, a portugál követ által Gyönyörök Házának nevezett helyen állították fel a fehér- és vörösbor-szökőkutakat, és sütötték a kenyereket. A bor-kúton kétfejű sas volt látható.⁷⁰⁵ 1741-ben a lakoma alatt a maradék ökröt szétosztották a nép között, ismét volt kút két csappal, amelyekből fehér- és vörösbor folyt, illetve arany és ezüst érmeket osztottak.⁷⁰⁶ A P. Engelbert által leírt ordóban említés van még a hagyományos ökörsütésről és az ágyúk eldördüléséről is, amikor a király elfoglalta helyét az asztalnál. Kovachich a Pozsony főterén álló díszkútról is adott leírást, amelyből vörös- és fehérbor folyt. A kúton Iason és a megölt sárkány díszes képe volt látható a következő chronostikonnal, amelynek minden egyes sorából a koronázás évszámát (1712) kapjuk meg: „SaCra VeLLerIs hesperIDVM / LargI Dant MVnera VIna CanaLes / aCCIpe DVM VenIt /

⁷⁰⁴ Pálffy: Koronázási lakomák, 1045–1046.

⁷⁰⁵ G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 564, 567.

⁷⁰⁶ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 187r.

DonVM CornVCoplae Reglae / Iasone arChIDVCVM / CaroLo Magno, Donata feLIX PannonIa".⁷⁰⁷ Az ökörsütés, mint már fentebb írtam, a császárkoronázás világi ünnepségének is egyik eleme volt. Az egyházi rész után a császár a frankfurti városházára, a *Römerbe* vonult, és onnan nézte a szász herceget, amint a térre hordott zabból merített, utána a bajor választófejedelemet, az étekgógmestert, aki a térre lovagolt, és onnan vitt neki egy szelet ökörsültet, majd a cseh királyt, a főpohárnokot, aki szintén a térre, a kúthoz lovagolt, ahonnan bort vitt a császárnak. Végül a pfalzi választó, a tárnokmester, pénzt szórt a nép közé. Ezek után kezdődött meg a Römerben a lakoma.⁷⁰⁸

Magyarországon a lakoma befejeztével az étekgókat a főudvarmester elvezette a számukra előkészített lakomára, ahol már a saját famulusaik és szolgálóik szolgálták fel az uralkodó asztaláról való ételeket. 1687-ben a magyar mágnásoknak 23 asztalt terítettek meg, ahogy az egy másik német nyomtatványból kiderül.⁷⁰⁹

A rendtartás szerint ezután a koronázási ékszereket visszatették a helyükre néhány arra kijelölt követ jelenlétében, és a ládát lepecsételték.⁷¹⁰ Am 1741-ben a koronázási ünnepséget követő három napig meg lehetett tekinteni a várban kiállított Szent Koronát, a koronázási ékszereket és a királynő ruháját, amelyben magyar királlyá koronázták. A harmadik napon vitték vissza a királyi terembe, és az uralkodó, a nádori ítélmester és más küldöttekkel a ládába visszahelyezték a koronát a jogarral, országalmával, Szent István köpenyével, kardjával és harisnyájával együtt, majd a jelenlevő követek aláírták a leltárjegyzéket és a ládát lezárták, pecsétjükkel ellátták: a közepén maga a királynő, oldalt a primás, a nádor, az országbíró, a királyi biztosok közül Stahrenberg Gundaker, a magyar kancellár, Rudolph von Sinzendorf udvarmester és a két koronaőr.⁷¹¹

Koronázási hitlevél

A királyság jogainak és törvényeinek megtartását biztosító irat, a *diploma inaugurale*, ahogyan a neve is jelzi, a koronázási szertartáshoz tartozott, azt megelőzve adta ki a jelölt. II. Ferdinándtól kezdve a törvénycikkbe iktatására azonban az uralom megkezdésekor került sor. Tartalmáról a rendek

⁷⁰⁷ Kovachich: *Solennia*, 152.

⁷⁰⁸ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 24.

⁷⁰⁹ G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 571.

⁷¹⁰ OSZKK Fol. Lat. 4045, f. 32r–33r; Kovachich: *Solennia*, 204.; Fol. Lat. 3910, f. 61r–62r.

⁷¹¹ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 62r–v.

és a leendő király között tárgyalások, sőt viták folytak, amely nem meglepő, hiszen – ahogyan Szijártó István fogalmazott – a hitlevél és a koronázási eskü is a „rendek valós hatalmi pozíciójának kifejezőiként” értékelendők.⁷¹² Az udvar mégis kevés időt hagyott annak tárgyalására a koronázás időpontjának közeli megállapításával. Az 1687-ig kiadott hitlevelek inkább nevezhetők választási feltételnek, mint az 17. század végétől kiadott változatok. I. Lipót hitleveléig 17 pontból álltak.⁷¹³

1687-ben a Habsburg-dinasztia fiágon való örökösödésének elfogadásával I. Lipót változtatni akart a hitlevélen az új jogi helyzetnek megfelelően. A választási kapituláció-formát felváltotta egy kevesebb pontból álló, már nem feltételnek, vagyis *conditió*nak nevezett szöveg. A korábbi diplomákban az uralkodóra vonatkozó „kikiáltották” igét kicserélték a „megkoronázták” igére, amely az örökjogon való uralmat tükrözte, tehát nem utalt a szabad királyválasztásra.⁷¹⁴ Változás történt a szabadságok és kiváltságok megtartásánál, ugyanis hangsúlyozták mind az eskü, mind a hitlevél szövegében, hogy II. András 1222. évi 31. törvénycikke, az úgynevezett ellenállási záradéka nem tartozik a megőrzendő törvények közé. Történt ez annak ellenére, hogy a korábbi uralkodók esküiben sem ezt a cikkelyt, sem II. András törvényeit név szerint nem említették meg, hanem csak a bécsi béke pontjait és II. Mátyás 1608. évi törvényeit nevesítették. I. Józseftől kezdve azonban ezek az említett törvények nem szerepeltek, hanem a koronázandó trónörökös összefoglalóan a szabadságok, a kiváltságok és törvények megtartására tett esküt. Emellett az eskü és hitlevél szövegébe Lipót egy úgynevezett revíziós klauzulát is be akart illeszteni. Ezt a záradékot Königsberg birodalmi alkancellár javasolta beiktatni. Az örökösödési rendbe a spanyol ágat is bevonta az udvar, mivel a Pozsonyban tartózkodó spanyol követ sérelmezte, hogy az kimaradt a tervezetből. Lipót az országgyűlés elé terjesztette a módosítást, amely vonakodva, de elfogadta az öröklési rend kiterjesztését.⁷¹⁵ A hitlevél ötödik pontjaként így feltüntették az elfogadott öröklési rendet, amelyet a Habsburgok spanyol fiágára is kiterjesztettek, tehát a rendek a szabad királyválasztást az osztrák és a spanyol ág kihalása után nyerik vissza. 1687-ben maga a hitlevélszöveg nem került az országgyűlés elé, mert a bécsi udvar félt, hogy az országgyűlés ezt az új tartalmat nem fogadta volna el, és ezért annak tárgyalása miatt a koronázás már kitűzött napját módosítani kellene. Lipót tehát úgy alakí-

⁷¹² Szijártó: A diéta, 198.

⁷¹³ Szijártó: A diéta, 198–199.

⁷¹⁴ Fraknói: A Habsburg-ház trónöröklési, 55.

⁷¹⁵ Fraknói: A Habsburg-ház trónöröklési, 24–27.

totta az egyeztetések további menetét, hogy a kiegészítést tartalmazó szöveget a diétának ne legyen lehetősége a koronázásig megvitatni. Noha a rendi szándék, vagyis a hitlevél koronázás előtti kiadása megtörtént, annak tárgyalása és a rendi jóváhagyás így elmaradt. A december 7-i ülésen azonban megemlézték, hogy a koronázás előtt az idő rövideje miatt a diplomát nem tudja kiadni az új uralkodó, ám a koronázás után megteszi.⁷¹⁶ 1688. január végén a megszerkesztett koronázási hitlevelet 1687. december 8-i dátummal írta alá József.⁷¹⁷ I. József hitlevelét azonban nem foglalták törvénybe, ugyanis 1705-ben átvette apjától az uralmat, majd 1708-ban összehívta a magyar országgyűlést, ám a törvények szentesítése előtt meghalt. A józsefi diploma az országgyűlési aktákban maradt csak fenn.

1712 tavaszán III. Károly hitlevelének összeállításakor vita támadt a rendek között, hogy a két előd, I. Lipót 1657. évi, illetve I. József 1687. évi változata közül melyik alapján dolgozzák ki a szöveget. Mivel József fent már ismertetett hitlevelét az 1687. évi országgyűlés beleegyezése nélkül adták ki, és hangzott el az azon alapuló koronázási eskü is, a rendek 1712-ben ezt a jogsérelmet orvosolni akarták. De tudván, hogy a bécsi udvar nem térne vissza a lipóti változathoz, az országgyűlés a józsefi diploma mellett szavazott azzal a kitéttel, hogy az 1687. évi betoldást hagyják el belőle. 1712-ben sem állt azonban elegendő idő az országgyűlés rendelkezésére a hitlevél kidolgozására és az uralkodóval való egyeztetésre, ezért a kitűzött ünnepség előtt már a rendeknek elküldött hitlevélszöveget, vagyis az 1687. évi királyi diplomát, el kellett fogadniuk változtatás nélkül.⁷¹⁸ Károly jóindulatát mutatja azonban, hogy az 1715. évi III. törvénycikkben biztosította a rendeket, hogy nem fog visszaélni a közös értelmezési klauzulával.⁷¹⁹

Mária Terézia III. Károly hitlevelét adta ki csekély változtatással, amely a nőági örökösödést erősítette meg. Az erről szóló törvénycikkelyek (1723. évi I-II. tc.) beillesztését a diplomába szükségesnek tartotta a november 8-án összeült miniszteriális konferencia.⁷²⁰ A tárgyalásokban felmerült rendi igényeket Mária Terézia elutasította, és annak ellenére, hogy a tárgyalások június 19-én elkezdődtek, végleges válaszát a koronázást megelőző este küldte el a rendeknek, akik a koronázást nem akarták elhatalasítani emiatt, ezért ismét a bécsi udvar érdekérvényesítése volt erősebb.⁷²¹

⁷¹⁶ OSZKK Fol. Lat. 3342, f. 17r.

⁷¹⁷ Fraknói: A Habsburg-ház trónöröklési, 21, 33.

⁷¹⁸ Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 41–43.

⁷¹⁹ Forgó: Az egyházi rend, 15–19. Szijártó: A diéta, 201–205.

⁷²⁰ MNL OL A 1 1740/42, p. 3–4.

⁷²¹ Szijártó: A diéta, 205–206.

A királyné-koronázás

A király koronázása után hitvesét az ország királynéjává koronázták ünnepi szentmise keretében, szintén az országgyűlésen. Koronázásának lényege a felkenés, jobb vállának megérintése a Szent Koronával, és a koronázási ékszerek átadása volt, amelyet a *Pontificale Romanum* szabályozott. A szertartást nem követte világi rész, az ünnepséget a koronázási lakoma zárta.

Az 1687 és 1765 közötti időszakban csak egyszer koronáztak királynét, 1714-ben Erzsébet Krisztinát, akit III. Károly koronázása után két évvel avattak királynévá Pozsonyban. I. József 1699-ben kelt egybe Vilma Amália braunschweigi hercegnővel, és Lipót halálát követően, 1705-ben vette át a királyságot, országgyűlést pedig 1708-ban hívott össze. A diétát előkészítő konferenciákon felmerült, hogy a császárné is vele tart Pozsonyba, ám az ezt ellenzők szerint, mivel nem volt magyar királynévá koronázva, nem volt szükséges sem a királyságba, sem az országgyűlésre mennie, hanem előbb koronázzák meg. Erre azonban az előkészítő konferencia II. Rákóczi Ferenc mozgalma miatt nem találta alkalmasnak az időt, I. József korai halála pedig megakadályozta az esetleges későbbi avatást.

1714-ben a koronázási szentmisét a kora újkori hagyományoknak megfelelően az esztergomi érsek celebrálta. A királyné megkoronázásának joga a középkortól kezdve a veszprémi püspöké volt, aki a királyné főkaplánjához tartozott, és Veszprémben őrizték egy ideig a királyné saját koronáját is. 1216-ból fennmaradt Róbert veszprémi püspök levele III. Incéhez, amelyben sérelmezte, hogy János esztergomi érsek koronázta meg 1215-ben II. András feleségét. A pápai döntés értelmében az esztergomi érsek kenje fel a királynét, de a veszprémi püspök koronázza meg, ha nem egy időben van a királykoronázással. Ha egy időben van, illetve a fenti esetben az esztergomi érsek távollétében, az uralkodó feleségének avatása a veszprémi püspök feladata. IV. Béla 1269-ben kiadott oklevelében a veszprémi püspök régi jogaként tüntette fel a királyné-koronázást. A török időkben azonban a veszprémi egyházmegye is a hódoltság területéhez tartozott, a püspöknek is el kellett költöznie onnan. 1527-ben I. Ferdinánd király feleségét Podmaniczky István nyitrai püspök koronázta meg. A veszprémi püspökök kiváltságuknak később sem tudtak érvényt szerezni, mivel 1629-ben az egyháztartományi zsinat az esztergomi érseknek ítélte a királyné koronázásának jogát. 1714-ben Volkra Ottó János veszprémi püspök III. Károlynak kérvényt küldött, hogy állítsák vissza királynéavató jogát, azonban Károly nem változtatott a korábbi évszázadok szokásain: a veszpré-

rémi püspök teszi a házi koronát a királyné fejére, azonban az esztergomi érsek keni fel.⁷²² A koronázási ordóban is feltüntették, hogy a veszprémi püspök régi kiváltságát kérvényezte, ám kérelem maradt csupán.⁷²³ Érdekes, hogy a koronázási feladattal és joggal rendelkező veszprémi püspök nem vett részt a koronázási lakomán. Hasonlóan az eredménytelen kérvényhez, ez is mutatja a püspök politikai erejét.

A királyné koronázásán is fontos szerepet kapott a Szent Korona és a koronázási ékszerek, ezért az ünnepet megelőző napokban azokat elő kellett készíteni, amelynek módja megegyezett a királykoronázások alkalmával előírtakkal. 1714. október 16-án délután két órakor szállították a koronázási ládát a pozsonyi vár királyi lakosztályába. A két koronaőr mellett a felsőtábláról Erdődy László Ádám nyitrai püspök, Kollonich Zsigmond váci püspök, Erdődy György, Batthyány Zsigmond, az alsótábláról Horváth-Simonchich János, Hunyady András alnádor, Barlok István alországbíró, Nagy István nádori ítélőmester, négy báró és négy nemes, illetve a császári főudvarmester volt jelen. A királyi lakosztályban a nádor jelenlétében felnyitották a ládát. Egy nappal később, 17-én, a koronázást megelőző napon délután négy órakor a nádor házában gyülekezett a két koronaőr, a küldöttség tagjai, és együtt mentek a várba, a királyi lakosztályba, ahol III. Károly jelenlétében a két koronaőr és a nádor a ládát lepecsételte. A nyolc, fent megnevezett nemes vitte a templomba egy hatlovas, nyitott udvari kocsin. A polgárok a vár lábánál álló kőkeresztől a Mihály-kapuig, és onnan a koronázótemplom temetőbejáratáig álltak két oldalon, a városi tanács a Mihály-kapunál várta a kocsit, amelyet két oldalról fedetlen fővel kísértek tovább, ezalatt a város minden harangját meghúzták. A ládát a templom sekrestyéjébe vitték, amelynek a kulcsát magukhoz vették a koronaőrök. Az éjszaka nagyszámú német és magyar őr vigyázott a sekrestye ajtajánál és a templom körül.⁷²⁴

Erzsébet Krisztinát október 18-án, Lukács evangélista ünnepén koronázták magyar királynévá Pozsonyban. A várból reggel 7 órakor indult a koronázótemplomba tartó menet, amelyben a résztvevők a következő sorrendben vonultak: elől mentek a mágnások, magyar nemesek és osztrákok együtt, az Aranygyapjas Rend lovagjai, akiket a nádor és a császári főudvarmester követett. Utána vonultak a követek, a pápai nuncius lovon, majd két császári és egy magyar herold, az udvari marsall a kivont kard-

⁷²² Kalmár: Királyné-koronázás, 215–217.

⁷²³ Kovachich: Solennia, 155.; Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 54–55.

⁷²⁴ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8, f. 136v–139v; Kalmár: Királyné-koronázás, 218.; Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 49–50.

dal, III. Károly lovon, a királyné pedig kocsiban. Lovon következett a főudvarmester többekkel együtt, illetve Erzsébet Krisztina udvarhölgyei. A várból a Pálffy-kertnél lévő úton, a Mihály utcán és a Mihály-kapun belépve a városba, onnan pedig a Duna utcára fordulva jutottak a templomig. Annak kapujában a papság fogadta a királyi párt. Károlyt a kalocsai érsek és az egri püspök, a heroldok, követek, a királynét a nyitrai és veszprémi püspök kísérte külön sekrestyébe.

A Jezsuita-sekrestyében a császár felöltötte császári öltözetét és koronáját, a felesége pedig a Káptalan-sekrestyében öltözött át, és vette fel a koronázási ruhát és a házi koronát. A főoltárig tartó vonulást az udvari miniszterek, tanácsosok vezették, majd az Aranygyapjas Rend lovagjai, a heroldok, és a császári, illetve a királyi ékszereket hordozók követték. Utánuk vonult az udvari marsall a kivont birodalmi karddal, III. Károly, a spanyol és velencei követ, a pápai nuncius. Egy püspök Erzsébet Krisztina előtt vitte a keresztet, a királyné után pedig a koronaőrök és a magyar ékszereket vivő méltóságok vonultak, akik az evangéliumi oldalon addig tartották a klenódiumokat, amíg a királyi pár el nem foglalta a helyét. Akkor az ott álló püspökök átvették tőlük az ékszereket és a főoltárra helyezték. A császári ékszervivők Károly trónja mellett álltak, jobboldalt a főudvarmester a házi koronát vette el a királynétól és nyújtotta a veszprémi püspöknek, aki szintén a főoltárra helyezte azt. A templomban az episztola-oldalt jelölték ki a magyar uraknak, az evangéliumi oldalt pedig az osztrák uraknak.

A szertartáskönyv előírása szerint⁷²⁵ a szentmise kezdetén, az alleluját követően imádkozott utolsó *versum tractus* után kérte III. Károly Keresztély Ágost esztergomi érseket, hogy Erzsébet Krisztinát magyar királynévá koronázza. A nyitrai és a veszprémi püspök a királynét az esztergomi érsek elé vezette, aki ott térdet hajtva megcsókolta az érsek keresztjét, amelyet az ordóban *crux pendula* és *crux stolae* névvel neveztek. Ezt követte a Minden szentek Litániája, amelyet a *minden megholt hívedért* sorig mondtak el, és ekkor az esztergomi érsek a királynéval szembe állva mondta a következő szavakkal kezdődő imát: *Ut hanc electam*, majd befejezték a litániát, és a könyörgések és a *praefatio* következett. Ezt követően kente fel az esztergomi érsek a királynét a katekumenek olajával a jobb karján és a lapockái között. Ezután a veszprémi püspök a házi koronát a királyné fejére helyezte, a nádor pedig a Szent Koronát az esztergomi érseknek nyújtotta át, aki a királyné jobb vállához érintette azt, majd ismét visszatette a főoltárra. Az ismert szimbolikát hordozó Szent Korona jobb vállhoz érintése nem

⁷²⁵ Pontificale Romanum, 149.

szerepelt a *Pontificale Romanum*ban, tehát nem volt része az egyház hivatalos királynéavató szertartásának. Ezzel szimbolizálták a királyi felelősségben és kormányzásban való osztozást. A királyné az érsektől jobbjaiba vette a jogart, a baljaiba az országalmát, és visszatért a trónjához. Ekkor hangzott fel a *Te Deum laudamus* himnusz és dördültek el az ágyúk a városban, majd a főpapi könyörgések után folytatódott a szentmise az evangélium éneklésével, a felajánlással, amikor a királyné egy aranyat helyezett az oltárra. Az Úrfelmutatás előtt a veszprémi püspök a királyné fejéről levette a házi koronát, amelyet az esztergomi érsek által kiszolgáltató két szín alatti áldozás után visszahelyezett a fejére.⁷²⁶ A rendtartásban a koronázási szertartásnak szűkszavúan leírt menete megegyezik a főpapi szertartáskönyv királyné-avatásával, kivéve a koronázási jelvények átadását és a trónra ültetést követő *Te Deum laudamus* himnuszt, amely az uralkodónők és uralkodók koronázási szertartásához tartozott. A himnusz azonban részét képezte már 1613-ban II. Mátyás hitvese, Anna, 1638-ban Mária Anna, 1655-ben Mária Eleonóra és 1681-ben Eleonóra Magdolna koronázási szertartásának is.⁷²⁷

Az ünnepség a várbeli lakomával végződött. Az asztalnál helyet kapott a pápai nuncius, az esztergomi érsek, a nádor és a kalocsai érsek. Az asztalnál a királyné oldalán ült a nádor és a kalocsai érsek, III. Károly oldalán pedig a primás és a nuncius. Az uralkodói asztalnál a királyi párnak a kéztörölő kendőt az esztergomi érsek, a kézmosó vizet a nádor nyújtotta át étkezés előtt. Zichy Péter volt az étkefogómester, Batthyány Ferenc a főpohárnokmester, a királyi párnak az udvarmester asszisztált. A nádor étkefogónak nevezte ki id. Esterházy Ferencet, Esterházy Antalt, Mikes Ferencet, Esterházy Istvánt, Esterházy Jánost, Révay Pétert, Priny Imrét, Andrássy Istvánt, Amade Pétert, Vécsey Sándort, Priny Pált, Mednyánszky Pált, Maholányi Tamást, Berényi Ádám Tamást és Andrást, Révay Jánost, Bellavicz Gábort, Maholányi Józsefet, Haller Zsigmondot, Sándor Lászlót, Rutkay Antalt, Patachich Sándort, Orsich Bernátot és Rutkay Józsefet.⁷²⁸

A ceremónia során háromszor dördültek el az ágyúk. Először a házi korona fejre helyezésekor, másodszer a koronázási ékszerek királynénak tör-

⁷²⁶ Kovachich: *Solennia*, 155–157.; OGYK 1714 *Acta publica*, p. 37–38.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8, f. 139v–156r; Kalmár: Királyné-koronázás, 218–222.

⁷²⁷ Kovachich: *Solennia*, 66–67, 97–98, 105, 123–126.

⁷²⁸ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8, f. 173v–174r; Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez, 58–59.

tént átadásakor a *Te Deum laudamus* himnusz után, majd a lakoma kezdetekor harmadszor.⁷²⁹

Kalmár János megvizsgálta, hogy a királyné esetében az ünnepségen mennyire kapott szerepet a hatalmi reprezentáció. Bartoniek Emma a rendek hozzájárulását, illetve a püspöki kar és a prímás „rovására” történt rendi előretörést látta a nádor királyné-koronázásban betöltött szerepében.⁷³⁰ Ezzel szemben Kalmár János arra az eredményre jutott, hogy a nádor szerepe a Szent Korona vállhoz érintésében nem tekinthető a rendi erő megnyilvánulásának, hiszen a királyné megkoronázását az uralkodó kéri a főpaptól, tehát ez az ő akarata. A hozzájárulás helyett a pártfogói szerepre való emlékeztetés a nádor funkciója ebben az esetben. 1681-ben az érsek már a nádorral együtt érinti a Szent Koronával a királyné vállát, azonban 1714-ben a nádor csak átadta az érseknek a koronát. Ennek okát nem tudja egyértelműen megállapítani Kalmár János, négy lehetőséget is elénk tár: engedmény az egyháznak a nádor részéről, visszalépés a reprezentációban, illetve egy régebbi szertartásrendet használtak (akár az 1616. évi és az 1655. évi királyné-koronázás szertartás is szolgálhatott előképként), és utoljára, hogy a három napja hivatalban levő nádor nem tudta a protokolláris feladatát.⁷³¹

A szentmise hasonlóan folyt, mint a királykoronázásé, néhány különbséggel. Nem volt *éljen* felkiáltás, ugyanis az csak a királykoronázás alkalmával hangozhatott el. A templomi menetben is voltak eltérések. Részt vettek benne a koronaőrök, a főudvarmester, a nádor, azonban helyet kapott a nádor felesége, az országbíró felesége – noha Kalmár János rávilágít, hogy 1714-ben Koháry István töltötte be ezt a tisztséget, aki agglegény volt.⁷³² A menetet a császárnéi udvartartás tagjai zárták. A szentmise kezdete előtt a templomban két menet is volt, III. Károlyé és Erzsébet Krisztináé. Külön vonultak a főoltárhoz a sekrestyéből, nem egy sekrestyében öltöztek. Erzsébet Krisztinát 1714-ben valószínűleg a Káptalan-sekrestyébe vezették, ahol a koronázási ruháját öltötte fel, III. Károlyt a Jezsuita-sekrestyébe, ahol a birodalmi ornátust és a magyar királyi koronát vette fel.⁷³³ Ezekkel III. Károly megjelenítette a magyar királyi és a császári

⁷²⁹ Kovachich: *Solennia*, 153–158.; OGYK 700.504, p. 33–40.; Kalmár: *Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez*, 56–61.

⁷³⁰ Bartoniek: *Magyar királykoronázások*, 150.

⁷³¹ Kalmár: *Királyné-koronázás*, 223.; Kalmár: *Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez*, 59.

⁷³² Kalmár: *Királyné-koronázás*, 228, 56. jegyzet.

⁷³³ Kalmár: *Királyné-koronázás*, 220.

mivoltát is, amelyet még a koronázáson az udvari marsall és a császári heroldok is kifejeztek.

A királyné-koronázást az uralkodói elkötelezettség és felelősségérzés jeleként értelmezték. Ez a gesztus a király és a rendek közti politikai viszonyt, tárgyalásokat és a kommunikációt segítette, hiszen a rendek jóindulatát elnyerhette vele. A koronázásbeli nádori szerep pedig a királynét emlékeztette, hogy a szertartás révén az alattvalók pártfogójává válik.⁷³⁴

Összegzés

Az általam vizsgált koronázásokon 1712-től olyan elemet hagytak el – a nádori akklamációt –, amely nem szerepelt a szertartáskönyvben, tehát nem képezte szervesen az egyházi királyavatás részét. Fontos különbség volt a nyugati királyságokkal ellentétben a korona fejre helyezésének a megítélésében, annak legitimitást adó szerepében. Az egyházi szertartáson kiemelendő 1687-től a nádor szerepe. Annak ellenére, hogy a jelenlevőkhöz intézett, a királyválasztásra és elfogadásra utaló kérdését eltörölték, a rendek koronázásba való beleegyezését mégis képviselni tudta a korona fejre helyezésében megtartott, sőt megerősített szerepével. A Magyar Királyságban a világi ceremónia jellege eltért a német-római császári koronázásokétól. Élesen megmutatkozik ez a két koronázás világi részének eltérő szimbolikájában. A császárkoronázás világi része nem tartalmazta a magyar királykoronázás során megjelenő szimbolikus cselekedeteket. Fontos azonban megjegyezni, hogy a császár a koronázását megelőző római királyválasztáson megtette azokat a politikai ígéreteket, a választási kapitulációt, amelyekre a magyar királykoronázás világi részében került sor. Ezt a ceremónia egyes részeinek értelmezésekor figyelembe kell venni, még akkor is, ha a magyar király is adott ki hitlevelet a koronázása előtt. A császárkoronázáson ennek következtében az egyházi ceremónia jóval nagyobb hangsúllyal szerepelt, mint az azt követő világi ünnepség. A fentiekkel magyarázható, hogy a megkoronázott császár a *Römer* ablakából nézte, de nem volt aktív szereplője a lakoma előtti eseményeknek, amelyek pusztán a népnek szánt látványosságként szolgáltak. A magyar királykoronázás világi ceremóniája ezzel szemben szimbolikus gesztusaival szerves folytatása volt az azt megelőző egyházi résznek, hiszen a király, immár felkent uralkodóként minden egyes megnyilvánulásával az országglakosoknak tett „ígéretet”: megvédi az országot mint a királyság legfőbb hadura – lovaggá

⁷³⁴ Kalmár: Királyné-koronázás, 225.

ütés és a kardvágások a koronázási dombon; megtartja a kiváltságokat, a törvényeket – koronázási eskü. A ceremóniabeli módosítások a Habsburg-dinasztia örökös királyságának magyarországi elfogadtatására és szimbolikus kifejezésére irányultak.

A szimbolikus kommunikáció részét képezte a koronázási helyszíneken lévő berendezések textilborítása, illetve a résztvevők öltözéke is. Zöld, fehér és vörös posztóval fedték be a Szent Márton-templomban lévő hídjárókat és az I. József trónjának épített emelvényt, a koronázótemplom és a ferencesek temploma közti útvonalon elhelyezett pallókat, a világi eskü letételére épített emelvényen lévő trón ülőhelyét, illetve a kardsuhintáshoz emelt dombocskát körbevevő rudakat is. De 1687-ben a Szent Márton-templomban a császári pár kék brokáttal bevont trónját sárga aranyszövettel borított emelvényre helyezték, és József trónját is fehérarany szövettel vonták be. I. Lipót és hitvese német ruhában vonult a várból a koronázótemplomig, majd a szertartás alatt birodalmi díszben voltak, I. Lipót a II. Rudolf által készíttetett házi koronát viselte. I. József pedig magyar ruhát öltött, mint elődei is a 16–17. században.⁷³⁵ A menetben helyet kaptak a császári címet megjelenítő birodalmi jelvények is, amelyeket a megfelelő birodalmi méltóságok vittek. III. Károly magyar öltözetben vonult be a templomba, ám az Aranygyapjas Rend aranyláncát is viselte. Károlyt fél évvel korábban Frankfurt am Mainban császárrá koronázták, ám lemondott a birodalmi jelvények magyar királykoronázásán való megjelenítéséről.⁷³⁶ Mária Terézia és udvarhölgyei is magyar öltözetben vettek részt a szertartáson.⁷³⁷

A konszolidáció érdekében III. Károly, Mária Terézia, II. Lipót, majd I. Ferenc is figyelembe vette a magyar koronázási szokásokat.⁷³⁸ Barcsay Ákos a 18. századi magyar koronázásokat kárpótló cselekménynek nevezi, amelyek a szuverenitás megőrzésének látszatát adták.⁷³⁹ Pálffy Géza azonban a magyar királykoronázások hagyományainak megőrzésében a magyar rendek mellett a Habsburg-uralkodók érdekeit is látja. Monarchiájuk tekintélyét növelte ugyanis, hogy egy „különleges birodalmat” is kormányoztak. Ezt a különlegességet az országos ceremóniák, szimbólumok használata is mutatta Európának.⁷⁴⁰ I. József halála következtében III. Károly az osztrák területeket megörökölte. Ekkor ő a spanyol trónért harcolt,

⁷³⁵ Egy portugál szemtanú tudósítása, 57–61.

⁷³⁶ Barcsay: *Herrschaftsantritt im Ungarn*, 203.

⁷³⁷ OSZKK Fol. Lat. 596, f. 187r.

⁷³⁸ Barcsay: *Herrschaftsantritt im Ungarn*, 195.

⁷³⁹ Barcsay: *Herrschaftsantritt im Ungarn*, 204.

⁷⁴⁰ Pálffy: *Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia*, 321.

amelyet apja, I. Lipót neki szánt. Mivel I. Lipót és XIV. Lajos is II. Károly spanyol király egy-egy lánytestvérét vette el, mindkét uralkodó saját utódát tekintette a betegeskedő II. Károly örökösének, aki azonban végrendeletében a francia jelöltre hagyta a trónját. Az európai hatalmak közül Hollandia és Nagy-Britannia szövetséget kötöttek, mivel egyik sem nézte volna jó szemmel a francia és a spanyol területek egyesítését. A váltakozó hadi sikerekben I. József 1711. évi halála hozott változást, ugyanis a hollandok és a britek III. Károly osztrák örökösödése kapcsán aggódni kezdtek a hatalmi egyensúly miatt, és 1712-ben megkezdték a béketárgyalásokat a franciákkal, majd 1713–1714-ben megkötötték a háborút lezáró békéket.

III. Károly halálát követően kitört az osztrák örökösödési háború (1740–1748). A Nagy-Britannia, Poroszország, Hollandia, Oroszország, Franciaország és Spanyolország által az 1730-as években szerződéseken elismert *Pragmatica Sanctio* ellenére több európai uralkodó is területi igénnyel lépett fel. A bajor és szász választók I. József császár lányaival való házasságkötéskor történt igénylemondásuk ellenére sem fogadták el Mária Terézia utódlását. A bajor Károly Albert azonban nemcsak területi, hanem a császári cím igényével is fellépett Mária Terézia férjével, Lotaringiai Ferencsel szemben. Az 1741. március 1-jén, Frankfurtban megnyitott császárválasztó gyűlés is bizonytalan volt a megválasztandó személlyel kapcsolatban, ezért csak egy évvel később került sor Károly Albert megválasztására és megkoronázására. Nagy Frigyes porosz király pedig elfoglalta Sziléziát, ennek sikere nyomán Franciaország és Spanyolország csatlakozott hozzá. Károly Albert 1741-ben megszállta Passaut, akit augusztusban francia sereg segített.⁷⁴¹ A Magyar Királyság kiállt Mária Terézia öröklési joga mellett, a magyar rendek királlyá koronázták, és hadi segítséget ajánlottak fel neki.

A rendek számára a hagyományok megelevenítették a független magyar királyi udvart. Azaz a tényleges királyi udvar megszűnésével a magyar rendek egy virtuális királyi udvart hoztak létre a koronázások alkalmával. Erre szolgáltak a továbbra is adományozott magyar udvari főméltóságok, amelyeknek kizárólag a koronázásnál volt szerepük. Ezt szimbolizálta a magyar elemekkel kiegészített koronázás és mindenekelőtt a lakoma, ahol, ha csak pár órára is, ténylegesen életre kelt a magyar királyi udvar. Ám „csökkent hatáskörük”, és az a tény, hogy a ceremóniával kapcsolatban is a bécsi udvarban hozták meg a végső döntéseket, a realitást tükrözte.⁷⁴²

⁷⁴¹ Marczali: Magyarország története, 228–240.

⁷⁴² Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 333–338., 349.

KORONÁZÁSI CEREMÓNIA

Látható, miként válik ketté az egyháziak rangsorrendje a liturgikus, illetve reprezentációs feladatok kapcsán. Az esztergomi érsek királykoronázó jogát még igen idősen és betegen is ellátta, ahhoz végletekig ragaszkodott, a liturgiát pedig suffraganeus püspökére bízta, tehát nem adta át ezeket a kiváltságait az őt egyházi hierarchiában követő kalocsai érseknek. A világi ünnepséghez tartozó lakománál azonban a prímás feladatát, a kéztörlő átnyújtását, a kalocsai érsek vette át, az egri püspök nem kapott helyet az asztalnál. Ez már az 1741. évi országgyűlési ceremónián is megfigyelhető.

A koronázáshoz tartozó, valós politikai helyzetet tükröző hitlevél kialakítása, annak szövege a bécsi udvar politikai érdekeit tükrözte. I. József hitlevele szolgált a későbbi hitlevelek alapjául, amellyel egy „fiktív változatlanságot” képviseltek.⁷⁴³

⁷⁴³ Szijártó: A diéta, 201.

A KORONÁZÁS LITURGIÁJA

A világi rész alapjaiban a középkorban rögzült, több, egymástól független elemből összeillesztett ceremónia volt.⁷⁴⁴ Az egyházi rész szentmise keretében zajlott a főpapi szertartáskönyv, a *Pontificale Romanum* előírása szerint, a mindig vasárnapra eső koronázáson az adott nap egyházi ünnepeinek szentmiséjét celebrálták, és abba illesztették a szertartást.⁷⁴⁵ A vasárnapi koronázást megelőzte a háromnapos böjt, amelyet szerdán, pénteken és szombaton kellett tartania a jelöltnek. A böjt az elválasztó rítus egyik elemeként felkészítette a jelöltet testileg és lelkileg is a koronázásra, amely már a szent időben és térben történt.⁷⁴⁶ III. Károlyt 1712. május 22-én, Szentháromság vasárnapján, vagyis a Pünkösöd utáni első vasárnapon,⁷⁴⁷ Mária Teréziát pedig 1741. június 25-én, a Pünkösöd utáni ötödik vasárnapon koronázták meg Pozsonyban. Az általam vizsgált időszakban I. József kivételt jelentett, ugyanis őt 1687. december 9-én, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepét követő kedden koronázták magyar királlyá. 1527-től kezdve a magyar királykoronázások dátumából kiderül, hogy többségében nem vasárnapi napot jelöltek ki. A következő hat király koronázása követte a vasárnapra vonatkozó egyházi előírást. I. Ferdinándot 1527. november 3-án, II. Ferdinándot 1618. július 1-jén, Keresztelő Szent János születésének nyolcadán, IV. Ferdinándot 1647. június 16-án, Szentháromság vasárnapján, I. Lipótot 1655. június 27-én, Szent László király ünnepén, és III. Károlyt és Mária Teréziát a fent említett ünnepen koronázták meg. A következő uralkodókat ünnepnapon, ám nem vasárnapon kenték fel királlyá. II. Miksát 1563. szeptember 8-án, szerdán, Kisboldogasszony ünnepén, II. Mátyást 1608. november 19-én, szintén szerdán, Szent Erzsébet ünnepén, III. Ferdinándot 1625. december 8-án, hétfőn, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén, I. Józsefet a Szeplőtelen Fogantatást követő kedden, IV. Károlyt 1916. november 21-én, kedden, Mária bemutatásának ünnepén. A következő uralkodókat sem nem vasárnap, sem nem egyházi ünnepen koronázták meg: Rudolfot 1572. szeptember 25-én, csütörtökön, II. Lipótot 1790. november 15-én, hétfőn, I. Ferencet 1792. június

⁷⁴⁴ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 258, 269–272.

⁷⁴⁵ *Pontificale Romanum*, 140.

⁷⁴⁶ M. Varga: A kontinuitás szimbolikus konstrukciói, 124.

⁷⁴⁷ A koronázás időpontjának kiválasztásáról bővebben: Forgó: Zu den Möglichkeiten, 263–270.

6-án, szerdán, V. Ferdinándot 1830. szeptember 28-án, kedden és Ferenc Józsefet 1867. június 8-án, szombaton.⁷⁴⁸

I. József koronázásának idejét Esterházy Pál nádor javasolta, amely I. Lipót hitvesének, Pfalz-Neuburgi Eleonóra magyar királynévá koronázásának évfordulója volt. Lipót el is fogadta, a nádor az országgyűlésen kihirdette, amelyről az uralkodónak szóló levelében így szólt: „parancsa az évfordulóra való tekintettel a rendeknek nagy vigasztalásul szolgált”.⁷⁴⁹ 1712-ben a koronázás napját a bécsi udvar május 12-ére, csütörtökre tűzte ki, de az országgyűlés ezt korainak tartotta, mivel a koronázási hitlevél szövegének kialakítására kevés idő jutott volna. Másrészt vasárnapi napot ajánlottak a böjt miatt, ám a diéta a 12-ét követő vasárnapot, Pünkösd ünnepét nem tartotta alkalmasnak a három napon keresztül uralkodó pünkösdi királyválasztás népszokása miatt.⁷⁵⁰

A Trienti Zsinat (1545–1563) előtti magyar koronázási szertartásokat különböző ordók szerint végezték. Források híján, illetve a fennmaradt beszámolók szűkszavúsága miatt nehezen rekonstruálható a kora középkori gyakorlat, de Fügedi Erik vizsgálata szerint 1342-től, I. Lajostól kezdve a német-római ordót felváltotta a Durandus-féle Pontificale.⁷⁵¹ Ezt a szertartáskönyvet 1292 és 1295 között készítette az egyházjogász Guillaume Durandus, felhasználva a 10. századi német-római pontifikálét is. A szertartáskönyvet 1485-ben VIII. Ince pápa megbízására Agostino Patrizi Piccolomini és Giovanni Burchard módosította. Ez a változat lett az alapja a Trienti Zsinat által az egyház számára kötelezően elrendelt *Pontificale Romanum*nak, amelyet azután még kétszer, 1644-ben és 1752-ben javítottak pápai utasításra.⁷⁵²

Az alábbiakban az egyházi rész előírásainak ismertetése mellett az egyes elemeken keresztül kívánom bemutatni, hogy az egyház egyetemes rendjébe illeszkedő koronázási szertartás elemein és imaszövegein keresztül,

⁷⁴⁸ II. Mátyástól kezdve a koronázások napjának egyházi ünnepét az 1582-ben XIII. Gergely pápa által bevezetett új naptár szerint adtam meg, hiszen az egyházi ünnepek hivatalosan a szerint voltak. Magyarországon az 1588. évi XXVIII. törvénycikkely vezette be a használatát, és a katolikus bécsi udvar is korán átvehette azt az időszámítást. Vö. Szentpétery: A kronológia kézikönyve, 55–58.

⁷⁴⁹ Fraknoi: A Habsburg-ház trónöröklési, 34.

⁷⁵⁰ Acta et observata, 127. 1727-ből fennmaradt egy huszárezred pünkösdi királyválasztását ismertető írás. E szerint a megválasztott királynak volt udvartartása, audienciát adott, ítéletet mondott, amelyet kötelesek voltak megtartani a mulatságban résztvevők. Ld. Takáts: A régi Magyarország, 111–115.

⁷⁵¹ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 265, 268.

⁷⁵² Pontificale: Lexikon für Theologie und Kirche, VIII, 372–373.

annak ellenére, hogy kötöttek voltak, a 18. század elején a politikában résztvevők mégis kifejezésre akarták és tudták juttatni a politikai erőviszonyokat. A királykoronázás rendjeként a *Pontificale Romanum* szertartáskönyv előírta a jelölt alkalmasságának kinyilvánítását, a király kötelességeinek elmondását, az egyházi esküt, a királyszentelést, a felkenést a katekumenek olajával, a király átöltöztetését királyi öltözékbe, karddal felövezést és kardrántást, a megkoronázást, a jogar és országalma átadását és az egyházi koronázási szertartást lezáró intronizációt, melynek keretében a megkoronázott uralkodót királyi jelvényekben trónra ültette a főpap könyörgés kíséretében, végül a *Te Deum laudamus* himnusz éneklését. Ezek közül azokat vizsgálom meg, amelyeknek a liturgikus szövegeiben a 18. századi első felében módosítások figyelhetők meg.

A jelölt alkalmasságának kinyilvánítása

A *Pontificale Romanum* előírása szerint a szertartás elején egy főpap kérte a koronázást: „Reverendissime Pater, postulat Sancta Mater Ecclesia Catholica, ut praesentem egregium militem ad dignitatem regiam sublevetis.” (Főtisztelendő atya, a katolikus anyaszentegyház kívánja, hogy a jelenlévő dicső katonát a királyi méltóságra emeljétek.) A koronázást végző érsek vagy főpap visszakérdezett: „Scitis illum esse dignum et utilem ad hanc dignitatem?” (Méltónak és alkalmasnak tartjátok-e őt erre a méltóságra?)⁷⁵³

1712 tavaszán Seilern kancellár nemcsak a nádor kérdése ellen emelt szót, hanem a fent idézett szertartáskönyvbeli szöveg ellen is, azzal érvelve, hogy a két kérdés lehetőséget ad az ellentmondásra. A módosítás kapcsán a Német-római Birodalomra hivatkozott, ahol a választás ellenére sem hangzanak el hasonló kérdések a koronázáson, hanem a mainzi érsek mint választófejedelem a következő kérdést teszi fel: „Promittitis huic regi obedientiam praestare etc.” (Fogadtok-e ennek a királynak engedelmességet etc.) Seilern ennek mintájára ajánlotta a következő formulát: „Promittitis haereditario regi Vestro constantem fidem et perpetuam obedientiam?”⁷⁵⁴ (Fogadtok-e az örökös királyotoknak kitartó hűséget és örök engedelmességet?) Seilern kancellár tehát ebben az esetben nemcsak el akarta törölni a kérdést a királyság jogi helyzetének kinyilvánítása érdekében, hanem az ahelyett tanácsolt bővített változattal még inkább hangsú-

⁷⁵³ Pontificale Romanum, 135. A magyar királykoronázások alkalmával a kérdést a kalocsai érsek tette fel a koronázást végző esztergomi érseknek.

⁷⁵⁴ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 86v; Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 197.

lyozni akarta III. Károly örökjogon való uralkodását, amely a bécsi forrásban található két idézet rövidege ellenére is jól látszik: a *király* főnév előtt ismét a *haereditarius* melléknév szerepel és az iránta való *engedelmesség*hez is az *állandó* melléknevet kapcsolták. Seilern által a mainzi érsek kérdéséként idézett formula azonban nem szerepelt Lotaringiai Ferenc 1745-ös frankfurti koronázásán.⁷⁵⁵ Helyette ezzel egy párhuzamba állítható, a középkori német-római ordóban meglévő kérdés szerepel a koronázást ismertető nyomtatványban: „Vultis tali principi et rectori [...]”⁷⁵⁶ A tárgyalás során Keresztély Ágost esztergomi érseknek sikerült meggyőzni a bécsi udvart, elsősorban azzal érvelve, hogy a *Pontificale Romanum*ban előírt kérdés elhagyása a koronázás érvényességét veszélyezteti, illetve a pápa a változtatás miatt fel is függesztheti őt.⁷⁵⁷

Mind a király-, mind a királynő-koronázásra kötelező érvényű római szertartáskönyv előírt szövegével ellentétben III. Károly és Mária Terézia cseh koronázásán nem a királyi méltóságra emelést, hanem a már királyi méltóságon lévő uralkodó megkoronázását kérte a főpap. Az „eredeti” formában állítmányként szereplő *sublevo* igét befejezett participium alakban (*sublevatum/ sublevatam*) használta, ezzel kifejezve a királyi méltóság elnyerésének előidejűségét a koronázáshoz képest.⁷⁵⁸ A magyar koronázást leíró források a lehetséges eltéréseket nem mutatták, mert csak a kezdőszavakat tüntették fel, amelyek megegyeztek a *Pontificale Romanum* szövegével: „Reverendissime pater, postulat Sancta Mater Ecclesia Catholica etc.”⁷⁵⁹

⁷⁵⁵ Újabbban Vajnági: Koronázás a Német-római Birodalomban, 276–277.; Uő: Császárválasztás, 137.

⁷⁵⁶ „Akarjátok-e egy ilyen fejedelemnek és vezetőnek [...]” Az érsek latin nyelvű kérdéséről bővebben ld. *A nádori akklamáció* alfejezet 128. oldalát. Lotaringiai Ferenc koronázásához: Vollständiges Diarium, p. 98.; Magyarul a szertartás leírása: Vajnági: Császárválasztás, 137.; A „Vis/Vultis tali” kezdetű kérdés: *Pontificale ecclesiae Coloniensis*, f. 23v.

⁷⁵⁷ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 196–199.

⁷⁵⁸ III. Károly cseh koronázásához: ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 32-1, f. 254r. Mária Terézia cseh koronázásához: MNL OL P 108, Rep 98, Fasc B, f. 92r.

⁷⁵⁹ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 140v; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 281v.

15. táblázat: A jelölt alkalmasságának kinyilvánítása

<i>Pontificale Romanum</i> (1722)	Reverendissime pater, postulat Sancta Mater Ecclesia Catholica, ut <i>praesentem egregium militem</i> ad dignitatem regiam sublevetis .
III. Károly cseh koronázása (1723)	Reverendissime pater, postulat Sancta Mater Ecclesia Catholica, ut hunc <i>praesentem egregium militem</i> ad dignitatem regiam sublevatum coronare velitis.
Mária Terézia cseh koronázása (1743)	Reverendissime pater, postulat Sancta Mater Ecclesia Catholica, ut <i>praesentem dominam nostram</i> ad dignitatem regiam sublevatam coronare velitis.
III. Károly magyar koronázása (1712) Mária Terézia magyar koronázása (1741)	Postulat Sancta Mater Ecclesia etc. Reverendissime pater postulat Sancta Mater Ecclesia etc.

Az egyházi eskü

Az uralkodó az oltár elé ment, ahol letérdelve az evangéliumra téve kezeit, esküt tett a hitre, a helyes, igazságos kormányzásra és a béke megóvására. Esküje olyan ígéret volt, amely feltétele volt a koronázásnak.⁷⁶⁰ Ezután megcsókolta az eskükeresztet, és leborult az oltár elé. Az eskü a Nyugati Frank Birodalmon keresztül jutott el német területre, ahol beépült az ordóba, majd pedig a *Pontificale Romanum* koronázási esküjeként fejezte be útját.⁷⁶¹ A Durandus-féle német-római ordóban két kérdésre kellett válaszolni a leendő királynak: „Vis sanctam fidem catholicis viris tibi traditam tenere et iustis operibus observare?” (Akarod-e a szent hitet megtartani, amelyet katolikus férfiak hagytak örökül Neked és jogszerű cselekedetekkel megtartani?) és a „Vis regnum a Deo tibi concessum secundum iusticiam patrum tuorum regere et defendere?” (Akarod-e az Istentől Neked átengedett királyságot atyáid igazságossága szerint kormányozni és megvédeni?)⁷⁶² A cseh királykoronázás ezt a két kérdést tartalmazza,

⁷⁶⁰ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 27.

⁷⁶¹ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 45.

⁷⁶² *Pontificale ecclesiae Coloniensis*, f. 23r-v.

ezután tette le az esküt az uralkodó az alább majd elemzésre kerülő, a *Pontificale Romanum* által előírt esküszöveggel.⁷⁶³ Lotaringiai Ferenc német-római császárrá koronázásán a koronázási eskü a Mindenszentek Litániáját követte. A mainzi érsek a császárnak hat kérdést tett fel, aki a kérdésekre adott „igen” válaszokat esküvel is megerősítette. A hat kérdés között szerepelt a Durandus-féle szertartáskönyv két idézett kérdése is kis változtatásokkal: „Vis sanctam fidem catholicam et apostolicam tenere et operibus iustis servare?” (Akarod-e az apostoli és katolikus szent hitet megtartani és jogszerű cselekedetekkel szolgálni?); „Vis regnum a Deo tibi concessum secundum iustitiam praedecessorum tuorum regere et efficaciter defendere?” (Akarod-e az Istentől Neked átengedett királyságot elődeid igazságossága szerint kormányozni és hathatósan megvédeni?)⁷⁶⁴ A császárnak feltett kérdésben már szerepel az apostoli jelző, illetve nem meglepő módon a *pater* helyett *praedecessor* szerepel, hiszen a 18. században is választották a német-római császárokat. Annak ellenére, hogy a *Pontificale Romanum*, és az ennek az előírása szerinti magyar királykoronázás szertartása nem tartalmazta a fent említett kérdéseket, mégis párhuzam található a királyi ígéretekben: azaz a hit megtartását és az igazságos kormányzást minden esetben megígérték az uralkodók.

A *Pontificale Romanum*ban szereplő eskü kezdő szavai: „Ego N. Deo annuente futurus rex / futura regina N. profiteor et promitto coram Deo et angelis eius”⁷⁶⁵ (Én, N., N-nek Istentől rendelt jövőendő királya / királynője ígérem és fogadom Isten és az ő angyalai előtt). III. Károly magyar koronázási esküjével kapcsolatban az általam eddig vizsgált forrásokban csak annyi maradt fenn, hogy a Pontificale előírása szerint tette le.⁷⁶⁶ Mária Terézia egyházi eskü szövege a forrásokban kis mértékben eltért: „Ego Maria Theresia domina et rex Hungariae profiteor et promitto coram Deo”⁷⁶⁷ (Én, Mária Terézia, Magyarország úrnője és királya ígérem és fogadom Isten előtt). Az örökjogon való uralkodás kinyilvánításának lehet értelmezni, hogy a *futurus* melléknevet elhagyta, és az esküt mint már Magyarország uralkodója tette le. Ez sem előzmény nélküli, hiszen a Durandus-féle szertartáskönyvben az uralkodó neve előtt sem a *király* főnév, sem annak jelzője nem szerepel. Ezt jól példázza a Filipec-pontifikále: „Ego Lodovicus

⁷⁶³ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 32-1, f. 257v; MNL OL P 108, Rep 98, Fasc B, f. 94v–95r.

⁷⁶⁴ Vollständiges Diarium, p. 97.; Vajnági: Császárválasztás, 136–137.

⁷⁶⁵ A király és a királynő esküje: Pontificale Romanum, 136–137, 152.

⁷⁶⁶ PL AEV 371/5, p. 21.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 140v; Acta et observata, 203.

⁷⁶⁷ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 282r.

profiteor et promitto coram Deo”.⁷⁶⁸ Változtatás figyelhető meg III. Károly cseh királykoronázásán, ahol nem elhagyták a melléknevet, hanem kicserélték a „coronandus” passiv participium instansra: a római szertartáskönyvbeli „futurus rex” (jövendő király) helyett „coronandus” (megkoronázandó király) szerepel. Mária Terézia Prágában hasonlóan tette le az esküjét.⁷⁶⁹ Ezzel a módosítással az örökös királyságot árnyaltabban tudták reprezentálni, mégis érzékelhetővé tették, hogy mind III. Károly, mind Mária Terézia nem a koronázás által váltak legitim cseh uralkodóvá, hanem már koronázásuk előtt is törvényes királyok voltak. A magyar koronázásáról fennmaradt két forrás azonban két eltérő verziót mutat. Az egyik követi III. Károly cseh koronázása szerinti módosítást, és megtartja a *coronanda domina* alakot,⁷⁷⁰ míg a másik ezt a szókapcsolatot elhagyja, amelynek értelmében Mária Terézia már a magyarok úrnőjeként teszi le az esküt.⁷⁷¹ Utóbbi változatot azonban másolási hibának vélem, mert a cseh szertartásokon látható változtatások Mária Terézia magyar koronázásán is megjelennek a források biztosította mértékben.⁷⁷² Mária Terézia koronázásának előkészítő iratai között nem találtam utalást vagy feljegyzést, amelyben akár a ceremóniákat előkészítő konferencia tagjai, akár Esterházy Imre esztergomi érsek Rómához fordult volna az eltérés engedélyezéséért. Ezért valószínűsítem, hogy ha az esztergomi érsek jóváhagyta azokat, a szertartást előkészítők nem próbálták pápai hozzájárulásért folyamodni. A *Pontificale Romanum*tól való önkényes eltérés miatti esetleges pápai büntetés ellenére tettek így, amelyre hivatkozva 1712-ben Keresztély Ágost esztergomi érsek elutasította a bécsi udvar liturgiával kapcsolatos módosításait.

⁷⁶⁸ Érseki Simor Könyvtár 2-36-4/7864, f. 60r.

⁷⁶⁹ III. Károly cseh koronázásához ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 32-1, f. 257v; Mária Terézia cseh koronázásához: MNL OL P 108, Rep 98, Fasc B, f. 94v.

⁷⁷⁰ MNL OL I 60, f. 227v.

⁷⁷¹ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 282r.

⁷⁷² Vö. az intronizációt kísérő szöveget: 17. táblázat.

16. táblázat: Az egyházi eskü incipitjei

Pontificale Romanum (1722)	„Ego N. Deo annuente <i>futurus</i> rex N. profiteor et promitto coram Deo et angelis eius etc.”
III. Károly cseh koronázás (1723)	„Ego Carolus Deo annuente <i>coronandus</i> rex Bohemiae profiteor, et promitto coram Deo et angelis eius etc.”
Mária Terézia magyar koronázás (1741)	„Ego Maria Theresia domina et rex Hungariae profiteor et promitto coram Deo” / „Ego Maria Theresia <i>annuente coronanda domina et rex</i> Hungariae profiteor et promitto coram Deo”
Mária Terézia cseh koronázás (1743)	„Ego Maria Theresia Deo annuente <i>coronanda</i> rex Bohemiae profiteor et promitto coram Deo”

A felkenés

A királlyá válás egyik fontos állomása volt a szent olajjal való megkenés is, amelyre a koronázási misében a prefáció után, az oltár mögött készült elő a jelölt. A püspök a *Pontificaléban* foglalt imákat mondta, miközben a kórus a Mindenszentek Litániáját elénekelte egészen addig a sorig, hogy „minden megholt hívednek”, majd könyörgések hangzottak el: „Ut hunc electum in regem coronandum benedicere digneris. [...] Ut hunc electum in regem coronandum benedicere et consecrare digneris.” (Hogy ezen meg koronáztatandó választott királyt meg áldjad. [...] Hogy ezen meg koronáztatandó választott királyt meg áldani és meg szentelni méltóztatd.)⁷⁷³ Ezután folytatták a litániát. Mind III. Károly, mind Mária Terézia cseh koronázásán a *famulum tuum/famulam tuam* szókapcsolat szerepelt az *electum* helyén, amelynek jelentése „szolgáló”. Eközben az uralkodó leborulva maradt. A leborulás az Isten előtti alázatot jelenti, Isten előtt, aki hatalmasabb a leendő királynál. Ezt a kiszolgáltatót, megalázkodó gesztust azok szeme láttára teszi, akik felett majd uralkodni fog.⁷⁷⁴ A papszentelés-

⁷⁷³ Pontificale Romanum, 138. Ford. Decsy: Magyar szent koronának, 568.

⁷⁷⁴ Fügedi: Uram, királyom, 57.

nél is megtalálható a felszentelés előtt történő leborulás, amely a teljes átadást és az újjászületést jelképezi. A király is szentséget felvéve lépett ki a világi emberek közösségéből, és szent szolgálatot vesz fel, Isten kegyelméből való király lett, hiszen Isten kegyelméből született újjá.⁷⁷⁵

A kenés alatt elmondott imák ószövetségi képeket tartalmaztak, így a kenést Fügedi Erik zsidó vallási hagyományból eredeztette: Dávidot olajjal való leöntéssel jelölte ki királynak Sámuel próféta Isten parancsára.⁷⁷⁶ Az imák, könyörgések nagy része ószövetségi uralkodókat említett meg mintaképeknek: Ábrahámot, Mózeszt, Józsuét, Dávidot és Salamont.⁷⁷⁷ Minden egyes ószövetségi királyhoz egy ajándékot társított, amely jellemezte őket: Ábrahám hite, Mózes jámborsága, Józsué ereje, Dávid alázatossága és Salamon bölcsessége. Ezeket az ajándékokat kéri a királyra, hogy legyenek meg benne.⁷⁷⁸ Egy, a frankfurti koronázásról 1746-ban kiadott nyomtatvány is Dávid felkenésére vezeti vissza a jobb tenyér megkenését: „ahogyan királyokat és prófétákat kentek fel, és ahogy Sámuel Dávidot felkente...”⁷⁷⁹ Ahogyan a zsidó vallásban is, a keresztény átvételnél is az olaj az anyag, a látható jel. A láthatatlan pedig az Úr lelke, amely a királyra száll, és ennek eredménye, hogy az erény és erő elárasztja az uralkodót, megerősíti karját és jobbát, hogy szilárdan, igazságosan és bölcsen kormányozza a rábízott országot, a szent hitet megvédje. A Szentlélek tisztelete már a 10. században kialakult német ordóban is megmutatkozott, amikor az olajjal való megkenésnél elmondott könyörgésben is kiemelte közreműködését.⁷⁸⁰

A *Pontificale Romanum* előírása szerint a királyt annak jobb karján, a kezén, a könyökénél és a lapockái között kellett a koronázást végző főpapnak felkennie a katekumenek olajával. P. Engelbert naplójában közölt 1712. évi ordó szerint III. Károly jobb vállát és mellkasát kente fel Keresztély Ágost.⁷⁸¹ A bécsi előkészítő iratban azonban a római szertartáskönyv-

⁷⁷⁵ Fügedi: Uram, királyom, 58.

⁷⁷⁶ Fügedi: Uram, királyom, 57.

⁷⁷⁷ Fügedi: Uram, királyom, 53.: „Ábrahámnak diadalt adtál ellenségei felett, aki néped vezérének, Mózesnek és Józsuának sokszoros győzelmet adtál, aki fiadat, Dávidot a királyi trónusra emeltesd, Salamont bölcsességgel és a béke kimondhatatlan ajándékával adományoztad meg.”

⁷⁷⁸ Decsy: Magyar szent koronának, 526.

⁷⁷⁹ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

⁷⁸⁰ Dotzauer: Anrufung und Messe I, 17. Ez az ima a *Pontificale Romanum* felkenés könyörgéseként él tovább. Vö. *Pontificale Romanum*, 139.

⁷⁸¹ *Acta et observata*, 203.; Kovachich: *Solennia*, 140.

nek felel meg a leírás,⁷⁸² tehát a naplóba másolt ordóban tévesen szerepel. Az egyházi rítus leírásában Kovachich idézi az imát is.⁷⁸³ Az érsek a Szentléleknek az uralkodóra, annak szíve legmélyéig áradó áldását kéri, hogy a földi kormányzás után együtt uralkodhasson az égben a királyok királyával. Az imaszövegből – „a te nevedben királlyá kenjük” és „öntsed kenettednek illendő hathatóságát s erejét” – is pontosan látszik, hogy az Istentől származó királyi hatalmat a felkenés által nyerte el. Megjegyzendő, hogy az imába foglaltak megegyeznek a király esküjében szereplő alapígéretekkel: az igazságos kormányzással és a hit védelmével. A királynő-koronázáson elhangzott könyörgés nem tartalmazott ószövetségi képeket, hanem a főpap Isten áldásáért, az uralkodónő ellenségeinek összezavarásáért és hosszú életéért könyörgött.⁷⁸⁴

1741-ben Mária Terézia jobb vállát és a lapockái között kente fel az esztergomi érsek.⁷⁸⁵ I. Rudolf cseh királlyá koronázásáról fennmaradt kéziratos követjelentés is pontos leírást ad a kenésről. A Rudolf eskütételét követő érseki ima után a következőképp készítették elő őt: levették róla a dalmati-

⁷⁸² ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 141r–v. Bartoniek Emma is felhívta a figyelmet – valószínűleg a Kovachichnál is fennmaradt rendtartás alapján –, hogy 1712-ben kentek fel először magyar királyt a mellkasán. Ld. Bartoniek: Magyar királykoronázások, 157.

⁷⁸³ Kovachich: Solennia, 38.: „Deus Dei filius, Christus Deus noster, qui a patre oleo exultationes delibutus est, prae participibus suis, ipse per praesentem sanctae unctionis infusionem, paracliti Spiritus tibi benedictionem demittat, eandemque ad cordis usque intima transfundat, ut exacta terrestri regni gubernatione praeclara, in aeternum cum Regum Rege corregnare merearis in coelis” (Isten Istennek fia, Jesus Kristus mi Istenünk, a’ki minden sorsosi felett, örömmek olajával az Atya által fel kenetett, ezen szent olajnak reád való töltésével, botsássa reád vigasztaló szentlelkének áldását, és a te szívednek belső rejtekéig öntse azt által, hogy földi országodnak kormányát elvégezvén, méltó légy a királyoknak királyával az egekben örökké való uralkodásra” – ford. Decsy: Magyar szent koronának, 528.) A kenés utáni ima: „Omnipotens et sempiterna Deus, qui reges populi Tui, ut sacro misericordiae Tuae oleo inungerentur, edixisti, manibus Nostris vim Tuae benedictionis concede quaesumus, et N.N. famulo Tuo, quem sub Tuo nomine regem inungimus, dignam unctionis efficaciam et virtutem infunde, ut munita dextera, et corroborato humero, fortiter, juste ac sapienter delegatum sibi regnum Tuis auspiciis gubernet, Tuamque sacrosanctam fidem longe lateque tueatur, quod ut a clementia Tua impetremus, Te per Filium Tuum unigenitum exoramus.” (Mindenható és örökké való Isten, aki a te népednek királyait könyörületességednek szent olajával megkenettetni parancsoltad, kérünk tégedet, adjad a te áldásodnak erejét kezeinknek, és ezen szolgáldba, akit a te szent nevedben királyságra kenünk, öntsed kenettednek illendő hathatóságát s erejét, hogy a te általad nékie adatott országot segedelmed által, megerősített kezekkel és vállakkal, erőssen, igazán és bölcsen kormányozhassa, és szentséges vallásodat mindenkor és mindenütt oltalmazhassa, melyet hogy kegyelmességedtől megnyerhessünk, esedezünk neked egyetlen egy szülött fiad által.” – ford. Decsy: Magyar szent koronának, 528–529.)

⁷⁸⁴ Pontificale Romanum, 153.

⁷⁸⁵ OSZKK Fol. Lat. 3910, f. 59r.

kát, a palástot és az albát, majd kigombolták az ujjasát a jobb karján, hogy az érsek megkenhesse a karját, majd a felsőtestét, a hátát és mellét is, mindegyiket külön ima kíséretében.⁷⁸⁶ Így történt I. Lotaringiai Ferenc német-római császárrá koronázásán is 1745-ben, Frankfurtban. Az érsek a császárt először a fején kente meg kereszt alakban, majd a vállait, a nyakát, a mellkasát, a jobb karját és az alkarját, végül pedig a jobb tenyerét. Minden egyes testrész megkenésekor a következő szavakat mondta az érsek: „Királya kenlek fel a szent olajjal az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.”⁷⁸⁷

Megkoronázás, jelvények átadása

A *Koronázási ceremónia* című fejezetben elemeztem a jelvények szimbolikáját, most a szertartásbeli szerepüket mutatom be. Az oltár mögé vezették az uralkodót, ahol letörölték az olajat róla és átöltöztették. Ez a momentum is az újjászületést jelenítette meg, hiszen a lovag felkenése révén király lesz, és ezt külsőségben is megmutatja.⁷⁸⁸ A felkenést követte a királyavatás másik fő mozzanata, a korona fejre helyezése és az uralkodói jelvények átadása.

Az uralkodót a szentlecke után a főoltárhoz vezették, ahol Szent István kivont kardját az esztergomi érsek átadta neki a *Pontificaléban* leírt szavak kíséretében: „Accipe gladium de altari sumptum per Nostras manus etc.”⁷⁸⁹ (Vedd a kardot, amelyet az oltárról a mi kezünk emelt.) Ez hangzott el 1712-ben is,⁷⁹⁰ de a Magyar Kancellária levéltárában őrzött 1712. évi rendtartás és a P. Engelbert naplójában olvasható ordóban hibásan jegyezték fel: „Accipe gladium sanctum, munus a Deo, in quo concides adversarios populi Dei Israel.”⁷⁹¹ (Fogadd a szent kardot, Isten ajándékát, amelyben legyőzöd Izrael, Isten népének ellenségeit.) Az utóbbi szöveg nem a *Pontificale Romanumból*, hanem a Makkabeusok második könyvéből való.⁷⁹² Mivel P. Engelbert a koronázás rendjét diktálás során jegyezte le, nem meglepő, hogy a kancelláriai irattal megegyezik a kardátadás szövege. Feljegyzési hibának vélem az említett szertartás szövegét. A készítő a kardátadás szövegére nem emlékezhetett pontosan, és a kezdő szavakról egy ószövetségi rész juthatott eszébe, így ezt írta le. Ezt követően az érsek a kardot visszahelyezte hüvelyébe, majd

⁷⁸⁶ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 104.

⁷⁸⁷ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

⁷⁸⁸ Fügedi: Uram, királyom, 58.

⁷⁸⁹ Pontificale Romanum, 141.

⁷⁹⁰ PL AEV 371/5, p. 25.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 142v.

⁷⁹¹ Acta et observata, 203; MNL OL A 95.

⁷⁹² 2Mak 15,16.

felcsatolta az uralkodóra az *Accingere gladio tuo super femur*⁷⁹³ (öveztesd fel kardoddal⁷⁹⁴) kezdetű ima kíséretével. Ezután a nép felé fordult a király, és ismét kihúzta a kardot, majd vágást tett előre, jobbra és balra kereszt alakban. P. Engelbert magyarázatot is ad erre a szimbolikus cselekedetre, vagyis a kereszt az a jel, amelyben erősen akar küzdeni a vallásért és Isten ügyéért.⁷⁹⁵ Ez után következett a korona fejre helyezése, amelyet a római szertartáskönyv szerint a szentmisét celebráló prímás és a segédkező püspökök végeztek.⁷⁹⁶ *A koronázás egyházi szertartása* alfejezetben már ismertettem a magyar jogszokást, amely a segédkező püspök helyett a nádornak biztosította ezt a kiváltságot. A korona fejre helyezése után az érsek a többi püspökkel megáldotta az „*Accipe coronam regni, quae licet ab indignis episcoporum tamen manibus capiti Tuo inponitur in nomine Patris et Filii*” (Vedd az ország koronáját) kezdetű imával.⁷⁹⁷ A jogart a jobb kezébe, az országalmát a baljába adták a megfelelő ima kíséretében: „*Accipe virgam virtutis et veritatis, qua intelligas [...]*” (Vedd az erény és igazság vesszejét [...]).⁷⁹⁸

Az intronizáció

Az intronizáció szövegében is van egy kisebb, figyelemre méltó eltérés: a középkori, német-római pontifikáléhoz visszanyúlva, az abban előírt forma hangzott el Pozsonyban 1741-ben. A *Pontificale Romanum*ban szereplő könyörgés: „*Sta et retine amodo locum tibi a Deo delegatum per auctoritatem omnipotentis Dei.*”⁷⁹⁹ (Állj, és tartsd meg mostantól fogva az Istentől neked rendelt helyet a mindenható Isten tekintélyéből.) Mária Terézia koronázásán elhangzott ima kezdete eltért: „*Sta et retine amodo locum, quem hucusque paterna successione tenuisti, haereditario jure tibi a Deo delegatum.*”⁸⁰⁰ (Állj, és tartsd meg mostantól fogva az Istentől örökjogon neked rendelt helyet, amelyet eddig atyai örökségként birtokoltál.) Ebben

⁷⁹³ Pontificale Romanum, 141.

⁷⁹⁴ Ford. Decsy: Magyar szent koronának, 530.

⁷⁹⁵ Acta et observata, 203: „in signum, nota bene, quod pro religione et causa Dei strenue decertare velit;” (jelben, amelyben – megjegyzendő – a vallásért és Isten ügyéért erősen akar küzdeni). Kovachich: Solennia, 150: „quo Dei, ac religionis tuendae causam se suscepisse significaret, Crucis Signum ducit.”

⁷⁹⁶ Pontificale Romanum, 142.

⁷⁹⁷ Pontificale Romanum, 142.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 286r.

⁷⁹⁸ Pontificale Romanum, 142–143.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 286r; Érseki Simor Könyvtár 2-36-4/7864, f. 61v.

⁷⁹⁹ Pontificale Romanum, 143.

⁸⁰⁰ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 287r.

a formában megegyezik a német-római rítussal, amelyet a középkorban a magyar királykoronázásokon is alkalmaztak: „*Sta et retine locum amodo, quem hucusque paterna successione tenuisti hereditario iure tibi delegatum per auctoritatem Dei omnipotentis.*”⁸⁰¹ III. Károly ünnepélyes magyar trónra ültetésénél a források a mindkét verzióban azonos első öt szót idézték.⁸⁰² Feltételezhető, hogy ekkor még a szertartáskönyv szerint hangzott el az ima. Egyrészt az udvar által javasolt módosítások az előkészítő iratokban hangsúlyosan szerepelnek, másrészt Keresztély Ágost esztergomi érsek a szertartás elején elhangzó, a király alkalmasságának nyilvánításának megtartásához hasonlóan védhette a koronázás többi liturgikus elemét is. A bővített forma már III. Károly 1723. évi cseh koronázásakor elhangzott, és tovább élt Mária Terézia 1741. évi magyar és 1743. évi cseh koronázási szertartásában.⁸⁰³ Ezzel a középkori eredetű betoldással hangzott el a könyörgés azután 1790-ben, II. Lipót pozsonyi,⁸⁰⁴ illetve 1792-ben I. Ferenc budai koronázásán is.⁸⁰⁵

17. táblázat: Az intronizáció incipitjei

<i>Pontificale Romanum</i> (1722)	„ <i>Sta et retine amodo locum tibi a Deo delegatum per auctoritatem omnipotentis Dei</i> ”
III. Károly magyar koronázás (1712)	„ <i>Sta et retine amodo locum etc.</i> ”
III. Károly cseh koronázás (1723) Mária Terézia magyar és cseh koronázás (1741 és 1743) II. Lipót magyar koronázás (1790) I. Ferenc magyar koronázás (1792)	„ <i>Sta et retine amodo locum, quem hucusque paterna successione tenuisti, haereditario jure tibi a Deo delegatum etc.</i> ”
német-római pontifikále (12. század)	„ <i>Sta et retine locum amodo quem hucusque paterna successione tenuisti haereditario iure tibi delegatum per auctoritatem Dei omnipotentis etc.</i> ”

⁸⁰¹ *Pontificale ecclesiae Coloniensis*, f. 36v–37r.

⁸⁰² PL AEV 371/5, p. 25. Sajnos csak azokat a kezdőszavakat adta meg a protokollum írója, amelyek mindkét változatban még megegyeznek: „*Sta et retine amodo locum tuum (sic)*”.

⁸⁰³ III. Károly cseh koronázásához: ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 32-1, f. 266r; Mária Terézia cseh koronázásához: MNL OL P 108, Rep 98, Fasc B, f. 106.

⁸⁰⁴ Decsy: Magyar szent koronának, 571: „*Sta hic, inquit, Rex inclyte, et retine a modo locum, quem hucusque paterna successione tenuisti, haereditario jure Tibi a Deo delegatum etc.*”

⁸⁰⁵ Naponként-való 1792, p. 65.

Az egyházi eskü szövegében lévő visszafogottabb utalással ellentétben ezzel a betoldással 1741-ben már egyértelműen utalnak az érvényben lévő öröklési rendre. Ebben a megfogalmazásban egyrészt az 1687. évi II. törvénycikkben lefektetett örökös királyság, másrészt az 1723. évi II. törvénycikkbe foglalt *Pragmatica Sanctio*, vagyis a nőági örökösödés fejeződik ki, amelyet a cseh rendek már 1720-ban elfogadtak.⁸⁰⁶ Csehországban mégsem ehhez köthető az intronizáció formulája. A szertartásszöveg ugyanis nem kiegészült vele, hanem megőrizte azt. A cseh királykoronázás szintén a 10. századi német ordóból ered, a 14. században néhány elemét módosították, de az intronizáció szövegén nem változtattak. Ezzel a szertartásrenddel koronázták meg IV. Károlyt 1347-ben, amely ordó a későbbi szertartások alapjává vált. A szöveg állandósága ellenére a jelentése változott. A középkorban az „atyai örökség” az Isten és a hagyomány által jóváhagyott születéssel nyert öröklési rendre, emellett Isten és az emberek, illetve a klérus és a nép közti közvetítői hivatalra utalt. Az ország a 17. századi örökös tartománnyá válásával elvesztette a királyválasztó jogát, ezután már ezt fejezte ki. Az örökös királyság lényeges szertartása a hódolati rítus lett, amelyet még a királykoronázás előtt tartottak meg, amely szinte csak az isteni megerősítést szolgálta.⁸⁰⁷ A cseh koronázási szertartás, amely a késő középkori hagyományok változtatása nélkül alkalmas volt az örökös tartományi státusz kifejezésére (is), mintaként szolgálhatott a bécsi udvar számára a 18. század elején, hogy a koronázásokon reprezentálják az örökjogon való uralmukat a Magyar Királyságban. Kevés liturgikus szövegben módosítottak, és a változtatások száma is csekély, ennek ellenére a módosított szövegrészekben a politikai üzenetek, vagyis a szabad királyválasztás megszűnése és a Habsburg-királyok öröklési rendje egyértelműen és hangsúlyosan jelen vannak.

Mária Terézia koronázásának liturgikus sajátosságai

Mária Terézia női mivolta a trónöröklésekor több kérdést is felvetett már a kortársakban is. A kérdésekre újabb szempontokat bevonva több válaszlehetőséget nyújtanak a jelenleg is folyó kutatások. Kutatók a királynő magyar koronázásának a négy égtáj felé tett kardsuhintásokkal és annak képi ábrázolásaival, a szertartás során elhangzott *rex*-megnevezés, illetve európai párhuzamok révén jutottak arra az eredményre, hogy Mária Terézia

⁸⁰⁶ Hoensch: *Geschichte Böhmens*, 248.

⁸⁰⁷ Berning: *Nach altem löblichen Gebrauch*, 35–40, 160–164.

esetében kimutatható a természetes nemének és a politikai nemének különválasztása. Ennek alapján őt magyar királlyá férfi politikai entitásként koronázták meg.⁸⁰⁸ M. Varga Benedek elemezve a korabeli államelméleti műveket és a Mária Terézia öröklését megelőző vitákat Ernst Kantorowicz eredményére jutott a magyar királyok politikai és természetes nemének kérdésében: a kettő nem választható szét.⁸⁰⁹ A politikai reprezentáció feltárása mellett a királynő-koronázási szertartásának vizsgálata alkalmas ennek a problémának egy másik oldalról való megközelítésére is.

A fentiekben a magyar uralkodók koronázását vettem össze a *Pontificale Romanum*mal, és mutattam rá a politikai érdekekből történt eltérésekre, módosításokra. Itt röviden áttekintem Mária Terézia koronázásán elhangzott, már ismertetett könyörgéseket, imákat arra fókuszálva, hogy mennyiben követi a király koronázásának, és mennyiben az uralkodónő koronázásának a liturgiáját. A *Pontificale Romanum* ugyanis a király és királyné mellett a királynők koronázását is tartalmazta.⁸¹⁰ Ez utóbbit vette az esztergomi érsek a koronázás alapjának, ahogy az előkészítő konferencia anyagából kiderült. Az egyik legfontosabb kérdés a Szent István kardjával való felövezés, és a három irányba történő suhintások beemelése vagy mellőzése volt. Koller udvari tanácsos számára kétséges volt, hogy vajon az adott koronázáson is megjelenjenek-e ezek az elemek, utalva, hogy a szertartáskönyv nem tartalmazza ezeket a királynő koronázás rítuáléjában. Sinzendorf királyi főudvarmester viszont amellet érvelt, hogy nem szabad elhagyni ezeket a részeket – amelyeket a koronázások lényegi pontjaiként említett –, mivel Mária Teréziát nem egy király feleségeként koronázzák meg. Hangsúlyozta ezért, hogy minden szertartáselem, ami a királykoronázásokon látható, megtartandó, és nem szabad mellőzni. Mária Terézia pedig tetszését kifejezve beleegyezett a megoldásba.⁸¹¹ A már fent említett akklamációbeli megnevezés körül folyt vita, hogy *rex* vagy *regina* szerepeljen a kikiáltásban, hasonlóan értelmezhető: a hangsúly nem a királyként való koronázáson volt, hanem azon, hogy nem hitvesként vagyis királynénak koronázták meg Mária Teréziát. Mivel a latin mind a királynő, mind a királyné megjelölésére ugyanazt a főnevet használja, ezért valószínűsíthető, hogy az egyértelműség kedvéért alkalmazták a *rex* főnevet az akklamációban.

⁸⁰⁸ Hertel: Maria Theresia als „König von Ungarn”; Serfőző: Mária Terézia pozsonyi koronázásának képei, 69.; Strunck: The „two bodies”.

⁸⁰⁹ M. Varga: Maria Theresia.; A királyok két testéről ld. Kantorowicz: The king’s two bodies.

⁸¹⁰ *Pontificale Romanum*, 150–157.

⁸¹¹ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 170v–171v, 180v.

A római szertartáskönyvben a király- és a királynő-koronázás előírt könyörgéseinek és szövegeinek nagy része megegyezett, általában csak az uralkodókra vonatkozó főnevek különböztek annyiban, hogy a nő- és hímnemű párokat tüntették fel, például: *regina-rex*, *mulier-rex* vagy *defensor-defensatrix*. Mária Terézia koronázásának forrásait és a *Pontificale Romanum* két koronázásának előírásait összevetve látható, hogy az a királynő-koronázás szertartását követi oly módon, hogy a könyörgésekben a *regina* főnevet a *rex* főnévre cserélték ki. Az alábbi táblázatból kivehető, hogy a királykoronázás szertartásából csak a karddal való felövezéssel bővítették a királynő-koronázás elemeit. A megkoronázást kísérő ima megegyezett mindkét esetben, de a jogar átadásakor elhangzott szöveg eltért a két rituáléban. Ebben az esetben a királynő-koronázás előírását követte Mária Terézia koronázása. A cseh koronázásokat vizsgáló Benita Berning a Mária Terézia királyavatásán tapasztalható hasonló módosításokról azonos véleményre jutott, vagyis egyértelművé tették, hogy nem királyfeleséget, hanem uralkodónőt koronáznak: *regina* helyett *rex foeminaként* szólították meg, az esküben is *coronandus rex* szerepelt, illetve a kardátadást és a lovagavatást is megtartották.⁸¹²

Mária Terézia alkalmasságára kérdező akklamációja a királynő-koronázás szövegének módosított változata volt: a *circumspecta mulier* helyére *domina nostra*, azaz úrnőnk került, míg a királykoronázáskor az érsektől a kiváló lovagnak a királyi méltóságra emelését kéri. Ugyanakkor a Mária Teréziát cseh királynővé koronázó olmtüzi érsek, Jakob Ernst von Liechtenstein-Kastelkorn számára készült nyomtatott szertartáskönyv a könyörgések szövegét is megőrizte. Az asszisztens püspök kérésében szintén az úrnő főnév szerepel.⁸¹³

A „Cum hodie per manus nostras, optime princeps” kezdetű szöveggel a főpap emlékeztette a királyi kötelességeire a jelenlévőt. Mária Terézia magyar királykoronázásáról két forrás eltérő változatot ad meg: amíg a Zeremonialprotokoll kötetében a megszólítás követi a szertartáskönyv előírását, addig az Országos Levéltárban őrzött, a koronázás liturgiáját leíró forrás a királykoronázás mintájára módosított változatot közölt. Ez átvette az *optima princeps* megszólítást és nőnembe tette, amely verzió megegyezik a két évvel későbbi cseh koronázáson elhangzottal.

A szertartáskönyvben szereplő *regina* főnév helyett *rex* főnevet használtak. Ez a szövegekben háromszor fordult elő: először az esküben, de elé

⁸¹² Berning: Nach altem löblichen Gebrauch, 181–182.

⁸¹³ MNL OP P 108, Rep 98 Fasc B, f. 92r.

A KORONÁZÁS LITURGIÁJA

beillesztették a *domina* főnevet, ezáltal azt a megnevezést használta a királynő, amelyet a jelenlévő karok és rendek a koronázás után kikiáltottak. Másodszor a Mindenszentek litániája közben elmondott imában, harmadszor a felkenést követő könyörgésben.

18. táblázat: Mária Terézia magyar koronázásának liturgikus szövegei

<i>Pontificale Romanum</i> – királykoronázás	Mária Terézia magyar koronázása ⁸¹⁴	<i>Pontificale Romanum</i> – királynő-koronázás
Reverendissime [...] <i>egregium militem</i>	Reverendissime [...] <i>dominam nostram</i>	Reverendissime [...] <i>circumspecta mulier</i>
Cum hodie [...] <i>optime princeps</i>	Cum hodie [...] <i>circumspecta mulier/optima princeps</i> ⁸¹⁵	Cum hodie [...] <i>circumspecta mulier</i>
Ego [...] <i>annuente futurus rex</i>	Ego Maria Theresia <i>annuente coronanda domina et rex</i> ⁸¹⁶	Ego [...] <i>annuente futura regina</i>
Omnipotens sempiterna Deus [...]	–	–
Ut hunc electum in <i>regem</i> coronandum [...]	Ut hanc electam in <i>regem</i> coronandam [...]	Ut hanc electam in <i>reginam</i> coronandam [...]
Praetende Domine huic famulo tuo [...]	Omnipotens sempiterna Deus hanc famulam [...] <i>quam ad gubernationem regni in regem eligimus</i> [...]	Omnipotens sempiterna Deus hanc famulam [...] <i>quam ad gubernationem regni in reginam eligimus</i> [...]
Deus, Dei filius, Jesu Christu Dominus noster [...]	Deus pater aeternae [...]	Deus pater aeternae gloriae sit tibi adiutor [...]
Accipe gladium de altari sumptum [...] <i>justitiaeque cultor</i> egregius [...]	Accipe gladium de altari sumptum [...] <i>justitiaeque cultrix</i> egregia [...]	–

⁸¹⁴ MNL OL I 60, f. 227–230.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 281–287v.

⁸¹⁵ A magyar koronázásnál a két forrás eltérő: az előbbire ld. ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 281v, utóbbira ld. MNL OL I 60, f. 227r.

⁸¹⁶ MNL OL I 60, f. 227r. Kimaradt az „annuente coronanda domina et” rész: ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 282r.

POLITIKAI REPREZENTÁCIÓ A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN 1687 ÉS 1765 KÖZÖTT

<i>Pontificale Romanum</i> – királykoronázás	Mária Terézia magyar koronázása	<i>Pontificale Romanum</i> – királynő-koronázás
Accipe coronam regni [...] verus Dei cultor, strenuusque contra omnes [...] defensor [...] utilis executor, proficiusque regnator [...] gemmis ornatus [...] felicitatis coronatus [...]	Accipe coronam regni [...] vera Dei cultrix, strenuaque contra omnes [...] defensatrix [...] utilis executrix, proficuaque regnatrix [...] gemmis ornata [...] felicitatis coronata [...]	Accipe coronam regni [...] vera Dei cultrix, strenuaque contra omnes [...] defensatrix [...] utilis executrix, proficuaque regnatrix [...] gemmis ornata [...] felicitatis coronata [...]
Accipe virgam virtutis ac veritatis, qua intelligas te obnoxium mulcere pios [...]	Accipe virgam virtutis ac veritatis et esto pauperibus misericors et affabilis [...]	Accipe virgam virtutis ac veritatis et esto pauperibus misericors et affabilis [...]
Sta et retine amodo locum tibi a Deo delegatum per auctoritatem per omnipotentis Dei [...]	Sta et retine modo locum, quem hucusque paterna successione tenuisti haereditario jure tibi a Deo delegatum [...]	Sta et retine amodo locum tibi a Deo delegatum per auctoritatem omnipotentis Dei [...]
Te Deum laudamus [...]	Te Deum laudamus [...]	Te Deum laudamus [...]
Deus qui victrices Moysi manus in oratione firmasti [...]	Deus qui victrices Moysi manus in oratione firmasti [...]	Deus qui victrices Moysi manus in oratione firmasti [...]

Az 1712. és 1741. évi koronázásokon jól megfigyelhető, hogy a bécsi udvar sikere a szövegek módosításaiban nagyban az esztergomi érseken múltott. Keresztély Ágost hercegprímás nem engedte az egyház által elrendelt liturgia módosítását, cserébe viszont megígérte, hogy a beszédeiben többször meg fogja említeni az örökös királyságot. Az érsek ragaszkodását az egyházi fegyelemhez az is jól mutatja, ahogy a Trienti Zsinat előírása szerint a magyar papok ruházatát szabályozta.⁸¹⁷ Nem emelt szót azonban a nádor által vezetett kérdés eltörlése ellen, mivel az a 15. századtól már elsősorban a szertartás világi részéhez tartozott. Ezzel szemben a bécsi udvar sikerrel járt Esterházy Imre esztergomi érseknél, aki 1725-től töltötte be az érseki széket. A Habsburg udvarhoz való hűségének egyik jelentős megnyilvánulása a nőági örökösödés elfogadásában játszott szerepe volt. A horvát rendek (még zágrábi püspöksége idején) az ő javaslatára fogadták

⁸¹⁷ Lakatos: Keresztély Ágost, 329.

el a nőági öröklési rendet, hozzátéve, hogy a magyar rendektől függetlenül is elismerik azt. Magyarországi elfogadásában is fontos tanácsokkal látta el a bécsi udvart, amelyek az 1722–1723. évi országgyűlésen végül sikert hoztak.⁸¹⁸ Az érsek politikai tevékenységét a dinasztikus érdekek határozták meg, feltételezésem, hogy a nőági örökösödés elfogadásában való korábbi közreműködése is közrejátszhatott abban, hogy a korábbi pontifikále imaszövegei bekerülhettek a liturgiába.

A vázolt változtatások a koronázási szertartás menetében és imaszövegeiben világosan megmutatják, hogy az egységes, minden részletében pontos előírásokkal rendelkező liturgia mégis módosulhatott, és ezáltal az egyházi szertartás is a politikai kommunikáció és az uralkodói reprezentáció fontos részét képezte. Sajnos olyan magyar királykoronázásra vonatkozó forrás, amely teljes egészében ismertette volna a liturgiát, mint a csehknél, csak Mária Terézia koronázásáról maradt fenn. Azonban az sem nyomtatványként, hanem kéziratos feljegyzésként őrizte meg a liturgikus szövegeket. Kovachich a gyűjteményébe a főpapi szertartáskönyvben leírt könyörgéseket másolta be, Decsy Sámuel kiadványában egy áttekintő leírást és II. Lipót koronázását közölte. Ő az általános ismertetésnél bizonyos könyörgések szövegét a főszövegben magyar fordításban, jegyzetben pedig eredetiben is megadja, amelyek közül négy nem a *Pontificale Romanum*mal egyezik meg, hanem Bonfini IV. decas 10. könyvében lévő koronázás leírásával. II. Lipót koronázásának ismertetésénél a könyörgéseket gyakran nem idézi ismét, hanem visszautal a rendtartás ismertetésekor idézett szövegekre. Az intronizáció szövegét azonban az utalás mellett megismétli, ám a két könyörgés nem egyezik meg egymással, az utalt változat Bonfini művéből származik, a lipóti szöveg pedig a már fenn is tárgyalt, bővített formula volt.⁸¹⁹ Érdekessége még, hogy Decsy a nádori akklamációt mind a két résznél feltüntette, de ez az elem nem került vissza a szertartásba, ahogyan az 1790. évi hivatalos országgyűlési naplóban sem szerepel a koronázás leírásánál.⁸²⁰

A magyar koronázásokat előkészítő bécsi iratokban az ünnepek menetének leírásánál feltüntették a könyörgések incipitjeit, amelyek legalább a kezdőszavakban történt változtatásokat megmutatják. Néhány esetben ismertették a módosítást érintő tárgyalásokat, illetve a cseh koronázásról megmaradt a koronázást végző főpap számára nyomtatott „füzet”, amely

⁸¹⁸ Koltai: Császárhű, bőkezű, remete, 8–9.; Forgó: Esterházy Imre, 72–77.

⁸¹⁹ Decsy: Magyar szent koronának, 522–536, 567–571.; Bonfini: *Rerum Ungaricarum decades*, d. IV lib. X.

⁸²⁰ Naponként-való 1790, 379.

a szertartást pontosan leírta számára, az elmondandó könyörgésekkel együtt. Itt szerencsére láthatóvá válnak az eltérések a *Pontificale Romanum*-hoz képest. Az 1712. évi módosításhoz a bécsi udvarban összegyűjtötték a korábbi magyar koronázási ordókat,⁸²¹ ezeket használták fel Mária Terézia koronázásának előkészülete során is. Annak ellenére, hogy a források nem szólnak a cseh koronázási szertartásnak a magyar koronázásokra tett befolyásáról, feltételezhető, hogy a bécsi udvar felhasználta azt a szövegmódosításokhoz. Erre utalnak a könyörgésekben fellelhető azonos formák.

⁸²¹ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 199.

ÖSSZEZÉS

Az országgyűlés reprezentatív ceremóniáinak kultúrtörténeti megközelítésben történt vizsgálatával láthatóvá váltak a politikai kommunikáció szimbolikus megnyilvánulásai. A téma forrásadottsága igen jó, az egyes ünnepek elemzéséhez több korabeli beszámoló, előkészítő irat áll rendelkezésre, amelyek egy része a hivatalos dokumentumok másolatán kívül személyes feljegyzésekkel is gazdagította a szimbolikus politika elemeinek tanulmányozását, másrészt azonban a sokszor egymásnak ellentmondó információk csupán bizonytalan megállapításokat engedtek tenni. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető országgyűlési naplók feldolgozását megyei és városi levéltárak anyagainak feltárása követheti, amellyel az eddig elkészült jegyzéket teljessé lehet tenni. Ez nemcsak a korszak, hanem a későbbi idők sokszorosítási gyakorlatából eredő számos fennmaradt diéta napló pontosabb forrásértékét is megadhatja.

Az országgyűlési ceremóniák rendje az egyes alkalmakkor nem változott, azok a kialakult és rögzült hagyomány szerint folytak. Változtatást nagyon ritkán kezdeményezett akár az előkészítő konferencia, akár a magyar országgyűlés, mert a király hatalmi tekintélyét növelték a régi hagyományokkal bíró ceremóniák, ünnepek, a diéta pedig a folytonosságot és a kiváltságok megtartását, és azok megjelenítését látta bennük. A pompás ünnepek tehát többek voltak üres látványosságoknál. Ezt támasztja alá, hogy az elemzésük eredményeként nemcsak az uralkodó és a magyar diéta közti politikai erőviszonyokat és a kialakított kompromisszumokat lehetett érzékelni, hanem a magyar rendiségen belüli változásokat – például az alsótábla növekvő jelentőségét – is nyomon lehetett követni. A vizsgált időszak elején az alsótáblát még teljességében képviselték a küldöttségekben, a 18. század folyamán azonban az alsótábla mind az öt politikai csoportja (az egyház, a Királyi Tábla, a vármegyék, a szabad királyi városok és a távollévők követei) igyekezett önállóan is képviseltetni magát. Ez az olykor vitákat is kiváltó törekvésük az alsótáblai csoportoknak, illetve az esztergomi és a kalocsai érsek között a liturgikus feladatok ellátásáról kialakult vita alátámasztják, hogy milyen nagy jelentőséggel bírt a szimbolikus politika a kortársak számára. A ceremóniakon feladatot ellátó személyek maguk és családjuk kiváltsága mellett nemesi rendjüket is képviselték és megjelenítették politikai erejüket. Ezeknek az elsőbbségi vitáknak a fontossága a kiváltságok megtartásában rejlik, ugyanis elvesztésük egyszerre eredményezett hátrányt és presztízsvesztést, amely a későbbiekben hi-

vatkozási alapul szolgálhatott. A státuszuk megőrzése mellett új kitüntetések – küldöttségekben részvétel, egyes méltóságokra jelölés – szerzése is mozgatta az országgyűlésen résztvevőket. Tehát a kortársak jelenléti kultúrában éltek, és ennek jelentősége látható a ceremóniák előkészítéséről fennmaradt forrásokban. Az alsótábla, és azon belül is a vármegyei követek erősödése a ceremóniákon az egyes feladatokban való jelenlétben mutatkozott meg, de a vármegyei ellenzék hangja az ünnepeken elmondott orációkban már hallatszódott.

A század első felében a ceremóniákon, és az azokon elhangzott beszédekben kifejezésre juttatott legfontosabb politikai üzenetek az öröklési rendhez kapcsolódtak. A szabad királyválasztás megszűnésével az örökjogon való uralkodás, illetve ennek a nőágra történt kiterjesztése került a politikai diskurzus középpontjába. Emellett az országgyűlési ceremóniák során az abban érdekelték igyekeztek saját befolyásukat, hatalmukat és tekintélyüket bemutatni, megjeleníteni, amelyhez szimbólumok egész sorát használták fel, a beszédekben megjelenített képektől kezdve saját öltözkük összeállításáig.

A leglátványosabb és a reprezentációra legtöbb lehetőséget nyújtó ceremóniáknak a király fogadása és a királykoronázás bizonyultak, annak ellenére, hogy szertartásrendjük erősen kötött volt. Egyrészt a folyamatosság és a legitimitás hangsúlyozását szolgálta mindkét esemény, másrészt a Habsburg-dinasztia erejét is meg tudta mutatni Európa felé. A német-római császári címet is viselő Habsburg-uralkodók magukkal hozták udvartartásukat, hogy azok is részeseivé váljanak hatalmi reprezentációjuknak. A bevonulásukkor mind az útvonal díszítése, mind a résztvevők öltözete a szimbolikus kommunikáció részét képezte. Mária Terézia pénzügyi okokból 1751-ben egyszerűsítette a bevonulás ceremóniáját, annak első állomását pedig elhagyta. Szimbolikus jelentőségű, hogy nem a koronázásakor változtatott ezen, amelyet az európai államok is figyelemmel kísértek, és amely a királynőnek is kiváló alkalmat nyújtott politikai erejét megmutatni az osztrák örökösödési háború idején, hanem a későbbi, kisebb visszhangot kiváltó esemény alkalmával. A magyar királykoronázás szertartása nemcsak az országgyűlésen résztvevőknek nyújtott lehetőséget a reprezentációra, hanem az egyes nemesi családok is erősíthették társadalmi helyzetüket családtagjaik ceremonális feladatokra történő kijelölésével, például a koronázási lakomán való szolgálatra. A magyar méltóságviselők is csak ezeken az alkalmakon láthatták el a címükhöz tartozó feladatokat, ezért Pálffy Géza „virtuális udvarnak” nevezte az ezen az ünnepeken megelevenített régi magyar királyi udvart. A tisztségekre és méltóságokra

ÖSSZEGRZÉS

tóságokra való kinevezésért vagy jelölésért folyamodó közbenjárás figyelhető meg a koronaőr-választásoknál is. Látható mind a nádorválasztáskor, mind a koronaőr-választáskor, hogy a jelöltek nevének kihirdetését az egyik jelölt részéről visszalépés is követheti. Vagyis már maga a király általi jelölés is erősíti és megjeleníti az adott személy politikai státuszát. Nem elhanyagolható tény, hogy a jelöltek közül a választástól visszalépőt az uralkodók más országos méltósággal kárpótolták.

A rendek mellett a bécsi udvar is igyekezett kifejezni érdekeit: sikeresen vezetett be módosításokat a középkorban kialakult és rögzült magyar koronázási ceremóniába. Az öröklés rendjének elfogadtatására már a 16. századtól törekedett a dinasztia, ám az örökjogon való uralkodást csak 1687-ben sikerült törvénybe iktatni. Ennek megfelelően akarta az udvar módosítani a koronázás szertartását, amelynek sikeressége az egyes ceremóniaelemekben érintett magyar méltóságviselők politikai erején is múlt. 1712-ben kivették a szertartásból a királyválasztásra utaló nádori akklamációt, ezt követően azonban jelentősebb módosítás nem történt. A világi résszel kapcsolatban csupán a rendekkel kellett egyezsége jutnia az udvarnak, míg az egyházi rituálé változtathatlannak tűnt, mivel azt az egyház által előírt forma szerint kellett végezni. Ennek ellenére a forrásokban fennmaradt könyörgések filológiai módszerrel történő elemzésével és összehasonlításával a pontifikálékban olvasható szövegekkel, nyilvánvalóvá vált, hogy a Habsburg-uralkodók apróbb betoldásokkal utaltak az örökjogon való uralmukra. A pár szavas bővítések vagy szócserek legtöbbször középkori ordókra vezethetők vissza, és párhuzamot mutatnak a cseh királykoronázással. A módosított ceremónia kifejezte a Habsburg-dinasztia erejét, amely igen fontos volt a 18. századi európai politikai események idején. Izgalmas kérdése a korszaknak Mária Terézia koronázása. Már a kortársak is elmélkedtek Mária Terézia nemének és a királyi méltóságának kapcsolatán, amely a mai napig több kutatót is foglalkoztat. A politikai érdekek mellett Mária Terézia neve is indokolt komoly változásokat az egyházi szertartásrendben: meglévő rituáléból állították össze ezt a felavatási szertartást. A *Pontificale Romanum* királynő-koronázásának ordóját vették alapul, s ebbe illesztették bele a királykoronázás néhány elemét. Ennek az volt az oka, hogy a királynő-koronázás több ponton hasonlított a királyné-koronázáshoz, és az előkészítő konferencián résztvevők egyértelművé akarták tenni az ünnepségen jelenlévőknek, hogy nem királynévá koronázzák Mária Teréziát. Az egyház által előírt szertartásrend ekkora mértékű változtatására sem kért pápai engedélyt Esterházy Imre esztergomi érsek. A konferencia számára tehát nagyon fontos volt, hogy a koronázáson jelen-

lívőkben milyen kép születik meg a megkoronázott személlyel kapcsolatban. Ez a gondolkodásmód – amelynek eredménye, hogy egy kötelező szertartás helyett két ordó elemeiből újat alkottak – demonstrálja a szimbolikus kommunikáció kiemelkedő jelentőségét.

A 18. század első felének a politikában bekövetkezett változásait annak szereplői a ceremóniák keretében is kifejezésre juttatták. Ezeknek a ceremoniális módosításoknak a többsége nem veszítette el érvényét a század során, és az ünnepek rögzült elemeként éltek tovább.

POLITICAL REPRESENTATION AT THE HUNGARIAN DIETS (1687–1765) SUMMARY

In addition to political negotiations, the Hungarian Diets were also the setting for important banquets and rituals. These 18th-century ceremonies were shaped according to the routines of the past, which would indicate that they were held unchanged. However, the questions arise of how contemporary politics influenced the rules and regulations of the ceremonies, and to what extent the messages of political communication could be transmitted through them. As a first step, I show the general attributes of the ceremonies and analyse the oratories given at them. Through the analysis of the celebratory speeches, I illustrate some aspects of the dialogue between the ruler and the Hungarian estates, and also the internal communication of the latter: how they reflected upon the political situation and what kind of political language they used. The most important ritual was the ceremony of the coronation, where I mainly focused on how the liturgical constituents were altered from time to time. As the Catholic Church had a compulsory regulation on liturgy from the 16th century, the alterations were only possible in justified cases. Finally, I concentrate on those individuals who were assigned to perform representational duties (e. g. to greet the ruler), or were knighted at the coronation as the Knights of the Golden Spur. This examination enabled me to identify those political ensembles which could represent themselves on these occasions.

The Ceremonies

The ceremonies on the Diets involved the reception of the King/Queen or his/her commissioners visiting the Parliament, and the mutual greeting and farewell rituals of the Upper and the Lower Houses. The official opening was signed by the deliverance of the royal propositions, in which the ruler, exercising his/her royal rights, prescribed the issues negotiated at the Parliament. The Diet was finished with the sanction of the legal articles. Coronations and Palatinal elections did not take place on all Diets, but these ceremonies always happened during an already opened Parliamentary session.

Between 1687 and 1765 the Hungarian rulers entered to the Diets held in Pozsony seven times where four coronations took place.

The rulers' entering ceremony to Pozsony consisted of two phases: the first at the crossing of the country and the second at that of the city's border.

The rulers left Vienna with a splendid entourage and stopped in Petronell for one night. The next day they continued their journey until they arrived at Wolfsthal, where a smaller deputy of the Hungarian estates welcomed them. The delegation was always led by a prelate. Following the greeting addresses and the kissing of the ruler's hand, the royal retinue proceeded to Köpcsény, which is located on the kingdom's border. Here the Archbishop of Esztergom welcomed the ruler in the name of the estates. After his speech the rulers let the prelate and his retinue kiss their hand. The next stop was at the limits of Pozsony. The procedure of the ceremony followed medieval Western European models and its main elements remained unchanged through the centuries. The clerk of the city held his speech at the Vienna gate of Pozsony, then he handed over the keys of the city, and the members of the city council appeared in front of the ruler to kiss his/her hand. The armed citizens of Pozsony lined the streets up to the castle, where the ruler and his/her entourage went on. At the castle, the Archbishop of Esztergom received the ruler in the name of the clergy and sprinkled him with holy water. The ceremony was concluded with a thanksgiving service celebrated in the chapel of the castle.

The procedure changed three times in the first half of the 18th century. Before 1687 four battalions of armed citizens fired a salvo in the courtyard of the castle of Pozsony. In 1687, however, this custom was abandoned in order to prevent the horses from being frightened. At the next royal entrance in 1712, this element was again omitted from the ceremony with reference to the case of 1687. The march of the aristocrats' private armies to the frontier was also left out from the choreography. On the surface, this move was explained by the imminent threat of the plague and by the ruler's intention not to employ the estates' financial means. Obviously enough, the decision must have been motivated by security reasons as well, as we should not forget that the war of independence of Ferenc Rákóczi had just finished. The aforementioned two components were not reinstalled into the procedure any more. In 1751 Maria Theresa cancelled the stay at Petronell and the greeting in Wolfsthal due to financial reasons. From this year, the estates received their ruler at the frontier of the Kingdom of Hungary.

The ruler expressed his/her benevolence to his/her subjects through his/her garment, while the citizens of Pozsony in turn decorated their city to show their reverence towards the sovereign. In 1712 Charles III (Charles VI as Holy Roman Emperor) entered the city in a Hungarian dress, which referred to his goodwill and intention to respect the country's traditions.

Ten years later, however, the Hungarian dress was not considered important any more. In this case the preparatory conference referred to a decision made in 1714, when the Hungarian garment was deemed unnecessary except for the coronation ceremony of Charles III's Queen. As a consequence, the King appeared in a German dress in Pozsony. In 1741 Maria Theresa, who mourned the recent death of his father, arrived at Wolfsthal wearing black clothes, but proceeded only after changing her garment to a solemn dress.

If the King did not appear at the opening ceremony of the Parliament personally, he sent royal commissioners. In the beginning of the 18th century it happened only twice. As opposed to the imperial Diets, where the emperor was mostly represented by his commissioners, the Hungarian Diet was of utmost importance for the ruler, which is underlined by the fact that he omitted them only in two cases. At the first in 1708, Joseph I originally intended to take part, and the organization of his entrance and his stay at Pozsony began in early Spring accordingly. He cancelled his attendance, however, due to the proximity of Ferenc Rákóczi II's army and the advance of the Swedish King, Charles XII, and sent to the Diet his commissioners Hans Adam von Liechtenstein and Otto Ehrenreich von Traun. From 24th May 1728 Charles III was represented by Franz Ferdinand Kinsky and Johann Hermann Franz von Nesselrode at Pozsony. The commissioners were received and greeted by a smaller delegation at the bank of the Danube. They proceeded to the Vienna gate of Pozsony, where a speech was given by the clerk of the city. The keys of Pozsony, however, were not handed over to the commissioners, and their hands were not kissed either, naturally. Following their salutation, the commissioners were escorted to their accommodation, while the citizens of Pozsony lined the street in arms. During the proceeding, trumpets and drums resound, and artilleries were fired.

Some of the participants had already arrived in Pozsony before the opening of the Parliament. The Lower House delegates presented their credentials to the Palatine, the Archbishop of Esztergom and the Chief Justice in the Personal Presence (in Hungarian *személynök*). The aristocrats, who were entitled to appear personally, presented their letter of invitation to the Palatine and the Archbishop of Esztergom. On the first day, the presidents of the two houses (in case of the Upper House, the Palatine, while of the Lower House, the *személynök*) greeted the audience, which returned the salutation. Following this, the two houses also hailed each other through a small delegation. The salutations were told in Hungarian. On the last day of the Parliament, following the ratification of the new laws, the presidents

of the two houses said farewell to those who were present, which was followed by the chambers' farewell from each other and their show of gratitude for the common work. Only a few records of the last day have been kept. Although we have more and more evidence from 1728, only a handful have been preserved of the detailed descriptions on the members of the delegations. This explains the fact why the analysis of the ceremonies will not provide a full picture in the field of estate representation and political language.

Apart from the summoning of the Parliament, royal privileges also included the right to initiate issues discussed at the Diet. The rulers handed over to the Parliament their propositions, which contained those topics which were intended to be negotiated. Both Charles III and Maria Theresa exercised this right before their coronations, as they were entitled to do so on the basis of the resolutions of the years 1687 and 1722. The participants of the Parliament received the propositions from the ruler in the knight's hall of the Pozsony castle. This ceremony was opened by a speech in Hungarian, delivered by the Court Chancellor of Hungary. The rulers, who also addressed a speech to the estates, spoke in Latin, and then handed over their propositions to the Archbishop of Esztergom. Also speaking in Latin, the prelate expressed his gratitude for the ruler's benevolence and then the estates appeared to kiss the royal hands. Following this, they proceeded to the building of the Parliament and read the document at the joint session of both houses. If the ruler was not present, the royal commissioners were those who went to the building of the Diet and they handed over the propositions.

The Parliament was also the only event where the estates could elect the new Palatine. There were solely three such occasions in the first half of the 18th century: in 1714 Miklós Pálffy, in 1741 János Pálffy, in 1751 Lajos Batthyány were elected as the Palatines of the Kingdom of Hungary. The rulers appointed governors on two occasions, in 1732 and 1765. (Prince Francis of Lorraine and Prince Albert Casimir of Saxony, the Duke of Teschen.) The appointment was brought about by the death of the incumbent Palatines, which was not followed by palatinal elections. When palatinal elections took place, the ruler sent two commissioners to the joint session of the two houses with the names of two Catholic and two Protestant nominees. The deputies were received at the building of the Upper House. The Court Chancellor gave a speech, then the sealed envelope was given to the Archbishop of Esztergom, who opened it and read out the names of the appointees. It was followed by the election itself. The elected Palatine

swore his oath in the castle in front of the ruler. Not all of the nominees had real opportunity to be elected. It was common that three of the names had no chance at all, while the fourth was the most favourable candidate. It is most probable that the nomination of the candidates without chance should be interpreted as a reward for their loyalty to the ruler. This is suggested by the fact that in 1751 the sixty-year-old Protestant Imre Zay was included among the nominees for a second time, in spite of the fact that he was not even present at the Parliament. The election of the crown guards was similar to that of the Palatine: the ruler presented two names of which the Parliament chose one.

The Speeches

At the investigated ceremonies several orations took place. I analysed their political language with a focus on how the speakers depicted the rulers, how they used the rhetorical figures and what role they played in the internal communication of the estates.

In 1687 Leopold I was addressed as the renovator of the kingdom, the defeater of the enemy, the restorer of the fortunate times and the retainer of the people, who present the kingdom with his son. These attributes resulted from the reconquest of Buda and other Hungarian towns in 1686. Similar traits were ascribed to Charles III after the conclusion of Rákóczi's war of independence and following the rage of the plague. He was characterised as the good fortune and consoler of Hungary, the sunrise after the clouds. The estates expressed their gratitude for his personal presence. Amongst the royal virtues paternal care and peace making were the most frequently mentioned. The town clerk of Pozsony, János Paksy referred to the coronation of Charles III and enumerated his virtues with an allusion to Simeon's testimony in the New Testament. In 1714 the coronation of the Queen, while in 1722 the *Pragmatica Sanctio* were the most significant issues. In order to emphasise the importance of the latter, the speaker compared Charles to Alexander the Great. Charles in fact takes care of his realm and endeavours to maintain its peace and unity by, as opposed to Alexander the Great, not leaving it without a designated heir. In 1728 taxation was in the focus of Parliamentary discussion. Quoting the Italian jurist Franciscus Accursius, the speaker claimed that Charles III keeps the law, for he summoned the Parliament in order to discuss taxation. Passing tax levies was the Parliament's right. In 1727, however, the government raised the annual tax with the consent of the Locumtenential Council, but without

the approval of the Diet. The speaker highlighted his keeping of the kingdom's laws in contrast with the former unlawfulness. In 1741 Maria Theresa was also called as the kingdom's happiness, and was associated with piety and justness, the two virtues in the Queen's motto. The hereditary kingdom was more than once mentioned together with the *Pragmatica Sanctio*, which had a special significance during the ongoing War of the Austrian Succession. The rhetorical figures pointing out Maria Theresa's inheritance of the virtues of the Habsburgs served to emphasize legitimacy and continuity. The famous "vitam et sanguinem" topos emerged in 1741 in the speech of the Archbishop of Esztergom at the handing over of the royal propositions. This sacrifice was presented as the result of the Queen's piety for which the estates were willing to shed their own blood.

The audience of the ceremonies was also addressed by the rulers themselves. They promised paternal or maternal care and piety for the kingdom's and the public's good. They expressed their gratitude for the loyalty of the estates and the participants' great number. Charles III expressed his desire to be crowned as the King of Hungary, which he associated with the law of succession of his dynasty accepted in 1687. In 1741 when the royal propositions were handed over, Maria Theresa referred to the most important duties of the Parliament: the coronation and the palatinal election, which was a prerequisite of the crowning.

The phrases "common good" or "common welfare", which both belong to the political language of republicanism, often appeared not only in the solemn addresses, but also at the negotiation of political issues such as the new tax levies or the privileges of the new free royal cities in 1751. The royal efforts for the common good were presented in the speeches as the results of the paternal or maternal piety of the ruler. These efforts often appeared as the ruler's political intention. This is proved by the greetings told by the *személynöks* in 1728 and 1764, in which the ruler's service and the promotion of the common good seem connected to each other. The common welfare was contrasted with the particular interests, which the pro-government orators associated during the debates with the Lower House opposition.

On the first and the last day of the Parliament the presidents of the houses and the leaders of the delegations held short speeches. The motif of the common good dominated not only the royal rhetoric but also the political language used in the internal communication of the estates. Cooperation and the kingdom's survival also appeared amongst the themes.

The Coronation

The most prominent of the ceremonies at the Diets was the coronation. The liturgy of the coronation followed the directions of the *Pontificale Romanum*, which contained the rituals of the King's, the Queen's and the Queen Consort's coronation. The ceremony, which took place in a Holy Mass, began with the declaration of the appointee's suitability, who then swore an oath to defend the Church and the Christian faith. Following this, the appointee was anointed with the oil of the catechumens and took on the royal vestment. The prelate who celebrated the Mass girded the ruler with a sword, with which he/she whisked into three directions signalling that he/she would protect the Church and the faith. Following this, the Archbishop of Esztergom and the Palatine placed the crown onto the head of the ruler, and the Archbishop handed over the sceptre and the orb. The crowned ruler was accompanied to the throne by the concelebrating bishops, where the act of inthronization concluded the liturgy. The Coronation Mass was followed by the secular part of the ceremony. The gates of the Saint Martin church were opened and the ruler left for the Franciscan church to begin his/her rule symbolically. There he/she knighted the knights of the Golden Spur and on a platform built outside the Gate of Saint Michael swore an oath to comply with the customs and laws of the kingdom, and to protect the privileges of the estates. Then he/she rode to the coronation hill and swished towards the four cardinal points to express that he/she will protect the kingdom from all enemies no matter which direction they came from. By this the ruler acted as the main warlord of the kingdom. The secular celebration finished with the coronation feast in the castle of Pozsony.

Although the coronation ceremony had a defined order and its elements became fixed throughout the centuries, the hereditary rule of the Habsburgs, accepted only in 1687, was nevertheless expressed in the ritual. This became possible only by omitting some of the components of the ceremonial and through the modification of the prayers' texts. The wording of the ecclesiastical oath and the inthronization, which were part of the compulsory pontifical, was altered in 1741. In the Roman Pontifical the prescribed prayers and texts of the King's and the Queen's coronation were mostly identical. Generally, the difference was limited to the gender of the pronouns (e. g. *regina–rex*, *mulier–rex*, *defensor–defensatrix*). By the comparison of the sources of Maria Theresa's coronation and the rules of the *Pontificale Romanum*, it is evident that the pronoun *regina* in the pontifical was substituted to *rex* in the prayers of the Queen's coronation. Benita Berning

came to the same conclusion on the modifications in case of the Czech crowning of Maria Theresa. On this occasion, it was made clear that it was not the Queen consort who was crowned, but the ruler: while she was addressed as *rex foemina* instead of *regina*, the text of the oath also contained the words *coronanda domina et rex*.

The representation of the estates

As a conclusion, I examine those ceremonies held during the Diets which enabled political groups to demonstrate their power. My scrutiny concentrates on the delegation members and the persons of the Knights of the Golden Spur. Through the analysis, I focus on their political affiliations and family relationships, while I also take into consideration whether these persons received other political commissions or not. If they indeed had other assignments, I was interested in whether these responsibilities were resulted from their own political weigh or from their links to certain political groups.

The first such occasion was the reception of the King, which was mostly equal to the first meeting of the estates with the ruler. In 1722 there was a careful examination of those deputations which had greeted the rulers since the year 1655. In the first year the deputation consisted of 10 people: two from the delegates of the prelates, the aristocracy, the counties, the free royal cities and finally those of Croatia. In 1687 the number of the members of the deputation was increased to 30. In the margins of the records kept in 1681 there was a note which stated that the Hungarians considered Croatia as an annexed province, which made it unnecessary to have a Croatian representation in the delegation. As a result of the investigation, the preparatory conference did not define the number of the delegation, but specified that Croatian delegates should be elected as its members too. In the half century following 1687, the number of the delegation doubled: in 1741 Maria Theresa was greeted at Wolfsthal by 55 people. The counties grew stronger amongst the members of the delegation: the number of their representatives was raised from 7 to 18. From 1722 all four county districts delegated emissaries separately, while from 1708 the otherwise absent aristocrats were also represented in the delegation. To the mid-century the political groups of the Lower House (the clergy, the royal court, the counties, the royal free cities, the Croats and the deputies of the absent aristocrats), represented not only the Lower House, but their own group as well. These strengthening political groups attempted to make their power visi-

ble. The representatives of the Upper House did not change as much as in case of the Lower House. The number of the prelates did not rise as opposed to that of the aristocrats: by 1741 ten times as many (19) aristocrats was elected to the delegation as in 1687 (2).

The other large group was the Knights of the Golden Spur. Their choosing is generally interpreted as the result of Charles III's decision in 1712 to knight six bureaucrats, after he was not willing to honour either the former rebels of Ferenc Rákóczi or the pro-Habsburg Hungarian veterans of the war. This explanation must have been originated in a list to be found in the collection of Márton Kovachich. According to the name list of the directory kept in Vienna, Charles III knighted not less than 39 people. The loyalty of the selected persons to the ruler is demonstrated by the fact that out of the 22 aristocrats 10 are also found in a circular letter issued by Palatine Pál Esterházy on 20th August 1707, which contains the names of the loyal members of the Hungarian nobility. On the whole, almost half of the knighted aristocrats remained faithful to the King during the revolt of Rákóczi. The awarding of the bureaucrats (Palatinal secretaries, the assessors of the royal court) reflected their loyalty towards the ruler.

Besides the knighting, the nobility could demonstrate its political significance at the coronation feasts. The Hungarian office holders, including the Palatine and the Archbishops of Esztergom and Kalocsa were seated at the royal table, while several young noblemen served around as dapifers. Before the meal, the Palatine handed the ruler the water to wash, while the Archbishop of Esztergom the towel to dry his/her hands, but during the feast such duties were performed by other noblemen. The service around the royal table was considered as a great honour. The selection of the persons was the duty of the Palatine and was influenced by the status of the families in question. One third of the knights of the Golden Spur served at the coronation feast. Some families could turn up in these lists more than once in the 18th century. This regular and active participation in the ceremonies demonstrate the social rise of these families and the extent of their political weight gain.

*

The investigation which I summarised above showed that although the ceremonies followed a constant, unaltered schedule, they were still modifiable according to the political situation. In order to maintain continuity, these changes were not great, but the tiny details nonetheless made the ruler's political interests and message overt. In the first half of the 18th century the most

important message to be conveyed was the legitimacy of the male and female succession of the Habsburg dynasty. Charles III did not produce a male heir, and, as a result, extended the succession to the female line, which was accepted by many European states during his reign. After his death, however, a war of succession broke out, in which the Hungarian estates supported Maria Theresa. The Hungarian coronation was one of the most impressive manifestations of this assistance. At the celebrations and particularly in front of the foreign diplomats, the female line of succession was emphasised vigorously. This programme determined the court procedures and the political discourse equally. Besides the European political transformation, the Hungarian estate politics witnessed fundamental changes too. The strengthening county nobility demanded the demonstration of their political influence. As a result of what Barbara Stollberg-Rilinger called the “culture of presence”, individuals and political groups had heated debates to occupy the places considered as the most convenient for them at the ceremonies. On the other hand, the government gave opportunity to the loyal nobility, occasionally also enhanced to higher ranks, to exhibit their advancement. The ceremonies therefore gave opportunity to all political sides and groups to display their political strength and its changes.

IRODALOMJEGYZÉK

Kéziratos források

MAGYARORSZÁG

Budapest

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Magyar kancelláriai levéltár (A szekció)

A 1 *Originales referadae 1690–1770.*

A 35 *Conceptus expeditionum*

A 39 *Acta generalia 1770–1848.*

A 95 *Acta diaetalia 1712–1715.*

Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok 1000–1919 (I szekció)

I 60 *Obersthofmeisteramt Hofzeremonielldepartement Ungarische Landtage und Krönungen 1741–1916.*

Regnicolaris levéltár (N szekció)

N 51 Lad. M. Fasc. Q. 1.cs. *Acta et seriem dominorum ad diaetam anni 1722.*

N 54 *Archivum Regni Diaetae Diarium 5. kötet.*

N 54 Lad. T. Fasc. CCC. 1.cs.

N 55 Lad. O. Littera T. 6. kötet.

Magánlevéltárak (P szekció)

P 108 *Esterházy család hercegi ága 1527–1942, Repositorium (1527–1936).*

Országgyűlési Könyvtár (OGYK), Gyurikovits-gyűjtemény

700.451 *Acta diaetae MDCCLXIV*

700.453 *Acta comitiorum inclyti regni Hungariae et eidem annexarum partium pro dominica sanctissimae et individuae trinitatis in diem 17 Iunii anni 1764 incidente in civitatem Posoniensem indictorum, benignae quippe directoria propositionesque suae maiestatis sacratissimae ac alia clementissima mandata et decreta cum suis accessoriis.*

700.456 *Acta et Diarium Diaetae anni 1764–1765.*

700.457 *Diarium et acta diaetae anni 1764/5.*

700.458 *Diarium diaetae anni 1764.*

700.462 *Acta diaetae per sacram caesareo-regiam maiestatem Mariam Theresiam Hungariae, Bohemiae Dalmatiaeque etc. reginam anno millesimo septingentesimo quinquagesimo primo pro die decima octava mensis Aprilis*

in Liberam Regiamque Civitatem Posoniensem inclytis statibus et ordinibus Regni Hungariae indictae ibidemque celebratae: pro parte inclytiae universitatis comitatus Unghvariensis, sub decursu eiusdem diaetae conscripta et post reditum abinde eidem universitati fideliter relata per ablegatos eiusdem nuncios.

700.467 *Acta seu diarium comitiorum Regni anno millesimo septingentesimo quinquagesimo primo Posonii celebratorum.*

700.469 *Acta universa diaetae anno MDCCLI in Libera Regiaq[ue] Civitate Posoniensi celebratae.*

700.470 *Diarium diaetae Regni Hungariae 1751.*

700.478 *Diarium diaetae anni 1741. continuatum usque ad diem 27. Julii desunt autem menses Augustus, September, October et respective November.*

700.483 *Acta universa generalis Regni Hungariae partiumq[ue] eidem adnexarum diaetae pro die decima septima mensis Maii in feriam secundam sacri pentecostes anni proxime praeteriti millesimi septingentesimi vigesimi octavi indictae in Liberam Regiamque Civitatem Posoni[ensem] et continue usque ad vigesimam primam recenter evoluti mensis Novembris anni praesenti 1729. celebratae.*

700.484 *Diarium occasione generalis Regni Hungariae diaetae in anno 1728. et 1729. continue celebratae privato labore, ac solerti industria confectum.*

700.486/1, 2, 3 *Acta diaetalia pro die vigesima mensii Iunii anni millesimi septingentesimi vigesimi secundi per sacratissimam romanorum imperatoriam ac Germaniae, Hispaniorum, Hungariae ac Bohemiaeque regiam maiestatem Carolum VI in liberam ac regiam civitatem Posoniensem indictae diaetae per nobilem Paulum Prileczky in subinsertis regalibus titulatae dominae principissae ad hanc diaetam ablegatum, inter status et ordines in tabula absentium locum et sessionem habentem, conscripta.*

700.496 *Acta et conclusa universonum dominorum praelatorum, baronum et magnatum, nec non nobilium, regiarumque et liberarum civitatum inclyti regni Hungariae partiumque eidem annexarum in fidelitate sacratissimae suae maiestatis caesareo-regiae constitutorum, sub generali eorundem diaetae per altefatam suam maiestatem sacratissimam in liberam regiamque civitatem suam Posoniensem comitatuui nominis eiusdem existenti adiacentem pro 29^a februarii anno currenti 1708 indicta et promulgata. Per egregium magistrum Mesko Adamum bene memoratae suae maiestatis sacratissimae consiliarium officii palatinalis protonotarium, et inclyti comitatus Mosoniensis ablegatum in forma diarii connotata et conscripta.*

700.498 *Acta diaetae inclyti Regni Hungariae per sacratissimam suam caesareo regiam maiestatem Iosephum I^{mm} Romanorum imperatorem ac Germaniae,*

Hungariae, Bohemiae Croatiae et Sclavoniae regem Posonium in diem 29^m Februarii anni 1708 indictae annisque 1709 et 1710 continuatae eapost vero interventa altefatae suae maiestatis sacratissimae morte per sacratissimam suam caesareo regiam maiestatem Carolum VI^{tum} Qua successorem anno 1712. pro dominica in albis itidem Posonium continuative indictae ob erumpentem nihilominus pestis luem interruptae ac proinde in diem 8^m Septembris anni 1714. noviter Posonium indictae et anno 1715. ibidem terminatae.

700.499-I, II, III, IV *Diarium diaetale II^{dum} Mecsérianum anno 1708. a die 3^a Mart.–25.^{am} Junii item 1709. a die 17^a Mart.–13^{am} Aug. deductum.*

700.500 *Diarium diaetae anni 1708 a 7. Martii usque 27. Maii, anni 1712 a 2. Maii – 4. Augusti, 1714 17. Septembris 13. Decembris, anni 1715 m. jan. per deputatos comitatus Bihariensis concinnatum per Georgium Gyurikovits descriptum. – Diarium diaetae anno 1708 Posonii celebratae per deputatos comitatus Bihariensis Georgium Csipkés Komáromi ordinarium vice comitem, Adamum Bakay ordinarium juratum notarium concinnatum, et eidem comitatui relatum.*

700.502 *Acta publica diaetae coronationalis in diem 3^{am} Aprilis 1712. indictae et die 17ª Novembris dissolutae vigilantissima industria ac sumtibus Georgii Gyurikovits collecta.*

700.503 *Acta diaetarium 1712–1715.*

700.504 *Acta publica comitorum a die 8. Sept. 1714 usque diem 15 Junii 1715 celebratorum vigilantissima industria et sumptibus Georgii Gyurikovits collecta.*

700.527 *Diarium et acta comitorum inclyti Regni Hungariae anno 1687 Posonii celebratorum.*

700.663 *Acta et diarium diaetae anni 1722–1723.*

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (OSZKK)

Fol. Lat. 102/2 *Martini Georgii Kovachich Senquiciensis collectio diariorum diaetalium. 1647, 1655, 1659, 1687.*

Fol. Lat. 463 *Opiniones et literae Pauli Esterházy de diversis publicis Regni Hungariae negotiis ad Sacram Caesaream Majestatem, regem Poloniae, ducem Lotharingiae, caeterosque ministros caesareos emanatae. 1681–1690.*

Fol. Lat. 528 *Scripta varia diaetas anni 1655, 1687, 1708–1712, 1722–1723, 1728, 1764–1765, 1790–1791.*

Fol. Lat. 540 *Acta diaetae Posoniensis anni 1687–1688.*

- Fol. Lat. 546 *Acta diaetalia anni 1722 et 1723. Posonii celebratorum comitiorum occasione, per me Paulum Lanyi eotum Incltyti Comitatus Gömöriensis cum domino vice comite Georgio Nébest expeditur ablegatus conscripta.*
- Fol. Lat. 560 *Acta diaetalia annorum 1708–1712 et 1714–1715. per deputatos comitatus Bihar cum diario itineris.*
- Fol. Lat. 562 *Acta et diarium diaetae anni 1722–1723.*
- Fol. Lat. 563 *Diarium et articuli conventus Onodiensis anni 1707.*
- Fol. Lat. 564 *Diarium et acta diaetae Posoniensis ab anno 1708 usque 1715 interrupte perdurantibus sessiones 28. 32. 42. 57. exhibens et gravamina.*
- Fol. Lat. 565 *Actorum diaetalium Vol. I–II. de anno 1708 usque ad annum 1715.*
- Fol. Lat. 566 *Acta et diarium diaetae anni 1722–1723.*
- Fol. Lat. 568 *Acta et diarium diaetae Posoniensis annorum 1728–1729.*
- Fol. Lat. 569 *Diarium incltyti Regni Hungariae generalium comitiorum in Libera Regiaque Civitate Posoniensi die 17ma Maii anno 1728 celebratorum per incltytos Status et Ordines confectum.*
- Fol. Lat. 572 *Acta et diarium diaetae anni 1728 et 1729.*
- Fol. Lat. 573 *Acta diaetae anni 1728. et 1729. in Libera Regiaque Civitate Posoniensi celebratae, per Adamum Marossy, ... Domini Ladislai Kazy incltytus comitatus Barsiensis vicecomitis ordinarii, ... ablegati nuncii Amanuensem, sub decursu praementionatae Regni Hungariae diaetae conscripta.*
- Fol. Lat. 574 *Acta et diarium diaetae Posoniensis annorum 1728–1729.*
- Fol. Lat. 575 *Series actorum et diarium memorabilis diaetae Posoniensis anno 1728. mense Maio inchoatae et subsequenti, seu 1729. mense Novembri terminatae ab initio usque ad finem interventorum, et pro parte ... Josephi Illesházy ... per secretarium Stephanum iuniorem Bánóczy redactorum.*
- Fol. Lat. 587 *Acta generalium comitiorum sub decursu annorum 1714. et 1715, interventa. per deputatum comitatus Liptoviensis concinnati diarii pars exigua incompleta.*
- Fol. Lat. 589 *Acta et diarium diaetae annorum 1708–1709.*
- Fol. Lat. 590 *Diarium diaetale conventuale negocium religionis evangelicae orthodoxae anno 1708. et subsequentis [-1715.] Posonii exantlatum concernens ex commissione et voluntate incltytorum statuum et ordinum fidelium evangelicorum conscriptum, et ... dictatum a Ferdinando Dobner reipublicae Soproniensis ... senatore seniore, ablegato eiusdem conventus assessore.*
- Fol. Lat. 596 *Acta diaetalia anni 1741. in generalibus Regni Hungariae comitiis publice dictata. Diarium diaetae anni 1741.*

- Fol. Lat. 597 *Diarium, acta et articuli diaetae anni 1741.*
- Fol. Lat. 598 *Diarium complectens acta diaetae anni 1741. conscriptum calamo ... Ladislai Bogády de Baranya.*
- Fol. Lat. 601 *Diarium et acta diaetae annorum 1728–1729.*
- Fol. Lat. 602 *Diarium diaetale anni 1741 cum actis universis ex parte aulae suae maiestatis regiae et inclutorum statuum et ordinum Regni Hungariae ad generalem eiusdem Regni concursum Posonii congregatorum publice dictatis.*
- Fol. Lat. 604 *Diarium cum actis diaetae annorum 1764–1765. concinnatum per Valentinum Vörös.*
- Fol. Lat. 606 *Acta diaetalia in Libera Regiaque Civitate Posoniensi tempore comitiorum Regni Hungariae Anno 1741. celebratorum conscripta.*
- Fol. Lat. 607 *Diarium diaetae anni 1741. per suam maiestatem sacratissimam Mariam Theresiam Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae ac Sclavoniae reginam archi-ducem Austriae Magnam Ducem Hetruriae etc. in Liberam et Regiam civitatem Posoniensem pro die 14. mensis Maii indictae.*
- Fol. Lat. 608 *Diarium generalis diaetae Regni Hungariae Partiumque eidem annexarum per sacram maiestatem suam Mariam Theresiam Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque reginam, archi-ducem Austriae nuptam ducem Lotharingiae ac Barri magnam ducem Hetruriae etc. dominam dominam nostram clementissimam in Liberam Regiamque Civitatem Posoniensem pro dominica exaudi seu die decima quarta mensis Maii anno Domini millesimo septingentesimo quadragesimo primo, indictae.*
- Fol. Lat. 609 *Diarium Diaetae Posoniensis anni 1741.*
- Fol. Lat. 611 *Diarium cum actis ... Nicolao Jankovits conscripta anno 1765.*
- Fol. Lat. 612 *Diarium diaetae anni 1741. per suam maiestatem sacratissimam Mariam Theresiam, Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae reginam archiducem Austriae, magnam ducem Hetruriae in Liberam ac Regiam civitatem Posoniensem pro die 14 mensis Maii indictae.*
- Fol. Lat. 613 *Diarium comitiorum anni 1751.*
- Fol. Lat. 616 *Diarium et acta diaetalia sub decursu generalium inclyti Regni Hungariae comitiorum a die 18^a mensis Aprilis, usque ad 23^{ium} Augusti anni 1751 in Libera Regiaque civitate Posoniensi continuativae celebratorum ... agitata et conclusa, quae pro parte ... comitis ... Thomae Szirmay ... praesentavit ... Laurentius Farkas.*
- Fol. Lat. 617 *Diarium diaetae pro dominica in albis in diem 18^{am} Aprilis incidente anno 1751 Posonium publicatae.*
- Fol. Lat. 618 *Diarium diaetae Posoniensis anni 1751.*
- Fol. Lat. 619 *Acta et diarium diaetae annorum 1764–1765.*

- Fol. Lat. 620 *Diarium amplissimum et acta diaetae Posoniensis annorum 1764–1765.*
- Fol. Lat. 621 *Diarium et acta diaetae Posoniensis anni 1751.*
- Fol. Lat. 623 *Diarium diaetale cum actis universis ex parte aulae suae maiestatis caesareo-regiae et inclytorum statuum et ordinum Regni Hungariae ac generalem eiusdem regni concursum Posonii congregatorum publice dictatis.*
- Fol. Lat. 632 *Acta diaetae inclyti Regni Hungariae in ... civitate Posoniensi anno 1751 sub Maria Theresia celebrata, cui annexum est etiam diarium.*
- Fol. Lat. 643 *Caroli Fejérváry de Keresztes diarium et acta diaetae Posoniensis. 1764–1765.*
- Fol. Lat. 3342 *Acta diaetalia, electio item Josephi I. de anno 1687.*
- Fol. Lat. 3357 *Acta generalium Regni Hungariae comitiorum pro feria octava sacri pentecostes, in diem decimum septimum mensis Maii anni 1728 incidente per suam sacratissimam caesareo-regia maiestatem Posonium clementissime indictorum et die vigesima prima Novembri anni 1729 conclusorum.*
- Fol. Lat. 3510 *Diarium diaetae Posoniensis anno 1751 celebratae per Danielem Lehoczky I. comitatus Békés ablegatum concinnatum.*
- Fol. Lat. 3726 *Diarium, acta occasione celebratae generalis Regni Hungariae et Partium eidem annexarum diaetae in diem 29^{am} mensis Februarii 1708. Posonium indicta in domo regnicolarum, publicis nempe statuum et ordinum sessionibus dictis conscriptum.*
- Fol. Lat. 3841 *Diarium et acta comitiorum inclyti Regni Hungariae anno MDCLXXXVII Posonii celebratorum.*
- Fol. Lat. 3842 *Acta generalis Regni Hungariae diaetae annorum 1728–1729.*
- Fol. Lat. 3910 *Acta diaetae Posoniensis anni 1741 cum diario.*
- Fol. Lat. 4045 *Acta generalis diaetae inclyti Regni Hungariae, partiumque eidem annexarum statibus et ordinibus pro dominica exaudi, seu die 14ta mensis Maii anni 1741. in Liberam Regiamque Civitatem Posoniensem indictae ibidemque celebratae ... 29na mensis Octobris anni suprascripti.*
- Quart. Hung. 2240 *Az 1708. országgyűlés rövid naplója.*
- Quart. Lat. 377 *Acta comitiorum Soproniensium anni 1681 et alia annexa.*
- Quart. Lat. 378 *Acta diaetalia diaetae regni Hungariae Posonii occasione gloriosae coronationis in regem Hungariae Invictissimi Imperatoris Caroli VI. Anno 1712 die 22. Maii feliciter peractae. Pauli Lanyi vice-comitis eotum inclyti comitatus Gömöriensis.*
- Quart. Lat. 401 *Diarium diaetae anni 1741.*
- Quart. Lat. 2227 *Acta diaetae anno 1708. Posonii celebratae.*

IRODALOMJEGYZÉK

Esztergom

Esztergomi Prímási Levéltár (PL)

Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV) Nr. 371.

Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV) Nr. 801.

Érseki Simor Könyvtár

2-36-4/7864, *Filipec-Pontifikále*.

AUSZTRIA*Bécs*

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ÖStA HHStA)

Ungarische Akten, Comititalia

Ungarische Akten 407-2 *Krönung Maria Theresias 1741*.

Hofarchiv, Obersthofmeisteramt, Hofzeremonielldepartement (1562–1918) (OMeA)

Zeremonialprotokoll (ZA-Prot), Bd. 4. 1681–1691.

Zeremonialprotokoll (ZA-Prot), Bd. 7. 1710–1712.

Zeremonialprotokoll (ZA-Prot), Bd. 8. 1713–1715.

Zeremonialprotokoll (ZA-Prot), Bd. 18. 1741–1742.

Ältere Zeremonialakten (ÄZA)

Kt. 15-15. *Krönung von Josef I. zum König von Ungarn in Preßburg und Ungarischer Landtag (1687. 09. 09. – 1688. 01. 25.)*

Kt. 15-12. *Überführung der ungarischen Krone von Wien nach Preßburg (1687. 11. 05.)*

Kt. 30-9. *Gutachten der Hofkonferenz betreffend die Reise des Kaisers nach Preßburg (1722. 06. 04. – 1722. 07. 06.)*

Kt. 30-14. *Berichte zum Preßburger Landtag, über die Abhaltung desselben und die daselbst gehaltenen Reden (1722. 07. 07. – 1722. 07. 18.)*

Kt. 30-11. *Direktorium für den Obersthofmeister, Oberstkämmerer, Oberstallmeister was sie wegen des Preßburger Landtags zu tun hätten (1722. 06. 20.)*

Kt. 32-1. *Krönung zum König von Böhmen (1723. 09. 05–1723. 09. 08)*

Kt. 40-11. *Krönung Maria Theresias zur Königin von Ungarn in Preßburg (1741. 05. 14. – 1741. 06. 25.)*

Kt. 40-12. *Reise Maria Theresias von Wolfstal nach Preßburg, Einzug daselbst und Wahl Palffys zum Palatin (1741. 06. 20. – 1741. 06. 22.)*

Kt. 48-5. *Reise Maria Theresias, Franz I. und der jungen Erzherzöge nach Preßburg, Einzug daselbst, Palatinswahl und Landtagsproposition (1751.01. 11. – 1751. 10. 10.)*

Kt. 64-11. *Zeremoniell beim ungarischen Landtag in Preßburg (1764)*

Handschriftensammlung (HS)

B 92 (Böhm 283) *Georg Bernáth: Acta comitorum regni Hungariae et partium iurisdictioni sacrae praedicti regni Coronae adnexorum, Posonii anno 1751 celebratorum.*

Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung (ÖNB HS)

Ser. n. 2712 *Diarium Diaetae Posoniensis 1708–1709.*

Ser. n. 2713–2714 *Acta diaetalia pro die 20ma mensis Junii anni 1722. per sacratissimam Romanorum Imperatoriam ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiaeque u. regiam maiestatem Carolum VI. in Liberam ac Regiam Civitatem Posoniensem indictae diaetae per nobilem Paulum Prileczky in subinsertis regalibus titulatae dominae principissae ad hanc diaetam ablegatum, inter Status et Ordines in tabula absentium, locum et sessionem habentem, conscripta. Bd. I–II.*

Ser. n. 2715 *Diarium cum subannexis actis diaetae anni 1741.*

Ser. n. 2716 *Acta diaetae inclyti regni Hungariae anni 1751.*

Ser. n. 2717–2719 *Acta comitorum Regni Hungariae anni MDCCLXIV. Bd. I–III.*

NÉMETORSZÁG

Köln

Köln, Dombibliothek

Codex 139 *Pontificale ecclesiae Coloniensis*

München

Bayerische Staatsbibliothek (BSB)

Clm 10073 *Durantis, Guilelmus: Pontificale*

SPANYOLORSZÁG

Madrid

Archivo Histórico Nacional, Madrid

Estado, libro 614. *Acta diaetae Posoniensis Hungaricae de anno 1751 ab 18. Aprilis usque ad 27. Augusti durantis.*

Nyomtatott és kiadott források

Acta et observata

Acta et observata penes diaetam Hungaricam Posonii celebratam, item coronationem domini Caroli VI ibidem peractam anno 1712. per patrem Engelbertum Hermann professum Velehradensem, qua plenipotentiatum ablegatum reverendissimi domini Floriani abbatis. In: *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével*. Szerk. Forgó András. Pannonhalma–Veszprém, 2013. 179–272.

A korona kilenc évszázada

A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról. Szerk. Katona Tamás. Budapest, 1979.

A koronázási jelvények okmányai

A koronázási jelvények okmányai. Szerk. Szvitek Róbert József – Tóth Endre. Budapest, 2003. (Bibliotheca Humanitatis Historica XVIII.)

Az ónodi országgyűlés naplója

Az 1707-i ónodi országgyűlés egy kiadatlan naplója. Kiadja: Áldásy Antal. *Történelmi Tár* 1895. 524–530.

AH

Analecta hymnica medii aevi. Ed.: von G.M. Dreves – C. Blume – H. M. Bannister. Leipzig, 1886–1922.

Babits: Úrnapi éneke

Babits Mihály: Aquinói Szent Tamás Úrnapi éneke. In: *Babits Mihály kisebb műfordításai*. Szöv. gond. Belia György. Budapest, 1981. 70–71.

Barits: A magyar királyok

Barits Albert: *A magyar királyok' és királynék' koronáztatásoknak inneplése melylynek szokott szer-tartásait német nyelven leírta és közre botsátotta N. Nemzetes Barits Albert*. Pest, 1790.

Bártfai követek naplója az ónodi gyűlésről

Bártfai követek naplója az ónodi gyűlésről 1707. Közli: Thaly Kálmán. *Történelmi naplók 1663–1719*. Budapest, 1875. 123–174. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum XXVII.)

Bártfa város követeinek naplója

Bártfa város követeinek naplója. In: *Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról*. II. Szerk. Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1973. 319–341.

Bonfini: Rerum Ungaricarum decades

Bonfini, Antonio: *Rerum Ungaricarum decades*. Ed. Fögel József – Iványi Béla – Juhász László. Lipsiae, 1936–1976.

Bonfini: A magyar történelem tizedei

Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Ford. Kulcsár Péter. Budapest, 1995.

Bullarum diplomatum

Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio: locupletior facta collectione novissima plurium brevium, epistolarum, decretorum actorumque S. Sedis a S. Leone Magno usque ad praesens. 3. A Lucio III (an. MCLXXXI) ad Clementem IV (an. MCCLXVIII). Ed. Tomassetti, Aloysius – Gaude, Francesco. Augustae Taurinorum, 1858.

CIH

Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár 1740–1835. Szerk. Márkus Dezső. Budapest, 1901.

Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár 1657–1740. Szerk. Márkus Dezső. Budapest, 1900.

Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár 1526–1608. Szerk. Márkus Dezső. Budapest, 1899.

Conringii de praecipuis negotiis

Hermannii Conringii de praecipuis negotiis in comitiis imperii Germanici olim et hodiernum tractari solitis exercitatio. Lipsiae: Jo. Christ. Langenhemium, 1741.

Decsy: Magyar szent koronának

Decsy Sámuel: *A magyar szent koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája*. 1792. (reprint: Budapest, 2009).

Diarium conventus Onodiensis

Diarium conventus Onodiensis. In: *Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról*. II. Szerk. Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1973. 313–319.

DRMH I/1

Decreta Regni Mediaevalis Hungariae – The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary I/1. (1000–1301). Ed. and transl. Bak, János M. – Bónis, György – Sweeney, James Ross. California, 1999² (Első kiadás: 1989) (The Laws of Hungary I/1).

Egy portugál szemtanú tudósítása

Egy portugál szemtanú tudósítása I. József 1687. évi koronázásáról. Közli: Bán Péter. *Levéltári Szemle* 35(1985) 1. sz. 56–62.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek I–XXI

Erdélyi Országgyűlési Emlékek I–XXI. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, 1875–1898.

Erdődy Sándor naplója

Erdődy Sándor, Vas megyei főispán naplója a pozsonyi országgyűlésről. In: *Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról*. II. Szerk. Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1973. 385–399.

Goethe: Életemből

Goethe, Johann Wolfgang: *Életemből. Költészet és valóság*. Ford. Szöllősy Klára. Budapest, 1965.

Katona: A kalocsai érseki

Katona István: *A kalocsai érseki egyház története* II. Ford. Takács József. Kalocsa, 2003.

Károlyi Sándor naplója

Károlyi Sándor diétai naplójának szövege (1714. szept. 27. – nov. 10.)
Közli: Kalmár János. In: Kalmár János: *Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez*. Habilitációs disszertáció. Kézirat. 2007. 104–130.

Kolinovics: Nova Ungariae periodus

Kolinovics Gabriel: *Nova Ungariae periodus, anno primo gynaeco-cratiae Austriacae inchoata*. Ed. Martinus Georgius Kovachich. Budaae, 1790.

Kottanner Jánosné emlékirata

A korona elrablása. Kottanner Jánosné emlékirata 1439–1440. Közreadja: Mollay Károly. Budapest, 1979.

Kovachich: Solennia

Kovachich Márton György: *Solennia inauguralia serenissimorum ac potentissimorum principum utriusque sexus, qui ex augusta stirpe Habspurgo-Austriaca sacra corona apostolica in reges Hungarorum, reginasque periodo tertia redimiti sunt*. Pestini, Typis Matthiae Trattner, 1790.

Langland: The vision

Langland, William: *The vision and the creed of Piers Ploughman*. London, 1842.

Lányi naplója I-II.

Lányi Pál gömöri alispán naplója az 1712. évi pozsonyi országgyűlésről. Közli: Thury Etele, I. *Történelmi Tár* 4(1903) 395–413. II. *Történelmi Tár* 5(1904) 1–34.

Lundorp: Der römischen kayserlichen Majestät

Lundorp, Michael Caspar: *Der römischen kayserlichen Majestät und dess Heiligen römischen Reichs Geist- und Weltlicher Stände, Chur- Fürsten, Grafen, Herren und Städte Acta publica und schriftliche Handlungen ...*, Franckfurt am Mayn, 1708.

Magyar Országgyűlési Emlékek

Magyar Országgyűlési Emlékek I–XI. Szerk. Fraknói Vilmos. Budapest, 1874–1899.

Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása

Mojzer Anna: II. Rudolf magyar király cseh királlyá koronázása. Kéziratot követjelentés a portugál királyi ház iratai között. *Művészettörténeti Értesítő* 45(1996) 1–2. sz. 100–106.

Naponként-való 1790

Naponként-való jegyzései az 1790dik esztendőben felséges Ildik Leopold tsászárr, és magyar országi király által, szabad királyi várossába Budára, Szent Jakab havának 6dik napjára rendelt, 's Szent András havának 3dik napjára Posony királyi várossába által-téetett, 's ugyan ott, következő 1791dik esztendőben böjt-más havának 13dik napján bé-fejezett magyar ország gyűlésének; mellyek eredet-képen magyar nyelven íratattak, és az ország gyűlésének fő-vigyázása alatt, hitelesen deák nyelvre fordítottak. Buda, 1791.

Naponként-való 1792

Naponként-való jegyzései az 1792. esztendőben felséges Ferentz magyar és cseh országi király által, szabad királyi várossába Budára Pünkösöd havának 20dik napjára rendelt, 's ugyanott azon esztendőben Szent-Iván havának 26dik napján bé-fejezett magyar ország gyűlésének; mellyek eredet-képen magyar nyelvre íratattak, és az ország gyűlésének fő vigyázása alatt, hitelesen deák nyelvre fordítottak. Buda, 1792.

***Nova Posoniensia.* Pozsony, 1721–1722.**

Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neo-vulgata alapján. Budapest, Szent Jeromos Bibliatársulat, 1999.

Perényi Imre diáriuma

Perényi Imre diáriuma. Közli: Komáromy András. *Történelmi tár* 1. sorozat, 1895. 145–156.

Pontificale Romanum

Pontificale Romanum Clementis VIII. ac Urbani VIII. auctoritate recognitum et ad plurium usum, in commodiorem formam redactum. Venetiis, 1722.

Ráday Pál naplója

Ráday Pál diétai naplójának szövege (1714. szept. 8.–1715. márc. 31.) Közli: Kalmár János. In: Kalmár János: *Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez.* Habilitációs disszertáció. Kézirat. 2007. 131–155.

- Révay: De sacrae coronae regni Hungariae ortu
 Révay Péter: *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, brevis commentarius. Ad nostra usque tempora continuatus. Petri de Rewa, comitis comitatus de Turocz. Tyrnaviae, Typis Academicis per Leopoldum Berger, 1732.*
- Spartianus: Severus
 Aelianus Spartianus: Severus. In: *Scriptores Historiae Augustae*. Vol. I. Ed. Ernestus Hohl. Lipsiae, 1955.
- Flavius Vopiscus Syracusus: Divus Aurelianus
 Flavius Vopiscus Syracusus: Divus Aurelianus. In: *Scriptores Historiae Augustae*. Vol. II. Ed. Ernestus Hohl. Lipsiae, 1965.
- Széchenyi György levele Ebergényi Lászlóhoz
 Gróf Széchenyi György levelei báró Ebergényi Lászlóhoz, 1697–1724. I–II. Szerk. Bártfai Szabó László. Budapest, 1929.
- Szentiványi: Curiosiora et selectiora
 Szentiványi Márton: *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea decadis secundae pars prima*. Tyrnaviae, Typis Academicis, 1691.
- Terényi: Historia Augusta
Historia Augusta. Válogatás. Ford. Terényi István, bevezetést írta Hahn István. Budapest, 1968.
- Tubero: Kortörténeti feljegyzések
 Ludovicus Tubero: *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*. Közreadja: Blazovich László – Sz. Galántai Erzsébet. Szeged, 1994. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 4).
- Vollständiges Diarium
Vollständiges Diarium von der Höchsterfreulichen Crönung des [...]Herrn Franciscus. Franckfurt am Mayn, 1746.
- WD
Wienerisches Diarium, Wien, 1703–1780.

Felhasznált irodalom

- Altmann–Biczó–Buzás–Horváth–Kovács–Siklósi–Végh: Medium regni
 Altmann Julianna – Biczó Piroska – Buzás Gergely – Horváth István – Kovács Annamária – Siklósi Gyula – Végh András: *Medium regni. Középkori magyar királyi székhelyek*. Budapest, 2004.

A Magyar Országgyűlési Emlékek forrásközlési szabályzata

A Magyar Országgyűlési Emlékek sorozat 1607–1790 közti részének szerkesztési és forrásközlési szabályzata. *Századok* 108(1974) 2. sz. 436–475.

Bagi: Az 1712. évi pozsonyi királykoronázás

Bagi Zoltán Péter: Az 1712. évi pozsonyi királykoronázás a Wienerisches Diariumban. In: *Snem Roku 1715 a uhorská spoločnosť v 18. storočí*. Ed.: Peter Kónya. Prešov, 2016. 152–160.

Bahlcke: A magyar püspöki kar

Bahlcke, Joachim: *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*. Ford. Fazekas István. Budapest, 2013.

Bak: Magyarország topográfiája

Bak Borbála: *Magyarország történeti topográfiája*. Budapest, 2003.

Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn

Barcsay Ákos: *Herrschaftsantritt im Ungarn des 18. Jahrhunderts. Studien zum Verhältnis zwischen Krongewalt und Ständetum im Zeitalter des Absolutismus*. St. Katharinen, 2002.

Bartoniék: Magyar királykoronázások

Bartoniék Emma: *A magyar királykoronázások története*. Budapest, 1939, cop. 1987.

Benda: A Magyar Országgyűlési Emlékek

Benda Kálmán: A Magyar Országgyűlési Emlékek. Beszámoló egy forráskiadvány-sorozat munkálatairól. *Történelmi Szemle* 17(1974) 4. sz. 650–655.

Benda-Fügedi: A magyar korona regénye

Benda Kálmán – Fügedi Erik: *A magyar korona regénye*. Budapest, 1979.

Bérenger-Kecskeméti: Országgyűlés

Bérenger, Jean – Kecskeméti Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918*. Budapest, 2008.

Berning: Nach allem löblichen Gebrauch

Berning, Benita: *>Nach allem löblichen Gebrauch< Die böhmischen Königs-kronungen der Frühen Neuzeit (1526–1743)*. Köln – Weimar – Wien, 2008. (Stuttgarter Historische Forschungen 6.)

Bónis: Die ungarische Stände

Bónis György: Die ungarische Stände in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. In: *Ständische Vertretungen in Europa im 17. und 18. Jahrhundert*. Hrsg. Dietrich Gerhard. Göttingen, 1969.

Cerutti: Norma és gyakorlat

Cerutti, Simona: Norma és gyakorlat, avagy szembeállításuk jogosságáról. In: *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Szerk. Czoch Gábor – Sonkoly Gábor. Debrecen, 2000. 151–168.

Csekey: A magyar trónöröklési jog

Csekey István: *A magyar trónöröklési jog*. Budapest, 1917.

Dóbék: Barkóczy Ferenc

Dóbék Ágnes: *Barkóczy Ferenc főpapi reprezentációja*. Doktori (PhD) disszertáció. Kézirat. Budapest, 2019.

Dotzauer: Anrufung und Messe I

Dotzauer, Winfried: Anrufung und Messe zum Heiligen Geist bei Königswahl und Reichstagen in Mittelalter und Früher Neuzeit. I. *Archiv für mittelrheinische Kirchengeschichte*. 33(1981) 11–44.

Eckhart: A praecedentia kérdése

Eckhart Ferenc: A praecedentia kérdése a magyar rendi országgyűléseken. In: *Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről*. Szerk. Angyal Pál – Baranyai Jusztin – Móra Mihály. Budapest, 1941. 172–180.

Ember: Az országgyűlések

Ember Győző: Az országgyűlések. In: *Magyarország története 1686–1790*. Főszerk. Ember Győző – Heckenast Gusztáv. Budapest, 1989 (Magyarország története 4/1–2) 391–437.

G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája

G. Etényi Nóra: A császári udvar nyilvánosságpolitikája I. József magyar királlyá koronázásakor. *Történelmi Szemle* 54(2012) 4. sz. 543–576.

Forgó: Szerzetesség és politikai kultúra

Forgó András: *Szerzetesség és politikai kultúra a 18. századi Magyarországon*. Habilitációs disszertáció. Kézirat. Budapest, 2013.

Forgó: Zu den Möglichkeiten

Forgó András: Zu den Möglichkeiten und Grenzen ständisch-politischer Handlungsfähigkeit. Das Beispiel des Herrschaftsantritts Karls VI. im Königreich Ungarn. In: *Wiener Archivforschungen: Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas*. Hrsg. Zsuzsanna Peres – Zsuzsanna Cziráki – Anna Fundárková – Orsolya Manhercz – Márta Vajnági. Wien, 2014. 263–270.

Forgó: Az egyházi rend

Forgó András: Az egyházi rend a szatmári megegyezés utáni országos politikában. In: *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével*. Szerk. Forgó András. Pannonhalma – Veszprém, 2013. 7–63.

Forgó: Esterházy Imre

Forgó András: Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben. In: *„Fényes palotákban, ékes kőfalokban”*: Tanulmányok az Esterházy családról. Szerk. Maczák Ibolya. Budapest, 2009. 65–86.

Forgó: A politika kultúrtörténete

Forgó András: A politika kultúrtörténete. Egy „német” elmélet vitája és annak tanulságai. *Világtörténet* 34(2012) 3–4. sz. 171–186.

Forgó: Egyház – Rendiség – Politikai kultúra

Forgó András: *Egyház – Rendiség – Politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein*. Budapest, 2017.

Fraknoi: A Habsburg-ház trónöröklési

Fraknoi Vilmos: *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/8-ik évi országgyűlésen*. Budapest, 1922.

Fukári: Felső-magyarországi főúri családok

Fukári Valéria: *Felső-magyarországi főúri családok. A Zayak és rokonaik. 16–19. század*. Pozsony, 2008.

Fügedi: Uram, királyom

Fügedi Erik: *Uram, királyom ... A XV. századi Magyarország hatalmasai*. Budapest, 1974.

Fügedi: A magyar király koronázásának rendje

Fügedi Erik: A magyar király koronázásának rendje a középkorban. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Székely György. Budapest, 1984. 255–273.

Gerics: Az úgynevezett Egbert (Dunstan)-ordo

Gerics József: Az úgynevezett Egbert (Dunstan)-ordo alkalmazásáról a XI. századi Magyarországon (Salamon koronázásának előadása a krónikákban). In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. Székely György. Budapest, 1984. 243–254.

Gyurikovits gyűjteménye

Gyurikovits gyűjteménye. *Századok* 6(1872) 7. sz. 496.

Hajnal: Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés

Hajnal István: *Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka*. Budapest, 1930.

- Haslinger: Der Kaiser speist en public
 Haslinger, Ingrid: Der Kaiser speist en public. Die Geschichte der öffentlichen Tafel bei den Habsburgern vom 16. bis ins 20. Jahrhundert. In: *Die öffentliche Tafel. Tafelzeremoniell in Europa 1300–1900*. Hrsg. Hans Ottomeyer – Evelyn Peters – Michaela Völker. Wolfratshausen, 2002. 48–57.
- Hegedüs: A költői mesterség
 Hegedüs Géza: *A költői mesterség. Bevezetés a magyar verstanba*. Budapest, 1959.
- Hegedüs: Filipec-pontifikále
 Hegedüs András: *Filipec-pontifikále*. In: *Ius coronandi. Katalógus az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye gyűjteményeinek koronázási emlékeiből rendezett kiállításához*. Szerk. Hegedüs András. Esztergom, 2012. 39.
- Helmrath-Feuchter: Vormoderne Parlamentsoratorik
 Helmrath, Johannes – Feuchter, Jörg: Einleitung – Vormoderne Parlamentsoratorik. In: *Politische Redekultur in der Vormoderne. Die Oratorik europäischer Parlamente in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Hg. Jörg Feuchter – Johannes Helmuth. Frankfurt – New York, 2008. 9–22.
- Hende: A Szent Korona a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–1712)
 Hende Fanni: A Szent Korona a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–1712). In: *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Szerk. Pálffy Géza. Budapest, 2018. 365–391.
- Hertel: Maria Theresia als „König von Ungarn“
 Hertel, Sandra: Maria Theresia als „König von Ungarn“ im Krönungszeremoniell in Pressburg (1741). *Frühneuzeit-info* 27(2016) 110–123.
- Hoensch: Geschichte Böhmens
 Hoensch, Jörg K.: *Geschichte Böhmens von der slavischen Landnahme bis ins 20. Jahrhundert*. München, 1987.
- Holčik: Pozsonyi koronázási ünnepségek
 Holčik, Štefan: *Pozsonyi koronázási ünnepségek 1563–1830*. Ford. Nagy Judit. Pozsony, 1988.
- Horváth: Latin verses emlékeink
 ifj. Horváth János: Legrégibb magyarországi latin verses emlékeink. *Irodalomtörténeti Közlemények* 60(1956) 1. sz. 1–19.
- Horváth Mihály kisebb történelmi munkái
Horváth Mihály kisebb történelmi munkái. I. kötet. Pest, 1868.

Ipolyi: A magyar szent korona

Ipolyi Arnold: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása*. Budapest, 1886.

Kalmár: 1708. évi pozsonyi országgyűlés

Kalmár János: Adalékok az 1708. évi pozsonyi országgyűlés megnyitásának körülményeihez. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*. Szerk. Dobszay Tamás – Forgó András – ifj. Bertényi Iván – Pálffy Géza – Rácz György – Szijártó M. István. Budapest, 2013. 210–217.

Kalmár: Ármány, szerelem

Kalmár János: Ármány, szerelem és politika Pálffy János helyzete és Esterházy Pál működése az I. József halála utáni hetekben. In: *Snem Roku 1715 a uhírská spoločnosť v 18. storočí*. Ed.: Peter Kónya. Prešov, 2016. 17–23.

Kalmár: Ahnen als Vorbilder

Kalmár János: Ahnen als Vorbilder. Der vom späteren Kaiser Karl VI. in seinen Jugendjahren verfasste Kanon der Herrschertugenden. In: *Adel im „langen“ 18. Jahrhundert*. Hrsg. Gabriele Haug-Moritz – Hans Peter Hye – Marlies Raffler. Wien, 2009. 43–60.

Kalmár: Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez

Kalmár János: *Az 1708–1715. évi országgyűlés történetéhez*. Habilitációs disszertáció. Kézirat. 2007.

Kalmár: Királyné-koronázás

Kalmár János: Királyné-koronázás Pozsonyban 1714-ben. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest, 2005. 215–231.

Kalmár: Ein Fürstenspiegel

Kalmár János: Ein Fürstenspiegel für den künftigen Kaiser Karl VI. In: *Miscellanea fontium historiae Europaeae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Szerk. Kalmár János. Budapest, 1997. 121–128.

Kantorowicz: The King's Two Bodies

Kantorowicz, Ernst Hartwig: *The King's Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton – New York, 1981.

Koltai: Császárhú, bőkezű, remete

Koltai András: Császárhú, bőkezű, remete. Esterházy Imre herceg-prímás. *Limes* 17(2005) 3. sz. 5–20.

- E. Kovács: Zsigmond császár megkoronázása
 E. Kovács Péter: Zsigmond császár megkoronázása Rómában. *Századok* 143(2009) 6. sz. 1323–1383.
- Kökényesi: A magyar arisztokraták integrációja
 Kökényesi Zsolt: *A magyar arisztokraták integrációja a bécsi udvarba 1711 és 1765 között*. Doktori (PhD) disszertáció. Kézirat. Budapest, 2016.
- Kökényesi: A női Szolón
 Kökényesi Zsolt: A „női Szolón”, avagy Mária Terézia uralkodói képe a halotti beszédekben. In: *KoraújkorÁSZ. Koraújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*. Szerk. Kádár Zsófia – Kökényesi Zsolt – Mitropulos Anna Diána. Budapest, 2014. 119–144.
- Kulcsár: II. József utazásai
 Kulcsár Krisztina: *II. József utazásai Magyarországon, Erdélyben, Szlavóniában és a Temesi Bánságban 1768–1773*. Budapest, 2004.
- Kulcsár: A helytartói státus
 Kulcsár Krisztina: A helytartói státus. Albert szász herceg (1738–1822) kinevezése és évtizedei Magyarországon. *Aetas: Történettudományi folyóirat*, 17(2002) 1. sz. 51–66.
- Lakatos: Keresztély Ágost
 Lakatos Adél: Sachsen-Zeitz Keresztély Ágost. In: *Esztergomi érsekek. 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Budapest, 2003. 326–331.
- Lampen: Das Stadttor
 Lampen, Angelika: Das Stadttor als Bühne. Architektur und Zeremoniell. In: *Adventus. Studien zum herrscherlichen Einzug in die Stadt*. Hg. Peter Johaneck – Angelika Lampen. Wien, 2009. 1–36.
- Lauf: Egy szerzetes író
 Lauf Judit: Egy szerzetes író nő kolostori élete. Újfalusi Judit a nagyszombati klarissza kolostorban. In: *Makulátlan tükör. Tanulmányok a Makula nélkül való tükör című kegyességi műről*. Szerk. Maczák Ibolya. Budapest, 2016. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok 13.) 15–24.
- Lauter: „Modus observandus...”
 Lauter Éva: „Modus observandus...” A 17. századi magyar nádorválasztások rendje. In: *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest, 2008. 187–206.
- Lengyelova – Pálffy: Korunováció
 Tünde Lengyelova – Géza Pálffy (szerk.): *Korunováció a pohreby. Mocenské rituály a ceremonie v ranom novoveku*. Budapest – Békéscsaba, 2016.

Lexikon für Theologie und Kirche VIII.

Lexikon für Theologie und Kirche, VIII. Hrsg. Konrad Hofmann. Freiburg im Breisgau, 1936.

Linsboth: Die Krönungsbilder

Linsboth, Stefanie: Die Krönungsbilder in der Ungarischen Hofkanzlei in Wien. In: *Die Repräsentation Maria Theresias. Herrschaft und Bildpolitik im Zeitalter der Aufklärung*. Hrsg. Werner Telesko – Sandra Hertel – Stefanie Linsboth. Wien – Köln – Weimar, 2020. 323–328.

Maczák: A biblikus mitizáció

Maczák Ibolya: A biblikus mitizáció sajátos formái Mária Terézia halotti reprezentációjában. In: *Második Mária. Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben*. Szerk. Maczák Ibolya. Budapest, 2019. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok 19.) 43–53.

Madas – Körmeny – Lauf – Sarbak: Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár

Madas Edit – Körmeny Kinga – Lauf Judit – Sarbak Gábor: *Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, az Érseki Simor Könyvtár és a Városi Könyvtár kódexeinek katalógusa*. Esztergom, Budapest, Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, OSZK, 2021 (megjelenés előtt).

Madzsar: Vitam et sanguinem

Madzsar Imre: Vitam et sanguinem. *Századok* 55–56(1921–1922) 6–8. sz. 600–603.

Magyar Katolikus Lexikon

Magyar Katolikus Lexikon I–XVI. Főszerk. Diós István. Budapest, 1993–2014.

Marczali: Magyarország története

Marczali Henrik: *Magyarország története III. Károlytól a Bécsi Congressusig (1711–1815)*. Budapest, 1898. (A magyar nemzet története 8.)

Matsche: Die Kunst im Dienst

Matsche, Franz: *Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karl VI. Ikonographie, Ikonologie und Programmatik des „Kaiserstils“*. Berlin – New York, 1981.

Nagy: Politika- és társadalomtörténeti elemzés

Nagy János: *Rendi ellenzék és kormánypárt a 18. századi országgyűléseken. Politika- és társadalomtörténeti elemzés az 1751. évi diéta példáján*. Doktori (PhD) disszertáció. Kézirat. Budapest, 2017.

- Nagy: Rendi ellenzék és kormánypárt
 Nagy János: Rendi ellenzék és kormánypárt az 1751. évi országgyűlésen – Egy nádorválasztás margójára. In: *Helytállás. Tanulmányok a XII. Eötvös Konferencia történeti üléséről*. Szerk. László Gábor – Toronyi Alexandra. Budapest, 2012. (Acta Historica Collegii de Iosepho Eötvös nominati – Series 1., Nr. 3.) 323–341.
- Nagy: A káptalani követek hangadói
 Nagy János: A káptalani követek hangadói az 1751. és 1764–65. évi országgyűlésen. In: *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*. Szerk. Forgó András – Gózszy Zoltán. Pécs, 2019. (Pécsi egyháztörténeti műhely 11.) 171–193.
- Németh–Hegyi: Görög-római történelem
 Németh György – Hegyi W. György: *Görög-római történelem*. Budapest, 2011.
- Ortvay: Pozsony város
 Ortvay Tivadar: *Pozsony város utcái és terei. A város története utca- és térnevekben*. Pozsony, 1905. reprint: Budapest, 1991.
- Pálffy: A magyar korona német földön
 Pálffy Géza: A magyar korona először német földön (1683–1687). In: *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Szerk. Pálffy Géza. Budapest, 2018. 321–362.
- Pálffy (szerk.): A Szent Korona hazatér
 Pálffy Géza (szerk.): *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Budapest, 2018.
- Pálffy: Küzdelem a koronázás jogáért
 Pálffy Géza: Küzdelem a király- és királyné-koronázás jogáért a kora újkori Magyarországon. In: *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*. Szerk. Báthory Orsolya – Kónya Franciska. Budapest, 2016. 299–314.
- Pálffy: A magyar országgyűlés helyszínei
 Pálffy Géza: A magyar országgyűlés helyszínei a 16–17. században. A szimbolikus politikai kommunikáció kora újkori történetéhez. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*. Szerk. Dobszay Tamás – Forgó András – ifj. Bertényi Iván – Pálffy Géza – Ráczy György – Szijártó M. István. Budapest, 2013. 65–87.
- Pálffy: A Magyar Királyság új fővárosa
 Pálffy Géza: A Magyar Királyság új fővárosa: Pozsony a XVI. században. *Fons: Forráskutatás és Történeti Segédtudományok*, 20(2013) 1. sz. 3–76.

- Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia
Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2010.
- Pálffy: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói
Pálffy Géza: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói a 16-17. században. In: *„Ez világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Szerk. Bubryák Orsolya. Budapest, 2010. 17–52.
- Pálffy: Nádasdy Tamás
Pálffy Géza: Nádasdy Tamás nádor a magyar királyok koronázási szertartásáról (1561). In: *Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek*. Szerk. Császtvay Tünde – Nyerges Judit. Budapest, 2009. 305–310.
- Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata
Pálffy Géza: A magyar királykoronázások történetének eddig ismeretlen alapforrása: a magyar tanácsosok 1561. évi javaslata a koronázások pozsonyi szertartásrendjéről. In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk. Krász Lilla – Oborni Teréz. Budapest, 2008. 489–503.
- Pálffy: Koronázási lakomák
Pálffy Géza: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. *Századok*. 138(2004) 5. sz. 1005–1101.
- Pálffy: Coronatus Posonii
Pálffy Géza – Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba: *Coronatus Posonii ... A pozsonyi magyar uralkodókoronázások érmei (1563–1830)*. Pozsony – Budapest, 2014.
- Pálffy – Teszelszky: Koronázási jelvényeink leghosszabb távolléte
Pálffy Géza – Teszelszky, Kees: Koronázási jelvényeink leghosszabb távolléte: Erdélyből Bécsen és Prágán át Pozsonyig (1551–1608). In: *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Szerk. Pálffy Géza. Budapest, 2018. 169–269.
- Péter: A protestáns vallásszabadságért
Péter Katalin: A protestáns vallásszabadságért folyó harc az 1646–1647. évi országgyűlésen. *Egyháztörténeti Szemle* 7(2006) 2. sz. 44–49.
- Radvánszky: Miért jöttek oly kevesen
Radvánszky Anikó: „Miért jöttek oly kevesen a magyar nemesek?” Radvánszky György és Radvánszky László diáriuma a Mária Terézia csehországi megkoronázására tett utazásról. In: *Summa. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*. Szerk. Maczák Ibolya. Budapest, 2007. 254–268.

- Réthy: Időjárési események
 Réthy Antal: *Időjárési események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest, 1970.
- Salamon kisebb dolgozatai
Salamon Ferencz kisebb történelmi dolgozatai. Budapest, 1889.
- Schorn-Schütte: Kommunikation über Politik
 Schorn-Schütte, Luise: Kommunikation über Politik im Europa der Frühen Neuzeit. Ein Forschungskonzept. In: *Jahrbuch des Historischen Kollegs 2007*. München, 2008. 3–36.
- Schwarcz: Mária Terézia látogatása
 Schwarcz Katalin: Mária Terézia látogatása a budai klarisszáknál 1751. augusztus 8-án. A budai klarissza zárda története, 3. rész. *Tanulmányok Budapest múltjából*. 29(2001), 135–159.
- Schweers: Die Bedeutung
 Schweers, Regine: Die Bedeutung des Raumes für das Scheitern oder Gelingen des Adventus. In: *Adventus. Studien zum herrscherlichen Einzug in die Stadt*. Hg. Peter Johanek – Angelika Lampen. Wien, 2009. 37–57.
- Serfőző: Themen und Formen
 Serfőző Szabolcs: Themen und Formen der Repräsentation Maria Theresias in Ungarn. In: *Die Repräsentation Maria Theresias. Herrschaft und Bildpolitik im Zeitalter der Aufklärung*. Hrsg. Werner Telesko – Sandra Hertel – Stefanie Linsboth. Wien – Köln – Weimar, 2020. 311–322.
- Serfőző: Mária Terézia pozsonyi koronázásának képei
 Serfőző Szabolcs: Mária Terézia pozsonyi koronázásának képei. Festményciklus az egykori Magyar Udvari Kancellária bécsi palotájában. *Rubicon* 28(2017) 1–2. sz. 48–71.
- Soltész–Tóth–Pálffy: Coronatio Hungarica
 Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba – Pálffy Géza: *Coronatio Hungarica in nummis. A magyar uralkodók koronázási érmei és zsetonjai (1508–1916)*. Budapest, 2016.
- Solymosi: Az esztergomi érsek koronázó joga
 Solymosi László: Az esztergomi érsek koronázó joga a középkorban. In: *Ius coronandi. Katalógus az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye gyűjteményeinek koronázási emlékeiből rendezett kiállításához*. Szerk. Hegedűs András. Esztergom, 2012. 5–14.

- Soós: Újkori magyarországi latin
 Soós István: Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására. *Fons: forráskutatás és történeti segédtudományok* 7(2000) 1. sz. 81–89.
- Stefancsik: Az 1764/65-i országgyűlés
 Stefancsik Benedek Konrád: *Az 1764/65-i pozsonyi országgyűlés*. Kassa, 1942.
- Stollberg-Rilinger: Des Kaisers alte Kleider
 Stollberg-Rilinger, Barbara: *Des Kaisers alte Kleider. Verfassungsgeschichte und Symbolsprache des Alten Reiches*. München, 2008.
- Strunck: The „two bodies”
 Strunck, Christina: The “Two Bodies” of the Female Sovereign: Awkward Hierarchies in Images of Empress Maria Theresia, Caterine the Great of Russia and their Male Consorts. In: *Queens Consort, Cultural Transfer and European Politics, c. 1500–1800*. Ed. Helen Watanabe-O’Kelly – Adam Morton. London – New York, 2017. 64–84.
- Szabó: Jelkép, rítus
 Szabó Péter: *Jelkép, rítus, udvari kultúra. Reprezentáció és politikai tekinthetőség a kora újkori Magyarországon*. Budapest, 2008.
- Szalay: Magyarország története
 Szalay László: *Magyarország története V. A linczi békekötéstől a karlovcziig 1646–1699*. Pest, 1857.
- Szentpétery: A kronológia kézikönyve
 Szentpétery Imre: *A kronológia kézikönyve*. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Budapest, 1985.
- Szijártó: A politikai elit társadalom
 Szijártó M. István: *Emberek és struktúrák a 18. századi Magyarországon. A politikai elit társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben*. Akadémiai doktori értekezés. Kézirat. Budapest, 2017.
- Szijártó: A közjó fogalma
 Szijártó M. István: A közjó fogalma a kora újkori politikai diskurzusokban. *Történelmi Szemle* 58(2016) 4. sz. 499–503.
- Szijártó: A diéta
 Szijártó M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Keszthely, 2010.
- Szijártó: Nemesi társadalom
 Szijártó M. István: *Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről*. Budapest, 2006.

- Szőcs: A nádori intézmény
 Szőcs Tibor: *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. Budapest, 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 5.)
- Takáts: Modern magyar politikai eszmetörténet
 Takáts József: *Modern magyar politikai eszmetörténet*. Budapest, 2007.
- Takáts: A régi Magyarország
 Takáts Sándor: *A régi Magyarország jókedve*. Budapest, 1929².
- Telesko: Die ungarischen Krönungsmedaillen
 Telesko, Werner: Die ungarischen Krönungsmedaillen. In: *Die Repräsentation Maria Theresias. Herrschaft und Bildpolitik im Zeitalter der Aufklärung*. Hrsg. Werner Telesko – Sandra Hertel – Stefanie Linsboth. Wien – Köln – Weimar, 2020. 329–334.
- Teszelszky: Az ismeretlen korona
 Teszelszky, Kees: *Az ismeretlen korona*. Pannonhalma, 2009.
- Tóth: Szent István és a koronázási jelvények
 Tóth Endre: Szent István és a koronázási jelvények I-II. *Magyar Szemle* 20(2011) 7–8. sz. 17–34.; 9–10. sz. 89–109.
- C. Tóth: Nádorváltások a Zsigmond-korban
 C. Tóth Norbert: Nádorváltások a Zsigmond-korban (1386–1437). Az 1439. évi 2. tc. nyomában. In: *Tiszteletkör. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Budapest, 2012. 53–65.
- C. Tóth: Az ország nádora
 C. Tóth Norbert: Az ország nádora. In: *Középkortörténeti tanulmányok 7.: VII. Medievalisztikai PhD-konferencia*. Szerk. Kiss Attila – Piti Ferenc – Szabados György. Szeged, 2012. 439–450.
- Vajnági: Koronázás a Német-római Birodalomban
 Vajnági Márta: Koronázás a Német-római Birodalomban és Magyarországon a kora újkorban. *Világtörténet* 36(2014) 2. sz. 267–293.
- Vajnági: Császárválasztás
 Vajnági Márta: *Császárválasztás 1745*. Budapest, 2014.
- Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga
 Vajnági Márta: A Szent Római Birodalom jólétének záloga. A német-római császár megválasztása és megkoronázása egy 1746-os nyomtatvány tükrében. *Világtörténet*, 26(2004.) tavasz/nyár, 3–30.
- M. Varga: Maria Theresia
 M. Varga Benedek: Making Maria Theresia 'King' of Hungary. *The Historical Journal* 2020. 1–22.
 (DOI: <https://doi.org/10.1017/S0018246X20000151>)

M. Varga: Mária Terézia alakja

M. Varga Benedek: „Duae Mariae in hoc Regno” Mária Terézia alakja Padányi Biró Márton politikai teológiájában. In: *Második Mária. Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben*. Budapest, 2019. (Lelkiségtörténeti tanulmányok 19.) 9–17.

M. Varga: A kontinuitás szimbolikus konstrukciói

M. Varga Benedek: A kontinuitás szimbolikus konstrukciói Mária Terézia koronázási ünnepségén. *Metszetek* 3(2014) 1. sz. 117–130.

Vértes: Országgyűlési Könyvtár

Vértes György: Az Országgyűlési Könyvtár Gyurikovits-gyűjteménye. *Századok* 98(1964) 1–2. sz. 334–338.

Windisch: Kovachich a forráskutató

V. Windisch Éva: *Kovachich Márton György, a forráskutató*. Sajtó alá rendezte: Glatz Ferenc. Budapest, 1998. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 24.)

Zamarovský: Istenek és hősök

Vojtech Zamarovský: *Istenek és hősök a görög-római mondavilágban*. Budapest, 1970.

Zsilinszky: 1708-ki pozsonyi országgyűlés

Zsilinszky Mihály: *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*. Budapest, 1888. (Értekezések a történelmi tudományok köréből 13, XI.)

NÉVMUTATÓ

- Abensperg, Otto Ehrenreich von 33
 Ábrahám 175
 Accursius, Franciscus 84, 195
 Achab 132
 Acsády Ádám 92
 Acsády Pál József 141
 Albert, Habsburg 51, 104, 126
 Albert, szász-tescheni herceg 53, 194
 Amade Antal 141, 152
 Amade László 142
 Amade Lénárd 140, 151
 Amade Péter 160
 András, II. 136, 144, 155, 157
 András, kalocsai érsek 121
 Andrásy István 160
 Andrásy Károly 54
 Andrásy Péter 115, 140, 151
 Anna, Habsburg, magyar királyné
 124, 160
 Antal, csanádi püspök 122
 Antalcsik János 141
 Apponyi György 62, 63
 Augustinus, Pseudo- 109
 Aurelianus 70
- Bahlcke, Joachim 13
 Bajzáth József 89, 90, 101
 Bakay Ádám 18, 19
 Bakics Péter 121
 Balassa Ferenc 152
 Balassa Gábor 140
 Balassa Pál 120
 Balog György 19, 55
 Balogh János 115, 142
 Balogh János, ifj. 55
 Baranyay Imre 115, 142
 Barcsay Ákos 71, 163
- Barinay László 21, 143
 Barits Albert 136
 Barkóczy Ferenc 92, 97, 135, 152
 Barkóczy Imre 152
 Barlok István 37, 158
 Baros György 55
 Bartakovics Pál 54
 Bartoniek Emma 124, 161, 176
 Báthory István 27, 30, 43, 125, 129
 Báthory Miklós 130
 Batthyány Ádám, id. 120, 121
 Batthyány Ádám, ifj. 62, 63, 120
 Batthyány Eugenius 152
 Batthyány Ferenc 43, 130
 Batthyány Ferenc főpohárnokmester
 140, 151, 160
 Batthyány Károly 57
 Batthyány Lajos nádor 53, 57, 58, 59,
 61, 62, 63, 84, 85, 89, 92, 121, 194
 Batthyány Zsigmond 61, 158
 Bay Ferenc 19
 Bebek Detre 51
 Bél Mátyás 18
 Béla, IV. 136, 157
 Bellavicz Gábor 141, 152, 160
 Bencsik Mihály 20
 Benda Kálmán 13, 108, 124
 Benedek, veszprémi püspök 122
 Benyovszky Mátyás 140
 Bercsényi Miklós 117, 140
 Berents Keresztély 73
 Berényi András 141, 160
 Berényi Ádám 115, 160
 Berényi Ferenc 140, 151
 Berényi Ferenc 56
 Berényi Imre 152
 Berényi Pál 151, 152

- Berényi Péter 151
 Berényi Tamás 120, 141
 Berning, Benita 182, 197
 Bicskey Gergely 122
 Biró István 55
 Bíró János 55
 Bonfini, Antonio 103, 111, 127, 185
 Bónis György 13
 Bornemissza István 37
 Bossányi Ferenc 55
 Bossányi Gábor 115
 Bossányi Miklós 142
 Branyug György 55
 Brunswick Antal 143
 Buonvisi, Francesco 117, 149
 Burchard, Giovanni 168
- Campion János 55
 Cavriani, Franz Karl 134
 Celesztin, III. 121
 Cicero, Marcus Tullius 97
 Comazzi, Giovanni Battista 151
 Cziráky József 56, 152
 Cziráky László 141
 Czobor Ádám 117
 Czobor Márk 118
 Czobor József 120
 Czompó Sándor 120
- Csák Máté 51
 Csáky Antal 120
 Csáky Ferenc 152
 Csáky György 115
 Csáky Imre 20, 37, 47, 70, 118
 Csáky István országbíró 117, 140
 Csáky István 140, 151, 152
 Csáky János 62, 63, 64,
 Csáky Miklós 48, 52, 61
 Csáky Péter 151
- Csáky Zsigmond 118, 141, 151
 Csikuliny István 140
 Csikuliny János 151
- Dávid király 175
 Debóra 73
 Decsy Sámuel 27, 103, 109, 110, 111,
 127, 144, 185
 Dessewffy János 104
 Dietrichstein, Walther Franz Xaver
 Anton császári főkamárás 32, 53
 Dietrichstein, Karl Maximilian Phi-
 lipp Franz udvari marsall 54
 Dobay János 50
 Dobner Ferdinánd 18, 20
 Domonkos Márton 56
 Dóry Ferenc 55, 142
 Draskovich János főudvarmester 116
 Draskovich János főkamárás 38, 54,
 118
 Draskovich János 56
 Draskovich Lipót 121
 Draskovich Pál 151
 Draskovich Péter 140
 Dubovay László 56
 Durandus, Guillaume 129, 168, 171,
 172
 Durászy János 23
- Eckhart Ferenc 13
 Eleonóra Magdolna 44, 160
 Ember Győző 13
 Emich, Birgit 16
 Erdődy Antal 120
 Erdődy Gábor 37, 42, 43, 48, 66, 77,
 82, 94, 97, 115, 119, 123, 134
 Erdődy György főkamárás 117
 Erdődy György koronaőr, ország-
 bíró 57, 62, 115, 118, 120, 135, 158

NÉVMUTATÓ

- Erdődy János 62, 63, 142
 Erdődy József 151
 Erdődy Kristóf 32, 114, 117, 140
 Erdődy László 121
 Erdődy László Ádám 158
 Erdődy Miklós 117, 152
 Erdődy Sándor 19, 88, 134, 140, 151
 Erzsébet, magyar királyné 104
 Erzsébet Krisztina 28, 82, 157, 158, 159, 161
 Estei Hippolit 122
 Esterházy Antal, ifj. 141, 151, 160
 Esterházy Dániel 151
 Esterházy Ferenc kancellár 63, 86
 Esterházy Ferenc Fejér vármegye főispánja 115, 151, 152, 160
 Esterházy Ferenc főlovászmester 38, 121
 Esterházy Ferenc aranyarkantyús lovag 140
 Esterházy Imre Gábor 115
 Esterházy Imre, esztergomi érsek 38, 43, 48, 70, 72, 84, 96, 122, 173, 184, 189
 Esterházy István 140, 151
 Esterházy István, ifj. 141, 151, 152, 160
 Esterházy János győri vicegenerális 116
 Esterházy János 151, 152, 160
 Esterházy János koronaőr 54
 Esterházy József 57, 58, 59, 115, 121
 Esterházy József, ifj. 120
 Esterházy Károly 56, 142
 Esterházy László 151, 152
 Esterházy Mihály főudvarmester 117, 140
 Esterházy Mihály 142, 152
 Esterházy Miklós nádor 51, 58, 88, 119, 153
 Esterházy Miklós 63, 120
 Esterházy Pál nádor 32, 36, 79, 88, 117, 118, 125, 149, 151, 168, 199
 Esterházy Pál főkamrás 152
 Esterházy Sándor 141, 151, 152
 Fabiánkovics Ferenc 140, 151
 Fábry Jakab 55
 Farkas Lőrinc 22
 Fejérváry Károly 23
 Fekete György 66, 89
 Fenessy György 18, 37, 79, 94
 Ferdinánd, I. 27, 30, 85, 90, 104, 105, 106, 111, 122, 125, 129, 130, 131, 136, 144, 157, 167
 Ferdinánd, II. 45, 78, 154, 167
 Ferdinánd, III. 51, 137, 167
 Ferdinánd, IV. 167
 Ferdinánd, V. 168
 Ferenc, I. 163, 167, 179
 Ferenc József 168
 Festetics Kristóf 142
 Festetics Pál 37, 141
 Festetics Pál, gróf 57
 Fischer József 56, 142
 Fonyó Sándor 55
 Forgách Ádám főpohárnokmester 60
 Forgách Ádám, ifj. 140, 151
 Forgách József 55
 Forgách Simon 116, 117
 Forgó András 13, 16, 19
 Fraknói Vilmos 12, 17
 Frigyes, III. 90, 126
 Frigyes, Nagy 164
 Frivajsz Mihály 56, 91
 Fügedi Erik 103, 106, 108, 124, 126, 130, 136, 137, 139, 147, 168, 175

- Gábrriel János 18
 Galgóczy János 66, 92
 Garai Miklós 51, 127
 Gennep, Arnold van 103
 Geréb Mátyás 111
 Ghillány György 115, 120, 141
 Ghillány Károly 115, 143, 152
 Gillig András 21
 Goethe, Johann Wolfgang 123, 134, 151
 Gosztonyi István 56
 Görgey Márton 55
 Görgey Sándor 55, 56
 Gössinger Ferenc 143
 Grassalkovich Antal 62, 91, 115
 Grotius, Hugo 78
 Gulay Antal 54
 Gusztinyi János 92
 Guti Országgh Mihály 127
- Gyurcsányi Imre 142
 Gyurikovits György 17
- Hajnal István 13
 Haller Zsigmond 118, 141, 152, 160
 Helgi Gáspár 140
 Hellenbach János Gottfried 58
 Henrik, VII. 30
 Herkal Jakab 55
 Hermann, Engelbert 19, 43, 82, 118, 119, 133, 152, 153, 175, 177, 178
 Hoos, Hildegard 152
 Horváth Dániel 120
 Horváth János, ifj. 108, 109
 Horváth Mihály 13
 Horváth Zsigmond 41
 Horváth-Simonchich János 64, 88, 91, 158
 Hrabovszky Gáspár 20
 Hueber Samuel 28
- Hunyadi János 143
 Hunyady András 55, 158
 Hunyady István 115, 142
- Iason 153, 154
 Illésházy István 51, 153
 Illésházy József 21, 56, 76, 77, 152
 Illésházy Miklós 80, 94, 116, 140
 Illyés István 38
 Imre, magyar király 123
 Ince, III. 121, 122, 123, 157
 Ince, VIII. 168
 Ince, XI. 132
 Inchofer Melchior 103
 István, I., Szent 50, 80, 81, 106, 108, 110, 111, 112, 113, 117, 118, 121, 123, 124, 126, 127, 135, 136, 137, 139, 142, 146, 147, 149, 150, 154, 177, 181
 István, III. 121
 István, IV. 121
- Jakó Zsigmond 13
 Jakusics Imre 116
 Jankovich Miklós személynöki ítélőmester 23, 56, 115, 142
 Jankovich Miklós 19, 21
 János, esztergomi érsek 157
 János, kalocsai érsek 121
 Jeszenszky Antal 142
 Jeszenszky István 141
 Jeszenszky Miklós 115, 141
 József, I. 9, 31, 48, 50, 66, 70, 78, 79, 80, 81, 91, 96, 108, 114, 116, 117, 118, 124, 125, 130, 132, 134, 139, 144, 145, 147, 149, 150, 155, 156, 157, 163, 164, 165, 167, 168, 193
 József, II. 9, 25, 28, 73, 86, 139
 József 175

NÉVMUTATÓ

- Kalmár János 14, 45, 161
 Kamarjay Tamás 104
 Kantorowicz, Ernst 181
 Kapy Gábor 115, 142, 152
 Károly, I. 122, 126
 Károly, II., spanyol király 164
 Károly, III. (VI.) 25, 27, 28, 32, 35, 36,
 37, 40, 43, 44, 45, 46, 49, 53, 59, 60,
 61, 64, 70, 71, 72, 74, 79, 80, 81, 82,
 83, 85, 91, 94, 95, 96, 99, 105, 112,
 118, 119, 124, 131, 134, 141, 144,
 145, 147, 149, 150, 156, 157, 158,
 159, 160, 161, 163, 164, 167, 170,
 171, 172, 173, 174, 175, 179, 192,
 193, 194, 195, 196, 199, 200
 Károly, IV., cseh király, német-
 római császár 113, 180
 Károly, IV., magyar király 167
 Károly, XII., svéd király 31, 193
 Károly, Nagy 112, 113, 123, 124, 125,
 139
 Károly Albert 164
 Károlyi László 116
 Károlyi Sándor 19, 24, 53, 140
 Katona István 60, 122
 Kazy László 21
 Keglevich Gábor 55
 Keglevich József 55, 62, 63, 120
 Keglevich Miklós 116
 Keglevich Péter 151
 Kelcz Zsigmond 120
 Keller György János 21
 Keresztély Ágost 20, 52, 61, 71, 80,
 95, 105, 111, 149, 159, 170, 173,
 175, 179, 184
 Keresztes László 55
 Kéry Ferenc 117, 140
 Kéry János 117, 140
 Kinizsi Pál 111
 Kinsky, Franz Ferdinand 32, 193
 Klimo György 54
 Klobusiczky Antal 115, 142, 152
 Klobusiczky Ferenc 64
 Koháry Farkas 117, 140
 Koháry István 56, 57, 60, 115, 161
 Kolinovics Gábor 122
 Kollár Ádám Ferenc 18, 89, 90, 94
 Koller József 181
 Koller Xavér Ferenc, id. 142
 Koller Xavér Ferenc, ifj. személynök
 89, 92
 Kollonich Ádám 117, 140
 Kollonich László 120
 Kollonich Lipót 117, 149
 Kollonich Zsigmond 59, 120, 135,
 150, 158
 Komáromi Csipkés György 18, 19
 Konrád, császár 112
 Koppány (Kúpa) 111
 Korompay Péter 32, 78, 79, 87, 95
 Kossovits Márton 115
 Kottanner Jánosné (Wolfram Ilona)
 104, 112, 122, 133
 Kovachich Márton György 12, 17,
 18, 135, 137, 149, 153, 176, 185, 199
 Kovács László 56
 Königsegg-Rothenfels, Leopold
 Wilhelm 155
 Kössinger Ferenc 141
 Krapff Ferenc József 141
 Krizsán János 84
 Kvassay László 21
 Kvassay József 23
 Lábody Ádám 56
 Lajos, II. 119
 Lajos, XIV. 164
 Landwehr, Achim 15

- Langland, William 70
 Lányi Pál 18, 19, 20, 24, 33, 43, 45, 91, 95, 135
 László, I., Szent 64, 136, 167
 László, II. 121, 123
 László, V. 104, 112, 126, 137
 László, Nápolyi 126
 Lauter Éva 60
 Lehoczky Dániel 22
 Lengyel István 40
 Levenburg, Ferdinand Antonius 141
 Lidl, Bernard Joseph 116, 153
 Lidl, János 140
 Liechtenstein, Anton von 53
 Liechtenstein, Hans Adam von 32, 50, 193
 Liechtenstein-Kastelkorn, Jakob Ernst von 182
 Lipót, I. 9, 25, 49, 74, 78, 79, 80, 81, 90, 94, 95, 96, 118, 149, 150, 155, 156, 157, 163, 164, 167, 168, 195
 Lipót, II. 18, 105, 163, 167, 179, 185
 Lósy Imre 153
 Lotaringiai Ferenc 28, 31, 53, 61, 73, 74, 77, 86, 113, 120, 123, 131, 139, 150, 164, 170, 172, 177, 194
 Lukács, esztergomi érsek 121
 Lundorp, Michael Caspar 132
- Madarász Imre 141
 Madocsányi Antal 143
 Madzsar Imre 97
 Maholányi János 140
 Maholányi József 115, 152, 160
 Maholányi Tamás 160
 Majláth József 55
 Makár János 152
 Mansfeld, Maximilian Franz von 114
 Marczali Henrik 13
- Mária, I. 73, 136
 Mária, Szűz 73, 106, 107, 144
 Mária Anna 150
 Mária Anna, királyné 160
 Mária Eleonóra 160
 Mária Erzsébet 149
 Mária Magdaléna 150
 Mária Terézia 9, 25, 28, 30, 31, 35, 36, 38, 43, 45, 46, 48, 49, 52, 53, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 73, 75, 76, 77, 80, 84, 85, 86, 87, 89, 94, 95, 96, 97, 98, 103, 108, 115, 118, 120, 121, 124, 127, 138, 139, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 156, 163, 164, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 200
 Marossy Ádám 21
 Mátyás, II. 34, 155, 160, 167, 168
 Mátyás főherceg 51
 Mayr, Andreas Theobaldus 151
 Mecséry Ádám 18, 88
 Mednyánszky Antal 143
 Mednyánszky József 120, 152
 Mednyánszky Pál 141, 152, 160
 Mérey Zsigmond 142
 Mergel, Thomas 15
 Meskó Ádám 19, 38, 115, 141
 Meskó Jakab 143
 Mikes Ferenc 160
 Mikó, kalocsai érsek 121
 Miksa, I. 45
 Miksa, II. 47, 106, 107, 111, 125, 130, 137, 167
 Miller, Iohannes Eleemosinarius Ferdinandus 31
 Mojzer Anna 113
 Mózes 175

NÉVMUTATÓ

- Nádasdy Baltazár 56, 152
 Nádasdy Ferenc 62, 140, 151
 Nádasdy Lipót 86, 115, 121
 Nádasdy Pál 58, 141
 Nádasdy Tamás nádor 104, 106, 125
 Nádasdy Tamás 61, 115, 116, 140
 Nagy István 64, 88, 115, 120, 141, 158
 Nagy János 14, 60
 Nagy Pál 56
 Nagy Zsigmond 151
 Najcsics Adám 115
 Náprágyi Demeter 150
 Nébesd György 20
 Nesselrode, Iohann Hermann Franz
 von 32, 193
 Niczky Ferenc 115, 142
 Noé 70
- Nyáry József 142
 Nyáry Zsigmond 152
- Okolicsányi János 121
 Okolicsányi József 56
 Okolicsányi Pál 37, 115
 Olasz László 142
 Oláh Miklós 104, 125
 Orbán István 88, 90, 140
 Orbán Pál 140
 Orczy Kristóf 143
 Orczy Lőrinc 143
 Orehóczy István 140, 151
 Orsich Bernát 160
 Osztroluczky Menyhért 88
 Ottlik Sándor 59
 Ottó, magyar király 122
 Ovidius Naso, Publius 97
- Pach Zsigmond 13
 Padányi Biró Márton 56, 73, 92
- Paksy János 70, 71, 81, 195
 Pálffy Géza 14, 24, 107, 119, 124, 125,
 149, 150, 152, 163, 188
 Pálffy János 25, 45, 52, 57, 58, 59, 60,
 91, 118, 121, 140, 194
 Pálffy Károly Pál 56, 63
 Pálffy Lipót 62, 63, 64
 Pálffy Miklós, koronaőr, nádor 33,
 52, 53, 56, 58, 60, 61, 140, 194
 Pálffy Miklós, főudvarmester 120,
 152
 Palocsay Ferenc 118
 Palocsay István 140
 Palugyay Lénárd 142
 Paluska Antal 142
 Paluska György 141
 Patachich Boldizsár 114
 Patachich Gábor 38, 72, 74, 80, 122
 Patachich György 118
 Patachich István 152
 Patachich Lajos 56
 Patachich Sándor 120, 160
 Pauer, Andreas 45
 Pázmány Péter 150
 Péchy Zsigmond 115, 142, 152
 Perényi Imre 53, 56
 Perényi János 152
 Perényi Károly 54, 142
 Péter Katalin 14
 Péterffy János 56, 120, 142
 Péterffy János Ferenc 141
 Péterffy József 120
 Pethe Zsigmond 140
 Pethő Mihály 141, 152
 Petrás Imre 55
 Petrásch Ernő 143, 152
 Phoebus 70
 Piccolomini, Agostino Patrizi 168
 Podmaniczky István 122, 125, 157

- Prileszky Pál 21
 Priny Imre 160
 Priny Pál 160
 Prónyay Ádám 59
 Prónyay Gábor 59
 Prónyay Pál 55
- Radvánszky György 127
 Radvánszky János 118
 Rajman Sándor 59
 Ráday Pál 19, 52
 Rákóczi Ferenc, II. 31, 81, 97, 157, 192, 193, 195, 199
 Rátkay Ádám 54
 Rátkay István 141
 Rátkay Zsigmond 140
 Reinhard, Wolfgang 16
 Révay Alajos 55
 Révay Ferenc 140
 Révay Gáspár 152
 Révay János aranyasarkantyús vitéz (1712) 141, 152, 160
 Révay János aranyasarkantyús vitéz (1741) 142, 152
 Révay Jónás 142, 143
 Révay József 115, 142
 Révay Lőrinc 142
 Révay Mihály 20, 56, 58, 59
 Révay Pál 57, 59
 Révay Péter koronaőr 110, 111, 112
 Révay Péter 118, 160
 Róbert, veszprémi püspök 157
 Rödder, Andreas 15
 Rötth Sándor 21
 Rudnyánszky József 142
 Rudolf, I. (II.) 34, 119, 126, 127, 130, 163, 167, 176
 Rudolf, I., német király 123
 Ruessenstein, Carolus 141
- Rutkay Antal 160
 Rutkay József 160
- Salamon 81, 83, 132, 175
 Salamon Ferenc 13
 Sámuel 175
 Sándor, III. 121
 Sándor, Nagy 82, 195
 Sándor László 121, 141, 160
 Sándor Mihály 142, 152
 Schaffen, Friedrich von 134
 Schlosberg László 121, 142
 Schwandtner, Johann Georg von 18
 Seilern, Friedrich 131, 169, 170
 Sennyey Imre 56, 142, 152
 Sennyey Kristóf 56
 Sennyey Sándor 152
 Septimius Severus 70
 Sigray János 141
 Sigray József 37, 141
 Simeon 81, 195
 Sinzendorf, Philipp von 53
 Sinzendorf, Rudolph von 53, 154, 181
 Skarbala András 64
 Skaricza Gábor 28, 72
 Skinner, Quentin 10
 Solymosi László 122
 Somogyi László 21
 Stahrenberg, Ernest Rüdiger 114
 Stahrenberg, Gundaker 154
 Stefancsik Benedek Konrád 13
 Stehenich János 54
 Stollberg-Rilinger, Barbara 15, 200
 Storber Mátyás 18
 Strattmann, Theodor Heinrich 79
 Sugo György 141
 Sváby Imre 41

NÉVMUTATÓ

- Szabó Péter 111
 Szalaházy Tamás 27
 Szalkai László 30
 Szapáry Miklós 115, 152
 Szapáry Péter alországbíró 140
 Szapáry Péter 152
 Szapolyai János 122
 Széchényi György esztergomi érsek
 48, 125, 132, 149
 Széchényi György 49
 Széchényi Pál 42, 48, 66, 79
 Széchényi Zsigmond 152
 Szécsi Dénes 104
 Szegedy Ferenc 55
 Székely György 13
 Szelepcsényi György 43, 57
 Szendercy György 115
 Szenté Bálint 114, 140
 Szenté Miklós 55
 Szentiványi Ferenc 56
 Szentiványi József 56
 Szijártó István 9, 10, 11, 13, 19, 22,
 23, 24, 31, 59, 74, 89, 91, 93, 155
 Szirmay Ferenc 140
 Szirmay István 140
 Szirmay Tamás 141, 152
 Szirmay Tamás, ifj. 22, 142
 Szluha György 152
 Szörényi László 38, 42
 Szócs Tibor 50
 Sztáray Imre 54
 Sztojka Zsigmond 55
 Szunyogh Gáspár 140
 Szunyogh János 140
 Szunyogh László 141
 Svetich Jakab 64
 Tacitus, Publius Cornelius 97
 Tahy Ferenc 111
 Takáts József 93
 Tamás, esztergomi érsek 122
 Tersztyánszky János 115, 142
 Teszelszky, Kees 110, 127
 Thurzó Elek 27
 Thurzó György 34
 Timon Ákos 13
 Timon Sámuel 123
 Tolvay János 142, 152
 C. Tóth Norbert 51
 Traun, Otto Ehrenreich von 32, 50,
 193
 Trautsohn János József 21
 Trummer János 72, 85
 Tubero, Ludovicus 131
 Tuz Osvát 122
 Ugron Gábor 17
 Ugronovics Kristóf 20, 21
 Ujlaky György 55
 Újfalusi Judit 122
 Újfalussy Pál 20, 56, 58, 59
 Ujváry Imre 141
 Ulászló, I. 104, 113, 126, 130, 136,
 137, 147
 Ulászló, II. 27, 111, 119, 122, 124,
 131, 132
 Várday Pál 122
 M. Varga Benedek 103, 181
 R. Várkonyi Ágnes 13
 Vencel, Szent 113, 124, 139
 Vencel magyar király 121
 Vergilius Maro, Publius 97
 Vécsey Ferenc 152
 Vécsey József 55
 Vécsey Sándor 160
 Viczay Ádám 140
 Viczay Mihály 54

POLITIKAI REPREZENTÁCIÓ A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN 1687 ÉS 1765 KÖZÖTT

Vietoris György 56	Zichy Ferenc győri püspök 54, 55, 63, 92
Vilma Amália 157	Zichy Ferenc 141
Volkra Ottó János 157	Zichy Imre 142
Vörös Bálint 23	Zichy István 32, 114, 117
Vragovich Kristóf 141	Zichy István, ifj. 140
Wratislaw von Mitrowitz 44	Zichy Károly 62, 115, 151
Zay András 59	Zichy Péter 151, 160
Zay Ferenc 104	Zrínyi Ádám 116, 117
Zay Imre 57, 59, 195	Zsigmond, magyar király 51, 112, 113, 126, 127, 136
Zay László 59	Zsilinszky Mihály 13
Zichy Ádám 140	